

**Асоціація українських моніторів
з дотримання прав людини
в діяльності правоохоронних органів**

**ПРАВА ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ —
2010**

Київ — 2010

ББК 67.9(4УКР)
П68

Художник-оформлювач
Б.Є. Захаров

Книга надрукована за фінансової підтримки
Міжнародного Фонду «Відродження»

Думки авторів та упорядників можуть
не співпадати з думками МФВ

Загальна редакція
Мартиненко О.А., Захаров Є.Ю.

Автори та упорядники розділів:

Розділ 1 — Захаров Є.Ю., Мартиненко О.А.; розділ 2 — Мартиненко О.А.;
розділ 3 — Батчаєв В.К., Мартиненко О.А.; розділ 4 — Грибан П.В.;
розділ 5 — Гема Л.О., Пивоваров В.С.; розділ 6 — Швець С.П.; розділ 7 —
Швець С.П.; розділ 8 — Гема Л.О.; розділ 9 — Жученя В.С.; розділ 10 —
Батчаєв В.К.; розділ 11 — Батчаєв В.К., Павленко В.І., Чумак Ю.В.;
розділ 12 — Мартиненко О.А.

Права людини в діяльності української міліції — 2010. —
П 68 Київ—Харків: Права людини, 2010 р. — 276 с.

ISBN 978-617-587-015-0.

ББК 67.9(4УКР)

- © Батчаєв В.К., Мартиненко О.А.,
Швець С.П. та інші, 2010
- © Захаров Б.Є., художнє оформлення, 2010
- © Асоціація українських моніторів
з дотримання прав людини
в діяльності правоохоронних органів, 2010

ISBN 978-617-587-015-0

I Зміст

Захаров Є.Ю., Мартиненко О.А.

1. Проблеми дотримання прав людини в діяльності МВС України
(загальний огляд)..... 5

Мартиненко О.А.

2. Забезпечення права на життя,
захист від катувань та жорстокого поводження..... 12

Батчаєв В.К., Мартиненко О.А.

3. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність,
дотримання прав людини при проведенні затримання, арешту 45

Грибан П.В.

4. Умови утримання під вартою в місцях позбавлення волі,
підпорядкованих МВС. Діяльність мобільних груп 66

Гема Л.О., Пивоваров В.С.

5. Забезпечення права на мирні зібрання..... 78

Швець С.П.

6. Дотримання права людини на приватність в діяльності ОВС 89

Швець С.П.

7. Стан дотримання права власності в діяльності ОВС..... 123

Гема Л.О.

8. Попередження насильства в сім'ї та торгівлі людьми147

Жученя В.С.

9. Захист прав дитини в контексті діяльності МВС України 168

Батчаєв В.К.

10. Захист прав іноземців, біженців та шукачів притулку 184

Батчаєв В.К., Павленко В.І., Чумак Ю.В.

11. Захист від дискримінації, расизму та ксенофобії.....213

Мартиненко О.А.

12. Робота з персоналом.

Права працівників органів внутрішніх справ..... 259

1. | Проблеми дотримання прав людини в діяльності МВС України (загальний огляд)

Захаров Є.Ю., Мартиненко О.А.

Перші 100 днів нового керівництва МВС України, висвітлені у відповідній оцінці-доповіді громадянського суспільства, показали відсутність чіткого уявлення команди А. Могильова стосовно основних пріоритетів розвитку відомства, непослідовність декларацій та конкретних заходів, розбіжність між рівнем актуальних проблем та професійним рівнем нової керівної ланки. У звіті відзначалися масові необґрунтовані перепризначення особового складу та неготовність міністерства підтримувати розвинені до того форми партнерської взаємодії із громадянами України. Зазначалася як невідповідність нових нормативних актів міністерства принципам захисту прав людини, так й розповсюдженість практики фальсифікації статистичних показників у сфері боротьби із злочинністю.

З якими ж результатами підходить МВС України до кінця 2010 року? Чи були зазначені недоліки лише вадами початкового періоду і чи відбулися зміни на краще у розумінні органами внутрішніх справ свого місця в суспільстві відповідно до очікувань більшості громадян?

Насамперед відзначимо, що серед населення найбільший резонанс викликали чисельні повідомлення про катування та інші форми незаконного насильства, які супроводжували діяльність ОВС України увесь цей період. Наш незалежний аналіз повідомлень свідчить, що із загальної кількості злочинів, що вчинялися правоохоронцями, щонайменше 15% були пов'язані із побиттям, жорстоким поводженням та катуванням громадян.

Випадки смерті І. Индила та Д. Ящука, затриманих у травні та червні міліцією м. Києва, стали показовими для розуміння того, що органи внутрішніх справ наразі неспроможні забезпечити виконання вимог навіть національного законодавства в галузі захисту права на життя. МВС України, як представник держави, не змогло надати вичерпного пояснення причин смерті осіб, які знаходилися під цілковитим контролем ОВС в службовому приміщенні. Родичі загиблих та громадськість не отримали чіткої та задовільної інформації про хід розслідувань, не змогли отримати доступ до відеозаписів, на які увесь час посилалися посадові особи в якості виправдування власних дій. І вже у вересні МВС України знов намагалося уникнути пояснень смерті затриманого у м. Львові М. Стадника та спричинення йому 51 ушкодження.

Попри масові акції протесту в 17 містах та понад тридцять навчальних закладах, випадки брутального поводження із затриманими тривають, не зважаючи на проголошену міністерством політику «нульової терпимості» до порушень закону з боку правоохоронців. Сьогодні із стовідсотковою впевненістю можна стверджувати про те, що проблемою сучасної міліції залишаються:

- сотні громадян, незаконно скутих наручниками в службових кабінетах та по за їх межами, тисячі — безпідставно та понад встановлений законом строк утримуваних в міських та районних підрозділах внутрішніх справ;
- чисельні факти катувань затриманих, незаконних застосувань заходів фізичного впливу та спеціальних засобів, факти смерті громадян в службових будівлях ОВС;
- тисячі затриманих та заарештованих осіб в спеціальних установах міліції, залишених без громадського контролю за дотриманням їх прав та умовами утримання в місцях несвободи.

Не менш резонансними виявилися шляхи «координації» мирних зібрань, до яких вдалися посадовці ОВС. Це і втручання з метою перешкодити взяти участь в мирних зібраннях, і надання переваги одній із сторін під час їх проведення, і безпідставне припинення мирних зібрань та затримання його учасників, і протиправне нереагування працівників міліції на сутички, що виникають між опонентами, і надмірне застосування сили і спеціальних засобів проти учасників мирних акцій. У цьому році таких порушень було більше,

ніж за 2007–2009 роки разом, а характер та масштаб цих порушень не залишав сумнівів, що незаконні дії міліції здійснювалися за чіткими розпорядженнями керівництва МВС. Замість того, щоб напередодні «Євро-2012» опанувати максимально широкий спектр правоохоронних тактик з мінімальним ступенем застосування примусу, керівництво МВС продовжує орієнтувати особовий склад на використання репресивних заходів навіть за умов відсутності загрози громадському порядку.

Так, у декількох регіонах України спостерігалось незаконне застосування сили з боку МВС, а також суцільна бездіяльність міліції, коли невідомі в цивільному застосовували насильство щодо учасників акцій протесту проти незаконних дій місцевої влади. Так було, наприклад, у Харкові, де міська влада ухвалила незаконне рішення про вирубку 503 дерев в старій частині центрального парку для прокладки автодороги. Вирубка дерев не була санкціонована органами Міністерства природи, суперечила Генеральному плану Харкова, графічна частина якого незаконно закрита з 2008 р. грифом «ДСК», громадські слухання, передбачені законом, проведені не були. Проте вирубали значно більше дерев завдяки застосування сили до їхніх захисників.

Інші систематичні і масові порушення права на приватність, які різко збільшилися за нового керівництва МВС, — це примусове дактилоскопування затриманих. Воно має застосовуватися щодо обвинувачених у скоєнні злочину або підданих адміністративному покаранню у вигляді позбавлення волі, але застосовується значно ширше, ще до винесення судом покарання за адміністративне правопорушення. Крім того, його застосовують відносно певних груп населення, зокрема, щодо ромів, яких спеціально для цього затримують, а потім відпускають. Такі дії повертають старі форми дискримінації ромів, яких останніми роками МВС вже позбулося. Одночасно у 2010 році стають відомими факти широкого використання «мови ворожнечі» стосовно етнічних меншин у засобах масової інформації ОВС, а також факти виявлення серед особового складу прихильників неонацизму.

Проте порушення прав людини з боку працівників органів внутрішніх справ стосуються не лише громадян України. Правоохоронцями, без огляду на право приватності, особистої недоторканності

та недоторканності житла, проводяться масові перевірки гуртожитків і приватних помешкань, де проживають іноземні громадяни, набула поширення практика тотальної перевірки паспортних документів у осіб неєвропейської зовнішності у громадських місцях, вилучення у іноземців національних паспортів для перевірки дійсності дозволів на перебування в Україні.

Нормативне закріплення такої тактики відбувалося низкою відомчих документів. Наприклад, розпорядженням № 236 від 08.04.10 від керівників підрозділів на залізничному транспорті вимагається забезпечити «...постійний контроль за перебуванням іноземців на об'єктах обслуговування, здійснювати ретельні перевірки документів у іноземних громадян, особливу увагу приділяти наявності реєстраційних карт, виданих прикордонниками». Але ж діяти у такий спосіб — це масово порушувати вимоги закону. Навіть для пересічного громадянина є очевидним, що постійне спостереження за особою, і перевірка її документів є процедурами специфічними та досить жорстко регламентованими законом, тому їх не можна застосовувати як масову практику чи то до громадян України, чи то до іноземців.

Крім того, відповідно до вказівки № 292 від 23.04.10 планується до запровадження система «Розшук-Магістраль», якою передбачене внесення в залізничні квитки прізвища, ім'я та по-батькові, року народження, серії та номеру наданого документу. Мета при цьому проголошується нібито суспільно корисна — розшук злочинців та попередження актів тероризму. Але керівництву МВС при цьому зовсім байдуже те, що такий підхід автоматично ставить будь-якого пасажира у статусні рамки потенційного злочинця, а також брутально порушує право на приватність. Запровадження цієї системи суттєво перешкоджає й свободі пересування, яка може бути обмеженою лише за умов глобальних соціальних загроз — війни, терористичних актів, масових заворушень, природних катаклізмів. Нічого з наведених негараздів в Україні не відбувається. Натомість є відверте бажанання керівництва МВС довільно та безперешкодно контролювати переміщення громадян та іноземців, як це вчиняли колись давно посадові особи поліцейських держав. Невже ж ми хочемо показати гостям «Євро-2012» саме таку, поліцейську, Україну?

З грубим порушенням права на приватність житла та іншого володіння особи продовжують здійснюватися так звані огляди домоволодінь в рамках запобігання незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин. Вибірковий аналіз статистичних показників МВС, здійснений нами в 13 регіонах держави, демонструє, що незаконне проникнення до житла громадян є масовим та безкарним явищем в діяльності працівників міліції, а незаконний обшук громадян спостерігається у 47,8% проаналізованих випадків. До 62% фактів вилучень зброї та боєприпасів викликають обґрунтовані сумніви щодо законності проникнення до житла та дотримання права громадян на приватність. На жаль, зазначені факти досі залишаються без реагування з боку МВС України.

Протягом року міністерство декілька разів робило спробу наблизитися до вирішення питання показників роботи ОВС. Так, був виданий наказ МВС України від 25.05.2010 № 197 «Про затвердження системи оцінки діяльності органів внутрішніх справ України на основі нових критеріїв» та аналогічний наказ №279 від 29.06.10 «Про затвердження системи оцінки діяльності підрозділів органів внутрішніх справ України на основі нових критеріїв». Проте в них були запроваджені зовсім не сучасні критерії, а навпаки — збереглася стара модель кількісних показників розкриття злочинів та затриманих громадян. Більш того, міністр А. Могильов заявив 9 липня на телеканалі «Інтер» про можливу орієнтацію керівництва МВС на такий показник роботи, як кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності. Це ще гірше, ніж оцінювати роботу за відсотком розкритих злочинів, як було до 2005 року, оскільки призведе до вимушеної масової фальсифікації показників з метою показати добру роботу і отримати надбавки та премії.

Можна впевнено прогнозувати, що цей кількісний показник зростатиме за рахунок дрібних злочинів, а організатори та замовники злочинів серйозних, наркоторговці та керівники організованих злочинних угруповань залишатимуться на волі. Масовим стане і вимагання у злочинця зізнань у скоєнні аналогічних правопорушень, до яких він не має відношення, щоб списати з обліку нерозкриті злочини і покращити показники роботи.

Усе, що робиться в МВС, сьогодні залишається бути орієнтованим на систему показників. Вона провокує порушення прав людини

та фальсифікацію. Міліціонерам доводиться працювати на показники, оскільки за їх невиконання не буде ні доплат, ні премій, ні чергового звання. Це змушує міліцію «домальовувати» показники, працювати не для справи, а для звітності. Не можна вимагати від дільничних інспекторів підвищення кількості розкритих злочинів, погрожуючи звільненням, якщо їх буде менше, скажімо, п'ять щомісяця. Не можна оцінювати роботу кримінального блоку за кількістю людей, які притягнуті до кримінальної відповідальності. Це провокує ситуацію, коли людям оголошуватимуть обвинувачення, часто безпідставні, аби був показник. Або ж нерозкриті злочини списуватимуть на тих, хто скоїв схожий злочин. Не можна вимагати викриття незаконних мігрантів у кількості, більшій, ніж у попередньому році. Таких «не можна», на превеликий жаль, ще багато.

Означені проблеми загострюються відсутністю будь-якої участі громадськості в діяльності МВС України. Самовільно встановивши режим ізоляції від тих громадських організацій, які активно надавали експертно-консультативну та просвітницьку допомогу міністерству, А. Могильов не спромігся вжити заходів щодо поновлення діяльності громадських рад та мобільних груп, спільного прийому громадян керівниками обласних управлінь та активістами правозахисту. Заблокувавши на тривалий час усі відомі до цього форми громадського контролю, міністр продовжує «не впізнавати» відкритих листів, звернень міжнародних організацій, ігнорувати спроби дипломатичних представництв встановити робочі контакти з МВС в галузі захисту прав людини. Симптоматичним є той факт, що наразі з сайту МВС України видалені усі раніше розміщені там нормативні акти, що регулюють діяльність органів внутрішніх справ.

Необхідно відзначити також масові порушення прав самих працівників міліції, які повністю залежні від керівництва, часто змушені працювати по 10–14 годин без відшкодування, отримуючи зовсім невелику зарплатню. В МВС часті випадки порушення трудових прав працівників, коли їм незаконно зменшують заробітну платню, скорочують без врахування норм Кодексу про працю, іноді просто незаконно звільнюють. Історія із закупкою дорогих автомобілів та використання 15 млн. грн. для створення комфортних умов для керівництва виглядає особливо непристойно на цьому тлі, при тому, що в десятках районних управліннях МВС немає навіть

нормальних туалетів, і працівники змушені користуватись найближчими кафе та магазинами. А, наприклад, в Жовтневу районному відділі МВС в Запоріжжі туалет взагалі відсутній. При такому ставленні керівництва МВС до персоналу лише за перше півріччя 2010 року з ОВС звільнилося 885 молодих спеціалістів — приблизно стільки щорічно випускає Національна академія внутрішніх справ. Якщо міністра може влаштовувати той факт, що найбільший міліцейський вуз цілий рік практично працював «на вітер», то громадян України це не може задовольняти — для платників податків це дуже витратна справа.

Підведемо підсумки. Можна по-різному оцінювати зміни у державі, що відбулися за останні роки. Але очевидним є усвідомлення українською громадою того факту, що влада має служити народу, а не навпаки. І якщо влада на гроші платників податків наймає міліцію для захисту прав людини, то так і має бути. Тому міліція не має права діяти без урахування потреб населення, не може вдавати, що їй байдуже, скільки людей втрачає життя та здоров'я внаслідок неправомірних дій правоохоронців. І з урахуванням цієї реальності керівництво МВС мусить докорінно змінити своє ставлення до співпраці з громадськістю та прав людини, припинити їх порушувати, відмовитися від показників роботи, які тільки стимулюють незаконне насильство та імітацію боротьби із злочинністю. А якщо воно на це не здатне — його треба замінити.

Мабуть, з оглядом на усі негаразди з дотриманням прав людини в діяльності органів внутрішніх справ Президент України висунув вимогу запропонувати до вересня 2010 р. концепцію реформування МВС. Будемо сподіватися, що цей процес не буде квапливим, поверховим та прихованим від власних громадян. Сподіваємося, що цей процес пройде тривале громадське обговорення і призведе не лише до зміни назви міліції чи кількості департаментів, але й до перетворення найчисельнішого силового відомства на сервісну службу європейського зразку.

2. | **Забезпечення права на життя, захист від катувань та жорстокого поводження**

Мартиненко О.А.

Гарантії права громадян України на життя та захист від катувань і жорстокого поводження закріплені сьогодні у низці міжнародно-правових документів, серед яких насамперед слід вказати такі:

- Загальна декларація прав людини.
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
- Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Крім цих, загальноновизнаних та універсальних правових інструментів захисту прав людини, доцільно вказати такі, що безпосередньо стосуються роботи правоохоронних органів:

- Кодекс поведінки ООН для посадових осіб з підтримки правопорядку;
- Основні принципи ООН по застосуванню сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримки правопорядку;
- Звід принципів захисту всіх осіб, підданих триманню під вартою або ув'язненню у будь-якому вигляді;
- Декларація про поліцію Ради Європи;
- Європейський кодекс поліцейської етики.

Хоча зазначені документи за своєю юридичною дією не є обов'язковими, проте саме вони посилюють положення обов'язкових (ратифікованих) нормативних актів, пов'язаних із захистом прав людини та допомагають державам дотримуватися встановлених стандартів в діяльності правоохоронних органів.

Серед усіх наведених документів Європейська конвенція є найбільш дотримуваною державами-учасницями на практиці. Це зокрема пов'язано з тим, що Європейська конвенція є юридично обов'язковою для держав, які до неї приєдналися, а рішення контрольних органів Конвенції є обов'язковими для держав-учасниць, що її підписали. Крім того, контроль за належним забезпеченням дотримання прав людини здійснюється Європейським судом з прав людини, діяльність якого регламентується Конвенцією, Регламентом Суду та практикою розгляду заяв.

Останнє положення для нас є найбільш цікавим, оскільки Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», прийнятим у 2006 році, було визначено, що практика Європейського суду є джерелом українського права (стаття 17 Закону). З оглядом на це положення прочитуємо витяги з рішень Європейського суду, що наразі виступають для українських органів внутрішніх справ нормою внутрішнього, національного права (курсив наш):

«Суд нагадує, що стаття 2 Конвенції, яка забезпечує *право на життя, вважається одним з найфундаментальніших положень* у Конвенції» (*Velikova v. Bulgaria*, 2000, §68).

«Зобов'язання держав-учасниць набуває особливого виміру, коли справа стосується затриманих, *оскільки затримані цілком знаходяться під контролем органів влади*» (*Slimani v. France*, 2004, §27).

«...Суд вирішив, що *держава повинна надати пояснення щодо кожного ушкодження*, яке виникло під час перебування під вартою, або інакшого позбавлення волі, — обов'язок, який стає особливо настійним, коли особа померла» (*Keenan v. United Kingdom*, 2001, §90).

«На державі лежить обов'язок *звітувати за будь-яке ушкодження*, яке виникло під час тримання під вартою, що стає особливо нагальним, якщо особа померла» (*Trubnikov v. Russia*, 2005, §68).

«Зобов'язання органів влади **надати пояснення щодо поводження з особою** під час утримання під вартою є особливо нагальним, коли особа згодом померла або зникла» (*Salman v. Turkey*, 2000, §99).

«...Суд вважає, що коли затриманий помирає через проблеми із здоров'ям, **держава має надати пояснення щодо причин смерті та щодо лікування**, наданого цій особі до її смерті. За загальним правилом, сам факт, що особи померли за підозрілих обставин, перебуваючи під вартою, має порушити питання, чи виконала держава свій обов'язок захистити право особи на життя» (*Slimani v. France*, 2004, §27).

«Коли особу взяли під варту в доброму стані здоров'я, а згодом вона виявляється мертвою, **держава зобов'язана надати вірогідне пояснення подіям, які призвели до смерті**, без чого органи влади мають бути визнаними відповідальними з погляду ст. 2 Конвенції» (*Anguelova v. Bulgaria*, 2002, §110).

«Як і в інших випадках, що стосуються смерті під час тримання під вартою, держава зобов'язана **надати задовільне й правдоподібне пояснення** причин смерті...» (*Mojsiejew v. Poland*, 2009, §62).

Для розуміння ролі органів внутрішніх справ, яку вони мають відігравати у захисті права на життя та свободу від катувань, вкрай важливими є також положення **Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (R 2001(10)) від 19 вересня 2001 року щодо керівних принципів дій/втручання органів внутрішніх справ**. Серед таких принципів, зокрема, вказуються:

— при проведенні усіх своїх операцій **поліція повинна поважати право будь-якої людини на життя** (пункт 35 Рекомендації);

Використання сили, потенційно небезпечної для життя, може мати місце тільки тоді, коли воно є «абсолютно необхідним за певними обставинами справи», є «пропорційним відповідно до обставин справи», тобто, між іншим, засоби втручання відповідають цілі такого втручання та воно суворо й точно відповідає закону та відповідним інструкціям стосовно застосування потенційно небезпечної для життя сили.

— **ні за яких обставин правоохоронні органи не повинні застосовувати, заохочувати чи допускати будь-яких катувань** і випадків нелюдського чи такого, що принижує людську гідність поводження чи покарання, оскільки передбачена цією статтею заборона катувань і нелюдського чи принижуючого гідність

поводження чи покарання є абсолютною заборонаю (пункт 36 Рекомендації).

Правоохоронні органи відповідно до цієї рекомендації зобов'язані зробити все можливе, щоби перешкодити подібному поводженню із особою, оскільки це зобов'язання випливає із загальної мети діяльності правоохоронних органів. Крім того, якщо ці заходи використовуються для отримання відомостей чи визнання вини своєї чи інших осіб у вчиненні злочину, то вони можуть, і навіть, повинні призвести до того, щоб особи, які піддаються катуванню або аналогічним методам ведення слідства, будуть давати помилкові свідчення або свідчення, що не відповідатимуть дійсним обставинам справи, аби уникнути такого поводження.

- *під час проведення операцій співробітники органів внутрішніх справ повинні підтверджувати свою належність до них і свій професійний статус, що тісно пов'язано із персональною відповідальністю поліції за свої дії чи бездіяльність, оскільки без можливості ідентифікувати конкретного поліцейського, особиста відповідальність стає неможливою (пункт 45 Рекомендації).*

ЯКА НОРМАТИВНА ВІДОМЧА БАЗА РОЗРОБЛЕНА ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ІСНУЮЧИХ ПРОБЛЕМ

На жаль, таких документів МВС України розробило небагато, якщо не сказати — зовсім недостатньо.

Одним з них є службовий лист від 21 серпня 2010 р. «**Про недоліки в організації виконання п. 14.11 рішення колегії МВС від 25.07.2008 № 17км/2 щодо викликів бригад швидкої медичної допомоги до спеціальних установ міліції**».

У листі зазначається, що вказівкою МВС від 06.02.2009 № 10/3-758 вимагалось в разі виявлення в затриманих і взятих під варту осіб тілесних ушкоджень під час поміщення до спеціальних установ та тримання в цих закладах проводити ретельні службові розслідування щодо їх походження та вжиття відповідних заходів реагування.

Проте, усупереч зазначеним вимогам, у першому півріччі 2010 року службові розслідування походження тілесних ушкоджень при по-

міщенні та утриманні затриманих і взятих під варту осіб у більшості ГУМВС, УМВС не проводилися. Такі висновки службових розслідувань були отримані лише з УМВС України в Луганській, Херсонській та Черкаській областях.

Керівництво МВС зазначило, що, незважаючи на вимоги Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання щодо обов'язкового медичного обстеження осіб перед поміщенням їх до спеціальних установ міліції на наявність захворювань і можливості утримання в цих закладах продовжують мати місце випадки ігнорування цих положень, що, у свою чергу, призводить до смертей затриманих і взятих під варту осіб.

Так, унаслідок бійки між подружжям у с. Антонівка Новобузького району Миколаївської області, яка відбулася 01.01.2010, від отриманих ушкоджень померла дружина А. Її чоловіка було доставлено до районної лікарні та проведено медичний огляд, який встановив наявність тілесних ушкоджень у вигляді перелому кісток носа, забійних ран тканин обличчя. Проте від запропонованого стаціонарного лікування чоловік відмовився. 02.01.2010 останнього було затримано в порядку ст. 115 КПК України за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України. Цього ж дня його без належного медичного огляду, незважаючи на стан здоров'я, було поміщено до камери ІТТ. 03.01.2010 стан здоров'я затриманого різко погіршився, а лікарі бригади швидкої медичної допомоги, які прибули на виклик, констатували його смерть.

У своїй резолютивній частині службовий лист вимагав наступне:

- забезпечити безумовне виконання вимог Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України у частині обов'язкового проведення медичного огляду осіб перед поміщенням до спеціальних установ міліції на наявність захворювань та можливості утримання в цих закладах;
- у разі виявлення в затриманих і взятих під варту осіб тілесних ушкоджень під час поміщення до спеціальних установ та утримання в цих закладах обов'язково призначати та проводити ретельні службові розслідування щодо їх походження та вжиття відповідних заходів реагування;
- негайно виконувати рекомендації лікарів бригад швидкої медичної допомоги щодо необхідності госпіталізації утри-

- муваних у спеціальних установах міліції осіб, проведення консультації в інших медичних працівників та додаткового їх обстеження, забезпечивши при цьому надійну охорону;
- щокварталу надавати за встановленою формою відомості про кількість викликів бригад швидкої медичної допомоги до спеціальних установ міліції з обов'язковим наданням результатів службових розслідувань щодо походження виявлених тілесних ушкоджень у затриманих і взятих під варту осіб та вжиті заходи реагування.

Другим документом у сфері захисту права громадян на життя та захист від катувань можна назвати рішення колегії МВС України від 23.04.2010 № 5км/2 **«Про стан дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ і заходи щодо їх зміцнення»**.

У рішенні колегії зазначається, що «...начальники та командири, особливо середньої ланки, хибно вважаючи, що головним критерієм діяльності органів внутрішніх справ є не захист прав і свобод громадян, а розкриття та розслідування злочинів, удаваною вимогливістю штовхають підлеглих на шлях порушення законності, фальсифікації, зловживання владою та перевищення службових повноважень».

Проте рішення обмежилося констатацією статистики порушених кримінальних справ стосовно працівників ОВС та набором морально застарілих заходів «зміцнення дисципліни та законності». У рішенні колегії відсутні такі важливі складові, як чітко визначені заходи щодо запобігання порушень конкретних прав і свобод громадян, а також участь громадських організацій у вихованні та навчанні особового складу. Нема чого казати й про спільні із громадськістю заходи моніторингу стану дотримання прав людини в діяльності ОВС — такий підхід зовсім відсутній у рішенні колегії.

Викликає питання відсутність у нормативно-відомчих документах МВС навіть згадування про попередній комплексний документ — **Програму протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008–2012 роки** (затверджена рішенням колегії МВС України 25.07.2008 № 17км/1). В ній, зокрема, передбачалося щонайменше два потужних завдання, що відповідали сучасному стану справ та захисту громадян від посягань на життя та здоров'я:

Так, Програмою передбачалося опрацювати питання щодо створення в складі Департаменту кримінального розшуку спеціалізованих підрозділів з розкриття злочинів проти особи серійного характеру, умисних убивств, учинених на замовлення та на сексуальному ґрунті, а також відділу боротьби зі злочинними проявами, пов'язаними з діяльністю радикальних молодіжних угруповань. З метою підвищення ефективності профілактичної роботи з попередження злочинів, що вчиняються в сімейному середовищі та на побутовому ґрунті, передбачалося активізувати індивідуальну роботу з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, схильними до зловживання алкогольних напоїв та порушення громадського порядку. На виконання останнього блоку заходів Програмою розвитку ООН було підготовлено групу національних тренерів з питань протидії домашньому насильству, заплановано тренінги для декількох тисяч дільничних в усіх областях України. За підтримки ОБСЄ в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ створено навчальний полігон для підготовки дільничних, проте наразі про результати цих ініціатив у документах та виступах МВС з невідомих причин не згадується.

Забутим та невиконаним залишається й одне з найбільш важливих положень **наказу МВС України від 16.09.09 № 404 «Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України»**. Воно передбачало установити системи відеоспостереження на вході до міськрайлінвідділів, у чергових частинах, коридорах, слідчих кімнатах з архівацією відеоінформації не менше одного місяця. Наразі, зважаючи на усе частіші випадки жорстокого поводження у приміщеннях ОВС, актуальність такого напрямку технічного оснащення МВС важко недооцінювати. Проте керівництво МВС до цієї теми жодного разу не зверталось.

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗПОВСЮДЖЕНОСТІ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ФАКТІВ КАТУВАНЬ

На жаль, неможливо оцінити, скільки скарг громадян надійшло до МВС України з приводу незаконних дій працівників міліції,

в тому числі — за фактами побиття та жорстокого поводження. Така інформація не висвітлюється у відомчих засобах інформації, вона відсутня на сайтах міністерства та обласних управлінь. Іноді її надають представники міністерства в ході інтерв'ю та прес-конференцій.

Так, за повідомленням директора Департаменту зв'язків із громадськістю Д. Андреева, МВС станом на 7 жовтня 2010 р. мало інформацію про 28 випадків смерті громадян у підрозділах ОВС з початку року (<http://www.delfi.ua/news/daily/criminal/mvd-uneslo-zhizni-28-ukraincev.d?id=1268216>).

Нагадаємо, що загалом за період з 1992 по 2010 рік в Україні було порушено більш ніж 9626 кримінальних справ за фактами неправомірних дій співробітників ОВС, за результатами розслідування яких судами було винесено обвинувальні вироки стосовно 4999 осіб. До інших видів відповідальності за здійснення правопорушень некримінального характеру у цей же період було притягнуто 33612 працівників різних служб і підрозділів. Станом на 1 січня 2010 року у провадженні органів прокуратури знаходилося 1333 кримінальні справи, порушених стосовно 1492 працівників.

При цьому найбільш пильну увагу міжнародних експертів та вітчизняних спеціалістів привертає саме категорія катувань, оскільки вона є своєрідним індикатором дотримання правоохоронними органами принципу верховенства права. Офіційна статистика МВС констатує, що органами прокуратури у 2002–2009 рр. стосовно працівників ОВС було порушено лише 16 кримінальних справ за ст. 127 КК України (катування). Проте ці цифри є результатом тривалої та хибної практики, в результаті якої судові органи щонайменше у 22,2% випадків «не помічають» при винесенні вироків ознаки складу злочину, передбаченого ст. 127 КК України (<http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1286444378>).

У рішенні колегії МВС України від 23.04.2010 № 5км/2 «Про стан дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ і заходи щодо їх зміцнення» було відзначено, що з початку року за фактами рукоприкладства, знущань та тортур органами прокуратури було порушено 43 справи. Найбільша їх кількість припадала на працівників ОВС в Харківській області (6 кримінальних справ),

м. Києві (5 справ), Донецькій області та на Донецькій залізниці (по 4 справи).

Відомча статистика МВС за 6 місяців 2010 року зафіксувала наступну кількість засуджених працівників ОВС:

— за катування	— 4 особи
— спричинення тілесних ушкоджень	— 4 особи
— за перевищення влади	— 24 особи
— за зловживання владою	— 21 особа

За незаконні методи проведення слідства та дізнання було притягнуто до дисциплінарної відповідальності 4 працівника ОВС.

Органами прокуратури протягом 6 місяців 2010 року було порушено 342 кримінальних справи стосовно працівників ОВС. З них:

— за катування	— 2 справи
— спричинення тілесних ушкоджень	— 3 справи
— за вбивство	— 1 справа
— за згвалтування	— 1 справа
— за перевищення влади	— 66 справ
— за зловживання владою	— 56 справ

Наш незалежний аналіз повідомлень про порушення зазначених 342 кримінальних справ свідчить, що із загальної їх кількості щонайменше 52 кримінальні справи (15% від загальної кількості) включали обставини побиття, жорстокого поведіння та катувань стосовно громадян.

Станом на 16 вересня 2010 р. міністром було оголошено, що за фактами незаконних дій працівників ОВС було порушено вже 462 кримінальних справи. З них за перевищення влади — 86 справ, за зловживання владою — 81 кримінальна справа (<http://www.segodnya.ua/news/14172808.html>).

ФАКТИ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА ЖИТТЯ

1. СМЕРТЬ ВНАСЛІДОК ПЕРЕБУВАННЯ В ПРИМІЩЕННІ ОВС

м. Київ. Справа Ігоря Індила

Найбільш резонансною справою став випадок із студентом Київського педагогічного коледжу Ігорем Індило. 17 травня 2010 р., під час святкування свого дня народження у гуртожитку, Ігор був затриманий дільничним інспектором нібито через сильне алкогольне сп'яніння. 19-річний хлопець був доставлений до Шевченківського РУВС, де у ніч на 18 травня він помер. Експертиза констатувала черепно-мозкову травму та крововилив у мозок. Правоохоронці відразу заявили, що у цьому немає їх провини, оскільки Індило отримав травму, впавши з ліжка через сп'яніння. Оскільки родичі та товариші загиблого були впевнені саме у насильницькій смерті Індила, 28 травня прокуратурою Шевченківського району була порушена кримінальна справа за фактом перевищення службових повноважень працівниками міліції. 10 серпня Президент зустрівся із матір'ю загиблого та доручив Генеральному прокурору взяти справу під особистий контроль. За дорученням Генеральний прокурор мав перевірити об'єктивність розслідування та з'ясувати, чи була надана затриманому кваліфікована медична допомога. Президент також наголосив, що остаточний висновок по справі має бути не пізніше вересня цього року (<http://www.delfi.ua/news/daily/society/yanukovich-grinyal-mat-ubitogo-studenta.d?id=1165199>).

З боку міліції реакція на обурення громадськості була негативною від самого початку.

Вагоме слово в попередній оцінці ситуації належало міністру МВС А. Могильову: «...виходячи з матеріалів, які зібрала міліція, **я не вбачаю у смерті хлопця провини наших співробітників**. Я сам пройшов по усьому маршруту, щосекунди звіряючи його із записами камер стеження та показами свідків» (<http://focus.ua/politics/141119>).

Після цього вже й представники ГУМВС в м. Києві почувалися більш впевнено. Під час прес-конференції 18 червня «Нові вбивства в київських РУВС: версії батьків та МВС» посадовці ОВС визнали, що резонансних випадків смерті затриманих у 2007 р. було 2,

а у 2009 р. — 4 випадки. Проте разом з тим керівник прес-служби досить чітко дав зрозуміти присутнім, що міліція часто виступає в ролі такої собі жертви, оскільки «...останнім часом ми бачимо, що **цими проблемами починають спекулювати громадські організації** і політичні сили» (<http://bilozerska.livejournal.com/273823.html>).

Гостроту проблеми свідомо чи в силу непрофесійності керівництво МВС намагалося звести до відповіді на просте запитання: «Чи була смерть Індила наслідком катування?». При цьому практично осторонь тривалий час залишалось основне питання: «Чи зробила міліція усе можливе, аби запобігти смерті особи, яка була затримана міліцією та цілком знаходилася під наглядом та контролем посадових осіб міліції?». Саме такого ставлення держави до випадків жорстокого поводження вимагають чисельні рішення Європейського суду з прав людини. І на адресу МВС України лише з початку 2010 року надійшло більше 23 офіційних звернень Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини щодо виконання рішень Суду та вжиття заходів щодо недопущення порушень прав людини на стадії досудового слідства.

Проте в усіх публічних виступах посадові особи ОВС продовжували твердити лише про відсутність катування чи навмисного жорстокого поводження, ніби цей факт міг зняти основну провину — втрату людського життя як один з результатів дій агентів держави. Втім, навіть тезу про відсутність побоїв керівництву ОВС було довести неможливо — жодна людина з числа родичів чи громадськості не побачила відеозаписів, на які вказував міністр Могильов. Навіть якщо зважити на те, що записи внутрішніх відеокamer є службовою інформацією, то доступ до них у встановленому порядку має право надати навіть керівник райуправління, а не лише міністр. Проте цього ніхто так і не зробив.

Через резонанс події міністр МВС був вимушений створити робочу групу з розслідування смерті Індила. До складу групи, для підвищення її об'єктивності та незаангажованості, був включений член колегії МВС Е. Багіров, на якого міністр з невідомих причин поклав обов'язок представляти усю громадськість України, забувши при цьому навіть запитати про це саму громадськість. Втім, ступінь незалежності такого розслідування відкрито визнав сам Багіров: «Ми проводили своє розслідування з метою виявити, **чи були порушення**

з боку міліції, чи були тортури, насильство. Я не знайшов. Але не можу сказати наше солідарне рішення — прокуратура порекомендувала не озвучувати його до завершення їхнього розслідування» (<http://bilozerska.livejournal.com/273823.html>). І знов ми бачимо чіткий акцент не на аналізі ситуації в цілому, а лише на пошуку ознак катувань.

Нарешті, 12 жовтня Генеральною прокуратурою було оголошено про завершення розслідування та пред'явлення звинувачень інспектору чергової частини та дільничному інспектору міліції (<http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1286909969>). Очікувалося, що інформація по резонансному випадку з Індило буде подана громадянам не лише вчасно, зважаючи на обіцянку Президента матері загиблого, але й у досить розгорнутому вигляді. На жаль, у рішенні Генеральної прокуратури жодним словом не було вказано на оцінку ситуації, а також — на наявність або відсутність ознак катування чи жорстокого поводження. Не було висвітлено причини невиконання строків, означених Президентом у дорученні, а також лишилося незрозумілим, чи надавалася кваліфікована медична допомога загиблому під час його перебування в приміщенні райуправління.

Зовсім не дивним є й той факт, що після неодноразового декларування сумнівів щодо вини працівників ОВС у смерті затриманого, позиція правоохоронців зосталася незмінною. «З нас зробили монстрів, а з п'яного студента, який втратив контроль над собою — ангела. Ідіотизм якийсь!» — відкрито обурювався один з працівників районного управління у присутності журналістів (http://archive.segodnya.ua/pdf/10_225/101012_SEG_KIE_05.pdf).

Що ж показав випадок у Шевченківському районному управлінні?

На жаль, низку «хронічних» та досить симптоматичних недоліків, на які страждає МВС України вже тривалий час.

1. Не виконані чіткі вимоги Президента щодо своєчасного та об'єктивного розслідування обставин загибелі І. Індила.
2. Процес громадського контролю та громадського розслідування був зведений до одноосібного, непрофесійного та необ'єктивного знайомства з частиною матеріалів члена колегії МВС України.
3. Принципи «прозорості» роботи органів внутрішніх справ та їх підзвітності громадянам України були проігноровані. Родичі загиблого та громадськість не отримали чіткої та за-

- довільної інформації про хід розслідування, обсяг фактів, наявність відеозаписів, принципів збору та перевірки доказів.
4. Органи внутрішніх справ продемонстрували нерозуміння правових стандартів в галузі захисту права на життя, недопущення тортур та жорстокого поводження, а також неспроможність забезпечити виконання позитивних обов'язків України відповідно до ратифікованих нею міжнародних документів.

Справа Дмитра Ящука

Вже через місяць у Києві відбулася наступна резонансна подія, де також в центрі громадської напруги опинилися працівники ОВС. Після того, як 12 червня працівниками ВБНОН Святошинського районного управління був затриманий Дмитро Ящук, останній наступного дня був знайдений у камері мертвим. Представники органів внутрішніх справ заявили, що це випадок самогубства, вчинений колишнім наркозалежним Ящуком в період загострення хвороби. Проте категорично відмовилися надати тіло померлого родичам.

Підозра, що Д. Ящук став жертвою жорстокого поводження, відразу була оголошена родичами із наведенням чисельних аргументів проти працівників міліції.

Перш за усе, стало відомо, що Ящука Дмитра було затримано та доставлено у приміщення ВБНОН Святошинського р-ну м. Києва разом з братом, Ящуком Василем, після проведення в їх квартирі обшуку. Обшук проводився з численними порушеннями: двоє працівників ОВС, в тому числі начальник ВБНОН Святошинського району М. не були зазначені у протоколі; замість двох був присутній лише один понятий, а другий екземпляр протоколу не був вручений мешканцям квартири працівниками міліції.

По-друге, офіційною версією затримання Д. Ящука стала підозра у побитті ним свого знайомого Антона Жигінаса, в результаті чого останній втратив селезінку. Насправді ж А. Жигінас втратив селезінку внаслідок побиття його рік назад (червень 2009 р.) у приміщенні того ж ВБНОН Святошинського району і тими ж самими посадовцями, які проводили обшук у Ящука. Про це свідчить кримінальна справа № 58-2396, порушена у лютому 2010 р. органами прокуратури за заявою матері потерпілого М. Скуратовської.

«Його там настільки побили, що коли привезли до лікарні — було не обличчя, а місиво, все тіло боліло. Йому видалили селезінку, — каже Марія Скуратовська. — Сказали, що він має написати, ніби його побив Яшук. Хоча він мені говорив, і свідки підтверджують, що саме працівники відділу з незаконного обігу наркотиків Симоненко, Коба і Васильченко відбили йому селезінку» (<http://www.radiosvoboda.org/content/article/2170848.html>).

Мати Жигінаса Антона підтвердила, що за два дні до затримання Яшука Дмитра, 10.06.2010, в апеляційному суді було задоволено їх апеляцію на рішення суду за кримінальною справою по обвинуваченню Жигінаса Антона в зберіганні та розповсюдженні наркотичних речовин, та саме в цей день Антона затримали та під тиском заставили змінити свідчення, а саме: визнати Яшука Дмитра винним у відбитті йому селезінки. При цьому з дня, коли Антону відбили селезінку, до дня, коли він змінив свідчення, пройшло більше року (червень 2009 р.). Про це мати Жигінаса А. зазначила у своїй заяві від 13.09.2010.

Голова прес-служби київської міліції В. Поліщук визнав можливість катувань у міліції, проте провину правоохоронців у смерті Яшука відкинув, посилаючись на відеозапис із його камери: «Цей відеозапис одразу знімає всі ваші закиди про те, що нібито працівники міліції його вбили» (<http://www.radiosvoboda.org/content/article/2170848.html>).

Проте, попри усі доводи міліції про відсутність тиску на Д. Яшука з метою зізнання у злочині, якого той не вчиняв, **лишаються незрозумілими наступні факти:**

1. З дня смерті Яшука Дмитра (13.06.2010) протягом 4 місяців рідним загиблого не надавали можливість упізнати та оглянути його труп.
2. Висновком судово-медичної експертизи рідних загиблого Яшука Дмитра, не дивлячись на їх численні клопотання, ознайомили лише через 3 місяці після смерті Яшука та через 2 місяці після завершення цієї експертизи, при цьому дослідну частину висновку для ознайомлення значно скоротили.
3. Дані лікарського свідоцтва про смерть, протоколу огляду місця події та висновку експерта не співпадають. Так, про тілесні ушкодження ні слова не зазначено у лікарському

свідомості про смерть, в протоколі огляду місця події зазначені лише садна та синці на правій гомілці, у висновку експерта зазначені 9 садин та синців і 1 подряпина, хоча за попередніми результатами додаткової експертизи їх було значно більше.

Іншими словами, органи внутрішніх справ як представники держави, не змогли надати вичерпного пояснення причини смерті особи, яка перебувала під їх контролем та в їх приміщенні. Такий стан речей, згідно з практикою Європейського суду, може стати основою аргументованої підозри у невиконанні державою свого обов'язку захистити право особи на життя.

На жаль, наведені приклади непоодинокі навіть для Києва. Так, прокуратурою Подільського району міста Києва порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно працівників Подільського райуправління ГУМВС України в місті Києві. Вони звинувачуються в тому, що ввечері 23 лютого в одному із службових кабінетів заподіяли тілесні ушкодження киянину П. 25 лютого останній в лікарні помер. За висновком судово-медичної експертизи його смерть сталася внаслідок травми голови.

- Чернігівська область

01.06.2010 року близько 06.00 год. дев'ятеро працівників Сосницького райвідділу (Чернігівська обл.), одягнуті у цивільне без пред'явлення посвідчень зайшли до будинку 34-річного Киселя Валерія Євгеновича та затримали його за підозрою в крадіжці. Затримані були також його батьки-пенсіонери. Затримання проводив начальник слідчого відділу Юбицький В'ячеслав Олександрович. 10 діб потому гр. Киселя відпустили з райвідділу. Під час затримання він не мав побачення з рідними, адвокат допускався до спілкування з ним не завжди. За словами родичів і таксиста, який віз Валерія Киселя додому, Валерія у відділку били та катували. Після повернення додому Валерій Кисіль не міг спати, перебував у край пригніченому та заляканому стані. 11.06.10, наступного дня після повернення із Сосницького райвідділу, гр. Кисель скінчив життя самогубством, повісившись.

У відповідь на скаргу родичів Киселя на неправомірні дії працівників міліції органами прокуратури було надано доручення УМВС України в Чернігівській області про проведення службового розслідування. Не зважаючи на запити правозахисників, міліція відмовляється надати будь-яку інформацію щодо результатів розслідування та пояснень стану загиблого після перебування у райвідділі (<http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1282133426>).

- Львівська область

10 вересня 2010 р. стало відомо про смерть 31-річного М. Стадника, затриманого напередодні в м. Львові. Після того, як він провів у райвідділі 12 годин, він помер. Офіційна версія ОВС України зазначає причину смерті — черепно-мозкову травму, отриману внаслідок падіння, коли Стадника вели для проведення допиту. Проте взагалі на його тілі була виявлена 51 «точка дотику» (подряпини, синці, забої), в тому числі — на п'ятці. Міліція категорично відкидає версію катувань чи неналежного поводження. За ствердженнями правоохоронців, потерпілий вже мав ці тілесні ушкодження при затриманні. Проте, незважаючи на їх кількість, за 12 годин перебування М. Стадника у приміщенні міліції, останньому була надана досить сумнівна за якістю та адекватністю медична допомога — лише 2 уколи (<http://vsyapravda.com/news/id31400>).

2. СМЕРТЬ ВНАСЛІДОК НЕНАДАННЯ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОПОМОГИ

Встановлення жорстких заходів покарання за правопорушення без вжиття інших заходів призводить лише до вчинення більш жорстоких злочинів — це один з відомих феноменів у кримінології. На жаль, МВС України, встановивши нульову планку нетерпимості до «злочинців у погонах», не робить інших кроків для запобігання злочинів серед правоохоронців. В результаті Україна має дикі випадки, коли працівники міліції через страх бути покараними вчиняють резонансні злочини.

Таким прикладом стала подія у Донецькій області, де в ніч з 8 на 9 травня на в'їзді до м. Донецьк внаслідок ДТП був смертельно

траємований 22-річний М. Іващенко. Свідками цього ДТП стали двоє оперативників Київського РВ ГУМВС в Донецькій обл., які вирішили транспортувати потерпілого до найближчого медичного закладу. Проте молода людини померла в дорозі від отриманих травм. Побоюючись, що смерть Іващенка можуть пов'язати з якимось неправомірними їх діями, капітан та лейтенант міліції просто викинули тіло при дорозі, де воно було знайдено 2 доби потому (<http://www.ostro.org/news/article-116264/>). Родичі загиблого висунули стосовно винуватців позов на 1 млн. грн.

3. ПОБИТТЯ ТА КАТУВАННЯ ЗАТРИМАНИХ

Київська область

29 вересня працівники карного розшуку в м. Біла Церква затримали 30-річного Олега С., якого понад добу тримали у службовому приміщенні, вимагаючи визнати вину у нібито скоєній крадіжці. На потерпілого надягали протигаз, а к ногам приєднували дріт, вмикаючи через нього електричний струм. Одночасно провели незаконний обшук його матері. Звернувшись згодом із заявою у відділ внутрішньої безпеки МВС України, ані потерпілий, ані громадськість жодних коментарів наразі не отримали (<http://www.segodnya.ua/news/14180064.html>)

Вінницька область

Прокуратурою Вінницької області порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно працівників окремої роти конвойної служби міліції. Вони звинувачуються в тому, що 30 червня та 1 липня під час конвоювання зі слідчого ізолятора № 1 управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у згаданій області до районних судів міста Вінниці взятих під варту П., К., М., Я., С., Б. та К. незаконно застосували до них заходи фізичного впливу, наручники та сльозогінний газ.

Донецька область

Прокуратурою Бутьонівського району порушено кримінальну справу за ознаками злочину передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно оперуповноважених карного розшуку Бутьонівського райвідділу капітанів міліції А. та Ч., ст. лейтенантів міліції І. та П. Вони 9 лютого 2010 р. затримали неповнолітніх З. та Ц. й, застосовуючи до них заходи фізичного впливу, змусили зізнатися в крадіжці мобільних телефонів.

Полтавська область

21 червня Лубенською міжрайонною прокуратурою Полтавської області порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно дільничного інспектора міліції Лубенського міськвідділу старшого лейтенанта міліції Н. Він звинувачується в тому, що вранці 20 червня в приміщенні згаданого міськвідділу заподіяв тілесні ушкодження жителю міста Лубни Б., без постійного місця роботи, якого було доставлено за порушення громадського порядку. Потерпілого було госпіталізовано.

4. ПОБИТТЯ ЗАЯВНИКІВ ТА СВІДКІВ

Хмельницька область

9 жовтня 2010 р. ЗМІ повідомили про побиття у міліції молодої людини А. На відміну від багатьох інших випадків, А. прийшов до міліції із власної волі, подавши заяву про підпал його автомобілю. В подальшому працівники міліції намагалися переконати його в тому, що автомобіль загорівся сам. Оскільки поведінку А. працівники міліції розцінили як агресивну, вони вирішили застосувати до заявника силу. «П'ять чоловік мене скрутили і потім по викрученій вверх руці — один в цивільному одязі — кийком мене почав бити по руці. Розтропив кістку, незважаючи на усі мої крики, що я не чиню опору, що я потерпіла сторона», — зазначив потерпілий. Після доставляння у лікарню А. переніс складну 3-годинну операцію, після якої зможе володіти рукою не рани-

ше, ніж через пієроку (<http://vidgolos.com/46092-u-xmelnickomu-miliciya-roztroshhila-ruku.html>).

Одеська область

Прокуратурою Одеської області порушено кримінальну справу за ознаками злочинів передбачених ч. 2 ст. 127 і ч. 2 ст. 365 КК України (катування та перевищення влади або службових повноважень) відносно начальника сектору карного розшуку Роздільнянського райвідділу капітана міліції Г. та оперуповноважених капітана міліції К., лейтенантів міліції С. та П. Вони звинувачуються в тому, що ввечері 30 січня 2010 року в приміщенні згаданого райвідділу заподіяли тілесні ушкодження місцевим жителям С. та О. (обидва без постійного місця роботи), яких було запрошено для дачі свідчень за фактом крадіжки. Працівників міліції затримано.

Харківська область

Прокуратурою Фрунзенського району міста Харкова порушено кримінальну справу за ознаками злочину передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно працівників Фрунзенського райвідділу Харківського міськуправління внутрішніх справ. Вони звинувачуються в тому, що в квітні цього року в приміщенні зазначеного райвідділу заподіяли тілесні ушкодження місцевому жителю М., без постійного місця роботи, якого було запрошено у якості свідка для дачі пояснень за фактом шахрайства.

5. ПОБИТТЯ У ПРИВАТНИХ ДОМОВОЛОДІННЯХ ГРОМАДЯН

Вінницька область

Прокуратурою Замостянського району м.Вінниці порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно старшого оперуповноваженого сектору БНОН Замостянського райвідділу З., дільничного інспектора міліції Р. та міліціонера-водія цього ж рай-

2. Захист від катувань та жорстокого поводження

відділу В. Вони звинувачуються в тому, що 27 лютого 2010 року під час виїзду на сімейну сварку заподіяли тілесні ушкодження місцевому жителю К., без постійного місця роботи.

Дніпропетровська область

Прокуратурою Кіровського району м. Дніпропетровська порушено кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 126, ч. 3 ст. 162 і ч. 3 ст. 365 КК України (побої і мордування, порушення недоторканості житла та перевищення влади або службових повноважень) відносно дільничних інспекторів міліції Красногвардійського райвідділу Дніпропетровського міськуправління Ч. та М. Вони звинувачуються в тому, що в лютому 2010 року незаконно провели обшук у будинку В., без постійного місця роботи, й заподіяли йому тілесні ушкодження.

Закарпатська область

Прокуратурою Перечинського району Закарпатської області порушено кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 162 та ч. 2 ст. 365 КК України (порушення недоторканності житла й перевищення влади або службових повноважень) відносно старшого дільничного інспектора міліції Перечинського райвідділу Г. Він у селі Тур'їх Реметах вказаного району, без дозволу, зайшов до будинку Г., без постійного місця роботи, й заподіяв господарю тілесні ушкодження.

6. ПОБИТТЯ У ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

АР Крим

Прокуратурою м. Феодосії Автономної Республіки Крим було порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно працівників Феодосійського міськвідділу внутрішніх справ. Вони звинувачуються в тому, що 19 березня 2010 р. на вулиці міста заподіяли тілесні ушкодження місцевим жителям С. та П.

Донецька область

25 квітня 2010 р в центрі м. Донецьк стався інцидент з побиттям затриманого, що набув широкого резонансу. Близько 12 години до хлопця й дівчини, в яких був поліетиленовий пакет з пляшками пива підійшов патруль — дві дівчини у формі — і нагадав про те, що розпивати пиво в громадському місці заборонено. На відповідь хлопця патрульні викликали додатковий наряд. Прибулі міліціонери, не витрачаючи слів, відразу застосували до парубка силу — жорстоко побили, надягли наручники й спробували затягти в патрульну машину. Все це відбувалося на очах у художників і відпочиваючих громадян, багатьох дітей. Закривавлений хлопець у наручниках пручався, не бажаючи сідати в машину. На це він одержав серію чергових ударів від міліціонерів.

Очевидці заступилися за потерпілого, проте коли слова на адресу правоохоронців не набули дії, люди просто схопили хлопця, щоб вирвати його з рук працівників міліції. На вимогу свідків на місце події викликали «швидку допомогу». Лікарі відвели хлопця в карету, де провели первинний огляд, і констатували струс мозку й множинні забиті місця. Про це лікар повідомив міліціонерам голосно, тому діагноз чули всі навколишні. Медик наполягав на негайній госпіталізації жертви. Однак міліція заборонила відвозити потерпілого. Один із правоохоронців заявив, що вони взагалі не відпустять карету швидкої допомоги, а хлопця заберуть, незважаючи на його стан. Після цього службовими машинами міліціонери заблокували виїзд «швидкої допомоги» і протягом двох годин тримали медиків, проводячи з ними «переговори». Лікарі виявилися непохитними. У підсумку: швидкій було дозволено відвезти потерпілого, але при цьому в карету сіли 2 працівника міліції (<http://www.ngo.donetsk.ua/donsociety/15926>).

У цій же області прокуратурою Першотравневого було порушено кримінальну справу за ознаками злочину передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження) відносно 6 працівників батальйону патрульної служби Маріупольського міськ-управління внутрішніх справ. Вони звинувачуються в тому, що вночі 26 травня в с. Мелекине Першотравневого району поблизу приватного кафе «Бриз» заподіяли тілесні ушкодження жителям м. Маріуполя Н.,

К. та В (усі без постійного місця роботи). Двох потерпілих було госпіталізовано.

Київська область

Прокуратурою Бородянського району Київської області порушено кримінальну справу за ознаками злочинів передбачених ч. 1 ст. 296 і ч. 2 ст. 365 КК України (хуліганство та перевищення влади або службових повноважень) відносно дільничного інспектора міліції Бородянського райвідділу внутрішніх справ молодшого лейтенанта міліції С. Він звинувачується в тому, що ввечері 4 лютого в селищі Пісківці згаданого району на вулиці заподіяв тілесні ушкодження місцевому жителю Г., без постійного місця роботи.

Сумська область

6 жовтня 2010 р. національні ЗМІ повідомили про факт побиття п'ятьма оперуповноваженими карного розшуку двох громадян у нічний час. Побиття відбулося під час того, як оперуповноважені патрулювали вулиці міста. Зайшовши до двору одного з багатоповерхових будинків, вони вчинили бійку на ґрунті виниклих стосунків з двома громадянами. Бійка закінчилася трагічно — один з потерпілих скінчався у реанімації, у другого потерпілого були зламані 2 ребра. Шосткінською міжрайонною прокуратурою порушена кримінальна справа за ст. 365 КК України (Перевищення влади). Четверо міліціантів взяті під варту, один — знаходиться в розшуку (<http://korrespondent.net/ukraine/events/1123839>).

Харківська область

Прокуратурою Фрунзенського району м. Харкова порушено кримінальну справу за ознаками злочину передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно працівників Фрунзенського та Ленінського райвідділів Харківського міськуправління внутрішніх справ. Вони звинувачуються в тому, що 19 липня 2010 року в м. Харкові під час затримання на вулиці за підозрою в зберіганні наркотичних засобів жителя Харківського району М., без постійного місця роботи, який перебував разом із своєю бабусею Д. 1933 р.н., пенсіонеркою, й заподіяли останнім тілесні ушкодження.

У повідомленнях засобів масової інформації аналогічних прикладів можна знайти набагато більше:

Повідомлення про смерть потерпілих внаслідок дій працівників ОВС			
1.	17.05	Міліціонери викинули на звалище тіло жертви ДТП	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=636
2.	10.06	Іванківчани твердять, що міліціонери вбили їх односельчанина Правоохоронці заперечують свою причетність і називають це нещасним випадком.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=825
3.	11.06	В одному з ізоляторів тимчасового утримання у місті Знам'янка Кіровоградської області повісився арештант.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=731
4.	14.06	14 червня в Святошинському РУВС на шнурку від шортів повісилася затримана 24-річна молода людина.	http://www.tema.in.ua/article/5653.html
5.	15.06	У Харкові у приміщенні Орджонікідзевського райвідділу міліції помер 29-річний чоловік. Чоловікові стало зле за кілька хвилин після того, як він зайшов до приміщення. Медики констатували серцевий напад, однак не виключають, що смерть настала від передозування.	http://tsn.ua/ukrayina/chergova-smert-u-miliciji-u-harkivskomu-viddilku-pomer-29-richniy-cholovik.html
6.	12.07	У Солом'янському райвідділку м. Києва міліції помер чоловік	http://gazeta.ua/index.php?id=346869
7.	22.07	В ізоляторі тимчасового утримання Фастівського відділення міліції Київської області помер обвинувачений в незаконних операціях з наркотичними засобами.	http://galakorona.com/?p=99216

2. Захист від катувань та жорстокого поводження

8.	26.08	Правоохоронець, перевищуючи владні повноваження, спричинив тілесні ушкодження місцевому мешканцю на території його домоволодіння, внаслідок чого останній помер у лікарні.	http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=45245
9.	10.09	У Львові після проведеної ночі в райвідділі міліції помер 31-річний чоловік, повідомляє ТСН. За версією МВС, смерть настала в результаті черепно-мозкової травми.	http://ua.korrespondent.net/ukraine/1114828
Повідомлення про незаконне застосування сили, катування, жорстоке поводження			
10.	01.03	В Донецьку працівники міліції побили двох старшокласників, намагаючись вибити з підлітків свідчення і «повісити» на них крадіжку двох мобільних телефонів.	http://ngo.donetsk.ua/donsociety/14284
11.	08.03	Побиття після футбольного матчу у Полтаві.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=517
12.	15.03	Прокуратура м. Павлограда відмовила в порушенні кримінальної справи за побиття громадянина.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=672
13.	19.03	В Феодосії громадянин звинувачує міліції у побитті.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=548
14.	31.03	Незаконне утримання та знущання над хлопцем у Залізничному райвідділі Львова.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=564
15.	19.04	Незаконне затримання та побиття в Сумах. Порушена кримінальна справа.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=860
16.	23.05	В Кіровограді працівники міліції побили чоловіків.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=814

17.	08.06	Постраждала ромська родина в Чигирині.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=775
18.	12.06	В м. Каланчак Херсонської області троє ментів жорстоко побили молодого чоловіка.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=734
19.	01.07	В Полтавській області жорстоко побили хлопця.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=820
20.	02.07	Фотожурналіста журналу «Фокус» побили в запорізькій міліції.	http://sprotiv.org/2010/07/05/fotozhurnalista-zhurnala-fokus-izbili-v-zaporozhskoj-miliciji-dokumenty/
21.	10.07	У Полтавській області працівники міліції побили підлітків. Порушено кримінальну справу.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=952
22.	12.07	В Харкові працівники міліції побили чоловіка.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=839
23.	15.07	Харків. Батько затриманого підозрює міліцію у катуваннях його сина.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=850
24.	15.07	В Черкасах громадського активіста Стадника В. В. затримала міліція, ламали руки та били. Стадник вимагав адвоката в перший день, але йому відмовляли.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=868
25.	18.07	В Харкові побили Стівена Окурт — соліста гурту «Чорнобівці».	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=871
26.	22.07	Співробітники міліції в штатському увірвалися до приміщення одного з інтернет-клубів Одеси, де розміщено головний сервер інтернет-версії газети «Свободная Одесса», вигнали з приміщення відвідувачів, побили представника видання «Свободная Одесса» і вивели з ладу обладнання.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=893

2. Захист від катувань та жорстокого поводження

27.	23.07	«Міліціонери мене били, ображали, голим змушували присідати, — каже фермер 30-річний Ігор Дацків. — І все через те, що не дав їм хабара». Дацків живе у селі Городниця Підволочиського району Тернопільщини.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=891
28.	24.07	Міліція стверджує, що затриманий Мальярчук сам побив себе головою об стіну. Службове розслідування не виявило фактів незаконних дій співробітників «Беркута» відносно затриманого громадянина у Феодосії.	http://sprotiv.org/2010/08/13/miliciya-stverdzhuye-shho-zatrimaniy-malyarchuk-sam-pobiv-sebe-golovoyu-ob-stinu/
29.	09.08	9 серпня о 13:55 год. з приміщення приймальної начальника Суворовського відділу міліції ХМВ УМВС України в Херсонській області м. Херсона з вікна другого поверху вистрибнув 27-річний місцевий житель.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=1059
30.	10.08	Незаконне затримання та побиття в м. Харкові.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=1046
31.	17.08	Незаконне затримання та застосування спецзасобів до двох затриманих в Запорізькій області.	http://maidan.org.ua/special/pk/?paged=2
32.	21.08	Тернопіль. Кілька десятків міліціонерів, частина з яких були одягнені у чорні маски, близько півтора годин протримали відвідувачів нічного клубу «Riverpool» На виході у чоловіків перевіряли кишені, у декого — сумки.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=1064
33.	30.08	Кримські даїшники побили водія.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=1076
34.	01.09	Незаконне затримання та побиття в Святошинському районі м. Києва.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=1076
35.	02.09	«Двері за нами зачинили і почали бити», — 52-річний мешканець Коболчина, що на Сокирянщині, Василь Дубина.	http://maidan.org.ua/special/pk/?p=1078

Як можна переконатися з наведених прикладів, порушення прав громадян на життя є масовими у практиці органів внутрішніх справ. Працівники міліції б'ють громадян в усіх областях та у будь-якому місці. Б'ють у службових кабінетах, б'ють на вулицях та в приватних оселях. Громадяни можуть стати жертвами жорстокого поводження у будь-якому статусі — статусі затриманої особи, підозрюваної чи свідка. І виправляти цю ситуацію має держава спільно з громадянським суспільством.

РЕАГУВАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ДЕРЖАВИ

Ми маємо констатувати, що численні факти катувань та жорстокого поводження з боку правоохоронців стали причиною лише одного випадку реагування на них з боку Омбудсмана. 6 серпня 2010 р. Н.І. Карпачова звернулася до Генерального прокурора України з поданням на незаконні дії працівників Бориспільського міськрайвідділу, які під час проведення операції «Мак» затримали та побили у приватному домоволодінні столичного стоматолога Т. Гущука, його дружину та сезонного працівника (<http://forua.com/ukraine/2010/08/06/084434.html>).

Частина потерпілих ставить за мету просто довести вину міліції у жорстокому поводженні, вважаючи це принциповим моментом. 22-річний харків'янин Петро Бушманов, якого працівники міліції незаконно затримали, мордували та вимагали викуп у 8 тис. грн., вигравши справу у суді, отримав компенсацію у 20 тис. грн. віддав на благодійність (<http://www.segodnya.ua/news/14179728.html>).

1 червня 2010 р. більше 200 студентів і небайдужих людей зібралися в Києві біля Шевченківського РУВС з вимогою покарати вбивць Ігора Инділо та зупинити практику катувань в міліції. Їх звернення починається словами «Не хочемо падати — не хочемо вмирати!». Організатори акції протесту вимагали, серед іншого, створення спеціальної слідчої парламентської комісії, встановлення громадського контролю за слідством про загибель студента й звільнення причетних до його смерті (<http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1275388809>).

25 червня 2010 р. біля Міністерства внутрішніх справ пройшла акція, присвячена пам'яті «закатованих міліцією». Активісти неурядових організацій встановили біля будівлі МВС символічний пам'ятник «Пам'яті жертв катувань», до якого поклали червоні гвоздики. Організатори акції звернулися з вимогою до керівництва МВС щодо належного розслідування випадків катувань і створення ефективних механізмів громадського контролю за розслідуванням фактів катувань та поганого поводження. Вони також звернули увагу керівництва МВС на те, що існує Громадська рада із забезпечення прав людини, «яку міністр продовжує ігнорувати, і яка б могла допомогти у боротьбі з порушенням прав людини в органах МВС» (<http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1277460698>).

26 червня мер м. Лубни Василь Коряк, на знак протесту проти чисельних порушень закону з боку працівників міліції, звернувся до населення із закликом вийти на майдан. Піти на такий крок мера вимусив випадок безпідставного затримання мешканця Лубен. За словами мера, затриманий хлопець піддавався тортурам до 2 годин о півночі. Оскільки його крики було добре чути поза будівлею міліції, мешканці викликали до нього швидку допомогу. Проте черговий відмовив лікарям. О 4 годині ранку міліціонери викликали швидку допомогу за власною ініціативою та повідомили, нібито їм підкинули тяжко побитого хлопця (<http://www.unian.net/rus/news/news-383763.html>).

1 вересня 2010 р., до Міжнародного дня знань, активісти-правозахисники підготували масштабну акцію «Захисти себе сам!». Цей захід був запланований як відповідь на систематичні порушення прав людини з боку працівників української міліції. Перед стінами навчальних закладів студенти, представники творчої молоді, активісти НУО провели інформаційну акцію проти незаконних затримань, опитувань, оглядів, застосування сили по відношенню до молоді співробітниками ОВС. Акцію підтримали понад тридцять навчальних закладів Глобіна, Житомира, Києва, Комсомольська, Кременчука, Луганська, Маріуполя, Миколаєва, Одеси, Рівного, Севастополя, Сімферополя, Тернополя, Харкова, Чернігова та Ялти (<http://postup.lg.ua/news/ukrayinska-molod-pokazala-miliciyi-zhovtu-kartku>).

У відповідь на надзвичайні події та неодноразові звернення неурядових організацій, керівництво МВС України наразі спромоглося

озвучити лише чисельні заяви міністра щодо встановлення режиму жорстокого переслідування «злочинців у погонах». Дійсно, кількість кримінальних справ, порушених стосовно працівників ОВС, помітно зросла від початку керування А.Могильова.

Проте такий підхід є лише удавано успішною стратегією. Злочинність як в суспільстві, так й серед правоохоронців, не можна подолати виключно репресивними заходами. Навпаки, світовий досвід переконує, що віддаючи пріоритет жорстокості покарання у превенції злочинної поведінки, суспільство отримує лише сплеск злочинів, що вчиняються ще з більшою жорстокістю, аніж було до того. Не можуть цього не знати вчені вузів МВС, фахівці численних наукових підрозділів ОВС, не можуть про це не казати досвідчені практики, яких ще чимало працює в міліції. Однак керівництво МВС, замість вжиття комплексних заходів, набирає обертів виключно у репресивному напрямі, нібито намагається досягти якихось невідомих нам показників щодо кількості покараних винуватців.

Такий стан речей не може влаштовувати населення України. Навряд чи для платників податків важливо, щоб один найманий робітник більшість часу витрачав на те, аби взірцево карати іншого. Мабуть, платники податків скоріш воліли б, аби обидва робітника просто сумлінно працювали, час від часу прислухаючись до побажань роботодавця. Така, досить наївна та спеціально спрощена схема стосунків між народом та державними органами може надзвичайно легко допомогти двом сторонам у побудові подальшого діалогу. Особливо, коли цей діалог стосується головного для кожної живої істоти — її права на життя.

Підводячи підсумки наведеним ситуаціям та міркуванням, ми пропонуємо звернутися до рекомендацій, які напрацювали активісти громадського суспільства та озвучили їх у присутності міністра внутрішніх справ рік тому, 2 жовтня 2009 року, під час перших за всю історію МВС України громадських слухань «Права людини в діяльності ОВС України». Нагадаємо, що ці рекомендації були схвалені рішенням Громадської ради при МВС України з питань забезпечення прав людини 10 грудня 2009 р. та взяті міністерством на опрацювання. Проте й рік потому вони залишаються красномовною вимогою українського суспільства змінювати діяльність міліції на краще:

1. Розробити та затвердити Положення про проведення громадських розслідувань за фактами порушення прав людини з боку працівників ОВС.
2. Передбачити в системі МВС ведення окремого обліку заяв та звернень громадян на неправомірні дії працівників міліції, зокрема, щодо застосування катувань та жорстокого поводження, а також створити єдиний реєстр матеріалів службових розслідувань за фактами порушення прав людини з боку працівників міліції.
3. Викоренити практику розгляду заяв на неправомірні дії працівників міліції тим самим підрозділом або працівником, на дії якого й була подана скарга.
4. Вжити заходів щодо припинення практики реєстрації та розгляду заяв громадян про незаконне насильство з боку працівників міліції, як звичайних заяв відповідно до Закону України «Про звернення громадян». Передбачити обов'язкову реєстрацію та розгляд таких заяв відповідно до вимог ст. 97 Кримінально-процесуального кодексу.
5. Забезпечити неухильне виконання працівниками ОВС вимог наказу МВС України № 1561 від 18.12.2003 р., яким передбачається проведення слідчих та інших передбачених законодавством заходів, в тому числі опитувань лише в спеціально обладнаних кімнатах для проведення слідчих дій та інших заходів.
6. Розглянути можливість широкого запровадження об'єднаних спецустанов міліції на базі об'єднання кількох територіальних ІТТ, що дозволить оптимізувати фінансові витрати на їх утримання та підпорядкувати їх роботу безпосередньо керівництву ГУМВС, УМВС з метою зниження ризику зловживань з боку працівників міліції.
7. Забезпечити територіальні підрозділи ОВС системами відеоспостереження із можливістю архівації відеоматеріалів впродовж установлених термінів, в тому числі при проведенні опитувань осіб, запрошених до райвідділів працівниками органу дізнання або слідчими, та допиту підозрюваних у скоєнні злочину, а також вживати суворих заходів

впливу на керівників ОВС за незабезпечення працездатності цих систем.

8. Поступово запровадити у всіх ОВС України систему автоматизованої реєстрації всіх відвідувачів ОВС з використанням технічних засобів (реєстраторів перебування в ОВС), забезпечивши одночасно її синхронізацію із системами відеоспостереження. Експеримент із впровадження подібної системи за ініціативою Громадської ради при ГУМВС України в Харківській області з питань забезпечення прав людини триває в одному з райвідділів м. Харкова.¹
9. Провести відкрите обговорення практики діяльності мобільних груп та доцільність удосконалення нормативної бази їх роботи.
10. Запровадити в системі професійної підготовки МВС обов'язкове щорічне тестування працівників міліції щодо їх знань міжнародних зобов'язань України в сфері забезпечення прав людини.
11. Оскільки чинна інструкція з проведення службових розслідувань була прийнята ще в 1991 році, враховуючи необхідність проведення таких розслідувань з такою ж ретельністю, як це встановлено для розслідування звичайних злочинів серйозного характеру статтею 7 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, рекомендуємо доповнити цей пункт реченням: «Розробити на засадах, визначених міжнародними документами в галузі прав людини, із залученням експертів від громадськості, та затвердити нормативний документ, що регулює порядок проведення таких розслідувань.»
12. З огляду на те, що скарги на порушення основоположних прав людини, передбачених ст. 28, 29 та 30 Конституції, мають масовий характер, а саме:
 - порушується встановлена ч. 2 ст. 28 Конституції заборона на застосування катувань, нелюдського або принижуючо-

¹ У 2010 р. експеримент був припинений.

го людську гідність поводження під час проведення досудового провадження у справі;

- практично не виконується норма ч. 2 ст. 29 Конституції про те, що арешт та тримання під вартою мають відбуватися за мотивованим рішенням суду (ордер на арешт), а використовується виняток із цього правила — ч. 3 ст. 29 Конституції, яка надає повноваження утримувати особу під вартою без рішення суду;
- у випадках, коли кримінальна справа не порушена, і у органів дізнання є необхідність отримання доказів злочинної діяльності особи, про які є відомості, що вони знаходяться в житлі або іншому володінні особи, проводиться огляд цих приміщень з дозволу особи. Виходячи із припущення про властиве нормальній людині відсутність наміру діяти на шкоду собі, можна стверджувати, що у переважній більшості випадків згода на огляд житла або іншого володіння особи надається особою недобровільно, під тиском працівників міліції. Тобто, проникнення до житла проводиться з порушенням ч. 1 ст. 30 Конституції.

Для встановлення реальної ситуації справ у цьому напрямку пропонується провести дослідження з визначенням наступних показників:

- а) кількість випадків зізнань у скоєнні злочинів, зроблених особами в період їх кримінального переслідування в якості підозрюваних (у вигляді явки з повинною, пояснень або показань свідка чи підозрюваного), щонайменше, у справах з особливо тяжких злочинів проти особи, а також кількість наступних їх відмов від первісних зізнань, абсолютна і питома вага від загальної кількості злочинів;
- б) випадків надання згоди на огляд житла та інших володінь особи, наслідком яких стало наступне кримінальне переслідування такої особи або близьких родичів чи членів її сім'ї;
- в) кількість (питома вага від загальної кількості) затримань осіб за підозрою у скоєнні злочину на підставі мотивованого рішення суду відповідно до ч. 2 ст. 29 Конституції України (без урахування випадків затримання осіб, які перебувають в роз-

- шуку або яким судом змінений запобіжний захід на взяття під варту);
- г) кількість випадків затримання осіб органами дізнання, з них окремо:
- осіб, які перебувають в розшуку;
 - яким змінено судом запобіжний захід на взяття під варту;
 - безпосередньо за підозрою у скоєнні злочину.
- д) співвідношення кількості затриманих за підозрою у скоєнні злочину осіб, зроблених органами дізнання на підставі ст. 106 КПК України, та слідчими на підставі ст. 115 КПК України (без урахування випадків затримання осіб, які перебувають в розшуку або яким судом змінений запобіжний захід на взяття під варту).

3.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, дотримання прав людини при проведенні затримання, арешту

Батчаєв В.К., Мартиненко О.А.

ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Право на свободу та особисту недоторканність, будучи одним з фундаментальних прав людини в сучасному суспільстві, не є абсолютним. У певних випадках держава може обмежувати це право, застосовуючи до громадян заходи примусу. Органи внутрішніх справ є однією з державних інституцій, якій держава делегує застосування зазначених заходів, серед яких основне місце займають процедури затримання та арешту. При цьому повноваження органів внутрішніх справ на здійснення арешту та затримання мають бути обмежені рамками закону так, щоб громадськість була впевнена, що ці повноваження не створять підґрунтя для зловживань, оскільки будуть здійснюватися на розумних підставах і в суворій відповідності до законодавства.

Найбільш повний перелік підстав для позбавлення волі особи міститься в ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Згідно з цим переліком обґрунтованими вважаються:

- a) законне утримання під вартою особи, засудженої компетентним судом;
- b) законне затримання або взяття під варту (арешт) особи за невиконання винесеного відповідно до закону рішення су-

- ду або з метою забезпечення виконання будь-якого зобов'язання, передбаченого законом;
- c) законне затримання або взяття під варту особи, проведене з тим, щоб вона з'явилася перед компетентним органом за обґрунтованою підозрою у вчиненні правопорушення або в разі, коли є достатні підстави вважати, що необхідно запобігти вчиненню нею правопорушення чи перешкодити їй втекти після його вчинення;
 - d) взяття під варту неповнолітньої особи на підставі законної постанови для виховного нагляду або її законне взяття під варту, проведене з тим, щоб вона з'явилася перед компетентним органом;
 - e) законне взяття під варту осіб з метою запобігання поширенню інфекційних захворювань, а також законне взяття під варту психічнохворих, алкоголіків, наркоманів або бродяг;
 - f) законне затримання або взяття під варту особи з метою запобігання її незаконному в'їзду в країну або особи, проти якої вживаються заходи щодо її вислання або видачі.

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R 2001 (10) від 19 вересня 2001 року надають нам наступні керівні принципи діяльності правоохоронних органів стосовно здійснення арешту або затримання особи:

- будь-яке обмеження свободи повинне бути виключенням, оскільки, відповідно до статті 5 Конвенції, презюмується право на особисту недоторканність особи, яке в тому числі відповідно практики Європейського суду повинно прийматися до уваги як належні елементи забезпечення цього права «на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку, незалежним та неупередженим судом, створеним відповідно до закону».

При цьому повинні прийматися до уваги необхідність поваги людської гідності, приналежність до найбільш уразливих соціальних груп і особисті потреби кожної затриманої особи (пункт 54 Рекомендації).

- затримання особи повинно чітко та невідкладно документуватися, можливо в спеціальному реєстрі, в який повинні заноситися всі аспекти арешту і прийняті відповідні санкції:

дата затримання і причина; момент, коли затриманого було поінформовано про його права; ознаки будь-яких травм, поранень, психічних захворювань, тощо; дата інформування про затримку кого-небудь із близьких родичів/консульства й адвоката, дати їх візитів; час одержання їжі чи ліків чи медичного обслідування або обслуговування; дати допитів; дата переведення чи звільнення та ін.

У деяких випадках (наприклад, із приводу особистих речей, зачитування прав, фактів, коли особа посилалася на свої права чи відмовилася від них) необхідно одержати підпис затриманої особи або, у випадку відсутності такого підпису, пояснити причини його відсутності. Крім того, адвокат особи, яку було взятого під варту, повинен мати доступ до цього реєстру. Арешт або затримання особи повинні розглядатися як крайній захід, який застосовується лише у випадку абсолютної необхідності та який повинен бути обмежений у часі, бути застосованим відповідно до закону та на підставах, передбачених в ньому;

- правоохоронний орган повинен в максимально короткий термін, що передбачається національним законодавством, інформувати будь-яку особу, яка позбавляється волі, про причини затримання і про будь-які висунуті обвинувачення, а також про подальші процесуальні дії по справі, які існують в рамках її розслідування; вона повинна також негайно бути поінформованою про її права і процесуальні дії, які були проведені по даній справі.
- правоохоронний орган має забезпечити безпеку осіб, які перебувають під вартою, стежити за станом їх здоров'я, забезпечувати їм задовільні гігієнічні умови тримання під вартою і відповідне харчування.
- затримані особи повинні мати право на повідомлення про їх затримання третім особам за їх вибором, на доступ до адвоката і на медичний огляд по можливості лікарем за їх особистим вибором, що виключило б запобігання тортур та їх переслідування у випадку заподіяння під час перебування під вартою (пункт 57 Рекомендації).

НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ

Підстави затримання за підозрою у вчиненні злочину передбачені **ст. 106 КПК України**. Так, особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, може бути затримано лише при наявності однієї з таких підстав:

- 1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;
- 2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;
- 3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

При наявності інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, її може бути затримано лише в тому разі, коли ця особа намагалася втекти, або коли вона не має постійного місця проживання, або коли не встановлено особу підозрюваного.

Згідно зі **ст. 260 КУпАП** адміністративне затримання може застосовуватися з метою:

1. Припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу.
2. Встановлення особи.
3. Складання протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складання його на місці вчинення правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим.
4. Забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення.

ВКАЗІВКА МВС УКРАЇНИ ВІД 01.10.2010 № 910

«ПРО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТОВАНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРАВ ГРОМАДЯН»

Цей документ спрямований на припинення випадків порушення умов і термінів тримання в кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин міськрайлінорганів внутрішніх справ (далі — КЗД), де ситуація на краще змінюється дуже повільно. У вказівці конста-

тується, що у супереччю вимогам відомчих нормативних актів у ряді органів внутрішніх справ у КЗД тривалий час незаконно утримуються особи, указані в статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Строки адміністративного затримання).

Посилаючись на необхідність забезпечення прав і свобод громадян, гарантованих Загальною декларацією прав людини, Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 29 Конституції України, від керівників міськрайлінорганів внутрішніх справ вимагається наступне.

1. Використовувати у максимально можливому обсязі свого права щодо накладення адміністративних стягнень, передбачених статтею 222 КУпАП (Органи внутрішніх справ (міліція):

«Органи внутрішніх справ (міліція) розглядають справи про такі адміністративні правопорушення: про порушення громадського порядку, за порушення правил паспортної системи, правил дорожнього руху, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту, правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на транспорті, а також про незаконний відпуск і незаконне придбання бензину або інших паливно-мастильних матеріалів».

2. Для налагодження співпраці з органами судової влади та узгодження питань щодо чергування суддів у вихідні та святкові дні організувати особисті зустрічі з головами відповідних судів. Звернутися до них з мотивованими листами, ураховуючи те, що Конституція України не передбачає тримання під вартою для запобігання правопорушенням, а організація чергування суддів буде відповідати положенням статті 29 Конституції України в частині, що кожен затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

ОЦІНКА СТАНУ СПРАВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Не може не звернути на себе увагу той факт, що з часу припинення активної діяльності постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини збільшилась кількість порушень конституційних прав громадян на їх свободу та особисту недотор-

канність, як наслідок надзвичайних подій, що сталися із затриманими та заарештованими особами.

Серед основних причин та умов, які сприяють наявності цих фактів, залишаються непоодинокі безкарні випадки необ'єктивного, одностороннього, як правило з виправдувальним нахилом, збору матеріалів, який в подальшому служить підставою для складання висновку за підсумками перевірки вищевказаних порушень. Продовжує своє існування політика «викривлення» службових розслідувань з метою потрафити точці зору вищих керівників.

Остання теза, наприклад, наглядно ілюструється випадком смерті І. Індило, яка настала 26 травня 2010 р. у Шевченківському РУ м. Києва. Ствердження, дане окремими високопосадовцями МВС України про відсутність причинного зв'язку між діями працівників міліції та смертю юнака відразу направило службову перевірку саме у виправдувальному напрямку.

Проте навіть необізнаній в юриспруденції людині зрозуміло, що причинний зв'язок у цій ситуації необхідно шукати з моменту позбавлення Ігоря волі і наявності підстав для цього — до фактичного часу, коли сталася надзвичайна подія.

Проведений моніторинг свідчить про те, що жодного свідчення про порушення студентом громадського порядку об'єктивно не задокументовано, а знаходження в стані сп'яніння, яке б ображало людську гідність, не знайшло свого підтвердження. Тобто, раптово виниклі неприязні стосунки між юнаком та дільничним інспектором міліції не давали останньому законних підстав для його затримання та подальшого позбавлення волі.

Навіть безпідставні твердження про те, що потерпілий знаходився у тяжкому стані сп'яніння, що надалі призвело до чисельних падінь, які стали причиною смерті, не можуть виправдовувати примусове знаходження хлопця у приміщенні міліції, оскільки **п. 6.6.4. Інструкції, затвердженої наказом МВС України від 28 квітня 2009 р. № 181 забороняє затримувати та доставляти таких осіб в підрозділи міліції.**

Обминули засоби масової інформації наслідки службового розслідування щодо інших порушень, які мали місце при незаконному позбавленні волі І. Індило, в тому числі вимог **відомчого наказу № 181-09 р. щодо необхідності роздільного утримання громадян**

в кімнатах для затриманих та доставлених. Без відповіді залишилось питання: чому в одній кімнаті з Ігорем утримувався раніше двічі судимий Володимир Б., втретє затриманий за грабїж?

З огляду на вищевказане, незрозумілою є заява міністра про те, що відповідно до зібраних міліцією матеріалів, в діях його підлеглих будь-яких порушень не викрито (<http://ukranews.com/ru/interview/2010/09/02/202>). А відсутність надання об'єктивної, чесної та обгрунтованої відповіді суспільству про законність позбавлення волі І. Індило наводить на думку, що чисельні доповіді міністра та його підлеглих про досягнуті успіхи є лише спробою маніпулювання громадською свідомістю. Складається стійке переконання, що при такому підході **в оману намагаються ввести як громадян України, так й Президента держави.**

Поширеними у 2010 році були й факти порушень конституційного права громадян на їх свободу пересування, яке гарантоване ст. 33 Конституції України.

Серед системних та масових порушень були та залишаються факти безпідставного тимчасового обмеження волі громадян з метою встановлення їх особи. При цьому, з невідомих причин, працівниками міліції ігноруються вимоги адміністративного законодавства, Закону України «Про міліцію», відповідних відомчих нормативних актів, в тому числі Статуту патрульно-постової служби міліції України. До підрозділів міліції, в порушення вимог законодавства, примусово доставляються громадяни, які жодним чином не причетні до правопорушень та злочинів, що вчинені або готуються. Підставою для їх затримання є зовнішній вигляд та відсутність при собі документів, підтверджуючих особистість.

Вибіркове спостереження в червні поточного року показало, наприклад, що протягом однієї години на залізничному вокзалі міста Харків, працівниками міліції було зупинено та перевірено документи у 16 громадян, з яких 3 були примусово супроводжені до відділку внутрішніх справ на транспорті. Спілкування з громадянином П. з'ясувало, що його супроводжували до відділку міліції, де він перебував на протязі 1,5 годин. Після з'ясування особи він був відпущений без будь-яких вибачень, пояснень причин та підстав тимчасового позбавлення його конституційних прав на свободу пересування.

Не варто було б керівникам міліції усіх рівнів, які наразі націлюють підлеглих на виконання завідомо незаконних завдань, знати особисто та довести до відома виконавців вимоги діючого законодавства щодо реалізації своїх прав при позбавленнях громадян їх конституційних прав на свободу та особисту недоторканність?

Чи є практика незаконного обмеження права на свободу у діяльності органів внутрішніх справ поширеним та сталим явищем? Звернемося до фактів.

АР КРИМ

Прокуратурою Автономної Республіки Крим порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) відносно працівників Сімферопольського райвідділу внутрішніх справ. Встановлено, що вони 2, 4 та 5 березня незаконно утримували в приміщенні вказаного райвідділу місцевого жителя К.

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ

Певного резонансу набув факт затримання 02 липня 2010 р. та примусового доставляння до Комунарського РВ ГУМВС України в Запорізькій області журналістів Дмитра С. і Євгена С., які нібито, розпивали пиво на привокзальній площі залізничного вокзалу «Запоріжжя-1». З їх слів, в процесі спілкування працівники міліції проявили безкультурність, вели себе грубо та зухвало, висловлювали погрози розбити кіно-, фотоапаратуру об голову Дмитра, що аж ніяким чином не може відповідати вимогам ст. 143 Статуту ППСМ.

Більш того, не з'ясувавши питання щодо вмісткості алкоголю в пиві, всупереч передбаченого ст. 133 Статуту ППСМ права щодо можливості винесення на місці попередження особам, які допустили малозначні адміністративні правопорушення, не маючи повноважень та підстав, передбачених ст. 12, ст. 14 ЗУ «Про міліцію», до журналіста були застосовані наручники та завдано удару головою об капот міліцейської машини з подальшим тимчасовим позбавленням

їх свободи та доставлянням до райвідділу. Проте інспекцією з особового складу зазначені вимоги Закону та Уставу ППСМ під час службового розслідування враховані не були.

Інакше як можна розуміти коментар цього факту керівником запорізького главку міліції (раніше був керівником служби внутрішньої безпеки) Сербою В.І., який на прес-конференції заявив: «Оскільки молодий чоловік не хотів їхати в райвідділ та не давав надіти на себе наручники, міліціонери вимушені були застосувати силу». При цьому про підстави до застосування спеціальних засобів, а також примусового обмеження волі журналістів чомусь не сказав ані слова.

Нічого, крім подиву, з точки зору професійності та дотримання законності, таке висловлювання визвати не може!

На жаль, за часу керівництва МВС України паном Могильовим А.В., факти безладу, який спостерігаються відносно журналістів, є непоодинокими.

Справа В. Бондаря

Нічого крім жаху у мешканців м. Вільнянська Запорізької області не викликає безлад, який вчиняють працівники місцевої міліції Гайдук та Тарадюк. Незважаючи на чисельні скарги, в тому числі громадян, що отримали після їх катувань інвалідність, з невідомих причин дії їх визнаються законними. Висновки інспекцій по особовому складу однотипні: «Об'єктивно довести вину Тарадюка та Гайдука не представляється можливим».

Відчуваючи безкарність, в черговий раз їх жертвою став В. Бондарь, якого без достатніх на те підстав затримали та доставили до Вільнянського РВ. Далі мовою оригіналу:

«Били меня и стоя, и лежа. Сбивали с ног, заставляли становиться на колени. Били ногами по спине, чтобы я упал на живот. Руки за спиной были скованы наружниками, надетыми на намотанные тряпки, чтобы не было видно следов. Когда лежал, тянули руки на голову, как бы подвешивая, на излом, позвоночник под такими пытками хрустел, боль была невероятная. Надевали на голову кулек с резинкой, в таком виде куда-то выводили и почти час избивали. Время от времени останавливались, возможно, отдыхали, и тогда я слышал голоса начальни-

ка уголовного розыска Тарадюка и его заместителя Гайдюка. От них, от этих голосов, я до сих пор не могу отойти.

Время от времени меня спрашивали: «Теперь ты понял, что такое «ментовский беспредел?» И опять били кулаками в лоб, по затылку, в грудь, и требовали, чтобы я сознавался в том, чего не делал.

Я писал под их диктовку, что, мол, когда рыбачил на ставке, бил палкой по голове умершего, что принимаю наркотики, да не один, а с теми, с кем удил рыбу. Я писал, потому что не мог больше терпеть боль. Когда отказывался подписывать, меня снова били. Вариантов «признаний» было много. Один диктовал одно, другой — другое. И постоянные угрозы: «Не будешь писать что нужно, мы на тебя повесим все нераскрытые убийства, все трупы». Как вариант «Подвесим за..., наденем на палку...» (Не хочется даже повторять).

Угрожали, что даже если я и выйду из райотдела живым, то меня все равно «закроют» — повод найдут. А уж если я кому-нибудь расскажу, как меня избивали и принуждали к «признаниям» — то я уж совсем не жилец на этом свете. По ночам начинался полный кошмар! После двенадцати ночи — в два, три часа — выводили на битье Тарадюк и Гайдук. Ни еды, ни воды, ни туалета — «справляй нужду в штаны» (<http://osipov.kiev.ua/novosti/6707-i-ty-uznaesh-chno-takoe-mentovskij-bespredel.html>).

Крім жаху не може іншого нічого викликати «новий» вид позбавлення волі, запропонований працівником міліції Запорізького РВ ГУМВС України в Запорізькій області. Щоб не витратити бензин на дорогу на свій особистий час ним прийняте рішення — прикувати двох затриманих наручниками до стовпа!!! Саме таким чином правоохоронець протягом багатьох годин позбавив затриманих права на свободу та особисту недоторканність. Оцінку винахіднику дала прокуратура — порушила кримінальну справу за перевищення службових повноважень (<http://news.tochka.net/50490-militsioner-prikoval-zaderzhannukh-na-noch-k-stolbu>).

Як порушують права на свободу «неслухняних» свідчить приклад розправи з громадянином Н., якого запорізькі працівники міліції побили в березні 2009 року, спричинивши тілесні ушкодження середнього ступені тяжкості та незаконно позбавили волі на термін понад 8 годин. За вказаним фактом працівниками прокуратури відмовлено в порушенні кримінальної справи.

Однак, за участі місцевих правозахисників, незаконне вищевказане рішення скасовано з одночасним порушенням кримінального провадження.

Одразу, після пред'явлення винним працівникам патрульно-постової служби обвинувачення (перевищення влади, службових повноважень) потерпілого Н. 01 липня 2010 р., обманним шляхом, доставили до Орджонікідзевського РВ ЗМУ, нібито для дачі свідчень.

Надалі позбавленому волі громадянинові запропонували зізнатись у скоєнні злочину, який він не скоював. За відсутності зізнань сфальсифіковані матеріали були представлені прокуророві, який дав згоду на обрання Н. запобіжного заходу — тримання під вартою. На підставі протоколу затримання, у відповідності до ст. 106 КПК України, його було поміщено до ізолятора тимчасового тримання.

Під час спілкування із заступником командира ПППСМ К. підозри затриманого про підстави затримання підтвердилися. Працівник міліції натякнув: «Відтепер ти розумієш чому ти тут? Звідси можеш не вийти!»

Лише завдяки члену громадської ради при місцевому ГУМВС та адвокату вдалося скасувати згоду прокурора на арешт та скоротити час незаконного перебування Н. в ізоляторі тимчасового тримання.

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

В ніч з 17 на 18 вересня 2010 р. працівники міліції Калінінського райвідділу м. Донецька, із застосуванням фізичного насильства, спеціальних засобів тимчасово позбавили волі та примусово доставили до міліції незалежного донецького журналіста Артема Фурманюка та трьох його товаришів, одного з яких до міліції доставлено... у багажнику автомобіля.

Підставою для затримання та доставляння до підрозділу міліції стало повідомлення одного з учасників конфлікту знайомому міліціонерові про зухвалу, на його думку, поведінку незнайомих осіб.

Прибувши на місце, працівники міліції, без з'ясування обставин події, почали бити ногами кривдників своїх знайомих, при цьому, без будь-яких підстав застосовували до них гумові палки та сльозоточивий газ.

Під час неправомірних дій громадянин Самолов позбавився золотого ланцюжка та вмісту свого гаманця, який повернуто ранку пустим.

Більш того, наслідком неадекватних дій правоохоронців журналісту спричинені серйозна травма лівого ока, чисельні гематоми по усьому тілу, переломи двох ребер. Не залишилися без тілесних ушкоджень і троє затриманих його товаришів.

Слід зауважити, що зазначені дії працівників міліції відбулись одразу після публікації статті Артема «Донецької мафії більше не існує. Де-юре...» на сайті «Радіо Свобода». Чи не виникає при цьому у неупередженого спостерігача питання про спланованість цих дій зацікавленими особами? Напевно і за цим фактом «професіонали» незабаром проведуть службову перевірку і в черговий раз не викриють в діях працівників міліції будь-яких порушень.

Хоча саме в таких випадках доречним було б проведення громадського розслідування, аби порівняти правову оцінку обох сторін, а не задовольнятися лише тією, що відображена у висновку органів внутрішніх справ.

Викрадення приватного підприємця

23 квітня 2010 р. о 16.20 у м. Донецьку до міліції звернулася жителька міста Макіївка Донецької області Б., приватний підприємець. Вона заявила, що цього ж дня о 12.00 у місті Макіївці невідомі викрали її співмешканця — жителя вказаного міста Ф., також приватного підприємця, й за його звільнення вимагають 1 млн. гривень. О 20.30 у Донецьку працівниками УБОЗ ГУМВС України в області в результаті проведення спеціальної операції в приміщенні приватного кафе було затримано оперуповноважених карного розшуку майора міліції К., капітанів міліції Ж., Д., Б., старших лейтенантів міліції Т., Л. та лейтенанта міліції Х., які поблизу зазначеного кафе у власному автомобілі утримували викраденого Ф.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

Прокуратурою м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області було порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим

становищем) відносно колишніх інспекторів патрульної служби лінійного відділу на станції Дніпродзержинськ старшого сержанта міліції Ч. та молодшого сержанта міліції К. Вони звинувачуються в тому, що 6 липня 2010 року на пероні вказаної станції незаконно затримали гр. М., жителя с. Таромське, та під час особистого огляду останнього заволоділи його документами та двома банківськими картками.

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

26 вересня 2010 р. о 15.00 на околиці села Суботців Знам'янського району Кіровоградської області в результаті проведення спеціальної операції працівниками УБОЗ УМВС України у Вінницькій області та УБОЗ УМВС України в Кіровоградській області затримано 4 працівників карного розшуку донецької міліції — підполковника міліції Б. та капітанів міліції М., Г. та Ф. Останні в м. Вінниця захопили жителя Вінницької області П. й утримували його у власному автомобілі «Хюндай», а за звільнення вимагали у батьків останнього 15 тис. доларів США. Під час передачі грошей батьком заручника злочинці були заарештовані. 27 вересня Вінницькою обласною прокуратурою порушено кримінальну справу стосовно згаданих працівників міліції за ознаками злочинів, передбачених ч. 3 ст. 189, ч. 2 ст. 289 та ч. 2 ст. 365 (вимагання, незаконне заволодіння транспортним засобом та перевищення влади або службових повноважень) КК України. Цього ж дня їх затримано в порядку ст. 115 КПК України. Їх провину 5 жовтня визнав начальник ГУМВС в Донецькій області М. Купянський, колишній заступник міністра МВС (<http://novosti.dn.ua/details/136121/>).

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

Білгород-Дністровською міжрайонною прокуратурою Одеської області порушено кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 162 та ч. 2 ст. 365 КК України (порушення недоторканності житла й перевищення влади або службових повноважень) відносно колишнього дільничного інспектора міліції Білгород-Дністровського міськвідділу Б. Він звинувачується в тому, що вранці 13 січ-

ня 2010 р. в м. Білгород-Дністровський незаконно зайшов до квартири Г., зробив два постріли в стелю з табельного пістолета, затримав господаря та доставив його до Сергіївського відділення міліції.

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

5 жовтня 2010 р. в м. Суми був затриманий працівник карного розшуку ГУМВС в Харківській області, який приїхав отримати викуп від матері затриманого раніше хлопця у розмірі 10 тис. доларів. Проте вже 8 жовтня Центр громадських зв'язків харківської міліції повідомив, що оперуповноважений з'явився у Сумах зовсім не для отримання грошей, а виключно з філантропічних міркувань — взяти для затриманого теплі речі та деякі документи (<http://www.segodnya.ua/news/14180862.html>). Мабуть тому, оцінивши благородство міліціанта, мати принесла на зустріч не лише речі, але й 6950 євро, аби компенсувати транспортні витрати міліції, яка завжди потерпає від нестачі пального.

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ

30-річний фермер з Тернопільщини І. Дацків незаконно доставлявся до Підволочиського райвідділу за сфальсифікованими матеріалами про порушення Правил дорожнього руху та супротив під час приводу до прокуратури.

«Міліціонери мене били, ображали, голим змушували присідати. Черговий з напарником скрутили ззаду руки і пхнули головою в стіну, схопили за волосся, продовжували бити. Я знепритомнів. Як отямився, сидів на стільці. З мене зняли штани і труси. До ранку сидів у камері. Завдяки адвокату був освічений у лікарні. Там діагностували розбиття голови, струс мозку, крововиливи, ушкодження лівого вуха. Тепер погано бачу і чую», — каже Ігор Дацків (<http://maidan.org.ua/special/pk/?p=891>).

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

30 серпня 2010 р. активісти «Зеленого фронту», біля станцій харківського метрополітену, роздавали листівки інформаційного харак-

теру щодо фактів біографії в.о. місцевого голови Г. Кернеса. Викликані зацікавленими особами працівники міліції, за відсутності будь-яких підстав, затримали громадян А. Шепеля та С. Котляра та доставили в Дзержинський ЦВМ.

Лише після втручання адвоката, затриманих, в порушення вимог ст. 263 КУпАП, після 4-х годинного позбавлення волі, вимушені були звільнити без попереднього складання процесуальних документів, які б були підставою для затримання.

Цікавим в цій історії було те, що для вишукування підстав для вилучення неугодних листівок працівники міліції намагались провести несанкціонований обшук, але, зрозумівши про правову обізнаність власників гаражу, вимушені були заявити про те, що по телефону надійшла інформація про ... закладання в ньому бомби.

Виникають питання до керівників МВС:

1. Чи зареєстровано повідомлення, яке надійшло по телефону про знаходження бомби в гаражі, до ЖРЗПЗ?
2. Яких вжито заходів щодо встановлення аноніму? Яке рішення прийняте по цьому повідомленню у відповідності до ст. 97 КПК України?
3. Хто буде відшкодовувати збитки, спричинені службам, які виїжджали на місце пригоди?

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ

10 липня 2010 року співробітники міліції затримали Володимира Стадника — голову громадського об'єднання «Досить нас дурити», яке опікується правами вкладників кредитних спілок Черкащини, звинувачуючи його у вчиненні кримінального злочину, передбаченого статтею 279 КК України — блокування транспортних комунікацій.

10 липня 2010 року після затримання Стадник був доставлений до Придніпровського райвідділу м. Черкаси. Працівники міліції проігнорували законне прохання Стадника повідомити про затримання і перебування у міліції близьких родичів, а після того, як він зажадав присутності адвоката і відмовився давати без нього будь-які покази, на Стадника наділи наручники, незважаючи на те, що він фізичної непокори працівникам міліції не чинив.

У подальшому Володимир Стаднику запропонували пройти дактилоскопіювання, але він погоджувався на таку процедуру за умови присутності і попереднього спілкування з адвокатом. Незважаючи на законність вимог Стадника, працівники міліції збили його з ніг, поклали обличчям на підлогу і, завернувши руки за спину, почали за допомогою наручників викручувати руки у суглобах, застосовуючи сумнозвісну «ластівку». Використовуючи такі методи протягом тривалого часу, працівники міліції добились зняття відбитків пальців у Володимира Стадника. У подальшому він протягом 3 діб утримувався у ізоляторі тимчасового тримання Придніпровського райвідділу міліції, при цьому **його рідні про затримання повідомлені не були, адвокат до Стадника не допускався**, будь-які процесуальні дії, за повідомленням Володимира, з ним не проводились.

Лише 12 липня 2010 року про його затримання були повідомлені родичі, а сам Стадник був доставлений у Придніпровський суд, який прийняв рішення про продовження його тримання під вартою. При цьому юридичний захист Володимира Стадника знову не був забезпечений, **перша можливість поспілкуватись з адвокатом була надана йому лише 15 липня 2010 року**, через 5 днів після затримання і взяття під варту.

Лише після того, як 20 липня 2010 року під стінами суду зібрався мітинг, учасники якого вимагали звільнити Володимира, суд змінив щодо нього запобіжний захід на підписку про невиїзд. В.Стадник, таким чином, перебував в ізоляторі тимчасового тримання Придніпровського райвідділу протягом 10 днів, з 10 по 20 липня 2010 року, за підозрою у порушенні статті Кримінального кодексу, яка не передбачає позбавлення волі (<http://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/183-cherkaskyj-zahysnyk-obdurenyh-vkladnykiv-kredytnyh-spilok-10-dniv-prosydiv-pid-vartoju>).

Наведених прикладів, мабуть, достатньо для того, щоб уявити фактичний стан дотримання працівниками міліції конституційних прав громадян на їх свободу та недоторканність. Симптоматично, що на розповсюдженість цих фактів практично не вплинула «політика жорсткого реагування», оголошена новим міністром А. Могильовим. Нагадаємо, що випадки свавілля працівників міліції вимусили мера міста Лубни Полтавської області Василя Коряка закликати городян вийти на мітинг. Принциповою виявилася, крім вищезгаданих, по-

зиція працівників прокуратури Донеччини, Закарпаття, Сумської, Чернівецької областей, міст Києва та Севастополя, які зважилися притягнути до кримінальної відповідальності працівників міліції за фактами ігнорування конституційних прав громадян.

Говорячи про право на особисту недоторканність, не можна обійти системні та масові порушення прав громадян під час їх доставляння та проведенні дактилоскопіювання. За умов малоефективного втручання керівництва МВС, продовжують мати місце факти порушень прав громадян при поповненні масиву дактилоскопіюваних осіб. Тільки за попередніми підрахунками **незаконно зберігаються дактокарти на десятки тисяч громадян.**

Масовими та системними продовжують залишатись порушення прав громадян, які за незаконний обіг наркотичної сировини у невеликих розмірах позбавляються волі на строк до 72 годин.

Ст. 263 КУпАП передбачає затримання таких громадян на термін, не більш тривалий ніж 3-х години. Як виключення, за наявності сукупних обставин щодо необхідності встановлення затриманої особи, проведення медичного огляду, встановлення шляхів надходження наркотичної сировини, дослідження вилученого — строк затримання може тривати до 3-х діб. Фактично, на практиці, за протиправною згодою прокуратури, затримуються громадяни, які мають постійне місце проживання, роботи, а деколи і позитивно характеризуються. Більш того, за період перебування цих громадян під вартою, як виключення, з ними працюють оперативні працівники, проводиться медичне обстеження правопорушників. Розповсюдженими залишаються випадки направлення вилученої речовини на дослідження лише після звільнення громадян.

За таких обставин не виключаються випадки позбавлення волі осіб, у яких вилучена речовина не була наркотичною.

Велике занепокоєння викликає факт бездіяльності МВС щодо приведення нормативної відомчої бази, яка передбачає затримання та поміщення дітей до приймальників-розподільників, у відповідність до Конституції України та вимог міжнародних стандартів.

До теперішнього часу п. 1.5. Інструкції, затвердженої наказом МВС № 785-01 р. передбачає дактилоскопування осіб, затриманих за бродяжництво, а п. 9.6 Інструкції затвердженої наказом МВС № 181-09 р. дозволяє примусове утримування таких осіб в кімна-

тах для затриманих на протязі доби з подальшим направленням їх до приймальників-розподільників. Не вжито заходів щодо внесення відповідних змін до наказу МВС України від 13.07.96 р. № 384 та Інструкції до нього, які регламентують діяльність приймальника-розподільника для дітей та від 18.09.2002 р. про затвердження Інструкції про приймальник-розподільник для осіб, затриманих за бродяжництво.

Для виправлення цієї ситуації новий міністр видав **вказівку про заборону поміщення неповнолітніх до приймальників-розподільників для дітей**. Проте аналіз повідомлень засобів масової інформації викликає обгрунтовану підозру в тому, що **вказівка міністра відверто ігнорується**.

Інакше як розуміти рапорт для засобів масової інформації, опублікований на сайті МВС України, керівника кримінальної міліції у справах дітей УМВС України в м. Севастополі підполковника міліції Шестакова В.В. про те, що з січня по серпень поточного року у вищевказаній спеціальній установі перебувало 20 неповнолітніх?

Ігнорування вказівки є поширеним та системним.

20 липня до Немирівського райвідділу міліції надійшло повідомлення від директора місцевої спецшколи-інтернату про те, що двоє вихованців 17 та 14 років, перебуваючи в дитячому оздоровчому таборі «Дружба», влаштували втечу. В серпні 2010 р. вказаних «втікачів» було затримано та викрито їх у вчиненні 9 крадіжок. Замість вирішення питання про обрання неповнолітнім крадіям запобіжного заходу, як того вимагає кримінально-процесуальне законодавство, хлопців, за словами керівника відділу КМСД ГУМВС України у Вінницькій області Ігоря Пороховського, поміщено до приймальника-розподільника для дітей як осіб, які неодноразово залишали місце навчання та проживання.

Неслухняними виявились і працівники столичної міліції, які з гордістю на всю країну заявили про поміщення до дитячої спеціальної установи 49 осіб!

Не прислуховувались до вимог Міністра та порушували права дітей працівники кримської міліції, які на сайті МВС (!!!) також з гордістю заявили про те, що з початку року через приймальник-розподільник для дітей пройшла 71 дитина! В основному втікачі — вихованці інтернату, хоча **бували і діти, що не знайшли спільної мови**

з батьками. Станом на 1 червня в приймальнику перебували 9 юних кримчан, троє з них — «домашні» втікачі. Кількість постояльців ПРД постійно змінюється, адже працівники КМДД щодня проводять рейди вокзалами і місцями, де люблять проводити час маленькі мандрівники...

Чи не затруднить пана Міністра пояснити громадянам України про нові, надумані МВС підстави для позбавлення волі тих, що «не знайшли спільної мови з батьками»?

І наостанок. На початку цього розділу було зазначено вказівку МВС України від 01.10.2010 № 910 «Про вжиття заходів для забезпечення гарантованих законодавством прав громадян», яка спрямована на припинення фактів порушення умов і термінів тримання громадян в кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин. Віддаючи належне увазі, яке приділило МВС цій проблемі, ми вважаємо за необхідне заявити, що **перевищення строків тримання є поширеним порушенням прав громадян у спеціальних установах міліції.**

Тільки за 8 місяців 2010 року максимальні **терміни перебування в ізоляторах тимчасового утримування порушувались понад 1200 разів.** Більш ніж кожне друге порушення було допущено в АР Крим, Волинській, Київській, Одеській, Херсонській областях.

Керівництву МВС також найскоріше **слід звернути увагу на виконання рішення Конституційного суду України** від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010, який визнав поміщення бродяг до приймальників-розподільників таким, що порушує конституційні права громадян на свободу їх пересування. Адже в серпні 2010 року, наприклад, в цих установах чомусь утримувалось 28 осіб, з яких 13 були позбавлені волі в АР Крим, 10 — в Херсонській, по 1 у Волинській, Запорізькій, Сумській, Хмельницькій та Черкаській областях.

ВИСНОВКИ

Основними причинами та умовами, що сприяють поширенню фактів ігнорування працівниками ОВС конституційного права на свободу, особисту недоторканість при затриманнях та арештах є:

1. Недосконала звітність МВС, яка з метою «самозбереження» свідомо спонукає керівників усіх рівнів демонструвати показники оперативно-службової діяльності підлеглих не гірші, ніж вони були в аналогічному періоді минулого року (відсоток розкриття злочинів, в тому числі по їх видах, а також зменшення кількості нерозкритих особливо тяжких злочинів, як то: вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, що потягли смерть потерпілого, розбійних нападів, квартирних крадіжок, тощо).
2. Можливість здобуття бажаних показників в оперативно-службовій діяльності за рахунок фальсифікації подій злочинів та облікових статистичних документів.
3. Правовий нігілізм багатьох працівників міліції, особливо патрульної служби, дільничних інспекторів міліції, працівників карного розшуку, де залишається великою питома вага працівників, які не мають належного рівня юридичних знань.
4. Відсутність належної виховної та роз'яснювальної роботи серед особового складу про можливі правові наслідки у разі порушень прав людини.
5. Відсутність «політичної волі» у керівників найвищого рівня забезпечити безумовний контроль за дотриманням конституційних прав громадян.
6. Відсутність повноважного та незалежного підрозділу, який би дійсно зміг забезпечити проведення неупереджених службових розслідувань, а також збір матеріалів дослідчих перевірок по фактах дій працівників міліції з ознаками кримінально караних діянь.
7. Можливість керівників обласних управлінь міліції «замовити» бажані результати службових розслідувань безпосередньо підпорядкованим підрозділам.
8. Небажання запроваджувати громадський контроль за дотриманням прав громадян в місцях несвободи.
9. Недостатня правова обізнаність громадян щодо підстав обмеження та позбавлення їх волі працівниками міліції.
10. Незадовільне матеріальне забезпечення працівників міліції та намагання у зв'язку з цим отримати додаткові незаконні винагороди шляхом отримання хабарів, вимагань, тощо.

ПРОПОЗИЦІЇ КЕРІВНИЦТВУ МВС УКРАЇНИ:

1. Внести зміни до критеріїв оцінки показників оперативно-службової діяльності, які б унеможливили їх формування за рахунок будь-яких порушень конституційних прав людини.
2. Вишукати можливість щодо введення в структуру Міністерства та управлінь внутрішніх справ в областях незалежного підрозділу дізнання, на який покладатиметься обов'язок збору матеріалів дослідчих перевірок по фактах вчинення працівниками міліції правопорушень. Введення посад запропонованого підрозділу здійснити за рахунок скорочення необхідної кількості посад інспекцій по особовому складу підрозділів кадрового забезпечення.
3. Поновити моніторинг дотримання прав людини в місцях несвободи мобільними групами у складі представників громадськості та працівників міліції.
4. Скасувати відповідальність керівників за дії підлеглих за умов відсутності причинного зв'язку між скоєним порушенням законності і вжитими заходами щодо його попередження.
5. Переглянути ставлення щодо організації та проведення занять в системі службової підготовки з питань дотримання прав людини, залучати до цієї роботи місцевих правозахисників, адвокатів, фахівців в галузі права.
6. Фактичний стан справ з дотримання прав людини вважати одним з основних показників в оперативно-службовій діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України.
7. Запровадити щоквартальне вивчення громадської думки, в тому числі з питань дотримання прав людини, висвітлювати її в місцевих та регіональних засобах масової інформації.

4.

Умови утримання під вартою в місцях позбавлення волі, підпорядкованих МВС. Діяльність мобільних груп

Грибан П.В.

З 2004 року МВС України підтримувало діяльність мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС, створених спільно з активістами неурядових організацій як один з елементів національного механізму запобігання катуванням.

Мобільні групи з моніторингу дотримання конституційних прав та свобод людини та громадянина функціонують на підставі наказу МВС від 31 серпня 2006 року № 894, вони виконують наглядові функції. Й хоча висновки мобільних груп, які містяться в моніторингових звітах, носять рекомендаційний характер, викладена у звітах інформація щодо порушень прав людини та громадянина є підставою для обов'язкового проведення службових перевірок.

Варто підкреслити, що основна мета мобільних груп полягає не стільки у покаранні працівників міліції, які припустилися певних порушень прав людини у своїй діяльності, скільки у намаганнях зробити систему ОВС більш прозорою та підзвітною для громадянського суспільства, адже до складу кожної мобільної групи мають входити не менш двох представників громадських правозахисних організацій.

Координацію діяльності мобільних груп покладено на начальників відповідних ГУМВС, УМВС України. Персональний склад мобільних груп, графіки відвідувань органів та підрозділів, осіб, відповідальних за організацію діяльності мобільних груп та вирішення інших питань щодо їх діяльності, визначаються на засі-

даннях громадських рад із питань забезпечення прав людини при ГУМВС, УМВС, УМВСТ.

Під час візиту до України наприкінці 2006 року Комісар Ради Європи з прав людини Томас Хаммарберг надав високу оцінку таким позитивним змінам, як підвищення відповідальності та прозорості діяльності МВС України, започаткування і підтримка роботи мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини. Т. Хаммарберг також відзначив той факт, що запроваджений ними механізм спільних інспекцій ізоляторів тимчасового тримання доказав ефективність такої форми цивільного контролю та сприяв суттєвому покращанню умов утримання у спецустановах міліції.

Основними завданнями мобільних груп є виявлення та аналіз фактів порушень прав людини з боку працівників ОВС, зміцнення стосунків між населенням та міліцією, здійснення моніторингу спільно з представниками громадських та правозахисних організацій. Наразі у роботі мобільних груп приймають участь щонайменше 100 представників правозахисних та громадських організацій. Загальна картина їх активності може бути частково відображена наступним розподілом здійснених візитів до підрозділів ОВС (таблиця 1).

Таблиця 1. Кількісний розподіл виїздів мобільних груп по областях станом за 2008–2009 роки

№	Регіон	Перевірено підрозділів ОВС	
		2008	2009
1.	АР Крим	37	13
2.	Вінницька обл.	12	13
3.	Волинська обл.	14	10
4.	Дніпропетровська обл.	4	0
5.	Донецька обл.	22	18
6.	Житомирська обл.	10	15
7.	Закарпатська обл.	4	6
8.	Запорізька обл.	7	11

9.	Івано-Франківська обл.	10	13
10.	Кіровоградська обл.	5	10
11.	м. Київ	2	3
12.	Київська обл.	14	34
13.	Луганська обл.	14	19
14.	Львівська обл.	9	8
15.	Миколаївська обл.	15	9
16.	Одеська обл.	13	15
17.	Полтавська обл.	21	17
18.	Рівненська обл.	5	3
19.	м. Севастополь	6	9
20.	Сумська обл.	6	7
21.	Тернопільська обл.	0	0
22.	Харківська обл.	12	15
23.	Херсонська обл.	15	31
24.	Хмельницька обл.	37	15
25.	Черкаська обл.	11	18
26.	Чернівецька обл.	43	89
27.	Чернігівська обл.	29	23
Всього		377	424

Завдяки ефективній роботі мобільних груп протягом 2005–2009 років вдалося значно покращити умови утримання затриманих та заарештованих осіб.

Підтвердженням цьому є висновки ЄКПТ, викладені у доповіді за результатами візиту в Україні у 2009 році, в якій, зокрема, зазначено: «35. Під час візиту в 2009 році було з'ясовано, що значно поліпшилися умови утримання в структурах внутрішніх органів. Крім того, після візиту структур органів внутрішніх справ (наприклад, *Амур-Нижньодніпровський райвідділ міліції міста Дніпропетровська*) тюрем-

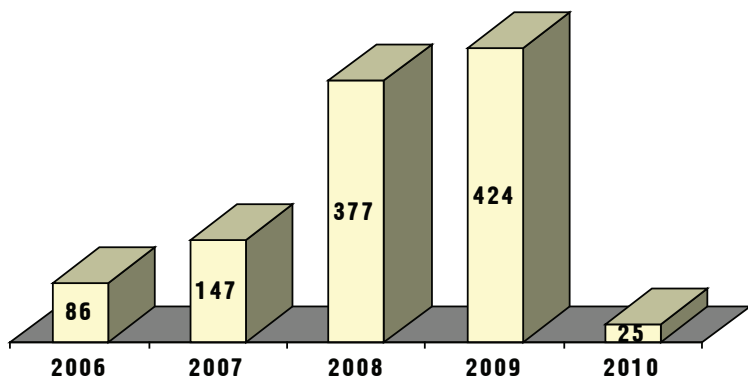
4. Умови утримання під вартою в місяцях позбавлення волі

ні камери, що не відповідали стандартам, були виведені з експлуатації. Під час візиту Міністерство внутрішніх справ повідомило представників делегації про кроки, вжиті щодо переоснащення тюремних камер та усунення порушень термінів утримання під вартою.

До того ж представники делегації були поінформовані щодо прийняття Міністерством внутрішніх справ Наказу № 181 від 28 квітня 2009 року у якому звертається особлива увага на дотримання конституційних прав громадян.

36. Представники делегації відзначили, що тюремні камери в структурах внутрішніх справ, які були відремонтовані, мають добрі умови. Наприклад, у Ленінському райвідділі внутрішніх справ міста Луганська тюремна камера має площу 8 м², 2 ліжка, раковина та частково розділений туалет; у Дарницькому райвідділі внутрішніх справ міста Києва, тюремна камера має площу 11 м², двоповерхове ліжко, стіл, стільці, відокремлений перегородкою туалет і раковину. Крім того, представники делегації були вражені тюремними камерами в Шевченківському райвідділі внутрішніх справ, де проходила їх реконструкція, вони зазначили, що камери мають гарні умови для тримання (камера площею 13 і 17 м², великі вікна, 2 двоповерхових ліжка та відокремлений перегородкою туалет)».

Завдяки спільній роботі МВС України та правозахисних організацій виїзди мобільних груп зарекомендували себе як стала форма громадського контролю, що відображує також щорічна динаміка моніторингових візитів (мал. 1).

Мал. 1. Кількість виїздів мобільних груп до спецусанов міліції

Моніторингові спостереження мобільних груп є також додатковим джерелом інформації про стан справ у низових підрозділах міліції.

Свого часу за ініціативою УМДПЛ було поширено повноваження постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС. Відповідно до наказу МВС України від 11.08.2008 № 389 членам мобільних груп надано право здійснювати раптові перевірки територіальних підрозділів ОВС, в тому числі — у нічний час. Зазначений наказ було одночасно перевірено на відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та зареєстровано в Міністерстві юстиції. Діяльність мобільних груп, таким чином, було максимально наближено до алгоритму інспекційних відвідувань місць несвободи, які здійснюються експертами Європейського комітету проти тортур. Протягом 2009 року було здійснено 29 нічних моніторингових візитів до територіальних ОВС.

Однак після реорганізації апарату міністра внутрішніх справ, результатом якої стало скорочення Управління моніторингу дотримання прав людини та регіональних помічників міністра, робота мобільних груп у всіх областях, крім Житомирської, припинилася. 21 з 25 виїздів мобільних груп, зазначених на мал. 1, було здійснено до скорочення УМДПЛ.

Неодноразові звернення помічників міністра в областях, ще до їх звільнення, до керівників ГУМВС, УМВС щодо необхідності відновлення роботи мобільних груп та Громадських рад з питань забезпечення прав людини в діяльності ОВС так і залишилися без розгляду. Ось лише одне із них:

ПМ/65 від 20.05.2010

***Начальнику ГУМВС України
в Харківській області,
полковнику міліції
Мартинову М.Д.***

Шановний Михайле Даниловичу!

На виконання вимог Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», постанови Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року № 1378

«Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого Указом Президента України від 17 жовтня 2000 року № 1138/2000, а також з метою залучення громадськості до впровадження правоохоронної політики в галузі забезпечення прав людини, зміцнення законності, підвищення правової культури та розуміння важливості цього питання для працівників органів внутрішніх справ України, активізації участі МВС України в розбудові демократичної правової держави і громадянського суспільства, Наказом МВС № 1243 від 27.12.2005 при Міністерстві внутрішніх справ України було створено Громадську раду з питань забезпечення прав людини як консультативно-дорадчий орган.

Начальникам ГУМВС, УМВС, помічникам Міністра (представникам у ГУМВС, УМВС) було наказано створити відповідні ради на місцях та сприяти їх активній роботі.

Розпорядженням МВС № 499 від 15.06.2006 «Про порядок формування та утвердження складу громадських рад з питань забезпечення прав людини при ГУМВС (УМВС)» начальникам головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті були висунуті вимоги:

- переглянути затверджені списки членів громадських рад з питань забезпечення прав людини при ГУМВС (УМВС), забезпечивши включення до їх складу не менше двох третин представників правозахисних організацій, активістів правозахисного руху, науковців;
- виключити зі списків осіб, які не мають відношення до діяльності щодо захисту прав людини.

Наказом тоді ще УМВС України в Харківській області № 177 від 03.04.2006 була створена Громадська рада при управлінні МВС України в Харківській області з питань забезпечення прав людини, затверджені її положення, регламент та склад.

Рада створена з метою сприяння Головному управлінню в питаннях забезпечення прав людини, зміцнення законності, підвищення правової культури серед працівників органів внутрішніх справ, розуміння ними необхідності дотримання прав людини, укріплення взаємодії з громадськими правозахисними організаціями, підвищення правової культури серед працівників органів внутрішніх справ, розуміння ними необхідності дотримання прав людини, укріплення взаємодії з громадськими правозахисними організаціями, підвищення правової культури та свідомості населення. Рішення Ради носять рекомендаційний характер.

Протягом наступних 4-х років склад Громадської ради неодноразово оновлювався, і на сьогоднішній день він має такий вигляд (див. додаток № 1: Склад Громадської ради).

За період моєї роботи в якості помічника Міністра — відповідально-го секретаря Громадської ради, відбулося 6 засідань Ради. Для поліпшення роботи та координації зусиль представників громадськості та працівників міліції було утворено такі робочі групи Громадської ради:

- 1. З питань дотримання прав людини при організації працівниками міліції в Харківській області заходів з виявлення іноземних громадян, які незаконно перебувають на території України (протидії расизму та дискримінації).*
- 2. З розгляду питання про діяльність системи спеціальних установ міліції в Харківській області.*
- 3. З питань припинення правопорушень та злочинів в галузі охорони навколишнього природного середовища.*
- 4. З науково-методичного забезпечення навчання працівників міліції дотриманню прав людини.*
- 5. З питань забезпечення безпеки дорожнього руху в Харківській області.*
- 6. З опрацювання експериментального електронного реєстратора відвідувачів в одному з райвідділів міліції м. Харкова.*
- 7. З опрацювання проекту «Примірного положення про проведення громадських розслідувань».*

Також, на виконання Наказу МВС № 894 від 31.08.2006 «Про організацію діяльності постійно діючих мобільних груп з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ», відповідна мобільна група була створена у Харківській області. До речі, Харківщина виступила у цьому питанні ініціатором процесу, адже 1-а експериментальна мобільна група була започаткована саме в нашій області. Почин, запропонований Харківським національним університетом внутрішніх справ разом з експертами «Харківської правозахисної групи» та «Харківського інституту соціальних досліджень» щодо здійснення моніторингових візитів до місць утримання осіб, з метою вивчення умов утримання та рівня дотримання прав і свобод людини в процесі досудового слідства, є унікальним інструментом цивільного контролю за діяльністю ОВС на теренах колишнього СРСР.

Протягом 2008 р. відбулось 13 моніторингових візитів мобільної групи до органів та підрозділів ГУМВСУ в Харківській області, у 2009 р. — 15 таких виїздів. До участі у роботі постійно діючої мобільної групи

залучено представників 7 правозахисних неурядових організацій: «Харківської правозахисної групи», ХМГО «Харківський інститут соціальних досліджень», Української секції «Міжнародного товариства прав людини», Центру правових та політичних досліджень «ДУМА», екологічної групи «Печеніги», Харківської крайової організації «Асоціації українських правників» та «Інституту правових досліджень та стратегій».

Високу оцінку діяльності мобільної групи у Харківській області та тим змінам на краще, що відбулись завдяки співпраці міліції та громадськості, надав посол ОБСЄ в Україні Любомир Копай, за результатами спільного відвідування Зміївського РВ ГУМВС, що відбувся 4 вересня 2009 р.

І зараз цій діяльності приділяється велика увага з боку Президента України та керівництва МВС. Нещодавно Міністр внутрішніх справ поінформував Главу держави про те, що «ради, очолювані відомими правозахисниками, будуть створені в усіх обласних центрах і великих містах України, і вони матимуть достатньо широкі функції з моніторингу прав людини». При цьому Віктор Янукович наголосив на необхідності відновлення моніторингу дотримання прав людини в ОВС (див. додаток № 2: роздруковка повідомлення з офіційного Інтернет-представництва Президента України).

У багатьох регіонах України, зокрема, у Харківській області — вже створені та реально діють Громадські ради при ГУМВС (УМВС). І вже за нового керівництва МВС проведені засідання при деяких обласних управліннях МВС. На мою думку, нагальною є необхідність проведення в найближчий час (пропоную — на наступному тижні) засідання Громадської ради при ГУМВС України в Харківській області з питань забезпечення прав людини та оновлення її складу.

Також прошу Вас надати вказівку підготувати відповідний припис на II квартал (квітень — червень) 2010 року на здійснення виїздів постійно діючої мобільної групи з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. Мій лист на ім'я заступника начальника ГУМВСУ в Харківській області Фоменка М.І. № ПМ/53 від 12.04.2010 щодо підготовки такого припису, на жаль, залишився без відповіді.

З повагою
помічник Міністра

Ю.В. Чумак

Наслідком припинення діяльності мобільних груп можна вважати й ті 28 відомих фактів смертей затриманих в органах внутрішніх справ, за результатами перевірок яких в більшості випадків ані МВС, ані прокуратура не знайшли порушень з боку працівників міліції.

Після тривалої перевірки факту смерті в міліції Ігоря Индила Анатолій Могильов у своєму інтерв'ю виданню «Фокус» (<http://focus.ua/politics/141119>) стверджував:

«— Что установила проверка по факту смерти в Шевченковском РОВД студента Игоря Индила?»

— Все материалы находятся в прокуратуре. Она будет принимать решение. Но судя по тем материалам, которые собрала милиция, я не усматриваю вины в смерти парня наших сотрудников.

— На чем основывается ваш вывод?

— Я был в РОВД. Я сам прошел по всему маршруту, посекундно сверяя его с записями камер слежения и показаниями свидетелей. Я ни на йоту не заинтересован в том, чтобы кого-то укрывать. Но если наши не виноваты, мы будем их защищать».

Але як можна не бачити явних порушень? Адже з того моменту, як працівники міліції затримали і доставили людину до органу чи підрозділу внутрішніх справ, вони мають цілком і повністю відповідати за її життя і здоров'я.

На початок 2010 року в системі органів внутрішніх справ налічувалося 413 діючих ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ). Усі вони були обладнані індивідуальними спальними місцями, умивальниками та санітарними вузлами. Проте умови тримання в спецустановах міліції залишаються у центрі уваги через випадки самогубств та смертей серед затриманих та адмінарештованих. За 6 місяців 2010 р., наприклад, було зафіксовано 9 випадків самогубств в ІТТ АР Крим, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської областей, м. Києва. За результатами цих подій було притягнуто до дисциплінарної відповідальності 48 працівників міліції. Ще 5 осіб померло внаслідок різкого погіршення здоров'я під час перебування в спецустановах Донецької, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Черкаської областей, за що було покарано 13 працівників міліції.

Особливо непокоїть факти викликів швидкої допомоги як при поміщенні громадян до спецустанов, так й під час їхнього там пере-

бування. За підсумками роботи ОВС у першому півріччі 2010 р. для надання медичної допомоги швидка допомога викликала до ІТТ 9767 разів, з них 947 разів — при поміщенні осіб до ізоляторів. Для осіб, вже утримуваних в ІТТ, швидка допомога викликала в 9 разів частіше — 8820 разів на півроку. Відомча статистика МВС поділяє причини викликів медичного персоналу на дві категорії: «скарги на стан здоров'я» та «отримання тілесних ушкоджень», а також фіксує кількість госпіталізованих осіб. Так, серед осіб, що лише поступали до ІТТ для оформлення, лівова частка викликів належала особам з приводу скарг на стан здоров'я (813 викликів), та приблизно 9% — з приводу отриманих травм (88 викликів). Як результат, 46 осіб цієї категорії були госпіталізовані. Розподіл викликів швидкої допомоги до осіб, що вже утримувалися в ІТТ, показують, що частка викликів з приводу тілесних ушкоджень офіційно є незначною — 28 викликів (0,3%), тоді як через погіршення стану здоров'я було здійснено 8459 викликів, внаслідок чого 333 особи були госпіталізовані.

Отримання тілесних ушкоджень затриманими та заарештованими громадянами під час перебування в ІТТ відбулися в Донецькій області (12 випадків), Одеській (4), Рівненській та Херсонській (по 3 випадки), Волинській (2), Вінницькій та Дніпропетровській (по 1 випадку), АР Крим (2 випадки).

Як вже раніше зазначалося, у першому півріччі 2010 року службові розслідування щодо встановлення фактичних обставин отримання тілесних ушкоджень при поміщенні та утриманні затриманих і взятих під варту осіб у більшості ГУМВС, УМВС практично не проводилися. Наприклад, за 19 випадками виявлення ушкоджень при поміщенні та 12 — під час утримання затриманих і взятих під варту осіб у спеціальних установах ГУМВС України в Донецькій області — не було проведено жодного службового розслідування. Такі ж порушення мали місце в Одеській, Волинській, Рівненській та деяких інших областях.

Моніторинг та спілкування з особами, які утримувались на протязі тривалого часу в кімнатах для затриманих та доставлених, свідчить про наявність досить поширених фактів примусового голодування затриманих осіб, оскільки їх гаряче харчування забезпечується вкрай незадовільно. Навіть при самих приблизних підрахунках десятки тисяч громадян, тимчасово позбавлених волі, пе-

ребуваючи в кімнатах для затриманих та доставлених міськрайлінорганів внутрішніх справ України, позбавлені можливості хоча б мінімально харчуватись за нормами, затвердженими Урядом України. Нагадаємо, що особи, які утримуються в кімнатах затриманих та доставлених більше 3 годин, мають бути забезпечені сніданком з 07.00 до 08.00, обідом — з 13.00 до 14.00, вечерею — з 19.00 до 20.00, згідно з п. 6.7.3. Інструкції, затвердженої наказом МВС України від 28 квітня 2009 р. № 181. При цьому норми забезпечення продуктами харчування спеціально затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.92 № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

Про негативний вплив припинення діяльності мобільних груп на стан дотримання прав людини в місцях позбавлення волі, підпорядкованих МВС, свідчать чисельні факти надзвичайних подій, що сталися з утримуваними в ІТТ громадянами. Наведемо лише кілька характерних прикладів.

Так, 6 червня 2010 року в камері ІТТ Джанкойського МРВ ГУМВС України в Автономній Республіці Крим покінчив життя самогубством затриманий, хворий на шизофренію, який за допомогою фрагмента пластикової пляшки заподіяв собі смертельні тілесні ушкодження, пошкодивши судини обох передпліч рук.

4 червня 2010 року в камері ІТТ Знамянського МВ УМВС України в Кіровоградській області затриманий повісився на мотузці, що знайшов у камері, кінець якої закріпив до захисної сітки вікна камери.

27.07.2010 з Київського РВ Харківського МУ в Харківській області троє заарештованих скористалися безконтрольністю з боку працівників Київського РВ, в кімнаті для доставлених відірвали плінтус з підлоги, з його допомогою дістали з шухляди столу ключі, відімкнули замок і безперешкодно вийшли з приміщення Київського РВ через відкриту двері запасного виходу до двору та через незачинені ворота на вулицю.

02.10.2010 о 19.00 виконуючий обов'язки начальника ІТТ Ніжинського МВ УМВС України в Чернігівській області майор міліції С., перевищуючи службові повноваження, самовільно прийняв рішення про виведення з камери трьох заарештованих та помістив до прогулянкового

4. Умови утримання під вартою в місцях позбавлення волі

двору, пост охорони не виставив. Залишившись без нагляду один заарештований скориставшись відсутністю штукатурки на стіні виліз до ґрат перекриття двору, зламав металевий прут на місці зварювання та через утворений отвір здійснив утечу.

13.09.2010 в камері ІТТ Ніжинського МВ УМВС України в Чернігівській області заарештований, скориставшись відсутністю нагляду, покінчив життя самогубством шляхом повішання на мотузці виготовленій з фрагмента простирадла, закріпивши за металеву сітку ніші освітлення.

Незважаючи на ці та інші порушення прав громадян, як зазначалося вище, чисельні факти смертей громадян, затриманих та доставлених до міліції, питання щодо умов утримання під вартою в місцях позбавлення волі, підпорядкованих МВС, у 2010 році жодного разу не стало предметом обговорення на колегії Міністерства внутрішніх справ.

Відсутність реального належного реагування керівництва МВС на ці негативні явища, крім притягнення до дисциплінарної відповідальності «стрілочників», сприяє новим порушенням прав громадян з боку працівників міліції.

5. | Забезпечення права на мирні зібрання

Гема Л.О., Пивоваров В.С.

Свобода мирних зібрань гарантується Конституцією та численними міжнародними зобов'язаннями, які на себе взяла Україна. В 1997 було ратифіковано Європейську конвенцію з прав людини, стаття 11 якої гарантує кожному право на свободу мирних зібрань, в 2007 році під егідою Бюро по демократичним інститутам та правам людини ОБСЄ (БДІПЛ), за участю представників України, були прийняті «Керівні принципи по свободі мирних зібрань». Це саме ті мінімальні стандарти та норми, згідно яких держави-учасниці мають будувати внутрішню політику щодо забезпечення права людини на свободу мирних зібрань, а органи державної влади — створювати усі необхідні умови для його реалізації. Міжнародні стандарти в сфері дотримання права на мирні зібрання зобов'язують державу не лише гарантувати свободу мирних зібрань, тобто не втручатись під час його реалізації, а й накладають на неї позитивний обов'язок у забезпеченні цього права.

Проте в Україні свобода мирних зібрань не забезпечується. За повідомленням Української Гельсінської спілки з прав людини та Інституту «Республіка», які проводять моніторинг свободи мирних зібрань в Україні, ситуація з дотриманням цього права останнім часом суттєво погіршилась. (<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1271400645>)

Це обумовлено рядом причин: відсутність профільного закону, що регулює право на мирні зібрання; необґрунтована заборона мирних зібрань судом; встановлення різного виду обмежень на мирні зібрання з боку органів місцевої влади щодо місця проведення,

строків завчасного повідомлення тощо; тиск на активістів та організаторів мирних заходів з боку правоохоронних органів (СБУ, ОВС) та посадових осіб установ, в яких працюють або навчаються активісти та ініціатори зібрань (Керівники організацій, ректори вузів); незаконне припинення, перешкоджання, перевищення повноважень або бездіяльність з боку працівників ОВС.

В даному звіті представлений аналіз порушень свободи мирних зібрань з боку працівників органів внутрішніх справ.

Аналізуючи об'єм інформації щодо фактів порушень права на мирні зібрання протягом 2010 року, можна констатувати, що у порівнянні з минулими роками кількість порушень свободи мирних зібрань з боку міліції суттєво збільшилась. Всі ті позитивні тенденції та зрушення, які були започатковані завдяки спільній роботі МВС з правозахисними організаціями, зокрема в рамках роботи громадських рад та співпраці з Управлінням моніторингу дотримання прав людини, були зруйновані з приходом нового керівництва МВС у березні 2010 року.

Органи внутрішніх справ, на які покладається позитивний обов'язок забезпечувати права на мирні зібрання, все частіше стають порушниками цього права. Замість того, щоб забезпечувати це право працівники міліції виконують виключно репресивно-заборонну функцію щодо свободи волевиявлення громадян. Більшість видів порушень прав людини під час проведення мирних заходів з боку працівників органів внутрішніх справ були притаманні та тожні порушенням, які виявляли правозахисники і в минулі роки. Але слід зауважити, що суттєво збільшилась їх кількість. Серед найбільш системних видів порушень залишаються наступні.

ВТРУЧАННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ З МЕТОЮ ПЕРЕШКОДИТИ ГРОМАДЯНАМИ ПРИЙНЯТИ УЧАСТЬ В МИРНИХ ЗІБРАННЯХ

До цього відноситься будь-які спроби з боку органів влади, зокрема ОВС, перешкодити бажаним взяти участь у мирних заходах. Протягом 2010 року факти такого перешкоджання носили масш-

табний характер, що дає право говорити про наявність відповідних централізованих вказівок працівникам міліції на рівні МВС та/або з боку керівництва на рівні рай-облдержадміністрацій.

Так, за численними заявами опозиційних політичних організацій та самих учасників автоперевізники стали їм масово відмовляти у доставці у м. Київ на участь у мирних заходах, які мали відбутися 11.05.2010 р. Неофіційно перевізники повідомляли про отримання від місцевих працівників ДАІ попередження про заборону таких виїздів до Києва. При цьому їм у досить прозорій формі налякали, що в разі невиконання цих «попереджень» у них з'являться в подальшому проблеми з отриманням дозволів на автоперевезення, проходженням техоглядів та ін. В деяких водіїв найбільш завзяті працівники міліції навіть відібрали розписки. Ті, хто не відреагував на попередження і в ніч на 11.05.2010 р. виїхав з регіонів до м. Києва, по дорозі затримувались на постах та мобільними патрулями ДАІ з різних надуманих мотивів. У водіїв вилучались документи, в деяких випадках автобуси повертались назад та ставились на штрафний майданчик. Такі дії правоохоронців були зафіксовані у Тернопільській, Сумській, Чернігівській, Хмельницькій, Запорізькій, Львівській та інших областях. На Запоріжжі навіть виникла проблема у фанів місцевого футбольного клубу *Металург* з УДАІ області щодо виїзду в м. Київ на заключну календарну зустріч 09.05.2010 р. з київським «Динамо».

Досить дивним на цьому фоні виглядала спроба керівництва МВС виправдати такі дії одночасним та масштабним проведенням із перевізниками заходів щодо профілактики ДТП. А коментарі для ЗМІ та громадськості з цього приводу керівництвом ОВС були надані лише у Львівській, Чернігівській областях та керівництвом Департаменту ДАІ МВС. На Сумщині ці події було прокоментовано лише на рівні начальника відділення автомобільно-технічної інспекції міського відділу ДАІ.

Невдоволення громадян протиправними діями працівників міліції в Тернопільській області вилились в проведенні 11.05.2010 р. акції протесту під лозунгом «Зелену дорогу на Київ» біля стін адмінбудівлі УМВС. Та незважаючи на резонансність заяв і масштабність подій, службові розслідування за цими фактами проведені не були.

Подібний випадок також мав місце 07 вересня, коли було розповсюджено повідомлення представників опозиційних сил щодо перешкоджання міліцією потрапити на мітинг до Києва протестувальникам із усієї України. Зокрема, в Луганській, Чернігівській та Львівській областях ДАІ заборонило перевізникам обслуговувати опозиційні сили. Напередодні представники фірм зателефонували замовникам і повідомили, що відмовляються везти протестувальників до Києва. Перевізники пояснили це тим, що Державна автоінспекція погрожувала забрати у них ліцензію, якщо вони повезуть опозиціонерів.

13 травня у Луцьку міліція перешкоджала проведенню автопробігу, присвяченому 67-річчю Колківської республіки. Перед початком акції представники ОВС перекрили доступ учасникам автоколони до Театрального майдану. Присутній на місці подій заступник начальника, начальник міліції громадської безпеки Луцького міськвідділу УМВС України у Волинській області Валентин Шпак, заявив, що міліція не допустить проведення цього автопробігу.

02 серпня 2010 р. Волинська єпархія Української православної церкви Київського патріархату оприлюднила звернення духовенства до обласної влади та правоохоронців з вимогою покарати міліціонерів, які 26–28 липня відмовляли (або ж прямо залякували) водіїв і зупиняли автобуси з прочанами до Києва на святкування Хрещення Русі-України.

НАДАННЯ ПЕРЕВАГИ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС ОДНІЙ ІЗ СТОРІН ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Подібні порушення характерні при проведенні демонстрацій і контр-демонстрацій, пікетувань та інших акцій громадської непокори, під час яких можливі випадки проведення в одному і тому ж місці акцій учасниками з різними ідеологічними поглядами. Доволі часто це використовується представниками провладних політичних сил задля унеможливлення проведення акцій представниками опозиції та іншими учасниками, хто бажає виступити з критикою

дій або бездіяльності влади. Вимоги національного законодавства та міжнародна практика у таких випадках обмежують примусові дії правоохоронців лише розділенням або ж розведенням опозиційних сторін. Проте працівники ОВС України, як правило, нехтують цим обмеженням та часто надають перевагу провладним політичним силам, при цьому порушуючи права інших учасників мирних заходів. Це підтверджується рядом фактів, які мали місце у 2010 році. Серед них можна виділити.

27 травня у Львові під час візиту Президента України та 04 квітня під час акцій біля стін «Українського Дому» завдяки діям міліції змогу безперешкодно провести мирні зібрання отримали лише групи підтримки Президента. Інша ж, опозиційна, сторона правоохоронцями просто відтіснялась, що не могло не викликати справедливого невдоволення.

Також подвійними стандартами влади по відношенню до політичних сил ознаменувалося святкування 100 днів президентства Віктора Януковича, яке відбулось 03 червня 2010 року. В цей день працівники міліції перешкоджали опозиціонерам провести акцію протесту біля палацу «Україна», де виступав президент Віктор Янукович. У той же час активісти Партії регіонів змогли спокійно провести мітинг на підтримку Януковича навпроти палацу. Активістів опозиційних партій від палацу відтиснув підрозділ «Беркут», 15 мітингувальників були оточені щільним кільцем міліції і не могли з нього вийти.

БЕЗПІДСТАВНЕ ПРИПИНЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА ЗАТРИМАННЯ ЙОГО УЧАСНИКІВ

17 травня 2010 року в м. Київ біля Маріїнського палацу правоохоронцями було припинено мирну акцію протесту «Україна — не Росія» з нагоди візиту Президента РФ Дмитра Медведєва, яка супроводжувалася частковим оголенням учасниць цієї акції. Учасниці акції були затримані та доставлені до відділку міліції, де відносно

них були складені матеріали про скоєння адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173 КУпАП (дрібне хуліганство).

27 квітня 2010 року, на мітингу біля пам'ятника Т. Шевченку у м. Київ був безпідставно затриманий працівниками міліції Олексій Кайда — голова Тернопільської обласної ради. Але, після доставлення його до Шевченківського РУ через 2 години, він був відпущений без складання будь-яких матеріалів чи протоколу затримання.

15 травня у Харкові правоохоронці не дали місцевим жителям провести мирний марш протесту проти бруду на міських вулицях. Двох учасників, активістів було затримано. Організаторами акції виступали представники Харківського міського відділення всеукраїнської молодіжної громадської організації Демократичний альянс та Фондації регіональних ініціатив.

02 червня у Харкові правоохоронцями було затримано шістьох учасників акції, які протестували проти спилювання дерев у парку ім. Горького. Акція була припинена, а затримані незабаром відпущені.

26 липня представники ОВС затримали восьмеро членів Всеукраїнського об'єднання «Свобода», які намагалися провести театралізовану постановку «Гламурні гастролі кремлівського гебіста». Одразу ж після спроб розпочати театралізовану постановку міліціонери заарештували її організаторів. Інших учасників загін «Беркуту» відтіснив до Майдану Незалежності та деякий час тримав в оточенні.

2 вересня у Харкові міліціонери, в тому числі з підрозділу «Беркут», затримали близько 30 людей, що поширювали агітаційні листівки «Большая брехня», які містили критику дій міської влади. За словами постраждалих, затримання відбувалося під різними приводами: когось начебто підозрювали в зберіганні наркотиків, когось на словах звинувачували в громадських заворушеннях, а подеколи «правоохоронці» навіть не пояснювали, за що забирають людину. У відділках міліції та просто в міліцейських машинах з затриманими проводили роз'яснювальні бесіди, застерігаючи їх від участі в громадських акціях. Невдовзі активісток і активістів випустили, не висунувши в результаті жодного офіційного звинувачення, не склавши адміністративних протоколів.

15 жовтня в Одесі працівники ОВС жорстко відреагували на мирну акцію одеситів, які вимагали звільнити активіста українсько-

го автономного спротиву Олексія Макарова, затриманого по звинуваченню у нападі на офіс телеканалу «АТВ». Міліціонери із застосуванням сили затримали учасників акції.

Перелічені порушення з боку працівників міліції останнім часом набули поширеного характеру. Активно поновлюється негативна практика складання «шаблонних» матеріалів відносно затриманих учасників мирних зібрань для притягнення їх до адміністративної відповідальності за ознаками ст. 185 КУпАП (злісної непокори працівникам міліції). Ця стаття є досить зручною у застосуванні, оскільки у судовій практиці провина легко доводиться через надання переваги показам самих працівників міліції.

В той же час дуже рідкими є випадки притягнення до відповідальності службових осіб за незаконне перешкоджання з їх боку організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України) та за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 185-1 КУпАП).

БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ПІД ЧАС СУТИЧОК, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ МІЖ ОПОЗИЦІЙНИМИ СТОРОНАМИ В ХОДІ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

02 червня 2010 року у м. Харкові відбулась сутичка між учасниками мирного зібрання з метою захисту дерев від спилування в парку ім. Горького та працівниками «муніципальної охорони» та лісорубами з технікою під мовчазну згоду нарядів міліції. Під час побиття кремезними представниками «охорони» учасників акції, міліція, що знаходилась поруч, лише спостерігала та не намагалась втрутитись чи здійснити спробу припинити правопорушення, доки учасники акції протесту не були розігнані, а всі дерева — спіяно. З боку працівників міліції була абсолютно проігнорована небезпека життю учасників акції з оглядом на те, у який брутальний манер відбувалися ці дії. Жодного нападника затримано не було. Натомість було затримано декількох захисників дерев. 3 червня 2010 року Українсь-

кою Гельсінською спілкою з прав людини та іншими правозахисними організаціями були оприлюднені гучні заяви з приводу виконання міліцією незаконних вказівок органів місцевої влади і самоврядування. Однак, лише 05 червня представники МВС спромоглися відреагувати та повідомити про призначення перевірки щодо законності дій харківської міліції.

8 червня 2010 року в Києві на території скверу біля метро «Дарниця» відбулась сутичка між робітниками та місцевими мешканцями, які протестують проти незаконної вирубки дерев у зазначеному сквері. Після виклику міліції, замість працівників МВС приїхали чомусь солдати, які не мали повноважень будь-що робити. Міліція відмовлялась виїхати на місце, натомість людей запрошували приїхати у відділок і написати заяву у відділку.

НАДМІРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ І СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИ УЧАСНИКІВ МИРНИХ ЗІБРАНЬ З БОКУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Практика останніх п'яти років звела до мінімуму застосування таких засобів шляхом продуманої стратегії охорони громадського порядку та адекватної тактики реагування на прояви агресії. Однак останнім часом напрацювання у цьому напрямку почали уступати місце звичайному силовому протистоянню.

27 квітня під час акції протесту біля Верховної Ради з приводу ратифікації угоди з Росією внаслідок застосування правоохоронцями сили та спецзасобів отримали травми та опіки різних ступенів 43 мирних демонстранти з різних регіонів України.

Неправомірне застосування сили правоохоронцями стало приводом виникнення серйозних конфліктів та громадського осуду.

01 червня 2010 року у 18 регіонах України біля адміністративних приміщень УМВС (ГУМВС) студентами та молоддю були проведені мирні зібрання. Ці імпровізовані акції протесту «Проти міліцейського свавілля» проводились з приводу вшанування пам'яті померлого в Шевченківському РУ м. Києва, після затримання його працівниками міліції, студента Ігоря Індило.

9 листопада 2010 р. під час пікетування Івано-Франківської облдержадміністрації та обласної виборчої комісії бійці спецпідрозділу «Беркут» побили кількох прихильників ВО «Свобода». Як повідомили у прес-службі ВО «Свобода», кількасот учасників акції намагались потрапити до приміщення обласної виборчої комісії, де навести приклади грубих фальсифікацій, які вчинені на Прикарпатті під час виборів до Івано-Франківської обласної ради.

ВИСНОВОК

Протягом 2008–2009 років за допомогою українських правозахисних організацій, зокрема в рамках роботи громадських рад та співпраці з Управлінням моніторингу дотримання прав людини, керівництву МВС було запропоновано здійснити та провести ряд заходів в напрямку забезпечення права на мирні зібрання, а саме:

1. Затвердити наказом МВС України та зареєструвати в Міністерстві юстиції України «Методичні рекомендації із забезпечення охорони правопорядку під час проведення масових заходів та акцій».
2. Створювати комісії в МВС за участю представників громадськості для розслідування інцидентів під час мирних зібрань, що виникли за участю правоохоронних органів. Висновки цих комісій мають бути оприлюднені.
3. Продовжувати навчання працівників спеціальних підрозділів та патрульної служби МВС (Департамент громадської безпеки) по дотриманню прав людини під час забезпечення громадського порядку при проведенні мирних зібрань, охороні учасників мирних зібрань, підстав і умов використання ними спеціальних засобів і фізичної сили, а також забезпечити незалежний контроль за реалізацією їх повноважень під час проведення мирних зібрань.
4. Продовжувати моніторинг та контроль виявлених випадків порушень прав людини під час проведення масових заходів.

5. Ввести тему «Права людини: свобода вираження поглядів, свобода зібрань та об'єднань» до циклу занять зі службової підготовки, який затверджується МВС.
6. Продовжувати співпрацю з громадськими правозахисними організаціями в сфері моніторингу забезпечення права громадян на мирні зібрання у формі «круглого столу».
7. Залучати фахівців міжнародних інституцій та правозахисних організацій для розробки і проведення спеціалізованих тренінгів для особового складу Департаменту громадської безпеки з урахуванням європейського досвіду та стандартів, визначених Радою Європи, зокрема в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Але, на жаль, жодного з запропонованих заходів наразі не впроваджено. Крім того, зі зміною керівництва МВС у березні 2010 року взагалі були зруйновані всі напрацьовані за останні 6 років механізми громадського контролю за діяльністю ОВС.

Безперечно, на формування поведінки дій кожного працівника міліції не могли не вплинути, в першу чергу, особисте ставлення щодо мирних зібрань самого міністра внутрішніх справ А. Могильова, які викладені на сторінках газети «Сегодня». В інтерв'ю досить чітко сформульовано його особисту позицію з цього питання:

«...а вообще, я бы выделил для митингов какое-нибудь большое поле на окраине Киева, где никто никому не мешает. И там кричите сколько хотите, вроде как в Гайд-парке в Лондоне. Туда придут те, кого интересуют ваши идеи и будете наращивать сторонников, не препятствуя жизни других».

Така позиція абсолютно не відповідає Конституції, національному законодавству, міжнародним стандартам та демократичним цінностям. Такі переконання високопосадовця залишають свій негативний слід у повсякденній роботі його підлеглих і в інших сферах правоохоронної діяльності відомства. Надмірна політизація місцевих органів влади і самоврядування також приводить до протизаконного використання ОВС для вирішення гострих та конфліктних питань, які хвилюють територіальні громади.

Сприяє цьому і відсутність в регіонах належного дієвого прокурорського нагляду та відповідного реагування на дії правоохоронців

під час таких заходів. Незважаючи на масштабність і резонансність заяв у ЗМІ про порушення з боку працівників міліції, протягом 2010 року, в порядку ст. 97 КПК України не було порушено жодної кримінальної справи чи дисциплінарного впровадження. Саме територіальні органи прокуратури мали б надати правову оцінку матеріалам службових перевірок з боку служб відомчого контролю МВС. Перевірити повноту і об'єктивність таких розслідувань та про їх результати інформувати громадськість. Нічого подібного, на жаль, не відбувається.

Дивує також позиція народних депутатів у цьому питанні. Ще у травні 2010 року представники Української Гельсінської спілки з прав людини проголосили заяву з вимогою до Верховної Ради оприлюднити для громадського обговорення законопроект «Про порядок проведення мирних зібрань». Цей законопроект поспіхом, практично в закритому від громадського суспільства режимі, на фоні постійних порушень свободи мирних зібрань з боку влади і правоохоронних органів був прийнятий у першому читанні та вже підготовлений до другого. На сайті Верховної Ради його текст відсутній. І представники правозахисних організацій обґрунтовано неодноразово висловлювали свою стурбованість з приводу вірогідного обмеження права громадян на мирні зібрання в новому законопроекті.

На закінчення маємо констатувати, що обраний новим керівництвом МВС шлях у сфері охорони мирних зібрань орієнтований на розвиток переважно репресивних складових системи ОВС. Ми впевнені, що це продиктовано не загрозою масових заворушень чи терористичних загроз, які могли б стати виправданням обмежень права громадян на мирні збори. Ми також впевнені, що органи внутрішніх справ з оглядом на Євро-2012 мають опанувати максимально більш широкий спектр правоохоронних тактик з мінімальним ступенем застосування примусу, які в подальшому зробили б неможливими зазначені вище ситуації та суттєво зменшили кількість випадків порушень прав людини під час проведення мирних зібрань.

6. | Дотримання права людини на приватність в діяльності ОВС

Швець С.П.

ВСТУП

Протягом поточного року українське суспільство мало декілька резонансних приводів бути занепокоєним з приводу захисту приватного життя, причиною чого були дії правоохоронних органів:

- резонансні обговорення та суперечки довкола ініціативи МВС запровадити іменні проїзні квитки на залізничному транспорті (vecherniy.kharkov.ua). Правоохоронці аргументують доцільність такого запровадження покращанням стану безпеки та зниженням рівня злочинності, а правозахисники стверджують, що облік персональних даних пасажирів призведе до порушення **інформаційної** приватності;
- полеміка довкола бажання МВС відновити функціонування витверезників (<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1276090122>). Правоохоронці вважають, що таке відновлення буде сприяти покращанню громадського порядку, а правозахисники доводять, що примусове медичне втручання призведе до порушення **тілесної** приватності;
- заява оператора мобільного зв'язку стандарту CDMA ТОВ «Інтертелеком» про вимогу з боку СБУ встановити автоматичну систему зняття інформації на канали зв'язку. Співробітники СБУ вважають такі заходи необхідними з метою протидії тероризму та іншим тяжким та особливо тяжким злочинам,

- а правозахисники вважають їх порушенням **комунікаційної** приватності (<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1283335617>);
- на публічне обговорення винесений звіт членів новоствореної Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, опублікований Харківською правозахисною групою, під назвою «**100 днів нового керівництва МВС**» (<http://www.intv.ua/article/211762/>). У звіті зазначено, що переважна більшість вилучень заборонених до обігу предметів здійснюється шляхом несанкціонованих проникнень співробітників міліції до житла та іншого володіння особи. Правозахисники стверджують, що такий стан справ свідчить про системне порушення **територіальної** приватності в діяльності ОВС.

Право на приватне життя, передбачене статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, не може розглядатися як другорядне явище, як право, яке має поступитися місцем іншим правам та свободам. Ігнорування права на приватне життя призводить до приниження гідності людини, стримує розвиток демократичних процедур та правової культури, перешкоджає реалізації багатьох інших прав особи. Реалії сьогодення вимагають рішучих дій, спрямованих не тільки на локальні реакції з приводу порушень права на приватне життя, а й на системні зміни та створення сталої юридичної практики, якою були б унеможливлені такі порушення.

СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ПРИВАТНІСТЬ

Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду (*стаття 30 Конституції України*) Цією ж статтею Основного Закону держави передбачена можливість застосування іншого, встановленого законом, порядку проникнення до житла чи іншого володіння

особи, проведення в них огляду чи обшуку, але лише у невідкладних випадках, пов'язаних із:

- врятуванням життя людей та майна;
- безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Законодавством передбачене також негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою здійснення оперативно-розшукових заходів по боротьбі зі злочинністю, але воно також може здійснюватися лише за рішенням суду.

В будь-яких інших випадках проникнення до житла чи до іншого володіння особи заборонено. Проте в діяльності ОВС досить поширена практика несанкціонованого проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду з метою вилучення заборонених до обігу предметів, яке мотивується нібито наданою згодою власника, без наявності невідкладних випадків, передбачених Конституцією. Такі дії, крім порушення гарантій прав людини, передбачених Основним Законом, суперечать вимогам статей 14-1, 177, 178, 183, 190 Кримінально-процесуального кодексу України.

Широкого резонансу в суспільстві набули події щодо проникнення співробітників міліції в офіс Вінницької правозахисної групи з метою вилучення документів та майна (www.pravda.com.ua), (http://www.youtube.com/watch?v=grPFdSCNDM8&feature=player_embedded).

Правомірність проникнення та проведення огляду, який по суті був обшуком, правоохоронці мотивують наявністю згоди на такі дії власниці приміщення, в якому розташований офіс правозахисників. Але проникнення, огляд та вилучення предметів було здійснене за відсутності невідкладних випадків, передбачених Основним Законом, а тому є підстави вважати, що проникнення, огляд та вилучення були протиправними, право територіальної приватності було порушене.

В червні 2010 року Харківською правозахисною групою опубліковане видання під назвою «100 днів нового керівництва МВС», яке містить відповідний звіт колишніх помічників Міністра внутрішніх справ України з прав людини, звільнених в перші ж дні керування нинішнього керівництва МВС (<http://www.intv.ua/article/211762/>). У розділі зазначеного видання під назвою «Що маємо, те й вилучаємо» викладені результати дослідження стану дотримання прав лю-

дини співробітниками ОВС при здійсненні заходів із боротьби з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин за період з 15 березня по 30 травня поточного року на території тринадцяти регіонів держави.

Один із напрямків дослідження — стан дотримання права людини на недоторканність житла чи іншого володіння особи при здійсненні цього виду діяльності. Аналіз здійснювався лише з використанням інформації, викладених в добових зведеннях, які іноді використовуються керівниками ОВС нижчого рівня для введення в оману керівників вишого рівня щодо успішності своєї діяльності, не є статистичними даними та не обов'язково є підставами для порушення кримінальних справ, а тому результати, висвітлюючи загальні тенденції, можуть мати певні похибки. Втім, результати зазначеного дослідження свідчать, що переважна частина вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин здійснюється з порушенням права людини на недоторканність житла чи іншого володіння особи. Нижче наведено декілька прикладів в кожному з регіонів.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

- 19 травня співробітниками Борівського РВ в домоволодінні «С» вилучено **14 патронів калібру 5,6 мм.**
- 20 травня співробітниками Красноградського РВ в домоволодінні «Б» вилучено **11 патронів калібру 5,6 мм.**
- 18 травня співробітниками Московського РВ за місцем мешкання «Л» вилучено **40 патронів калібру 5,6 мм,**
- 19 травня співробітниками Сахновщинського РВ в домоволодінні «О» вилучено **20 патронів калібру 5,6 мм.**
- 22 квітня співробітниками Зміївського РВ за місцем мешкання «С» вилучено **10 патронів калібру 5,6 мм.**
- 20 травня співробітниками Ленінського РВ за місцем мешкання «К» вилучено **37 патронів калібру 5,6 мм.**
- 18 травня співробітниками Київського РВ за місцем мешкання «П» вилучено **6 патронів калібру 5,6 мм.**
- 19 травня співробітниками Краснокутського РВ в домоволодінні «С» вилучено **9 патронів калібру 5,6 мм.**

Як видно, пріоритетний напрямок боротьби з незаконним обігом зброї в Харківській області — вилучення в житлі та іншому володінні особи спортивно-мисливських малокаліберних набоїв калібру 5,6 і переважно в таких кількостях, щоб в кармані не займали багато місця. В цілому ж 61% вилучень боєприпасів, якими так хвацько звітувало МВС, у дійсності на 65,4% склалися з вилучення спортивно-мисливських малокаліберних набоїв калібру 5,6. Об'єктивність таких вилучень — це тема окремого дослідження стану дотримання інших прав людини, як для правозахисних організацій, так і для Служби внутрішньої безпеки МВС.

Проте в аспекті дотримання права на приватність варто звернути увагу на наступний шедевр:

- *17 травня співробітниками Балаклійського РВ був затриманий «К», у якого, при спробі збуту, в погребі домоволодіння, виявлено та вилучено тротил масою біля 700 грамів. «К» зобов'язаний явкою.*

Прокоментувати таку подію в контексті дотримання права на територіальну приватність складно. А ще складніше зрозуміти, що і на яких підставах співробітники Балаклійського РВ при спробі збуту робили в погребі домоволодіння і чому «К» замість участі в проведенні слідчих дій, які мають у такому випадку проводитися невідкладно, зобов'язаний явкою.

В цілому за досліджений період в Харківській області було здійснено 85 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 42 (50%) викликають обґрунтовані сумніви щодо законності проникнення до житла та дотримання права на територіальну приватність.

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

- *30 березня в ході відпрацювання села «Л» співробітниками Новоархангельського РВ в домоволодінні «Я» було виявлено незаконне зберігання 7 набоїв калібру 7,62 мм.*
- *30 квітня в ході відпрацювання (того ж самого) села «Л» співробітниками (того ж самого) Новоархангельського РВ в житловому будинку в кімнаті на печі (того ж самого) «Я» було ви-*

явлено незаконне зберігання (так же само) 7 набоїв (лише вже) калібру 5,6 мм.

Варто було б Службі внутрішньої безпеки МВС з приводу таких відпрацювань відпрацювати Новоархангельський РВ.

- 22 березня співробітниками Маловисківського РВ в домоволодінні «К» виявлено та вилучено 7 набоїв калібру 5,6 мм, які він зберігав в одній із кімнат свого будинку.*
- 24 березня співробітниками Голованівського РВ під час огляду домоволодіння «Ф» в салоні автомобіля, який належить йому на правах особистої власності було виявлено сірникову коробку з 7 набоями калібру 5,6 мм*

Як бачимо, в Кіровоградській області співробітники міліції спеціалізуються в основному на вилученнях саме **7 набоїв**. Хочеться сподіватися, що не одних і тих же. Щодо магічності числа 7 виникає просте припущення — органи прокуратури в Кіровоградській області не погоджують картки статистичного обліку злочинів, скоєних за ознаками статті 263 КК України, у разі вилучення набоїв в кількості менше 7 штук. Бажано б отримати відповідь на наступні питання:

- а) Як 7 набоїв потрапляють в домоволодіння?
- б) Звідки ці 7 набоїв знають, де їм лежати, коли прийде працівник міліції?
- г) Як і на яких підставах працівник міліції потрапляє в домоволодіння?
- д) Звідки працівник міліції знає, де ці 7 набоїв в домоволодінні лежать?
- е) Чому цими питаннями не цікавиться СВБ ГУБОЗ МВС?

Загалом за досліджений період в Кіровоградській області здійснено 21 вилучення зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 8 (38%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла та дотримання права на територіальну приватність.

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ

- 16 квітня співробітниками Жашківського РВ в будинку «Ч» вилучено 14 патронів калібру 5,6 мм.*

6. Дотримання права людини на приватність в діяльності ОВС

- 23 квітня співробітниками Драбівського РВ в ході огляду домо-володіння «Ш» вилучено 10 патронів калібру 5,6 мм.
- 13 квітня співробітниками Лисянського РВ в домоволодінні «Х» вилучено 271 патрон калібру 5,6 мм.

Загалом за досліджений період в Черкаській області здійснено 39 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 3 (7,7%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла та дотримання права на територіальну приватність.

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

Перед наведенням прикладів здобуття показників непримири-мої боротьби з незаконним обігом зброї в Полтавській області варто згадати, що згідно з частиною 2 статті 263 Кримінального кодексу предмети, які можуть мати ознаки холодної зброї, забороняється лише носити, виготовляти, ремонтувати або збувати. Зберігати такі предмети в житлі та іншому володінні особи Законом не заборонено.

- 18 березня співробітниками Миргородського РВ в господарстві «М» вилучено **ніж**.
- 20 травня співробітниками Н-Санжарського РВ в господарстві «Д» вилучено **ніж**.
- 19 травня співробітниками Чорнухинського РВ в будинку «К» вилучено **ніж**.
- 27 березня співробітниками Чорнухинського РВ в господарстві «Д» вилучена саморобна **палиця**.
- 15 травня співробітниками Миргородського РВ в гаражі «Г» вилучено гумову **палицю**.
- 27 березня співробітниками В. Бачанського РВ в господарстві «Г» вилучено саморобний **пристрій ударно-рублячої дії** (мабуть, треба розуміти — сапку).
- 27 квітня співробітниками В. Бачанського РВ в будинку «К» вилучено **дерев'яну біту**.
- 15 травня співробітниками Миргородського РВ в гаражі «Б» вилучено **нунчаки** (дві палиці, сполучені шнурком).

- 13 травня співробітниками Чорнухинського РВ за місцем мешкання неповнолітнього «Д» вилучені **нунчаки**.
- 17 травня співробітниками Оржицького РВ в будинку «К» вилучено **нунчаки**.
- 17 березня співробітниками В. Бачанського РВ в будинку «С» вилучено **кастет**.

Міліція «не дремлет». Хоча й залишилися господарі без ножів, проте ж і господарі відтепер ходять без палиць. Полтава може спати спокійно.

Загалом питома вага вилучень предметів, що можуть мати ознаки холодної зброї, в Полтавській області складає 71% (81 із 114). 36 (31,5%) вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла та дотримання права на територіальну приватність.

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ

Боротьба з незаконним обігом зброї в цій області полягає переважно в вилученні електродетонаторів в кількості від 2 до 6 штук. Загалом за досліджений період таких вилучень нараховувалося 27% (29 із 108). Турбує питання, як ці електродетонатори потрапляють до помешкань, та на яких підставах до цих помешкань потрапляють мільйонери. Нижче наведені деякі приклади таких вилучень.

- 21 квітня співробітниками Краснолуцького МВ в квартирі «Т» виявлено та вилучено 4 електродетонатори.
- 16 березня співробітниками Краснолуцького МВ в квартирі «С» виявлено та вилучено 5 електродетонаторів.
- 02 квітня співробітниками Свердловського МВ у будинку «Є» виявлено та вилучено 2 електродетонатори.
- 04 травня співробітниками Антрацитівського МВ в квартирі «В» виявлено та вилучено 3 електродетонатори.
- 22 квітня співробітниками Антрацитівського МВ в квартирі «М» виявлено та вилучено 3 електродетонатори.
- 15 квітня співробітниками Антрацитівського МВ в будинку «Т» виявлено та вилучено 3 електродетонатори.

6. Дотримання права людини на приватність в діяльності ОВС

- 13 квітня співробітниками Антрацитівського МВ в будинку «Т» виявлено та вилучено 5 електродетонаторів.
- 26 квітня співробітниками Антрацитівського РВ у будинку «Л» виявлено та вилучено 2 електродетонатори.
- 30 березня співробітниками Брянківського МВ у будинку «Ф» виявлено та вилучено 6 електродетонаторів.
- 03 квітня співробітниками Краснодонського МВ в квартирі «В» виявлено та вилучено 5 електродетонаторів.

За досліджений період в Луганській області всього було здійснено 108 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 52 (48%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володінні особи та дотримання права на територіальну приватність.

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

Тут, як і в Кіровоградській області, трапляються маловірогідні збіги обставин вилучення одних і тих же предметів в одних і тих же домоволодіннях, у одних і тих же осіб через певний проміжок часу. Так, наприклад:

- 17 травня співробітниками Харцизького МВ в будинку по місцю мешкання «К» виявлений та вилучений порох вагою 316 грамів (зареєстровано в ЖРЗПЗ за № 2763, повідомлення в МВС направлено за вих. № 1568)
- 19 травня співробітниками (того ж самого) Харцизького МВ в будинку по місцю мешкання (того ж самого) «К» виявлений та вилучений порох вагою 316 грамів (зареєстровано в ЖРЗПЗ за № 2366, повідомлення в МВС направлено за вих. № 1578)

Цікаво, що в області має місце «спеціалізація» органів по вилученню в житлі та інших володіннях осіб певних видів предметів в однакових кількостях:

Советський район міста Макіївка:

- 1 травня затриманий «С», у якого в будинку по місцю проживання виявлено та вилучено амоніт вагою 300 грамів;

- 17 травня по місцю проживання «П» виявлено та вилучено амоніт вагою 300 грамів;

Місто Новгородівка

- 30 березня затриманий «Б», у якого в квартирі по місцю проживання виявлений та вилучений електродетонатор;
- 21 травня затриманий «К», у якого в квартирі по місцю проживання виявлений та вилучений електродетонатор;

Місто Єнакієво

- 23 квітня затриманий «П», у якого в будинку по місцю проживання виявлений та вилучений саморобний пістолет шомпольного типу;
- 25 березня затриманий «Т», у якого в будинку по місцю проживання виявлений та вилучений саморобний пістолет шомпольного типу;

За досліджений період в Донецькій області здійснено 118 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 73 (62%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володінні особи та дотримання права на територіальну приватність.

АР КРИМ

У цьому регіоні також відчутна спеціалізація по вилученню в житлі та інших володіннях осіб патронів, зокрема, малокаліберних спортивно-мисливських калібру 5,6 мм. Питома вага вилучень патронів складає 60% від загальної кількості вилучень (46 із 77), з них 50% (23 вилучення) — малокаліберні спортивно-мисливські патрони калібру 5,6 мм. Нижче наведені приклади з тих вилучень, які викликають сумнів щодо дотримання права на територіальну приватність:

- 19 травня співробітниками Красногвардійського РВ при огляді домоволодіння «М» в кухні в правій нижній кишені куртки знайдено та вилучено полімерний пакет, в якому знаходилися патрони калібру 5,6 мм у кількості 20 шт.;
- 23 березня співробітниками 3-го Керченського МУ за місцем мешкання «Г» вилучено 14 патронів калібру 5,6 мм;

6. Дотримання права людини на приватність в діяльності ОВС

- 17 травня співробітниками Судацького МВ в домоволодінні «В» вилучено 2 патрони калібру 5,6 мм;
- 24 квітня співробітниками Судацького МВ за місцем мешкання «К» вилучено 13 патронів калібру 5,45 мм.

За досліджений період в АР Крим здійснено 77 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 19 (25%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володінні особи та дотримання права на територіальну приватність. Процедура 34 вилучень не зрозуміла за змістом інформацій.

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ

Тут вбачається спеціалізація по вилученню з домоволодінь саморобних вогнепальних пристроїв та викликає сумнів правомірність проникнення до володінь з метою цих вилучень.

- 31 березня співробітниками Олевського РВ у будинку «К» виявлено та вилучено **саморобний вогнепальний пристрій**.
- 28 квітня співробітниками Олевського РВ в будинку «В» виявлено та вилучено **саморобний вогнепальний пристрій**.
- 9 квітня співробітниками Любарського РВ у будинку «Б» виявлено та вилучено **саморобний вогнепальний пристрій**.
- 5 травня співробітниками Нов.-Волинського РВ у будинку «В» виявлено та вилучено **саморобний вогнепальний пристрій**.

За досліджений період в Житомирській області здійснено 21 вилучення зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 9 (43%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володінні особи та дотримання права на територіальну приватність.

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Здійснено 110 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 19 (17%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володінні особи та дотримання права на територіальну приватність. Також мають місце вилучення з домово-

лодінь предметів з ознаками холодної зброї, які вилученню з домоволодіння не підлягають.

МІСТО СЕВАСТОПОЛЬ

За досліджений період в м. Севастополь здійснено 33 вилучення зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 9 (29%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володіння особи та дотримання права на територіальну приватність.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Здійснено 24 вилучення зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 4 (16%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володіння особи та дотримання права на територіальну приватність.

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

Мають місце вилучення з домоволодінь предметів з ознаками холодної зброї, які вилученню з домоволодіння не підлягають. Загалом за досліджений період здійснено 187 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин, з них 42 (22,4%) підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володіння особи та дотримання права на територіальну приватність.

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ

Здійснено 10 вилучень зброї, боєприпасів та вибухових речовин. Підлягають сумніву щодо законності проникнення до житла чи іншого володіння особи та дотримання права на територіальну приватність — 2 (20%).

Відповідно до статті 30 Конституції України проникнення без вмотивованого рішення суду не допускається як до житла, так і до іншого володіння особи. Пленум Верховного Суду України з посиланням на норми міжнародного права Постановою від 28.03.08. № 2 дав визначення понять «житло» та «інше володіння». Згідно з зазначеною Постановою **автомобіль також є іншим володінням особи, несанкціоноване проникнення до якого та проведення в ньому огляду чи обшуку без вмотивованого рішення суду не допускається**. Проте несанкціоновані проникнення до цього іншого володіння особи в діяльності ОВС носять масовий характер. Несанкціоновані огляди та обшуки співробітники міліції проводять в автомобіля громадян, як в своїх власних. Нижче приведені деякі приклади по регіонах:

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

- 24 квітня на території Арбузинського району зупинено автомобіль «Ніссан» під керуванням «П», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено ніж**.
- 10 квітня біля міста Южноукраїнська зупинено автомобіль «Ауді» під керуванням «П», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено дерев'яну біту**.
- 7 квітня на території Казанківського району зупинено автомобіль «ВАЗ-2101» під керуванням «Ш», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено газовий пістолет** марки «Зораккі-914».
- 9 травня на території міста Первомайська зупинено автомобіль «Шкода Румстер» під керуванням «К», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено обріз мисливської рушниці**.

МІСТО СЕВАСТОПОЛЬ

- 5 квітня на території Ленінського району міста Севастополя зупинено автомобіль «Опель» під керуванням «К», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено розкладний ніж**.
- 20 квітня на території Ленінського району міста Севастополя зупинено автомобіль «Део-Ланос» під керуванням «Ч», **в салоні**

- автомобіля виявлено та вилучено мисливську рушницю, порох та набої до неї.*
- 10 квітня на території Балаклавського району міста Севастополя зупинено автомобіль «ВАЗ-21214» під керуванням «П», в салоні автомобіля в речовому ящику виявлено та вилучено мисливський ніж.
 - 6 травня на території Балаклавського району міста Севастополя зупинено автомобіль «Опель» під керуванням «М», в салоні автомобіля в речовому кармані дверей виявлено та вилучено мисливський ніж.
 - 23 квітня на території Балаклавського району міста Севастополя зупинено автомобіль «ВАЗ-111930» під керуванням «Б», в багажнику автомобіля виявлено та вилучено резинову палицю.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

- 9 квітня на території Шевченківського району міста Львова зупинено автомобіль «Део-Ланос» під керуванням «Р», в салоні автомобіля виявлено та вилучено 91 патрон калібру 5,6 мм;
- 21 квітня на території міста Дрогобича зупинено автомобіль «ВАЗ-21150» під керуванням «М», в якому виявлено та вилучено газовий пістолет «Кеск»;
- 20 березня на території Жидачівського району зупинено автомобіль «МАЗ-5432» під керуванням «Б», в салоні автомобіля виявлено та вилучено 3 патрони калібру 9 мм.

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

- 20 травня на території Іллічівського району міста Одеса зупинено автомобіль «Мазда-626» під керуванням «М», в салоні автомобіля під водійським сидінням виявлено та вилучено ніж;
- 21 травня на території Іллічівського району міста Одеса зупинено мопед «Сузукі» під керуванням «К», під водійським сидінням виявлено та вилучено ніж

6. Дотримання права людини на приватність в діяльності ОВС

- 26 березня на території Іллічівського району міста Одеса зупинено автомобіль «Ваз-2101» під керуванням «Г», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено кийок;**
- 14 травня на території Маліновського району міста Одеса зупинено автомобіль «Ніссан Блюберд» під керуванням «С», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено ніж та кастет;**
- 18 травня на території Маліновського району міста Одеса зупинено автомобіль «Форд Екскорт» під керуванням «Г», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено біту;**
- 19 травня на території Маліновського району міста Одеса зупинено автомобіль «Део-Нексія» під керуванням «Р», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено ніж та біту;**
- 30 квітня на території Ширяївського району Одеської області зупинено автомобіль «ВАЗ-2106» під керуванням «М», **в багажнику автомобіля виявлено та вилучено штик-ніж;**
- 21 травня на території Балтського району Одеської області зупинено автомобіль «ВАЗ-2101» під керуванням «А», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено штик-ніж;**
- 28 квітня на території Савранського району Одеської області зупинено автомобіль «ВАЗ-2107» під керуванням «М», **в салоні автомобіля під водійським сидіння виявлено та вилучено ніж;**
- 21 травня на території Савранського району Одеської області зупинено мотоцикл «МТ-10» під керуванням «П», **в якому виявлено та вилучено ніж;**
- 23 травня на території Савранського району Одеської області зупинено автомобіль «Тойота» під керуванням «Ч», **в салоні автомобіля виявлено та вилучено ніж;**
- 20 травня на території Савранського району Одеської області зупинено автомобіль «АЗЛК-2140» під керуванням «П», **в багажнику автомобіля виявлено та вилучено ніж;**

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

- 16 березня на території м. Олександрія Кіровоградської області зупинено автомобіль «Опель Астра» під керуванням «З»,

в багажнику автомобіля виявлено та вилучено газовий револьвер «Гран»;

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

- 20 травня на території Н.-Водолазького району Харківської області зупинено автомобіль «Мазда СХ9» під керуванням «К», в якому виявлено та вилучено (традиційні для Харківської області) **100 патронів калібру 5,6 мм;**

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

- 22 квітня на території м. Миргород Полтавської області зупинено автомобіль «ВАЗ-2106310» під керуванням «Д», в якому виявлено та вилучено **дерев'яну бити;**
- 7 травня на території Решетилівського району Полтавської області зупинено автомобіль «ВАЗ-21083» під керуванням «Х», в якому виявлено та вилучено **стартовий пістолет «Зоракі».**

АР КРИМ

- 21 травня на території Сімферопольського району АР Крим зупинено автомобіль «ВАЗ- 2106» під керуванням «С», в салоні автомобіля виявлено та вилучено **резинову палицю;**
- 21 травня на території м. Євпаторія АР Крим зупинено мопед «Хімко» під керуванням «К» **1948 року народження, в багажному відділенні мопеду виявлено та вилучено нунчаки;**
- 21 травня на території м. Керч АР Крим зупинено автомобіль «Тойота» під керуванням «Т», в салоні автомобіля під заднім ковбиком виявлено та вилучено **коробок з набоями калібру 5,6 мм в кількості 17 штук.**

Безумовно, несанкціоновані огляди та обшуки салонів приватних автомобілів є протиправними, порушують право на територіаль-

ну приватність, оскільки автомобіль є іншим володінням особи. Як зазначено вище, Конституцією, Кримінально-процесуальним кодексом України несанкціоноване проникнення до іншого володіння особи заборонено. Згідно зі статтею 162 Кримінального кодексу України таке проникнення вважається злочином і за його скоєння передбачене кримінальна відповідальність, а безкарність посадових осіб держави за вчинення цього виду злочинів спричиняє рецидив.

Втім, одна з причин, які зумовлюють масові несанкціоновані огляди та обшуки автомобілів — недосконалість національного законодавства. Справа в тому, що **ряд законів України всупереч статті 30 Конституції дозволяють міліції здійснювати огляди автомобілів без дозволу суду, не визначаючи межі цих оглядів** (оглянути колеса, заглянути в вихлопну трубу, чи здійснити несанкціоноване проникнення в салон).

Зокрема, відповідно до статті 8 Закону від 15.02.1995 року № 62 *«Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»* посадовим особам органів МВС і СБУ для правомірності здійснення огляду транспортного засобу, вантажу, що в ньому знаходиться, особистих речей водія і пасажирів без дозволу суду достатньо заяви, повідомлення або інформації компетентних органів про правопорушення, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів.

Несанкціоновані огляди транспортних засобів без визначення меж цих оглядів передбачені також пунктом 6 частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію», положеннями статті 264 КУПАП та іншими нормами законодавства, що створює суперечності при їх застосуванні. З огляду на зазначене назріла потреба відповідного звернення до Конституційного Суду України за відповідними роз'ясненнями щодо відповідності цих норм статті 30 Конституції України з метою приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами.

Слід зазначити, що органами державної влади, зокрема, прокуратурою, вживаються певні заходи, спрямовані на забезпечення права на територіальну приватність, про що свідчать нижче приведені приклади:

- *в вересні 2010 року прокуратурою Полтавської області порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого*

- ч. 1 ст. 162 КК України (**порушення недоторканості житла**) стосовно співробітника Лубенського МВ УМВС України в Полтавській області «Т», який **прийняв участь в незаконному проникненні до квартири** громадянина «Г»;
- Білгород-Дністровською міжрайонною прокуратурою Одеської області порушено кримінальну справу за ознаками злочинів передбачених ч. 2 ст. 162 та ч. 2 ст. 365 КК України (**порушення недоторканності житла й перевищення влади або службових повноважень**) відносно співробітника Білгород-Дністровського МВ УМВС України в Одеській області «Б», який **незаконно зайшов до квартири** громадянина «Г», провів два постріли в стелю з табельного пістолета Макарова, затримав господаря та доставив його до відділення міліції.
 - прокуратурою Татарбунарського району Одеської області порушено кримінальну справу за ознаками злочинів передбачених ч. 2 ст. 162 та ч. 2 ст. 365 КК України (**порушення недоторканності житла й перевищення влади або службових повноважень**) відносно співробітників БНОН Суворовського РВ Одеського МУ ГУМВС України в Одеській області «М» та «К», які **незаконно провели обшук в будинку «С» та застосували** відносно нього наручники.

СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТІЛЕСНУ ПРИВАТНІСТЬ

Гарантії тілесної приватності також відображені в Основному Законі нашої держави:

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (*частина 1 статті 19 Конституції України*).

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам (*частина 2 статті 28 Конституції України*).

Типові порушення права людини на тілесну приватність в діяльності ОВС полягають перш за все в незаконних особистих огля-

дах, протиправних примушуваннях до проходження оглядів на стан сп'яніння, незаконних дактилоскопуваннях тощо.

Чи не найбільш поширеним видом порушення права на тілесну приватність в діяльності міліції є саме проведення незаконних особистих оглядів з метою вилучення (а іноді й підкидання з метою подальшого вилучення) заборонених до обігу предметів. Проведення особистого огляду осіб та речей, що знаходяться при них, вилучення документів та предметів, що можуть бути речовими доказами або використані на шкоду їх здоров'ю, передбачене пунктом 6 частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію». Порядок проведення особистого огляду регламентований положеннями статті 264 КУпАП. Згідно з законодавством **особистий огляд може застосовуватися лише стосовно тих осіб, щодо яких є підстави для затримання і утримування в спеціально відведених для цього приміщеннях**, а саме:

- підозрюваних, обвинувачуваних, розшукуваних по порушених кримінальних справах під час їх затримання;
- осіб, які ухиляються від кримінального покарання, під час їх затримання;
- взятих під варту за рішенням суду під час їх взяття під варту;
- затриманих, що вчинили адміністративні правопорушення або діяння, що підпадають під ознаки злочину — у випадках і в порядку, встановлених законодавством;
- неповнолітніх, які залишилися без опікування або скоїли суспільно небезпечні діяння, під час їх затримання для передачі законним представникам або направлення в приймальник-розподільник для дітей;
- осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку для себе і оточуючих, під час їх затримання.

Проведення особистого обшуку будь-яких інших осіб і за будь-яких інших обставин протиправне та порушує право на тілесну приватність.

Масштабність цього виду порушень також піддавалася дослідженню під час підготовки звіту «**100 днів нового керівництва МВС**» (<http://www.intv.ua/article/211762/>) в ході визначення стану дотримання прав людини в діяльності ОВС при здійсненні заходів по боротьбі з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин.

Загалом за досліджений період в 13 регіонах області здійснено 948 вилучень зброї, боєприпасів і вибухових речовин. З них 453 вилучення здійснено в результаті проведення особистих оглядів за межами помешкань (47,8% від загальної кількості вилучень). Кількість по регіонах виглядає наступним чином:

Аналітична таблиця обставин вилучень зброї, боєприпасів та вибухівки

№	Регіон	Кількість вилучень зброї, боєприпасів, вибухівки	Вилучення, здійснені в результаті особистих оглядів за межами помешкання	Вилучення, процедура яких незрозуміла за змістом інформацій
1.	Одеська обл.	187	131	
2.	Донецька обл.	119	43	
3.	Полтавська обл.	114	21	54
4.	Миколаївська обл.	110	76	
5.	Луганська обл.	108	52	
6.	Харківська обл.	85	41	
7.	АР Крим	77	15	36
8.	Черкаська обл.	39	27	
9.	м. Севастополь	33	13	3
10.	Львівська обл.	24	11	
11.	Житомирська обл.	21	11	—
12.	Кіровоградська обл.	21	10	
13.	Волинська обл.	10	2	3
	Загалом	948	453	96

Наявність чи відсутність порушень права тілесної приватності у кожному конкретному випадку може бути доведена лише в резуль-

таті здійснення відповідної перевірки, проте мають місце непрямі ознаки наявності таких порушень. Нижче наведені лише деякі приклади таких ознак, характерних для всіх регіонів держави.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

- 23 квітня співробітниками Красноградського РВ на перехресті вул. Горького та вул. Щучки м. Краснограда у громадянина «А» **вилучено 19 патронів калібру 5,6 мм.** «А» зобов'язаний явкою до РВ.
- 17 травня співробітниками Московського РВ біля будинку № 22 по вул. Гвардійців Широніцив, у «К» **вилучено 5 патронів калібру 5,6 мм.** «К» зобов'язаний явкою до РВ.
- 17 травня співробітниками Московського РВ біля дому № 22 по вул. Маршала Батицького, затримана «К», у якій **вилучено 50 патронів калібру 5,6 мм.** «К» зобов'язана явкою до РВ.
- 7 квітня співробітниками Орджонікідзевського РВ біля будинку № 75 по вул. Кубанській затриманий «Ж», у якого **вилучено 23 патрони калібру 5,6 мм.** «Ж» зобов'язаний явкою до РВ.
- 20 квітня співробітниками Фрунзенського РВ на перехресті вул. Високовольтної та пр. Косіора, у «Л» **вилучено 38 патронів калібру 5,6 мм,** «Л» зобов'язаний явкою до РВ.
- 6 травня співробітниками Ізюмського МВ біля будинку № 19 по пр. Леніна, у «В» **вилучено 29 патронів калібру 5,6 мм.** «В» зобов'язаний явкою до РВ.

Отже, у громадян за межами помешкань проводились особисті обшуки, в результаті яких «вилучалися» патрони калібру 5,6 мм у кількості, необхідній для порушення кримінальної справи, а потім їх зобов'язували явкою прийти до відділу міліції. Тобто, на момент проведення особистого обшуку осіб не було підстав для їх затримання і утримування в спеціально відведених для цього приміщеннях, як того вимагають пункти 5, 6, частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію». Такий стан справ дає підстави вважати, що порушення права тілесної приватності при проведенні особистих обшуків мають ознаки масовості.

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

- 22.03.2010 року співробітниками Таїровського ВМ затримано громадянина «Т» 1955 р. н. у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**;
- 15.04.2010 року співробітниками Таїровського ВМ затримано громадянина «К» 1962 р. н. у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**;
- 13.05.2010 року співробітниками Таїровського ВМ затримано громадянина «Н» 1961 р. н. у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**;
- 14.05.2010 року співробітниками Таїровського ВМ затримано громадянина «З» 1951 р. н. у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**;
- 19.05.2010 року співробітниками Таїровського ВМ затримано громадянина «З» 1957 р. н. у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**;
- 06.04.2010 року співробітниками Шевченківського ВМ затримано громадянина «Т» 1957 р. н. (мешканець Донецької області, приїхав з метою працевлаштування), у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**.

По-перше, дуже сумнівним є таке масове захоплення східними видами єдиноборств із застосування нунчаків особами віком від 50 до 60 років. По-друге, незрозумілі підстави для проведення цих оглядів згідно з пунктами 5, 6, частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію».

АР КРИМ

- 21.05.2010 року співробітниками 3-го МВ Керченського МУ затримано громадянина «Н» 1939 р. н., у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**;
- 21.05.2010 року співробітниками Євпаторійського МВ затримано громадянина «Т» 1948 р. н., у якого під час особистого огляду виявлені та вилучені **нунчаки**.

Те ж саме, що і в Одеській області, за виключенням вікового цензу, Кримські «нінзя» більш довговічні. Проте питання щодо правомірності проведення особистих оглядів залишаються ті ж самі.

Ряд випадків викликають особливу цікавість щодо обставин вилучення та підстав для проведення особистого огляду. Нижче приведений один із них:

— *05.05.2010 року співробітниками 3-го МВ Керченського МУ затриманий гр. «К», у якого при особистому огляді було виявлено та вилучено 2 гарматних снаряда.*

Питань виникає багато (чому, наприклад, при особистому огляді не вилучили гармату?), проте отримати відповіді на них можливо лише в результаті проведення перевірки за кожним фактом окремо, зокрема в ході проведення громадської експертизи.

Слід зауважити, що мають місце позитивні приклади реагування з боку держави на виявлені факти незаконних особистих оглядів. Так, наприклад:

В серпні поточного року прокуратурою міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області порушено кримінальну справу за ознаками злочину передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем) відносно співробітників патрульної служби лінійного відділу на станції Дніпродзержинськ УМВС України на Придніпровській залізниці «Ч» та «К», які 6 липня 2010 року на пероні вказаної станції незаконно затримали «М» та під час особистого огляду останнього заволоділи його документами та двома банківськими картками.

Досить поширеним видом порушення права людини на тілесну приватність в діяльності ОВС є протиправне примушування до проходження оглядів на стан сп'яніння в закладах охорони здоров'я.

Згідно зі статтею 266 КУпАП огляд водіїв на стан алкогольного, наркотичного та інших видів сп'яніння при наявності відповідних ознак проводиться співробітником ДАІ в присутності двох свідків на місці зупинки з використанням спеціальних технічних засобів (частина 2 статті 266 КупАП). І лише в разі незгоди водія з результатами огляду, проведеного в зазначеному порядку, або незгоди на його проведення в такому порядку допускається, за бажанням водія (але у жодному разі не примусово), проведення огляду у закладі охорони здоров'я (частина 3 статті 266 КупАП). Але на практиці у зв'язку з відсутністю спеціальних технічних засобів співробітники ДАІ в примусовому порядку доставляють водіїв в заклади охорони здоров'я для проведення медичних обстежень. Крім того, всупереч частині 2 статті 28 Конс-

титущі України та частині 2 статті 266 КупАП в разі наявності у водія ознак наркотичного чи іншого сп'яніння пункт 2.12. Інструкції, затвердженої наказом МВС та МОЗ від 09.09.2009 року № 400/666 передбачає доставляння водія до закладу охорони здоров'я без проведення огляду на місці з використанням спеціальних технічних засобів.

Такий стан справ призводить до системного порушення права людини на тілесну приватність та вимагає приведення зазначеного підзаконного акту у відповідність до Закону та Конституції України.

Поширеним видом порушення права на тілесну приватність є **незаконне проведення дактилоскопії**. Згідно з пунктом 11 статті 11 Закону України «Про міліцію» органам внутрішніх справ надається право проводити дактилоскопію наступних категорій осіб:

- затриманих за підозрою у вчиненні злочину або за бродяжництво;
- взятих під варту;
- осіб, яких звинувачують у вчиненні злочину;
- осіб, підданих адміністративному арешту.

Крім того, відповідно до ст. 7 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» передбачається дактилоскопіювання осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд.

Порядок формування баз дактилоскопічного обліку в ОВС регламентується положеннями наказу МВС України від 11.09.2001 № 785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічних обліків експертної служби МВС України» та наказу МВС України від 18.08.1992 № 485 «Про заходи щодо подальшого вдосконалення діяльності чергової частини служби органів внутрішніх справ України».

Разом з тим при проведенні моніторингу стану дотримання прав людини в діяльності ОВС неодноразово виявлялися факти дактилоскопіювання й інших категорій осіб, а саме:

- **іноземців, затриманих за нелегальне перебування в Україні** (дактилоскопія іноземців, затриманих за незаконне перебування на території України, проводиться на виконання положень спільного наказу МВС України та Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 29.07.2002

№ 723/435 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування в ОВС та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців», яким передбачається формування бази дактилоскопічного обліку нелегальних мігрантів. У той же час, зазначена категорія осіб не входить до вичерпного переліку осіб, які підлягають дактилоскопіюванню відповідно до ст. 11 Закону України «Про міліцію». У даному випадку відомчий нормативно-правовий акт суперечить Закону);

- **осіб, затриманих за вчинення адміністративних правопорушень** (проведення дактилоскопії осіб, затриманих за вчинення адміністративних порушень, яких не піддано адміністративному арешту, законодавством не передбачено, що призводить до порушень прав людини, зокрема права людини на тілесну приватність);
- **осіб, доставлених до територіальних підрозділів** (проведення дактилоскопії осіб, доставлених до територіальних підрозділів, законодавством не передбачено, що призводить до порушень прав людини, зокрема, права людини на тілесну приватність);

Процедура дактилоскопіювання на сьогодні є вкрай застарілою, носить для особи принизливий та психологічно важкий характер, підстави для здійснення цієї процедури у дактокартках не зазначаються, що також є елементом порушення права людини на тілесну приватність.

Порушення права на тілесну приватність в результаті незаконного проведення дактилоскопії має стати предметом окремого нашого дослідження.

СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА КОМУНІКАЦІЙНУ ПРИВАТНІСТЬ

Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування

кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (*стаття 31 Конституції України*).

До потенціальних порушень права людини на комунікаційну приватність в діяльності ОВС слід віднести несанкціоновані зняття інформації з каналів зв'язку, зняття аудіо- та відеоінформації в житлі та іншому володінні особи, контроль телеграфно-поштової кореспонденції тощо.

Згідно з діючим законодавством, оперативним підрозділам при здійсненні оперативно-розшукової діяльності дозволено:

- знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації (*пункт 9 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення (*пункт 10 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*).

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства (*частина 5 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*).

За порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер передбачена кримінальна відповідальність за статтею 163 Кримінального кодексу України.

Про наявність таких порушень в діяльності ОВС свідчать заходи з протидії цим порушенням з боку органів прокуратури, наприклад:

- *Прокуратурою Київського району міста Донецька порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер) відносно працівників ГУМВС України в Донецькій області, які безпідставно*

підготували відповідний запит та незаконно отримали інформацію про телефонні розмови громадянки «Ж»;

- *Прокуратурою Дніпровського району міста Києва порушено кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 1 ст. 361 та ч. 3 ст. 364 КК України (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку та зловживання владою або службовим становищем) відносно співробітника ГУМВС України в місті Києві «М», який за грошову винагороду незаконно надав громадянину «К» трафіки з'єднань телефонних розмов, здійснених з мобільного телефону громадянки «Б».*

Дослідження стану дотримання права людини на комунікаційну приватність в діяльності ОВС ускладнене з огляду на обмеженість та закритість доступу до інформації щодо цієї діяльності. Дослідження цього напрямку діяльності ОВС може бути здійснене неурядовими організаціями при проведенні громадської експертизи.

СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЙНУ ПРИВАТНІСТЬ

Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодуван-

ня матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (*стаття 32 Конституції України*).

Водночас законодавством України передбачені випадки обмеження цього права, зокрема, співробітникам оперативних підрозділів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності дозволено:

- порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності ... осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні (*пункт 3 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- ...з дозволу суду — витребувати документи та дані, що характеризують ... спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення у встановленому порядку (*пункт 4 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- ... збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка (*пункт 6 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів (*пункт 11 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи (*пункт 17 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);

Наділяючи повноваженнями посадових осіб держави застосовувати обмеження права людини на інформаційну приватність, законодавство в той же час передбачає гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, зокрема:

- під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства. (*частина 5 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- у випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, ... Міністерство внутрішніх справ України ... зобов'язане невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі (*частина 8 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії (*частина 9 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені (*частина 9 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);
- візуальне спостереження може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується або вчинено тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, а також для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких

родичів цих осіб (*частина 15 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»*);

Дослідження стану дотримання права людини на інформаційну приватність в діяльності оперативних підрозділів ОВС також ускладнене з огляду на обмеженість та закритість доступу до інформації щодо цієї діяльності. Проте дослідження цього напрямку діяльності ОВС також може стати предметом уваги при проведенні громадської експертизи.

Один із компонентів захисту права людини на інформаційну приватність — право знайомитись в органах державної влади з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Щорічно до ОВС надходить близько 50 000 заяв та скарг стосовно дій чи бездіяльності співробітників міліції. Процедура перевірки таких звернень полягає, зокрема, і в зборі певної інформації стосовно заявника, а іноді членів його родини, з якою він має право ознайомитися згідно з гарантіями, передбаченими частиною 3 статті 32 Конституції України, та спростувати її в судовому порядку згідно з частиною 3 статті 32 Основного Закону.

Право ознайомлення автора звернення з матеріалами перевірки поданої ним заяви чи скарги передбачена нормами національного законодавства. Відповідно до статті 18 Закону «Про звернення громадян» громадянин, який звернувся із заявою чи скаргою до органів державної влади має право знайомитися з матеріалами перевірки. Згідно з Указом Президента України від 07.02.2008 р. № 109 органи виконавчої влади зобов'язані вжити невідкладних заходів щодо надання можливості знайомитися з матеріалами перевірок відповідних звернень.

Право знайомитися з матеріалами передбачає певний механізм його реалізації. Йдеться про форми доступу до приватної інформації, одержаної стосовно автора звернення у процесі розгляду заяви чи скарги. Суб'єкти звернення, зокрема, ОВС, мають створити умови для реалізації цього права. Порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України регламентований Положенням, затвердженим наказом МВС від 10.10.2004 № 1177 (далі — Положення).

Зазначеним Положенням порядок ознайомлення громадян з матеріалами перевірки не визначений, відсутній також будь-який інший відомчий нормативно-правовий акт, який би визначав цей порядок. У зв'язку з відсутністю нормативно-правового акту МВС, який би регламентував механізм ознайомлення заявників з матеріалами перевірки поданих ними заяв чи скарг, Наказом МВС № 404-2009 передбачене створення робочої групи МВС з метою підготовки проєктів нормативно-правових документів щодо процедури ознайомлення громадян з результатами службових перевірок за їх заявами. Але по сьогоднішній день такий механізм не створений.

Крім того, **в ряді випадків навмисно створюються умови для протиправної відмови в ознайомленні з матеріалами перевірки** на підставі ст. 31 Закону України «Про інформацію» та пункту 9.2. Положення шляхом безпідставного внесення в матеріали перевірки відомостей про іншу особу. **Яскравий приклад — маніпуляції з висновками за результатами розгляду звернень громадян.** Відомо, що висновок є документом, на підставі якого приймається рішення за зверненням, містить персональні дані автора звернення і має бути наданий йому на ознайомлення наряду з іншими матеріалами перевірки. Проте досить часто замість форми, передбаченої додатком 9 Положення, висновок складається із зазначенням установчих даних співробітників, дії яких оскаржуються, чим заздалегідь унеможливується ознайомлення.

Елементом порушення права людини на інформаційну приватність є також проведення перевірок звернень громадян та ознайомлення з їхньою приватною інформацією посадовими особами, які не мають на те повноважень. Працівники підрозділів кадрового забезпечення, до яких належать працівники інспекцій з особового складу, згідно з Законом України «Про міліцію» віднесені до працівників органів внутрішніх справ, але не наділені повноваженнями органу дізнання. Порядок розслідувань та випадки, за якими ІОС УКЗ має проводити розслідування, обмежені Інструкцією, затвердженою наказом МВС від 06.12.91 № 552. Положення про ІОС УКЗ, яким визначені повноваження цієї служби, було затверджене наказом МВС від 06.12.91 № 553. Проте зазначений наказ скасований пунктом 51 Переліку, затвердженого наказом МВС від 21.10.03 № 1238 і по сьо-

годнішній день повноваження цієї служби жодним нормативним документом не визначені. Але підрозділами ІОС щорічно проводиться понад 4000 службових розслідувань та перевірок за зверненнями громадян. Отже, **ІОС здійснює перевірки за зверненнями громадян, не маючи на це повноважень, що суперечить частині 2 статті 19 Конституції України**, ставить під сумнів легітимність перевірок та порушує право людини на інформаційну приватність.

ВИСНОВКИ

1. Є всі підстави вважати, що несанкціоновані проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду з метою вилучення заборонених до обігу предметів, мотивовані згодою власника, без наявності невідкладних випадків, передбачених Конституцією, мають ознаки масового явища в діяльності основних служб ОВС.
2. На стан дотримання працівниками ОВС права людини на територіальну приватність негативно впливає відсутність відомчого нормативно-правового акту, яким би прямо заборонялося здійснення проникнення до житла та іншого володіння особи навіть за згодою власника при відсутності випадків, передбачених статтею 30 Конституції України:
 - врятування життя людей та майна;
 - безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.
3. Несанкціоновані проникнення до салонів приватних автомобілів, які також мають статус володіння особи, мають ознаки масовості.
4. На стан недоторканності іншого володіння особи негативно впливає невідповідність положень статті 264 КУпАП, пункту 6 частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію», статті 8 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, ...) та інших норм законодавства статті 30 Конституції України щодо несанкціонованих проникнень до салону приватного автомобіля.

Доцільним вважається звернення до Конституційного Суду України за відповідними роз'ясненнями щодо відповідності цих норм статті 30 Конституції України з метою приведення національного законодавства у відповідність з Конституцією та міжнародними стандартами.

5. На стан дотримання працівниками ОВС права людини на тілесну приватність негативно впливає відсутність відомчого нормативно-правового акту, яким би прямо заборонялося проводити дактилоскопію осіб, доставлених до територіальних підрозділів та затриманих за вчинення адміністративних правопорушень, які не піддані адміністративному арешту.
6. Процедура проведення дактилоскопії на сьогодні є вкрай застарілою, носить для особи принизливий та психологічно важкий характер, підстави для здійснення цієї процедури у дактокартках не зазначаються, що також є елементом порушення права людини на тілесну приватність.
7. На стан дотримання працівниками ОВС права людини на тілесну приватність негативно впливає невідповідність пункту 2.12. Інструкції, затвердженої наказом МВС та МОЗ від 09.09.2009 року № 400/666 частині 2 статті 28 Конституції України та частині 2 статті 266 КупАП в частині примусового доставляння водія до закладу охорони здоров'я без проведення огляду на стан сп'яніння на місці з використанням спеціальних технічних засобів. Вважаємо за доцільне звернутися до Мін'юсту України щодо скасування реєстрації зазначеного наказу як такого, що суперечить Закону та Конституції України.
8. На стан дотримання права людини на тілесну приватність в ході діяльності ОВС негативно впливає невідповідність спільного наказу МВС України та Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 29.07.2002 № 723/435 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування в ОВС та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців», пункту 11 статті 11 Закону України «Про міліцію» в частині формування бази дактилоскопічного обліку неле-

- гальних мігрантів. З означеного зауваження доцільно звернутися до Мін'юсту України щодо скасування реєстрації зазначеного наказу як такого, що суперечить Закону.
9. Доцільно в межах окремої процедури, зокрема, громадської експертизи, дослідити стан дотримання прав людини на комунікаційну та на інформаційну приватність в діяльності оперативних підрозділів ОВС при здійсненні оперативно-розшукових заходів згідно з Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».
 10. На стан дотримання працівниками ОВС права людини на інформаційну приватність негативно впливає відсутність механізму доступу автора звернення до приватної інформації, одержаної стосовно нього та членів його родини у процесі розгляду поданої ним заяви чи скарги. Доцільним є створення зазначеного механізму, а також заборона безпідставного внесення в матеріали перевірки відомостей, які унеможливають ознайомлення з ними на підставі ст. 31 Закону України «Про інформацію» та пункту 9.2. Положення.
 11. Дотримання права людини на інформаційну приватність порушується шляхом проведення перевірок звернень громадян та ознайомлення з їхньою приватною інформацією посадовими особами, які не мають на те повноважень.

7. | Стан дотримання права власності в діяльності ОВС

Швець С.П.

Право власності у суб'єктивному розумінні являє собою закріплення у відповідних нормах права конкретного власника володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому майном на свій розсуд у межах, передбачених законом. Воно є базою для забезпечення багатьох інших прав людини та основоположних свобод, проголошених Конституцією України та нормами міжнародного права. Визначення основних засад реалізації права власності є важливим напрямом забезпечення прав економічних, соціальних та культурних. Захист цього права передбачено як національним законодавством, так і цілою низкою міжнародних нормативно-правових актів, учасниками яких є Україна. «Кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» — сприяти поважанню цього права є завданням, до виконання якого повинні прагнути всі народи — задекларовано в преамбулі і відображено в ст. 17 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р.

«Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом...» (ст. 41 Конституції України). «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності...» (ст. 13 Конституції України). «Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Діяльність власника може бути

обмежена чи припинена лише у випадках і в порядку, встановлених законом» (ст. 319 Цивільного кодексу України)

Конституція України гарантує захист громадян від неправомірних дій посадових осіб, в тому числі дій, пов'язаних із порушенням права власності. У разі порушення прав громадянина незаконним рішенням, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб на державу покладається обов'язок відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди (ст. 56 Конституції України).

Таким чином, право власності, зокрема приватної власності громадян, гарантується Основним Законом і захищається ним. Закріплюючи право власності громадян, чинне законодавство встановлює відповідну систему правових гарантій захисту права власності і майнових прав людини.

Стан забезпечення права власності з боку держави є одним з основних показників її реального ставлення до власних громадян й розвитку рівня демократичності держави в цілому.

Втручання з боку посадових осіб держави у реалізацію конституційних прав власника має бути пропорційним ступеню суспільної загрози від вчиненого правопорушення. В свою чергу, рішення, яке є неадекватним ступеню суспільної загрози від правопорушення, суперечить принципу верховенства права, а отже, і Конституції України. Обмеження зазначеного права в частині примусового відчуження об'єктів права власності може бути застосоване як виняток, і лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна застосовується виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Значну роль у забезпеченні права власності відіграють правоохоронні органи держави. Так, до основних завдань міліції відноситься й захист власності громадян від протиправних посягань (ст.ст. 1, 2 Закону України «Про міліцію»). Крім того, працівникам міліції надаються повноваження обмежувати право володіння та користування — вилучати предмети, матеріальні цінності і документи, які знаходяться у власності, або користуванні юридичних і фізичних осіб, як речових доказів при документуванні злочинів чи адміністративних правопорушень, для забезпечення рішення суду в частині конфіскації майна, а також предметів і документів обіг яких заборонено

(п.п. 6, 7, 9, 23, 24 ст. 11 Закону України «Про міліцію»). Водночас ці обмеження з боку співробітників міліції мають здійснюватися шляхом неухильного дотримання вимог частини 2 статті 19 Конституції України — *на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.*

Оскільки обов'язок захисту власності від злочинних посягань покладено саме на міліцію, оцінка стану дотримання права власності в діяльності міліції має здійснюватися за двома напрямками:

- рівень захисту власності від злочинних посягань;
- рівень протиправного втручання в володіння, користування та розпорядження громадянами належною їм власністю.

Тобто міліція, крім захисту права власності, має сама утримуватися від порушень цього права.

ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ ВІД ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ

Захист власності в діяльності ОВС полягає, зокрема, в розкритті злочинів, спрямованих на порушення права власності. Найбільш поширені види майнових злочинів — це крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, шахрайство та незаконні заволодіння транспортними засобами. Так, за перше півріччя 2010 року згідно з офіційною статистикою:

- **крадіжок** зареєстровано 124 938, що в 2,4 раза більше, ніж за аналогічний період минулого року. Відсоток розкриття цього виду злочинів складає 57,2%. Залишок нерозкритих крадіжок — 45 625. Розслідувано 60 926 крадіжок;
- **грабежів** зареєстровано 11 335, що на 16,6 відсотка менше, ніж за аналогічний період минулого року. Відсоток розкриття цього виду злочинів складає 71,8%. Залишок нерозкритих грабежів — 2 976. Розслідувано 7 570 грабежів;
- **розбоїв** зареєстровано 2 086, що на 26 відсотків менше, ніж за аналогічний період минулого року. Відсоток розкриття цього виду злочинів складає 90,4%. Залишок нерозкритих розбоїв — 232. Розслідувано 2 179 грабежів;

- **вимагань** зареєстровано 269, що на 9,4 відсотка менше, ніж за аналогічний період минулого року. Відсоток розкриття цього виду злочинів складає 92,7%. Залишок нерозкритих вимагань — 24. Розслідувано 306 вимагань;
- **шахрайств** зареєстровано 9 649, що на 31,6 відсотка більше, ніж за аналогічний період минулого року. Відсоток розкриття цього виду злочинів складає 65,3%. Залишок нерозкритих шахрайств — 3 126. Розслідувано 5 891 шахрайство;
- **незаконних заволодінь транспортними засобами** зареєстровано 1 879, що на 20,3 відсотка менше, ніж за аналогічний період минулого року. Відсоток розкриття цього виду злочинів складає 74%. Залишок нерозкритих незаконних заволодінь транспортними засобами — 471. Розслідувано 1342 незаконних заволодінь транспортними засобами.

Зазначена статистика приведена не для оцінки оперативної-розшукової та слідчої роботи, а для загального уявлення та розуміння її об'єктивності. Ми маємо розуміти, що за цими цифрами криється титанічна праця співробітників ОВС, які безпосередньо займаються розкриттям та розслідуванням злочинів.

Проте недосконалість оцінки діяльності органів та підрозділів за статистичними показниками, жорсткість вимог та система покарань змушують цих співробітників вчиняти певні дії, спрямовані на покращання цієї статистики протиправними методами, зокрема фальсифікаціями. Найбільш поширеними діями, спрямованими на фальсифікацію статистики є:

- відмова в прийнятті заяв про злочини проти власності;
- укряття майнових злочинів від обліку;
- незаконні відмови в порушенні кримінальних справ за фактами майнових злочинів;
- закриття кримінальних справ за фактами майнових злочинів на підставі сфальсифікованих матеріалів.

Усі ці дії згідно КК України кваліфікуються як посадові злочини, а тому обов'язок щодо їх виявлення покладено на службу внутрішньої безпеки МВС та органи прокуратури. Нижче наведені типові приклади таких дій.

Співробітник Рубіжнлянського МВ ГУМВС України в Луганській області «Л» не зареєстрував заяву громадянки «Р» про крадіжку мобільного телефону в її сина.

Співробітники Луцького МВ УМВС України в Волинській області незаконно винесли постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом розбійного нападу на громадян «Ш» та «К».

Співробітник Богунського РВ УМВС України в Житомирській області «К» підробив пояснення громадянина «З», відносно якого було скоєно крадіжку, й відмовив у порушенні кримінальної справи.

Співробітник Енергодарського МВ УМВС України в Запорізькій області «А» незаконно виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом пограбування громадянина «П».

Співробітники Оболонського РУ ГУМВС України в м. Києві під час проведення перевірки по заяві громадянина «З» за фактом крадіжки грошей з його квартири підробили зустрічну заяву й винесли постанову про відмову в порушенні кримінальної справи.

Співробітники Подільського РУ ГУМВС України в місті Києві незаконно винесли постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом розбійного нападу на трьох громадян.

Співробітник Лисичанського МВ ГУМВС України в Луганській області «Г» підробив пояснення потерпілого «Р», якого було пограбовано, й відмовив у порушенні кримінальної справи.

Співробітник Артємівського РВ Луганського МУ ГУМВС України в Луганській області «О» незаконно виніс постанови про відмову в порушенні кримінальних справи за двома фактами розбійних нападів на громадян «Л» та «К».

Співробітники Залізничного РВ Львівського МУ ГУМВС України в Львівській області незаконно винесли постанови про відмову в порушенні кримінальних справ за фактами розбійного нападу на громадянку «М» та крадіжки в громадянки «Л».

Співробітник Вознесенського МВ УМВС України в Миколаївській області «П» підробив матеріали перевірки за фактом пограбування громадянина «К», на підставі чого виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи.

Співробітник ЛВ на станції Київ-Пасажирський УМВС України на Південно-Західній залізниці «Х» підробив документи, на підставі

яких виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом крадіжки особистих речей у громадянина «Я».

А нижче наведений приклад свідчить про наявність випадків масової фальсифікації офіційної статистики.

Співробітники Жовтневого РВ Дніпропетровського МУ ГУМВС України в Дніпропетровській області, використовуючи підроблену печатку прокуратури Жовтневого району у місті Дніпропетровську, фальсифікували статистичні картки форми 1.1 і надавали їх до управління інформаційних технологій ГУМВС України в Дніпропетровській області.

То чи такою вже об'єктивною є офіційна статистика МВС?

Наведені приклади свідчать, що протиправні дії з боку співробітників міліції, спрямовані на **фальсифікацію статистики скоєння майнових злочинів та стан боротьби з ними, характерні для всіх без винятку регіонів України**. А тому очевидно, що офіційна статистика не дає вичерпної відповіді щодо стану захисту власності від злочинних посягань. Це питання підлягає ретельному дослідженню предметом та метою якого мають бути:

- встановлення причин та умов, що спонукають співробітників ОВС до викривлення реального стану боротьби з майновими злочинами;
- внесення позитивних змін з метою усунення цих причин та умов;
- забезпечення неухильного та якісного реагування з боку співробітників ОВС на прояви злочинного порушення права власності.

ПРОТИПРАВНЕ ВТРУЧАННЯ В ВОЛОДІННЯ, КОРИСТУВАННЯ ТА РОЗПОРЯДЖЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ НАЛЕЖНОЮ ЇМ ВЛАСНІСТЮ

Форми та методи протиправного позбавлення громадян власності та створення перешкод в користуванні власністю з боку співробітників міліції дуже різноманітні, залежно від посади та належності до підрозділу.

Вагома частка порушень припадає саме на підрозділи ДАІ.

Один із масових видів порушення права власності в діяльності ОВС — *протиправні затримання транспортних засобів (далі — ТЗ) з подальшим доставлянням їх на платні спеціальні майданчики чи стоянки та протиправні стягнення коштів за надання примусових послуг, пов'язаних з транспортуванням та зберіганням протиправно затриманих ТЗ.*

Відповідно до діючого законодавства співробітник ДАІ як крайній захід має право тимчасово затримати ТЗ шляхом його доставляння для зберігання на спеціальний майданчик чи стоянку, але лише за наявності чотирьох обставин в сукупності:

1. Скоєне одне (або більше) з правопорушень, зазначених у частині першій статті 265-2 КУпАП.
2. На місці зупинки неможливо усунути причину затримання.
3. Розміщення ТЗ у місці затримання суттєво перешкоджає дорожньому руху.
4. Водієві надана можливість вжити заходів щодо повернення ТЗ на місце постійної дислокації, а він такою можливістю не скористався.

У будь-якому іншому випадку (відсутність будь-якої з зазначених обставин тощо) таке тимчасове вилучення автомобіля є протиправним. А за певних обставин, враховуючи, що всі ці вилучення відбуваються всупереч волі власника чи користувача, в діях співробітників ДАІ при таких протиправних вилученнях може вбачатися склад злочину, передбаченого статтею 289 Кримінального кодексу України (незаконне заволодіння транспортним засобом). Є навіть показові приклади з цього приводу.

Співробітник спеціального загону ДПС особливого призначення при МВС України (підпорядкований ДДАІ МВС України) «З» з громадянином «К» незаконно заволоділи автомобілем «Лексус» громадянина «М». За даним фактом порушено кримінальну справу за ознаками злочину передбаченого ч. 2 ст. 289 КК України (незаконне заволодіння транспортним засобом).

Проте при примусових доставляннях ТЗ на спеціальні майданчики чи стоянки зазначені вимоги законодавства, як правило, не враховуються.

Ігноруються також вимоги щодо доставляння (навіть у разі його правомірності) ТЗ на спеціальні майданчики чи стоянки виключно за допомогою евакуатора та у спосіб, передбачений законодавством. Співробітники ДАІ в переважній більшості випадків примушують водія (іноді навіть з ознаками сп'яніння) керувати автомобілем до місця його зберігання, або самовільно проникають в салон автомобіля та самі безпосередньо керують ним до місця зберігання, чим порушують недоторканність іншого володіння особи, гарантовану статтею 30 Конституції України.

Систематично порушуються також вимоги частин 3, 4 статті 265-2 КУпАП, якими передбачено, що автомобіль може бути затриманий на строк не більше трьох днів, звернення за отриманням автомобіля обов'язкове до виконання. Повернення автомобіля унеможливується під різними надуманими приводами.

Занепокоєння викликають *протиправні стягнення коштів за надання примусових послуг, пов'язаних з транспортуванням та зберіганням затриманих ТЗ*. Протиправність полягає у тому, що згідно з частиною 5 статті 265-2 КУпАП за подання звернення та повернення автомобіля не може стягуватися плата. Водночас, ігноруючи принцип верховенства права, всупереч Закону підзаконні акти передбачають стягнення плати, у тому числі на користь комерційних структур, за надання примусових послуг по доставці автомобілів до місця зберігання та їх зберігання. Оскільки дії співробітників ДАІ, пов'язані з транспортуванням та зберіганням затриманих ТЗ, є примусовими, вони не можуть бути послугою, а тому стягнення плати за такі дії не може бути правомірним. Вилучення автомобіля, який належить мешканцю міста Одеса Гвоздеву В.А. (прізвище та ініціали використовуються за згодою власника) є типовим прикладом таких порушень права власності з боку співробітників ДАІ, що носять масовий характер:

11 лютого 2010 року до начальника ГУМВС України в Одеській області звернувся мешканець міста Одеса Гвоздев В.А. зі скаргою на протиправні дії співробітників ДАІ, які полягали в наступному: 22 січня 2010 року Гвоздева В.А. та його водія гр-на «Д» запросили в Одеське міське Управління ДАІ, де повідомили, що нібито 23 грудня 2009 року (за місяць до запрошення) за участю належного Гвоздеву В.А. автомобіля УАЗ 452 скоєна ДТП, в результаті якої заподіяно шкоду ін-

шому автомобілю. Будь-які передбачені законодавством підстави для тимчасового затримання автомобіля були відсутні. Проте співробітники ДАІ примусили водія «Д» відігнати автомобіль до місця, названого ними «штрафмайданчиком № 6». Замість передбаченого Інструкцією, затвердженою наказом МВС від 26.09.2009 № 77, Акту огляду та затримання ТЗ склали без присутності свідків нічим не передбачений «Протокол № 3490-0 огляду та задержання транспорту». Незважаючи на те, що автомобіль до місця зберігання доставив особисто водій «Д», в протоколі було зазначено, що відстань доставляння автомобіля складає 7 км. У скарзі Гвоздєв В.А. вмотивував протиправність дій ДАІ щодо затримання ТЗ та можливого стягнення коштів за надання «послуг» з доставляння та зберігання його автомобіля, зазначив, що перешкода в користуванні автомобілем наносить йому матеріальні збитки, вимагав перевірку скарги здійснити за його участі та участі його адвоката відповідно до статті 18 ЗУ «Про звернення громадян», повернути йому автомобіль без стягнення плати за «послуги». Оскільки відповідь на скаргу Гвоздєв В.А. не отримав, змушений був звернутися з повторною скаргою, яка також була проігнорована. З березня по вересень поточного року він декілька раз звертався з заявою про повернення автомобіля, але кожен раз співробітники ДАІ погоджувалися повернути автомобіль лише за умови оплати ненаданих та примусових «послуг». У вересні поточного року у зв'язку з гострою необхідністю використання автомобіля Гвоздєв В.А. змушений був сплатити близько 3 тис. грн. за послуги з доставляння та зберігання і забрати свій автомобіль.

Протиправні затримання транспортних засобів та стягнення коштів за надання примусових «послуг», пов'язаних з транспортуванням та зберіганням протиправно затриманих ТЗ **носять масовий характер**. За неофіційними даними протягом року в державі співробітниками ДАІ здійснюється понад **720 тисяч примусових затримань автомобілів** з доставкою і постановкою на місця зберігання та подальшим примусовим стягненням плати за примусову доставку та примусове зберігання. Масштабність цього виду порушення права власності потребує подальшого ретельного вивчення. Анонімно опитані співробітники ДАІ пояснюють, що звітування про виконання цього показника щоденне, затримання та доставляння ТЗ до місць зберігання є одним з пріоритетних напрямків роботи ДАІ. Ця негативна практика штучно створює умови для ще одного досить поширеного

виду порушення права власності — *примушування до передачі співробітникам міліції майна та коштів, застосовуючи шахрайські дії та у якості хабарів.*

Співробітники відділення ДАІ з обслуговування адміністративної території Білгород-Дністровського району та автомобільно-технічної інспекції при УДАІ ГУМВС України в Одеській області «В» та «Б» вимагали та отримали 2 тис. грн. в якості хабаря від місцевого жителя «Я» за видачу з майданчика тимчасового зберігання транспортних засобів його автомобіля «Ніссан».

Співробітник відділу ДАІ з обслуговування адміністративної території міста Бердянська та Бердянського району УДАІ ГУМВС України в Запорізькій області «Б» шахрайським шляхом вимагав та отримав 1 тис. грн. від місцевого жителя «П» за повернення йому автомобіля ВАЗ, який був тимчасово затриманий.

Співробітник відділу ДАІ по обслуговуванню Ірпінського регіону УДАІ ГУМВС України в Київській області «Г» вимагав та отримав 3 тис. грн. у якості хабаря від місцевого жителя «Ц» за повернення йому автомобіля, який був поміщений на штрафний майданчик.

Співробітник слідчого відділення розслідування дорожньо-транспортних пригод слідчого управління ГУМВС України в місті Києві «О» вимагав 1 тис. доларів США в якості хабаря від громадянина «З» за повернення йому автомашини «Деу», яку було доставлено до спеціального майданчика для тимчасового зберігання транспортних засобів.

Співробітник Сихівського райвідділу Львівського міськуправління внутрішніх справ «Д» вимагав та отримав 2 тис. грн. у якості хабаря від місцевого жителя «С» за видачу з майданчика тимчасового зберігання транспортних засобів його автомобіля ГАЗ.

Співробітники Сумського райвідділу внутрішніх справ «З» та «К» вимагали та отримали 5 тис. грн. у якості хабаря від жителя міста Сум «А» за повернення йому раніше вилученого автомобіля ВАЗ.

Співробітники Кам'янець-Подільського взводу ДПС з обслуговування доріг державного значення УДАІ УМВС України в Хмельницькій області «П» та «Г» вимагали та отримали 250 грн. хабаря від «Я» за повернення йому автомобіля ВАЗ, який знаходився на штрафному майданчику.

Зазначений перелік фактів такого злочинного способу заволодіння власністю громадян далеко не вичерпний. Крім того слід

зауважити, що питома вага кількості офіційно виявлених фактів по відношенню до їх загальної кількості мізерна у зв'язку з високим рівнем латентності цього виду порушень та процесуальних складностей у їх документуванні.

Досить поширеним видом заволодіння власністю громадян є *протиправні стягнення нічим не передбачених платежів при здійсненні адміністративних та дозвільних процедур (проходженні технічних оглядів, реєстрації ТЗ, прийманні державних іспитів на допуск до керування ТЗ, погодженні архітектурних проектів, наданні дозволів на рух ТЗ, видачі бланків довідок-рахунків, актів приймання-передавання ТЗ, номерних знаків тощо), а також створення умов для позбавлення громадян власності у вигляді вимагання та отримання хабарів*. Класична схема такого порушення права власності опублікована в Інтернет виданні «auto.ukr.net» на прикладі діяльності співробітників УДАІ ГУМВС України в Черкаській області, які впродовж 2009, 2010 років під час проведення технічного огляду транспортних засобів протиправно примушували їх власників сплачувати грошові кошти за перевірку технічного стану транспортних засобів приватному підприємцю. Таким чином примусово позбавили громадян коштів у сумі понад 320 тис. гривень (<http://auto.ukr.net/news/33848/>). Мають місце також інші типові приклади таких порушень:

Співробітник взводу ДПС селища Новоолексіївки УДАІ УМВС України в Херсонській області «К» вимагав та отримав 1 тис. грн. у якості хабаря від приватного підприємця «М» за видачу дозволу на перевезення пасажирів.

Співробітник відділення реєстраційно-екзаменаційної роботи з обслуговування Іршавського району УДАІ ГУМВС України в Закарпатській області «Х» вимагав та отримав 3 тис. грн. у якості хабаря від громадянина «Б» за зняття з обліку його автомобіля МАЗ.

Співробітник окремої роти ДПС з обслуговування доріг державного значення УДАІ УМВС України в Тернопільській області «М» вимагав та отримав 700 грн. у якості хабаря від громадянина «П» за постановку на облік автомобіля.

Цей вид порушень потребує додаткового дослідження.

Слід звернути увагу ще на один вид масових порушень права власності з боку співробітників ДАІ — *фальсифікацію матеріалів, внаслідок якої громадяни в подальшому позбавляються власності у виг-*

ляді протиправного стягнення штрафів. Одна із причин цього виду порушень — недосконалість системи статистичних показників та жорсткі вимоги щодо їх виконання. Нижче приведені характерні приклади.

Співробітники відділу ДАІ УДАІ УМВС міста Севастополя незаконно затримали громадянина Російської Федерації «К», заподіяли йому тілесні ушкодження та підробили протокол про адміністративне правопорушення за нібито порушення ним Правил дорожнього руху й направили його до суду.

Співробітник відділу ДАІ з обслуговування адміністративної території та автомобільно-технічної інспекції міста Донецька УДАІ ГУМВС України в Донецькій області «М» підробив понад 30 протоколів про адміністративні правопорушення відносно місцевих жителів за нібито порушення ними Правил дорожнього руху.

Співробітник відділу ДАІ з обслуговування Дніпропетровського району УДАІ ГУМВС України в Дніпропетровській області «К» з метою покращання показників роботи, склав фіктивний адміністративний протокол відносно громадянина «Ф» за керування ним транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння.

Співробітник відділення ДАІ з обслуговування адміністративної території селища Олександрівки та автомобільно-технічної інспекції при УДАІ ГУМВС України в Донецькій області «Б» склав фіктивний протокол про адміністративне правопорушення за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння відносно громадянина «Т».

Співробітники ДПС ВДАІ з обслуговування адміністративної території згаданого міста УДАІ ГУМВС України в Донецькій області з метою покращення показників роботи підробили п'ять адміністративних протоколів відносно місцевих жителів про порушення ними Правил дорожнього руху та направили їх до суду.

Співробітник взводу ДПС відділу ДАІ з обслуговування адміністративної території та автомобільно-технічної інспекції міста Житомира УДАІ УМВС України в Житомирській області «Г» з метою покращення показників роботи підробив протокол про адміністративне правопорушення відносно громадянина «С» за нібито порушення ним Правил дорожнього руху.

Співробітники роти ДПС з обслуговування доріг державного значення в місті Антрациті УДАІ УМВС України в Луганській області

в травні цього року підробили протокол про адміністративне правопорушення відносно громадянина «З» за порушення ним Правил дорожнього руху та направили його до суду.

Співробітник відділення ДАІ з обслуговування адміністративної території міста Дубного та автомобільно-технічної інспекції УДАІ УМВС України в Рівненській області «П» на початку березня цього року, з метою покращення показників роботи склав два фіктивні протоколи про адміністративне правопорушення відносно громадянина «М» за нібито порушення ним Правил дорожнього руху.

До порушень права власності, характерних для діяльності підрозділів ДАІ, слід також віднести **протиправні стягнення коштів під приводом надання інформаційних послуг (наявності чи відсутності заборгованостей по оплатах штрафів тощо); протиправні стягнення штрафів за постановами, які не підлягають виконанню.** Стосовно протиправних стягнень штрафів мова іде про те, що згідно з частиною 1 статті 303 КУпАП постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня її винесення, виконанню не підлягає. Співробітники ДАІ протиправно примушують сплачувати штрафи за тими постановами, які не підлягають виконанню. Але ці види порушень потребують додаткового вивчення та нормативно-правового обґрунтування.

Чи не сама розповсюджена «фірмова послуга» з позбавлення власності, яка надається співробітниками ДАІ — це **вимагання та стягнення хабарів безпосередньо під час несення служби по забезпеченню безпеки дорожнього руху.** Процедура надання тако «послуги» викладена в статті «По какому принципу гаишники выбирают «жертву» и за сколько можно откупиться от штрафа» (http://cripo.com.ua/?sect_id=10&aid=102278). Нижче приведено декілька випадків такого виду порушення права власності, які завдяки співробітникам органів прокуратури та служби внутрішньої безпеки МВС для самих порушників стали останніми.

Співробітник ДПС відділу ДАІ з обслуговування адміністративної території та автомобільно-технічної інспекції зазначеного міста УДАІ ГУМВС України в Черкаській області «Г» вимагав та отримав 1 тис. грн. у якості хабаря від громадянина «Г» за непристягнення його

до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху.

Співробітник ДПС відділу ДАІ з обслуговування адміністративної території Золочівського району та автотехнічної інспекції при ГУМВС України у Львівській області «К» вимагав та отримав 2,5 тис. грн. у якості хабаря від громадянина «К» за непритягнення його до адміністративної відповідальності за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння.

Співробітник відділення ДАІ з обслуговування міста Севастополя та автомобільно-технічної інспекції при відділі ДАІ УМВС України в місті Севастополі «О» вимагав та отримав 500 грн. у якості хабаря від громадянина «З» за непритягнення його до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху

Співробітник відділу ДАІ з обслуговування Печенізького району та автотехнічної інспекції УДАІ ГУМВС України в Харківській області «В» вимагав та отримав 1 тис. доларів США в якості хабаря від громадянина «Б» за непритягнення його до адміністративної відповідальності за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння.

Заволодіння власністю громадян шляхом вимагання та отримання хабарів під час несення служби по забезпеченню безпеки дорожнього руху має високий рівень латентності та досить складне в документуванні, а тому протидія цьому порушенню вимагає радикальних організаційних заходів.

Досить поширений вид позбавлення власності громадян — **попереднє створення відповідних умов з подальшим заволодінням власністю громадян шляхом шахрайства чи вимагання хабарів**. Така протиправна діяльність притаманна практично всім підрозділам ОВС. Так, наприклад, Інтернет видання «Західна інформаційна корпорація» поширила інформацію (<http://zik.com.ua/ua/news/2010/10/19/251171>) про те, що з метою створення умов для вимагання хабарів співробітниками ГУМВС України у Львівській області штучно створений дефіцит бланків паспортів. Про творчість підходу до вибору методів заволодіння власністю таким способом свідчать нижче наведені приклади.

Співробітник управління в метрополітені при ГУМВС України в місті Києві «П» при затриманні громадянина «Д» підкинув йому п'ять

капсулів до мисливських набоїв, після чого вимагав та отримав від нього 200 грн. хабаря за непритягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з вилученням зазначених капсулів.

Співробітник ДПС УДАІ УМВС України в Херсонській області «К» підробив протоколи про адміністративні правопорушення відносно громадян «Г» та «Б» за нібито порушення ними Правил дорожнього руху. Крім того, вимагав та отримав від «Б» 200 грн. хабаря за непритягнення його до адміністративної відповідальності за сфальсифікованим протоколом.

Співробітник слідчого управління ГУМВС України в Сумській області «К» ввів в оману учасника ДТП громадянина «Х» щодо наявності в його діях складу злочину й за винагороду в 3 тис. грн. пообіцяв вирішити питання про непритягнення його до кримінальної відповідальності.

Співробітник слідчого відділення Самбірського МВ ГУМВС України у Львівській області «К» ввів в оману громадянина «Ш» щодо наявності в його діях складу злочину (хуліганства) та шляхом шахрайства заволодів його грошовими коштами в сумі 5 тис. грн. нібито для вирішення питання про непритягнення до кримінальної відповідальності за скоєння хуліганства.

Співробітник СУ ГУМВС України в місті Києві «Т» вимагав та отримав від громадянки «Д» 30 тис. доларів США винагороди нібито за вирішення питання щодо зменшення міри покарання її співмешканцю.

Співробітники ГУМВС України у Львівській області «Т» і «К» шляхом шахрайства вимагали 35 тис. доларів США від громадянина «С» за нібито непритягнення його до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки.

Співробітник УМВС України на Придніпровській залізниці «К», зловживаючи службовим становищем, погрожуючи громадянину «Л» притягненням до кримінальної відповідальності за нібито незаконне зберігання зброї, вимагав та отримав від останнього 457,3 тис. гривень.

Співробітник Комінтернівського РВ Харківського МУ ГУМВС України в Харківській області «С» вимагав та отримав 3 тис. грн. хабаря від помічника директора ринку «Л» за непроведення перевірок діяльності приватних підприємців на території ринку.

Співробітник УДСБЕЗ УМВС України в Житомирській області «К» вимагав та отримав 2 тис. грн. від приватного підприємця «Р» за сприяння йому в здійсненні підприємницької діяльності.

Співробітники карного розшуку Кам'янець-Подільського РВ УМВС України в Хмельницькій «О» та «С» заподіяли тілесні ушкодження громадянину «В», затриманому за підозрою в скоєнні крадіжки, після чого вимагали та отримали від «В» 1,5 тис. грн. за нібито непрягнення його до кримінальної відповідальності.

Співробітник ДСБЕЗ Коростенського МВ УМВС України в Житомирській «Л» вимагав та отримав 5 тис. доларів США від громадянина «В» за непрягнення його до кримінальної відповідальності, однак матеріали дослідчої перевірки направив для прийняття рішення.

Співробітник карного розшуку Київського РВ Донецького МУ ГУМВС України в Донецькій області «Р» шляхом підбурювання до давання хабаря й шахрайства отримав 5 тис. грн. від громадянина «С» за нібито вирішення питання про непрягнення до кримінальної відповідальності його майбутнього зятя за придбання викраденого мобільного телефону.

Співробітник Пустомитівського РВ ГУМВС України у Львівській області «Р» вимагав та отримав 2,5 тис. грн. громадянина «А» за нібито ненаправлення матеріалів до суду для встановлення за ним адміністративного нагляду.

Співробітники ДСБЕЗ Ленінського РВ Луганського МУ ГУМВС України в Луганській області «Г» і «Б» вимагали та отримали 4 тис. грн. хабаря від приватного підприємця «С» за невиконання заходів реагування по виявлених порушеннях під час проведення перевірки її підприємницької діяльності.

Вище зазначений перелік — незначна частина злочинів, скоєних співробітниками міліції шляхом попереднього створення відповідних умов, спрямованих на протиправне позбавлення громадян їхньої власності. Цей вид позбавлення громадян власності має ознаки системності і викорінення його можливе лише за умови радикальних системних змін, у тому числі кадрових.

Єдині правила вилучення, обліку та зберігання речових доказів, цінностей та іншого майна встановлені Інструкцією «Про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду», яку було затверджено 13.05.2004 року МВС (№ 5386/Мн), ДПА (№ 669/26), ВСУ (№ 96), ГПУ (№ 05/1-139ОКВ), СБУ (№ 62960), Державною судовою адміністрацією (№ 60/04). Про-

те протиправне вилучення майна в результаті здійснення кримінальних та адміністративних процедур та повернення вилученого майна в результаті привласнення чи втрати, а також вимагання хабарів за повернення такого майна — досить розповсюджений вид порушення права власності в діяльності ОВС. Про це свідчать як публікації в ЗМІ, так й інші джерела.

Наприклад, Інтернет виданням «*sensor.net.*» розміщена інформація (<http://sensor.net.ua/go/offer--ResourceID--166847>) про втрату шести вантажних автомобілів, вилучених у якості доказів по кримінальній справі співробітниками слідчого управління ГУМВС України в Сумській області. Інтернет видання (<http://www.youtube.com/watch?v=reNzW61u3uE>) «*youtube.com*» повідомляє про дії співробітників Вишгородського РВ ГУМВС України в Київській області, які з торгового закладу підприємця в с. Козаровичі Вишгородського району вилучили все майно без складання будь-яких документів. Ці та аналогічні дії з порушення права власності знайшли своє відображення і в діяльності Служби внутрішньої безпеки МВС та органів прокуратури. Наприклад:

Співробітники ГУМВС України в Сумській області незаконно передали на зберігання сім вантажівок, вилучених у якості речові доказів по кримінальній справі, місце знаходження яких до цього часу невідомо.

Співробітники Советського райвідділу внутрішніх справ АР Крим під час обшуку в будинку «К» незаконно вилучили набой до мисливської рушниці та 40 тис. грн., які в подальшому привласнили.

Співробітник Куйбишевського РВ УМВС України в Запорізькій області «Ч» підробив запис у книзі обліку речових доказів та привласнив MP3-плеєр, вилучений у громадянина «Т».

Співробітники лінійного відділу на станції Дніпродзержинськ вказаного УМВС України на Придніпровській залізниці 6 липня цього року на пероні вказаної станції незаконно затримали громадянина «М» та під час особистого огляду заволоділи його документами та двома банківськими картками.

Співробітники Винницького РВ УМВС України в Черновицькій області безпідставно вилучили в громадянина «Б» мопед іноземного виробництва та привласнили його.

Співробітники Ківецького РВ УМВС України в Волинській області «М» та «Л» 10 липня вимагали та отримали 1 тис. грн. в якості

хабаря від громадянина «Б» за повернення йому вилучених пиломатеріалів.

Співробітник П'ятихатського РВ УМВС України в Дніпропетровській області «Ц» допустив втрату 270 кг алюмінію, вилученого у якості речового доказу по кримінальній справі.

Співробітники Деснянського РУ ГУВС України в місті Києві в ході проведення обшуку вилучили документи та гроші, які не мають відношення до кримінальної справи. У визначений законом термін протиправно вилучені гроші та документи повернуті не були.

Співробітник слідчого відділення Костянтинівського МВ УМВС України в Донецькій області «В» в ході розслідування кримінальної справи вилучив у підозрюваного пенсійну банківську картку й зняв з неї 8 150 гривень.

Досить поширене **заволодіння власністю громадян співробітниками міліції шляхом крадіжок, розбійних нападів, грабежів, вимагань, вбивств та скоєння інших злочинів загально кримінальної спрямованості**. Так співробітники УБОЗ із застосуванням фізичного насилля примушували громадянина передати належні йому акції підприємства та майно (<http://www.from-ua.com/news/ead4e8520dbaf.html>).

Співробітник УМВС України на Одеській залізниці організував злочинне угруповання, діяльність якого була спрямована на крадіжки товаро-матеріальних цінностей з потягів.

(http://kriminal.tv/index.php?option=com_content&task=view&id=5040&Itemid=200)

З метою заволодіння коштами в сумі 15 тис. доларів США четверо співробітників ГУМВС України в Донецькій області на території Вінницької області протиправно затримали та утримували 22-річного громадянина.

(http://kriminal.tv/index.php?option=com_content&task=view&id=4687&Itemid=200)

З метою заволодіння коштами в сумі 15 тис. доларів США співробітники ГУМВС України в Харківській області на території Сумської області протиправно затримали та утримували 25-річного громадянина.

(«<http://www.segodnya.ua/news/14180862.html>»>Источник)

Крім того, мали місце наступні факти.:

Співробітник Феодосійського міжрайонного відділення ДСО УДСО при ГУМВС України в АР Крим 19 липня на вулиці міста Феодосія **викрав** у місцевого жителя «К» **мобільний телефон**.

Співробітники Луцького МВ УМВС України в Волинській області «Т» та Рівненського МВ УМВС України в Рівненській області «Ш» шляхом шахрайства **заволоділи мобільним телефоном** громадянина «К».

Співробітник Маріупольського МУ ГУМВС України в Донецькій області «Л» під загрозою ножа **відібрав** у громадянки «К» **мобільний телефон**.

Співробітники батальйону ДПС з обслуговування доріг державного значення УДАІ ГУМВС України в Харківській області заподіяли тілесні ушкодження двом громадянам та **відібрали** в них **15,5 тис. гривень**.

Співробітник окремої роти міліції спеціального підрозділу міліції охорони «Титан» УДСО при УМВС України в Івано-Франківській області «В» здійснив розбійний напад на касира філії ТОВ «ТДК», в результаті якого **заволодів понад 27 тис. грн.** та мобільним телефоном.

Співробітник відділу боротьби з організованими групами і злочинними організаціями економічної спрямованості УБОЗ ГУМВС України в місті Києві «Г» спільно з громадянином «Д» із застосуванням бейсбольних біт заподіяли тілесні ушкодження громадянину Румунії «Б» та **заволоділи його автомобілем** марки БМВ.

Співробітники Хмельницького відділення міліції Малиновського райвідділу Одеського міськуправління внутрішніх справ «З» і «К» **відібрали** в місцевого жителя Воробя **630 доларів США**.

Співробітники Здолбунівського РВ ГУМВС України в Рівненській області шляхом обману, під приводом перевірки справності зброї, **заволоділи** газовим пістолетом ПГШ-790 та грошовими коштами громадянина «С». Крім того під приводом отримання дозволів на придбання та перереєстрацію зброї **привласнили 4,9 тис. грн.**, отриманих від чотирьох громадян.

Співробітник слідчого управління ГУМВС України в Сумській області «К» шахрайським шляхом **заволодів коштами** в сумі 3 тис. грн., належними громадянину «Х».

Співробітник відділу ресурсного забезпечення УМВС України в Тернопільській області «Ю» шляхом шахрайства **намагався заволодіти** грошовими коштами в сумі **6 тис. грн.**, належними громадянину «С».

Співробітник УДСО при ГУМВС України в Харківській області «Б» спільно зі своїм братом **викрав** інкасаторську сумку, у якій знаходилися **104,5 тис. грн., 13,5 тис. російських рублів та 500 євро**, які належать публічному акціонерному товариству «Комерційний банк «Приватбанк».

Співробітник Шевченківського РВ УМВС України в Чернівецькій області «Ч» шляхом шахрайства **заволодів** грошовими коштами в сумі **20 тис. доларів США**, належними громадянці «К».

Співробітники лінійного відділу на станції Донецьк УМВС України на Донецькій залізниці «Д», «Б» та «С» **незаконно заволоділи 1,5 тис. доларів США та 1 тис. євро**, належними громадянці «З» та її родичам.

Співробітник ДДСБЕЗ МВС України «Т» спільно з чотирма громадянами захопили місцеву жительку Забаштанську, 1982 р.н., приватного підприємця, утримували її в найманій квартирі й **вимагали від неї 86 тис. доларів США**.

Співробітник Вовчанського РВ ГУМВС України в Харківській області «П» з **метою заволодіння майном громадян скоював вбивства**.

Співробітник Масандрівського відділу Ялтинського МУ ГУМВС в АР Крим, **отримавши хабар в сумі 3 тис. доларів США**, протиправно тримав під вартою громадянина «М» та сприяв третій особі в протиправному заволодінні його квартирою.

Співробітники слідчого відділу Бабушкінського РВ ГУМВС України в Дніпропетровській області сприяли протиправному відчуженню та реалізації автомобіля, належного громадянину «Г».

Співробітники роти охорони центру обслуговування підрозділів ГУМВС України в Донецькій області «Д» і «П» проникли до складських приміщень акціонерного товариства, зв'язали сторожа та **викрали два трансформатори і дизельний генератор**.

Зазначені факти скоєння злочинів співробітниками міліції з метою протиправного заволодіння власністю свідчать про те, що система «хвора» і потребує термінового «лікування».

У приміщеннях і на виділених територіях, де знаходяться органи і підрозділи міліції, забороняється організація діяльності суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та виду господарської діяльності (частина 14 статті 5 ЗУ «Про міліцію»). *Проте в приміщеннях майже всіх управлінь, органів та підрозділів міліції функціонують підрозділи Державного підприємства МВС України «Інформ-Ресурси»,*

яке згідно з наказом МВС від 21.07. 2008 № 347 є самостійною юридичною особою. Створене це підприємство нібито для надання послуг населенню при здійсненні міліцією дозвільних та інших адміністративних процедур. Фактично підрозділи підприємства жодних послуг населенню не надають, а посадові особи міліції при здійсненні цих процедур в примусовому порядку стягують з громадян кошти на рахунки підприємства. **В приміщеннях підрозділів ГІРФО функціонують підрозділи аналогічного підприємства «Документ-Ресурс».** Посадові особи ГІРФО при здійсненні дозвільних та адміністративних процедур також в примусовому порядку стягують з громадян кошти на рахунки цього підприємства без замовлення з боку громадян та без надання їм будь-яких послуг. Таке примусове стягнення коштів без замовлення та без надання послуг є одним із видів порушення права власності в діяльності ОВС. Зазначене питання потребує додаткового дослідження щодо правомірності функціонування таких підприємств та їхньої ролі в дотриманні права власності.

Турбують також інші види позбавлення власності громадян, які на перший погляд легальні, законні та заохочуються керівництвом МВС. До таких насамперед відносяться **«примусово-добровільні» внески фізичних та юридичних осіб на рахунки благодійних фондів «сприяння ОВС» та інші види благодійної допомоги ОВС.** Стаття 2 Закону України «Про джерела фінансування органів державної влади» прямо передбачає, що органи державної влади здійснюють свою діяльність **виключно** за рахунок бюджетного фінансування в межах, передбачених Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік. Але стаття 24 ЗУ «Про міліцію» **дозволяє фінансування міліції за рахунок інших джерел**, не заборонених законодавством. Оскільки законодавством просити не заборонено, МВС легалізує для себе такий спосіб самозабезпечення.

Ніхто не стане заперечувати, що черги громадян, бажаючих здійснювати будь-яку матеріальну допомогу міліції, відсутні. Є два варіанти її отримання:

- а) співробітники міліції, замість виконання прямих обов'язків, у якості «попрошайок» по вказівці керівництва розносять прохальні листи та рахунки;
- б) здійснюється процедура «понуження к» благодійництву. Анонімне опитування «благодійників» свідчить про велику

різноманітність форм і методів здійснення цієї процедури «понуження к», яка має стати темою окремого дослідження та окремого звіту.

Досить широкого резонансу набуло непрозоре придбання для керівника МВС за рахунок благодійності автомобіля «Cadillac Escalade» вартістю понад 0,5 млн. грн. та інших дорогих автомобілів. Це свідчить, що варіанти А) і Б) приносять добрий прибуток. А прибуток цей згідно з інформацією, поширеною Інтернет виданням «Форум» з посиланням на результати аудиту Рахункової палати (<http://for-ua.com/politics/2010/09/28/134626.html>), спрямовується на створення комфортних умов для керівництва: придбання автомобілів, дорогі ремонти офісних приміщень, проведення різних урочистостей, конкурсів, обслуговування банкетів тощо. І не слід забувати, що **ці комфортні умови керівництву МВС створюються за кошти, здобуті переважно в результаті порушення права власності.** Це підтверджується тою ж інформацією, поширеною Інтернет виданням «Форум», в якій зазначено: *«Счетная палата отмечает, что способы получения благотворительной помощи являются неправомерными. Преимущественно правоохранительные органы «навязывали» благотворителям потребность в помощи в виде письменных обращений с просьбой оплатить счета на приобретение товаров и услуг».* Але Інтернет виданням «Форум» розкрило лише спосіб, передбачений варіантом А). Як зазначено вище, варіант Б) має бути дослідженим окремо.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що стан дотримання права власності в діяльності ОВС знаходиться досить далеко від сучасного розуміння верховенства права. **До основних видів порушень** права власності в діяльності ОВС маємо віднести:

- незадовільне реагування ОВС на прояви злочинного порушення права власності;
- протиправні затримання транспортних засобів з подальшим доставлянням їх на платні спеціальні майданчики чи стоянки;
- протиправні стягнення коштів за надання примусових послуг, пов'язаних з транспортуванням та зберіганням протиправно затриманих ТЗ.
- примушування до передачі співробітникам міліції майна та коштів шляхом вимагання хабарів;

- протиправні стягнення нічим не передбачених платежів при здійсненні адміністративних та дозвільних процедур;
- фальсифікацію матеріалів адміністративного провадження, внаслідок якої громадяни в подальшому позбавляються власності у вигляді протиправного стягнення штрафів;
- протиправні стягнення коштів під приводом надання інформаційних послуг;
- протиправні стягнення штрафів за постановами, які не підлягають виконанню;
- вимагання та стягнення хабарів безпосередньо під час несення служби по забезпеченню безпеки дорожнього руху;
- попереднє створення відповідних умов з подальшим заволодінням власністю громадян шляхом шахрайства чи вимагання хабарів;
- протиправне вилучення майна в результаті здійснення кримінальних та адміністративних процедур та неповернення вилученого майна в результаті привласнення чи втрати, а також вимагання хабарів за повернення такого майна;
- заволодіння власністю громадян співробітниками міліції шляхом крадіжок, розбійних нападів, грабежів, вимагань, вбивств та скоєння інших злочинів загальнокримінальної спрямованості;
- примусове стягнення коштів під час здійснення адміністративних та дозвільних процедур на користь підприємств «Інформ-Ресурси» та «Документ-Ресурси»;
- протиправні стягнення коштів на користь ОВС під приводом благодійних внесків.

До основних причин незадовільного стану забезпечення права власності слід віднести:

- недосконалість оцінки роботи ОВС за статистичними показниками, в результаті якої мають місце системні фальсифікації та незадовільне реагування на прояви злочинного порушення права власності;
- незадовільні матеріально-технічне та побутове забезпечення особового складу міліції;
- низькі моральні та професійні якості багатьох співробітників ОВС;

- високий рівень корупції у всіх сферах діяльності ОВС;
- протиріччя норм законодавства та невідповідність відомчої нормативно-правової бази законам, міжнародним нормам права та Конституції України в частині, що стосується права власності;
- неспроможність держави утримувати наявну чисельність озброєного органа виконавчої влади;
- фінансування й матеріально-технічне забезпечення ОВС за рахунок засобів, які надходять із недержавних джерел та стійка тенденція самозабезпечення;
- правову необізнаність населення в частині протидії порушенням прав та захисту порушених прав власності;

З урахуванням викладеного вбачається наступний **висновок**.

Оцінка стану дотримання права власності в діяльності ОВС має полягати в співвідношенні загальної вартості майна, повернутого міліцією громадянам в результаті розкриття майнових злочинів, до загальної вартості нанесеної шкоди в результаті порушення права власності.

8. | Попередження насильства в сім'ї та торгівлі людьми

Гема Л.О.

ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Традиційно сім'я була головним пріоритетом у житті людини як соціальної істоти. Залишається вона на першому місці і зараз, хоча традиційне розуміння сім'ї суттєво змінюється через поширеність цивільного шлюбу, в якому батьки часто мають ілюзію незалежності один від одного. Це накладає певний відбиток на дітей, які виховуються в такому шлюбі. В Україні 11% сімей наразі перебувають саме в такому статусі, і фахівці досі не можуть однозначно спрогнозувати подальший вплив цивільного шлюбу на ціннісні орієнтири підростаючого покоління. У той же час збільшується кількість неповних сімей, в яких батькам бракує вільного часу для спілкування із дітьми, внаслідок чого у дітей часто виникає психологічне відчуття покинутості.

До того ж українська родина переживає нелегкі часи через зміну ідеологічної та соціальної орієнтації суспільства, необхідність визначення нових життєвих та професійних пріоритетів, що робить її найбільш вразливим соціальним інститутом сучасного суспільства. У цих процесах проходить складне становлення розуміння авторитету батьків у сучасній родині, який не співпадає із сталим стереотипом батька та матері радянської доби.

Вчені вбачають лише один вихід із цієї ситуації: якщо неможливо змінити зовнішні обставини, треба створювати своєрідну «сімей-

ну ауру», бути доброзичливими і розуміючими, підтримувати один одного, плекати і розвивати атмосферу взаємної уваги і любові. Усе ж, що шкодить добрим взаєминам між чоловіком і жінкою — псує атмосферу сім'ї. Це стосується насамперед пияцтва, ледарства, образ, брехні і лицемірства, сварок, бійок і чвар, несправедливості й грубості, ревнощів, подружньої зради і статевої розпусти. Любов у родині — це той домінуючий чинник, що керує кожним нашим словом, кожним вчинком. Не мають рації й ті батьки, які вважають любляче ставлення до дітей слабкістю вихователя, а на перше місце ставлять суворість і покарання. Такий орієнтир батька чи матері відчужує дітей, робить їх відлюдкуватими, потайливими та схильними до насильства.

Слід визнати, що одним з негативних результатів трансформації сімей є п'яте у Європі місце за рівнем насилля серед молоді, яке посідає Україна. Саме такий стан речей відображує доповідь Всесвітньої організації охорони здоров'я. Жорстоке з'ясування стосунків між юними забирає життя шести молодих українців зі ста тисяч населення, в той час як в Німеччині цей показник не досягає й однієї особи. Одночасно поширює свої масштаби феномен домашнього насильства, від якого в світі щорічно гине щонайменше 31000 дітей віком до 15 років. І це без врахування держав, що не ведуть подібної статистики.

Сьогодні більшість європейських правників розглядають сімейне насильство не тільки як поширену соціально-побутову проблему, але й як найбільш розповсюджену форму порушення прав людини. Національним законодавством сімейне насильство визначене як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

У широкому спектрі соціальних проблем, що стоять перед українським суспільством, проблема насильства в сім'ї все ще не отримала достатньої уваги у зв'язку із закритим характером сім'ї та недооцінкою того факту, що безпека сім'ї є основою безпеки суспільства в цілому. Серйозно замислитись над цією проблемою примусили загрозливі статистичні дані про понівечені життя не на війні, а у ро-

динах, які іноді перетворюються із зони надійного захисту в небезпечну зону правопорушень проти особистості.

Аналіз лише офіційних даних ДГБ МВС за останні три роки свідчить про стійку тенденцію зростання індикаторів цього негативного явища в суспільстві.

Так, якщо за 2008 рік в Україні було поставлено на облік 66 119 осіб, що вчинили насильство в сім'ї, а у 2009 році — 72 945 осіб, то вже тільки за 8 місяців 2010 року їх стало 55 727. Якщо у 2009 році всього перебувало на профілактичному обліку 93 327 осіб, то за 8 місяців поточного року — 97 722 особи. З них жіночої статі — 5 883, чоловічої — 91 634 та 205 неповнолітніх.

Протягом 2009 року за ст. 173-2 КУпАП було складено 112 734 адміністративних протоколи, за 8 місяців 2010 року — вже 83 472 таких протоколи.

Залюкування, скандали, фінансовий тиск, жорстокі побої — ось неповний перелік методів вирішення сімейних суперечок, які згодом переростають у таке масштабне в Україні соціальне явище, як домашнє насильство. Насильство стає дедалі більш агресивним та жорстоким за своїм характером і більш тяжким за наслідками. Будь-хто може бути жертвою сімейного насильства — молодь, старі, багаті, бідні, безробітні, працевлаштовані. Не має конкретної типології «жертв» насильства, крім однієї найбільш типової риси — найчастіше вони є жінками.

У серпні поточного року на засіданні обласної Координаційної ради Житомирської ОДА з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку і протидії торгівлі людьми було наголошено, що жінки цього регіону на сьогодні потерпають від домашнього насильства більше, ніж від пограбувань, згвалтувань та дорожньо-транспортних пригод разом взятих. А за 2008–2010 роки кількість вбивств на підґрунті домашнього насильства збільшилась втриє. Нажаль, подібна картина притаманна більшості регіонів України.

Ефективна протидія домашньому насильству з боку державних інституцій можлива лише за умови володіння його реальними масштабами. Проте на сьогодні ні Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, як спеціально уповноважений законодавством орган, ні Міністерство внутрішніх справ реальної статистики цього явища в суспільстві не мають.

Певна закритість сімейних стосунків, історична сформованість деяких стереотипів, низька громадянська свідомість, незнання потенційними жертвами ресурсів, до яких необхідно звертатись за допомогою, застосування неефективних заходів впливу на покарання кривдників, лише формальні визнання цього напрямку пріоритетним у діяльності МВС, відсутність тісної взаємодії з навчальними закладами і закладами Міністерства охорони здоров'я та соціальними службами стають причинами та умовами високого рівня латентності сімейного насильства в Україні.

Згідно з дослідженнями, які оприлюднили фахівці Ради Європи, в Україні половина населення потерпала від насильства в сім'ї роками. Третина з них — у дитячому віці. Близько 40% жінок були жертвами насильства понад 5 років.

Сумське міське громадсько-молодіжне об'єднання «Міський кризовий центр» провело анонімне анкетування сімей в м. Суми. За результатами його аналізу близько 80% членів сімей протягом року потерпали від насильства. Причому у 40% це насильство мало економічний та психологічний характер.

НОРМАТИВНА БАЗА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Протидію насильству в сім'ї в Україні регламентують сьогодні 22 міжнародних, 15 національних законодавчих актів та 19 підзаконних актів міністерств та інших органів державної влади. Серед прийнятих останнім часом важливих міжнародних актів — Рішення Ради Міністрів ОБСЄ 15/05 щодо запобігання та протидії насильству проти жінок (2005 р.), Резолюція ПАРЕ № 1512 щодо об'єднання парламентів для подолання побутового насильства над жінками (2006 р.) та План дій Ради Європи для України 2008–2010 рр. від 25.06.2008 р. Це досить велика за обсягом нормативна база, що певною мірою ускладнює її реалізацію.

Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III (зі змінами) й іншими нормативними актами визначені повноваження служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей МВС, серед яких основними є:

- прийом та розгляд заяв (повідомлень) про вчинення насильства в сім'ї (або загрозу його вчинення);
- вжиття по ним передбачених законодавством заходів щодо його припинення;
- винесення офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, захисних приписів та постановку кривдника на профілактичний облік;
- направлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до Центрів для проходження корекційної програми,
- надсилання в триденний термін до таких установ повідомлень про направлення осіб для проходження корекційної програми;
- проведення роз'яснювальної роботи в сім'ях де вчинено насильство (чи існує загроза його вчинення);
- повідомлення членів сімей про їх права, передбачену законодавством відповідальність, заходи та послуги, якими вони можуть скористатись;
- вжиття заходів, спрямованих на своєчасне виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, інформування про цих осіб Центри соціальних служб та служб у справах дітей;
- взаємодія із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ях, і жертв такого насильства у питаннях його попередження.;
- надання інформацій з цих питань у відповідях на запити та інше.

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ У СФЕРІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Саме ці підрозділи ОВС, як найбільш наближені до населення, опрацьовують основний обсяг інформації та безпосередньо реагують на повідомлення про факти насильства в сім'ї. Їх працівники, в більшості, першими контактують з «агресорами» та їх жертвами, якщо і не в момент здійснення самого насильства, то в найкоротший

термін після його скоєння. Вони оцінюють ситуацію, визначають характер та ступінь насильства вживають визначені законодавством заходи впливу, складають необхідні матеріали та надають відповідну інформацію.

Аналіз результатів проведеного в регіонах моніторингу цього напрямку діяльності ОВС свідчить, що чітка і систематична, ефективна та злагоджена з іншими відомствами система раннього виявлення, оперативного реагування і вжиття заходів за кожним фактом насильства в сім'ї, його попередження, на сьогодні, на жаль, відсутня. **Значних результатів по реалізації попередження насильства в сім'ї не досягнуто.** А тому оцінка і рівень довіри населення на місцях щодо результативності роботи ОВС з протидії насильству залишається вкрай низькими.

Пов'язано це в першу чергу з тим, що на практиці діяльність служби ДІМ і ВКМСД в цьому напрямку не є пріоритетною. Належної уваги та контролю з боку керівництва цих служб та МВС в цілому вона не отримує.

Враховуючи службову завантаженість, робота ДІМ, як правило, зводиться до отримання звернення від особи, стосовно якої вчинено домашнє насильство, та реагування на нього. Послідовна і цілеспрямована профілактична робота на його попередження не проводиться, в тому числі, і через недосконалість нормативно-правових документів. Їх положення орієнтовані, передусім, на припинення факту насильства, робота по його запобіганню лише декларується, але конкретні заходи не передбачені.

За останні декілька років вже неодноразово ставилося питання про виведення ВКМСД із підпорядкування кримінального блоку до блоку громадської безпеки та припинення ведення ними оперативно-розшукової діяльності, що значно підвищило б рівень заходів із захисту дітей. Це також дозволило б завчасно виявляти та ставити на профілактичний облік сім'ї, у яких вчиняється насильство над дітьми, вивчати причини сімейного неблагополуччя і в необхідних випадках вилучати дітей з небезпечного оточення. Керівництво МВС погоджувалось з цим, однак і до цього часу питання залишається не вирішеним.

Пасивним керівництво МВС залишається і в питаннях ініціювання, внесення необхідних змін з метою більш чіткої конкретизації

своїх повноважень (функцій) та детального прописування здійснюваних ОВС заходів з виявлення, попередження та припинення насильства в сім'ї. Це стосується:

- чіткого визначення диспозиції статті 173-2 КУпАП, де слова «...застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень» суперечать визначенню фізичного насильства, поданому в самому Законі «Про попередження насильства в сім'ї»;
- віднесення функцій погодження винесення захисного припису та проходження корекційної програми до компетенції судів, що сприятиме більшому усвідомленню правопорушником необхідності їх виконання та адаптує Закон до міжнародних норм;
- на сьогодні ДІМ може вжити достатньо ефективних заходів до домашнього дебошира виключно за наявності однієї із наступних умов:
 - «кривдника» застали при скоєнні насильницьких дій;
 - «жертві» сімейного насильства нанесені тілесні ушкодження;
 - «агресор» не заперечує свою вину або факт вчинення насильства підтверджують свідки.

Ці умови дозволяють скласти адміністративний протокол за ст. 173-2 КУпАП та винести офіційне попередження про неприпустимість насильницьких дій. Однак, досить часто, з різних причин жертви насильства не можуть опосередковано довести факт скоєння такого насильства і фактично залишаються без захисту, а кривдник уникає будь-якої відповідальності, усвідомлюючи свою безкарність і в подальшому провокує активізацію насильства в сім'ї. З цього приводу надходить значна кількість скарг.

Тому доцільно було б опрацювати питання надання ДІМ в таких випадках права винесення попередження кривднику без складання адміністративного протоколу лише за заявою жертви, навіть за умови відсутності прямих доказів вчинення насильства. Необхідними для вирішення проблеми є й наступні кроки:

- Ініціювання запровадження кримінальної відповідальності за неодноразове вчинення сімейного насильства протягом року.
- Законодавча підтримка впливу на осіб, що вчиняють домашнє насильство у стані сп'яніння. Значна кількість осіб, що

вчиняють насильство, є особами, які зловживають спиртними напоями і за твердженням психологів можуть бути піддані корекції лише після лікування від алкоголізму. Однак, прийнятий 14.04.2009 р. Закон України № 1254-VI скасував всі законні підстави для направлення осіб на примусове лікування від алкоголізму.

- Широке запровадження навчальних програм з питань протидії насильству в сім'ї для представників правоохоронних органів, судово-медичних експертів, працівників прокуратури та суддів.

Винесення на розгляд уряду зазначених вище питань керівництвом МВС не ініціюється, а свої пропозиції щодо їх вирішення не напрацьовуються, у всякому разі, інформація про це широкій громадськості не доводиться.

Лише у вересні 2009 року МВС спромоглося розробити та ввести в дію з 01 січня 2010 року наказом № 388 шоквартальну державну форму звітності № 1-НС «Стан протидії насильству в сім'ї». Однак і з нею не все гаразд, бо повної і об'єктивної картини скоєних під час насильства в сім'ї кримінальних злочинів відобразити вона не може. Отже, на сьогодні, з моменту прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» **адекватної статистичної бази органів внутрішніх справ не напрацьовано**.

За результатами моніторингу в регіонах має місце і неналежне виконання ДІМ положень ст. 13 Закону стосовно вжиття заходів для винесення захисних приписів.

Так, **за 8 місяців 2010 року в Запорізькій області**, не зважаючи на те, що на обліку перебувало 3187 осіб та загалом було складено 2427 протоколів, за вчинення насильства в сім'ї **не винесено жодного захисного припису**.

Системними практично у всіх регіонах України залишаються порушення чинного законодавства стосовно належної координації діяльності, тобто, завчасного і регулярного надсилання повідомлень та надання інформації до територіальних відділів (управлінь) у справах сім'ї, молоді та спорту, соціальних служб у справах дітей та спеціальних Центрів. Шоквартальні взаємозвірки регулярно не проводяться, а інформація не узагальнюється. Як наслідок — уникнення кривдниками відповідних заходів впливу з боку цих служб

та не отримання соціальної, психологічної і юридичної допомоги жертвами насильства. Має місце плутанина та невідповідність у статистичних обліках. Так, полтавськими правоохоронцями за I півріччя 2010 року надана до територіального Управління у справах сім'ї, молоді і спорту інформація, що не містить розподілу звернень, які надійшли до ДІМ та ВКМСД і сімей, що перебувають на обліку по категоріям на дітей, чоловіків та жінок.

Із загальної кількості 83 472 складених за 8 місяців 2010 року адміністративних протоколів за ст. 173-2 КУпАП судами по Україні прийнято рішення про накладення адміністративного стягнення лише по 71 025 протоколам. Що сталося із 12447 протоколами — наразі не відомо. З'ясувала б, можливо, це питання наявність від МВС інформації про кількість закритих адміністративних справ на підставі ч. 2 ст. 38 КУпАП (за простроченням терміну накладення адміністративного стягнення) та кількість повернутих без розгляду на так зване «доопрацювання» на підставі ст. 256 КУпАП (за невідповідністю змісту протоколу вимогам законодавства).

Так, ця різниця в Донецькій області склала 2145 протоколів, в Київській — 1940, в АР Крим — 989 протоколів. До цього ж, судами при розгляді цих протоколів звільнено від адміністративної відповідальності у 2009 році — 722 особи, а за 8 місяців поточного року — 328. Тільки в Запорізькій області — 119. Зазначене свідчить про низьку якість складання адміністративних матеріалів та невідповідність їх встановленим законодавством вимогам.

На практиці мають місце випадки, коли під час виїздів за повідомленням про сімейні конфлікти, де фактично мало місце насильство, за умови відсутності на місці кривдника, тілесних ушкоджень у жертви і свідків події працівники міліції відносили такі виїзди до категорії не підтверджених і перевірку в подальшому не здійснювали.

Так, у травні 2010 року о 18:30 до Чугуївського міськвідділу Харківської області надійшло повідомлення про сімейний конфлікт за місцем мешкання громадянки М. о 22:30 на місце події прибув дільничний інспектор. Громадянка М. повідомила, що до дому напідпитку прийшла ніде непрацююча її 39-річна донька С., яка вчинила сварку та вимагала у неї кошти, погрожуючи при цьому побиттям. Після телефонного дзвінка до міліції С. пішла із квартири. Свідків події не було. В подальшому було

з'ясовано, що виїзд працівниками міліції було віднесено до категорії не підтверджених та будь-якого реагування з їх боку не здійснювалось.

Загалом же, за даними МВС за 2009 рік працівниками здійснено 143430 виїздів за повідомленнями про сімейні конфлікти, з яких знайшли своє підтвердження лише 104957, що викликає значні сумніви.

Досить часто підрозділи зв'язків з громадськістю ОВС яскраво висвітлюють в ЗМІ приклади оперативного розкриття скоєних на побутовому підґрунті тяжких злочинів. Під час нашого моніторингу вивчались подібні випадки.

Так, в січні 2010 року у домогосподарстві гр. С., мешканки с. Железняк, Сумський р-н, Сумської області, було знайдено тіло її співмешканця Г. Правоохоронцями було оперативно з'ясовано, що його вбивство скоїла гр. С. В регіональному виданні «Ваш шанс» за № 31 була надрукована відповідна стаття. Та вивченням події з'ясовано, що співмешканець тривалий час не працював, постійно пиячив та вчиняв насильницькі дії як по відношенню до гр. С., так і до її двох малолітніх дітей (побиття, погрози, вимагання грошей). Відомо про це було як селищному голові, працівникам дошкільного закладу, сусідам, так і ДІМ. Однак, не зважаючи на це, кривдник на облік поставлений не був, відповідні інформації про сім'ю в соціальні служби направлено не було, заходів впливу та профілактики до кривдника не вживалось. Наразі, в той день, коли відбулося чергове насильство, жертва вдалась до опору, внаслідок якого кривдник загинув.

У липні 2010 р. в будинку с. Чупахівка Охтирського р-ну Сумської обл. за місцем мешкання знайдено тіло гр. Н. — пенсіонерки, інваліда з паралізованими ногами. Працівниками міліції досить швидко було з'ясовано, що вбивство скоїв її 38-річний син А. Про розкриття цього злочину було надруковано статтю «Син вбив паралізовану матір» в регіональному виданні «Ваш шанс» № 43. Вивченням події було з'ясовано, що гр. А. не так давно звільнився з місць позбавлення волі, де відбував покарання за нанесення тілесних ушкоджень своїй матері (ст. 122 КК). Останнім часом постійної роботи не мав та систематично пиячив. З цієї причини вдома між матір'ю і сином виникали сімейні конфлікти, про які було відомо працівникам соціальних служб і сусідам. Гр. А. систематично вимагав у матері гроші з пенсії на спиртне, що супроводжувалось погрозами та

побиттями. Не дивлячись на це, кривдник на облік поставлений не був, заходів впливу та профілактичного характеру, з боку дільничного, з ним не велись. Внаслідок чергового такого насильства мати загинула.

До Горохівського РВ УМВС Волинської області 06 вересня 2010 року надійшло повідомлення від жительки с. Старики гр. Н. про те, що під час бійки з чоловіком — гр. В., вона спричинила йому ножове поранення, від якого чоловік помер. Вивченням ситуації було з'ясовано, що гр. В. постійно вчиняв насильство в сім'ї, за що 17.02.2010 р. йому було винесене офіційне попередження та взято на профілактичний облік. За аналогічні дії у 2009 році він тричі притягувався до адміністративної відповідальності, а також 23.02.2010 року. Однак заходи по винесенню захисного припису останньому з боку дільничного вжиті не були, а належна профілактична робота не здійснювалась.

Такий стан є свідченням неналежного виконання вимог чинного законодавства деякими працівниками ОВС в областях в частині не своєчасного вжиття передбачених законодавством заходів впливу, формальним підходом і низьким рівнем профілактики сімейного насильства, що зрештою призводить до тяжких наслідків як для жертви, так і для кривдника.

У цьому аспекті слід відзначити також і бездіяльність відповідних соціальних служб, які на сьогодні перетворились в бюрократичні заклади, що здійснюють лише формальний облік та переписку. Практична робота ними не здійснюється. Необхідна негайна їх реструктуризація з метою забезпечення проведення ними об'єктивної соціальної інспекції, ефективного соціального супроводу такої категорії сімей та впровадження освітніх, корекційних і реабілітаційних програм для відповідних категорій осіб. Вимоги Законів України «Про охорону дитинства» та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо захисту прав неповнолітніх і належної індивідуально-профілактичної роботи ними не виконуються.

Недосконалою є діяльність Центрів соціально-психологічної допомоги в частині роботи з потерпілими від всіх форм насильства. Всупереч Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» центрами соціальний супровід здійснюється лише у 3% неблагополучних сімей. Кількість кризових Центрів є вкрай недостатньою.

За 8 місяців 2010 року їх збільшилось тільки на п'ять і на сьогодні складає лише 61 по Україні. В Харківській, Київській, Вінницькій, Черкаській областях та АР Крим вони взагалі відсутні.

Переважає більшість Центрів не розрахована на утримання жертв віком понад 35 років та з дітьми. А тому нагальним є доповнення Закону «Про попередження насильства в сім'ї» положеннями щодо обов'язковості створення у регіонах притулків для потерпілих від домашнього насильства і здійснення спеціального фінансування закладів підтримки потерпілих від насилля.

Потребує подальшого поширення інформація про можливі шляхи отримання допомоги потерпілими від насильства громадянами, Центри, до яких можна звернутись у складній ситуації і отримати безкоштовну допомогу, адреси урядових і громадських правозахисних організацій, номери їх телефонів і «гарячих» ліній. Ефективним в цьому напрямку є і проведення цілеспрямованих акцій, розповсюдження пам'яток та інформаційних карток.

Закон України № 599-VI від 25.09.2008 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству у сім'ї» покладає на правоохоронні органи обов'язок направлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження ними корекційних програм. Водночас, з моменту вступу в дію Закону жодного кризового Центру безпосередньо для проведення корекційних програм не створено. Лише 26 серпня 2010 року вперше була презентована керівникам служби ДІМ МВС в Дніпропетровському університеті внутрішніх справ шойно створена в межах спільного проекту Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і координатора Проекту ОБСЄ в Україні Програма корекційної роботи з особами, що вчинили насильство в сім'ї. До речі, це єдиний навчальний заклад у системі МВС, де на сьогодні є «інтерактивна кімната», яка надає змогу моделювати різні факти насильства та відтворювати дії дільничних під час його припинення.

Практика ж впровадження та застосування таких корекційних програм на сьогодні відсутні, як і достатня кількість підготовлених фахівців. Тільки у березні-квітні 2010 року, за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні, на базі Центру у справах сім'ї та жінок Деснянського району м. Києва були проведені перші тренінги

для спеціалістів, які здійснюватимуть впровадження таких програм. Ефективне ж функціонування системи протидії насильству в сім'ї неможливе без створення і належної роботи центрів для проведення корекційних програм. Звісно, вирішальну роль в цьому повинно відігравати Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, однак і МВС не повинно стояти осторонь вирішення цієї проблеми.

Окремо слід звернути увагу на судову практику адміністративного покарання кривдників за скоєння насильства в сім'ї, яка за останні 2 роки просто вражає своєю спрямованістю. Так, у 2009 році із 102232 розглянутих судами адміністративних матеріалів за ст. 173-2 КУпАП винесено покарання у вигляді попередження по — 3304 матеріалах (3,5%), **штрафу — 83687 (82%)**, адміністративного арешту — 14289 (14,2%), виправних робіт — 230 (0,3%).

За 8 місяців поточного року із 71025 розглянутих адмінматеріалів судами винесено покарання у вигляді попередження по 2461 матеріалу (3,5%), **штрафу — 58893 (83%)**, адмінарешту — 9279 (13%), виправних робіт — 64 (2,5%).

Тобто, більш, ніж за 83% розглянутих протоколів судами застосовувалось покарання у вигляді штрафу. Всім зрозуміло, що таке покарання не є індивідуальним покаранням кривдника, тому що штраф «лягає» обов'язком і на всю родину в цілому. **Дивно, що до цього часу не звернули уваги на це ні МВС, ні Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.** Покарання за вчинення насильства в сім'ї повинно обов'язково поєднуватись із трудовим вихованням — призначенням адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт у вечірній час після основної роботи, тобто у вільний особистий час сімейного кривдника. І аж ніяк скрутне економічне становище держави та місцевих бюджетів не повинно покращуватись за рахунок коштів з кишені сімей, що знаходяться у кризових ситуаціях.

Важливим кроком протидії насильству в сім'ї було прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення Концепції Державної програми підтримки сім'ї у 2006–2010 рр. Але ефективність цієї роботи могла бути лише за умови сформування відповідних регіональних програм заходів та механізмів їх реалізації на місцях. Проте успішною у 2010 році була діяльність більшості неурядових та громадських правозахисних організацій, що опікуються питаннями насильства в сім'ї та торгівлі людьми.

Саме ними систематично і цілеспрямовано здійснювались заходи інформаційного, просвітницького і профілактичного характеру. Надавалась практична, психологічна і юридична допомога особам, що опинились в кризових ситуаціях. Приймалась активна участь в регіонах у проведенні компаній і акцій, ініційованих, в тому числі, і Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту. Звісно, за відсутністю бюджетного фінансування такі масштабні заходи ставали можливими лише при підтримці та за міжнародними проектами Європейського Союзу, Ради Європи, Програмою розвитку ООН, Дитячим Фондом ООН, Міжнародною організацією праці.

01 серпня 2010 року у м. Київ успішно стартувала національна компанія «Я проти насильства», спрямована на об'єднання понад 200 000 людей по всій країні для публічного протесту щодо всіх форм насильства в сім'ї. Особливого резонансу набуло продовження акцій в м. Львів, Донецьку, Ялті, Одесі та багатьох інших містах України. Компанія включає рекламу на білбордах, мобільні скляні бокси із живими людьми, сотні тисяч вінілових браслетів зі словами «Я проти насильства», компанії в Інтернеті, промоційні події в клубах, на музичних фестивалях та вулицях. Це перший масштабний захід низки інформаційних акцій зі зміни гендерних стереотипів у суспільстві.

В рамках Проекту ЄС «Права дітей та жінок в Україні» розпочалося в регіонах розповсюдження 500 тисяч інформаційних карток для жертв домашнього насильства. Вони містять інформацію про те, до кого можна звернутись, та номери «гарячої» лінії, на яку можна зателефонувати для отримання допомоги. В серпні поточного року Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту проведено низку міжрегіональних семінарів з питань попередження насильства в сім'ї. Відбулися вони у м. Вінниця, м. Луцьк, Івано-Франківськ, Харків, Київ та інших містах України.

24–26 вересня 2010 року у м. Севастополь для працівників міліції п'яти регіонів (АР Крим, Херсонської, Миколаївської, Одеської та Запорізької областей) проведено тренінг «Соціально-психологічні аспекти роботи з дітьми, що зазнали насильства» в рамках реалізації проекту «Удосконалення механізмів взаємодії з питань захисту прав і свобод громадян України». Проведення заходу стало можливим завдяки фінансовій підтримці посольства Німеччини в Україні.

16–17 вересня у м. Київ Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна» проведено семінар «Проблема взаємодії «гарячих ліній», як частина механізму перенаправлення потерпілих від торгівлі людьми». 18 жовтня, у Європейський день боротьби з торгівлею людьми, Центр розпочав кампанію зі збору підписів під Петицією проти торгівлі дітьми та молоддю в сексуальних цілях, ініційованою міжнародною організацією ЕКПАТ.

Переважна більшість опитаних під час моніторингу «жертв» та членів родин сімей, що зазнали насильства, відверто повідомили, що саме широкомасштабне проведення таких акцій і підняття проблеми насилля в сім'ї на такий рівень втілює в них надію, що вони не покинуті наодинці зі своєю проблемою, принаймні, суспільством. Сприяє їх усвідомленню, що значна кількість людей широко співчуває і підтримує їх. Надихає та змушує не змиритись і продовжувати всіма можливими шляхами діяти і боротися задля подолання насильства.

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Насильство в сім'ї тісно пов'язане з торгівлею людьми. Світова спільнота прийняла ряд документів, які покликані протидіяти цьому ганебному явищу.

Йдеться про Пекінську Декларацію та Платформу дій, прийняту в ході IV Всесвітньої конференції з питань жінок (Пекін, 1995 р.); Резолюцію про основні заходи й ініціативи, направлені на втілення в життя Пекінської Декларації, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН в рамках 23 надзвичайного засідання «Нью-Йорк, 05–09 червня 2000 р.); Конвенцію ООН про боротьбу з міжнародною організованою злочинністю та Протоколом до неї про запобігання, припинення і покарання за торгівлю людьми, зокрема за торгівлю жінками та дітьми (2000 рік). Верховна Рада України у 2004 році ратифікувала Конвенцію ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю (Палермську Конвенцію) та додаткові протоколи

до неї, зокрема, Протокол про попередження й припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, та покарання за неї.

Слід згадати ще кілька документів, які тісно переплітаються з насильством в сім'ї. Мова йде про викрадення дітей, адже дуже часто, рятуючись від жорстокої поведінки батьків, саме діти стають «живим товаром» для не менш жорстоких дорослих. Тому прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (від 10.07.2006 р. № 952) дає можливість долучитися до міжнародно-правового механізму впорядкованого повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують за кордоном.

Іншим важливим документом, який спрямований на подальший розвиток умов для захисту прав та інтересів дитини, є Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» (від 03.08.2006 р.). Ратифікація конвенції є свідченням про готовність України дотримуватись міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей, зокрема, і тих дітей, що постраждали від насильства.

У січні 2006 року Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, зокрема до ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» та ст. 303 «Сутенерство або втягування особи в заняття проституцією», що дає підстави стверджувати про приведення деяких необхідних норм українського законодавства у відповідність з Палермською Конвенцією.

Позитивним кроком було і прийняття Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006–2010 роки. До її реалізації причетні дев'ять Міністерств та багато відомств. Та, на жаль, вона мала в більшій мірі декларативний характер.

Зовсім недавно, 21 вересня 2010 року, Парламент нарешті ратифікував Конвенцію Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми», яка застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, національними чи транснаціональними вони є, пов'язані чи не пов'язані з організованою злочинністю.

Актуальним на сьогодні є ратифікація Конвенції Ради Європи по боротьбі із сексуальною експлуатацією дітей та розбещення неповнолітніх. Конвенція була підписана Україною ще у 2007 році, але й досі не внесений до Верховної Ради Закон щодо її ратифікації.

На цей час Міністерством України у справах молоді, сім'ї та спорту у співпраці з іншими Міністерствами та відомствами, а також громадськими правозахисними організаціями, триває розробка нової Державної програми протидії торгівлі людьми (орієнтовно до 2015 року).

Проблема торгівлі людьми залишається однією з найактуальніших у світі. Звіт Міжнародної організації праці зазначає, що кількість випадків торгівлі людьми з метою примусової праці у світі становить 2,45 млн. осіб.

В Україні щороку жертвами торгівлі людьми стають понад 30 тис. громадян. Соціально-економічна ситуація в нашій країні та безробіття призвели до зниження життєвого рівня значної частини населення, створили умови для збагачення тіньових ділків та шахраїв, які організували кримінальний бізнес, що полягає у заволодінні обманним шляхом грошима громадян під виглядом їх працевлаштування на низькокваліфікованих роботах за кордоном, налагодженні каналів торгівлі людьми (перш за все жінками та дітьми). Торгівля людьми набирає щоразу ширших масштабів і дедалі більше жорстоких форм. Це злочинний бізнес, який посідає третє місце за рівнем прибутковості, поступаючись лише торгівлі зброєю та наркотиками. За останнє 10-річчя з нашої Батьківщини було вивезено близько півмільйона жінок. Нинішня економічна криза, яка поглинула Україну може стрімко змінити статистику кількості постраждалих від торгівлі людьми у бік зростання.

Експерти міжнародних організацій нарікають, що нині Україна не має ані програми, ані структури чи спеціалізованих будинків для реінтеграції жертв торгівлі, цими проблемами опікуються переважно громадські правозахисні організації. На даний час тільки за фінансової підтримки Міжнародної організації міграції в Україні функціонує сім центрів для потерпілих (у Волинській, Житомирській, Львівській, Одеській, Чернівецькій, Херсонській областях та у м. Київ).

Кількість випадків так званої «внутрішньої» торгівлі весь час зростає, а жертвами найчастіше стають мешканці сільської місцевості, бо там найгостріше відчутна проблема безробіття, кримінальні структури легко можуть вмовити селянина через необізнаність.

Проблем додає і те, що такі люди, які потерпіли від торгівлі, не знають, куди звертатись за допомогою, та бояться розголошу.

Саме це обговорювалось у Львові на конференції «Координація зусиль для виявлення та підтримки потерпілих від торгівлі людьми в сільській місцевості». Зростає кількість випадків, коли українці експлуатують своїх же громадян — це в першу чергу трудове та сексуальне рабство.

Органами МВС за 8 місяців 2010 року виявлено 189 злочинів за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України (проти 279 за 2009 рік), припинена діяльність шести ОЗГ міжнародних трафікерів (проти 11 у 2009 році). Встановлено та повернуто в Україну 254 постраждалих від торгівлі людьми (проти 335 у 2009 р.). За перше півріччя поточного року спеціалізованими підрозділами БЗПТЛ складено 2300 адміністративних протоколи за зайняття проституцією, з яких понад 40 — на неповнолітніх. Викрито близько 200 фактів створення місць розпусти та близько 100 випадків сутенерства.

Звичайно, ці цифри абсолютно не відображають реальних масштабів цього явища в Україні, а лише свідчать про низький рівень та неефективність діяльності органів внутрішніх справ в протидії торгівлі людьми. Їх заходи, в більшості, пов'язані у виявленні дрібних і незначних фактів злочинної діяльності осіб у цій сфері. Тривала за часом злочинна діяльність організованих на міжнаціональному рівні угруповань залишається поза увагою. Інформація, що стає предметом перевірки і викриття таких злочинів в основному надходить до правоохоронців від самих постраждалих осіб, їх рідних чи представників громадських правозахисних організацій, до яких вони звернулись за допомогою.

Не здійснюється з боку ОВС належне відпрацювання навіть осіб, що перебувають у стані потенційного ризику до скоєння таких дій.

Так, в 2010 році Буковинськими правоохоронцями за незаконний перетин кордону була затримана громадянка Молдови К. з 9-ти річною донькою З. Затримана має трьох дітей, вже двічі притягувалась до кримінальної відповідальності на Україні та досить часто займалась жебрацтвом в Сокирянському районі і м. Новодністровську. Гр. К. помістили разом з донькою у Чернівецький притулок для жертв домашнього насильства та й залишили поза увагою, доки до міськвідділу по телефону не надійшло повідомлення від мешканки Чернівців гр.

В. про те, що затримана К. пропонує їй купити за 60 тис. грн. свою дев'ятирічну доньку. При цьому громадянка Молдови запевняла В. в тому, що якщо та не погодиться купити доньку, то в Молдові вже є покупець, який купить нирку її дитини за 6000 доларів США. Тільки після цього правоохоронцями були вжиті відповідні заходи і гр. К. була на гарячому затримана під час продажі своєї доньки.

Залишаються безконтрольними з боку ОВС і деякі найбільш ймовірні шляхи торгівлі людьми.

Так, на початку літа з Тернопільського ВЕЖУ до Болгарії було відправлено 49 студентів-бакалаврів з туризму і готельно-ресторанної справи для проходження виробничої практики за спеціальністю. Однак в дійсності студентів змусили виконувати чорну роботу (прибирати в номерах та на пляжах) по 14 годин на добу. Кошти їм не сплачували (як з'ясувалось пізніше — їх отримували викладачі навчального закладу), годували дітей один раз на добу. Проживали студенти в нестерпних умовах, їх паспорти були відібрані роботодавцями відразу по прибуттю в Болгарію. Тому змоги самостійно повернутись до України вони не мали. Реакції на їх телефонні дзвінки до свого учбового закладу з вимогами припинити таку «практику» та повернути їх додому не було. Тільки після того, як декільком студентам вдалося втекти звідти і повернутись в Тернопіль, а згодом офіційно звернутись із заявою до міліції, студенти були повернуті на Україну. Відносно ж викладачів була порушена кримінальна справа.

На жаль, на сьогоднішній день, проходження практики студентами за кордоном законодавчого врегулювання не має, і жодне міністерство, в тому числі й МВС, ініціативи щодо його упорядкування не проявило.

Не зацікавило у квітні цього року працівників сектору ВГРФО Конотопського міськвідділу наполегливе прохання 18-річної гр. О. про якнайшвидше отримання закордонного паспорту для виїзду і працевлаштування в Іспанії. Тільки повідомлення представників громадської організації до УМВС Сумської області про досить сумнівне вербування 45-річним сумчанином П. в Іспанію дівчат офіціантками, змусило міліцію розпочати перевірку. За її результатами відносно торговця «живим товаром» була порушена кримінальна справа, попереджено вивіз двох дівчат за кордон та повернуто в Україну дівчину з Миколаєва, що раніше вже була відправлена до Іспанії.

Не приділяється достатньо уваги з боку працівників ОВС функціонуванню приватних саун, масажних кабінетів, туристичних фірм, шлюбних і модельних агентств, які доволі часто стають лише прикриттям для протиправної діяльності в цій сфері та діяльність котрих повинна постійно перебувати в їх полі зору.

Існування фірм-посередників, які продовжують, на сьогодні, займатись шахрайською або злочинною діяльністю є результатом бездіяльності з боку органів внутрішніх справ. Бо саме вони нехтують положеннями Постанови Кабінету Міністрів України № 1013 від 19.11.2008 року «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з посередництва в працевлаштуванні за кордоном та визначається періодичність проведення планових заходів Державного нагляду (контролю)». Цей нормативно-правовий акт установив чіткі критерії з оцінки загроз вчинення щодо особи шахрайських дій недобросовісними ліцензіатами, неправомірних дій іноземних роботодавців, загроз стати жертвою торгівлі людьми. Її положення для здійснення контролю та ініціювання перед Міністерством праці та соціальної політики питання про скасування ліцензій з боку правоохоронців не виконуються.

Практично не використовуються органами внутрішніх справ Методичні рекомендації щодо розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, розроблених ще у 2009 році спільно з Американською асоціацією юристів. Їх зміст було узгоджено із судовою палатою у кримінальних справах Верховного суду України і Генеральною прокуратурою та рекомендовано до впровадження в практичну діяльність оперативних і слідчих органів внутрішніх справ.

Не сприяє результативній протидії і відсутність чіткого законодавчого визначення поняття дитячої порнографії. **На жаль, МВС в питанні внесення змін до ст. 301 КК України, належної наполегливості не проявляє.**

Співпраця регіональних структур органів внутрішніх справ з організаціями, що опікуються проблемами торгівлі людьми, тісного характеру не має та є епізодичною. Телефон «гарячої лінії» МВС з питань торгівлі людьми працює лише в денний час два дні на тиждень, що є вкрай недостатнім.

8. Попередження насильства в сім'ї та торгівлі людьми

Отже, на сьогодні нагальним для ОВС є напрацювання ефективного механізму виявлення жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги, що має бути прописано у Законі «Про запобігання торгівлі людьми». Поки що такий проект Закону лише напрацьований і перебуває з 2008 року на узгодженні. Коли він буде ухвалений Парламентом — невідомо.

Саме тому необхідні завчасне ініціювання та лобювання змін до національного законодавства, які б дали змогу більш результативно протистояти як насильству в сім'ї, так і торгівлі людьми.

У свою чергу, необхідне і подальше удосконалення відомчої нормативної бази, що сприяло б реальному затвердженню в якості пріоритетних напрямків діяльності із протидії насильству в сім'ї і торгівлі людьми та визначенню головних критеріїв оцінки роботи відповідних служб. Актуальним залишається і підвищення рівня особистої професійності працівників ОВС.

МВС України потребує на підтримання постійної і дійсно тісної співпраці з міжнародними неурядовими та громадськими правозахисними організаціями, що опікуються зазначеними проблемами. Вкрай нагальним є налагодження територіальними ОВС чіткої координації з відповідними державними установами та соціальними службами на місцях, що надавало б змогу невідкладного і оперативного вирішення всіх питань. Лише за таких умов можливе ефективне попередження насильства в сім'ї та успішна протидія торгівлі людьми з боку органів внутрішніх справ.

9.

Захист прав дитини в контексті діяльності МВС України

Жученя В.С.

1. ОХОРОНА ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

З 2008 року процес зменшення чисельності дітей в Україні та зниження їх питомої ваги в загальній кількості населення продовжувався. За період 1990–2008 рр. чисельність дітей зменшилась на 5118,8 тис. осіб, тобто майже на 40%, а питома вага в загальній чисельності населення — з 25,8% до 17,8% . Станом на 01.01.2009 р. число дітей віком до 18 років в Україні становило 8 186 277 осіб, у т. ч. 4 201 286 осіб чоловічої статі (51,3% від загальної кількості дітей) та 3 984 991 — жіночої (48,7%). 64% дітей проживає в міських поселеннях країни, 36% — жителі сільської місцевості. Останніми роками в результаті поступового підвищення рівня народжуваності, яке спостерігається з 2003 року, темпи зменшення чисельності дітей в Україні уповільнились. Відтак зросла частка наймолодших — дітей віком до 4 років. Однак це зростання поки що не може компенсувати зменшення чисельності дітей інших вікових груп.

Упродовж 1990–2008 років чисельність дітей скоротилась і в міських поселеннях і в сільській місцевості України, однак особливо інтенсивно цей процес відбувався в містах, де за цей період їх число зменшилось майже удвічі, натомість у сільській місцевості — на 30%.

За 2008 рік чисельність дітей в Україні зменшилась на 139 410 осіб, тобто на 1,7%: в міських поселеннях — на 1,4%, у сільській місцевості — на 2,2%. Це скорочення було зумовлене зменшенням числа

дітей старше 6 років, у той же час вікова група дітей до 6 років зросла за 2009 рік майже на 4,6%, у тому числі у віці 0–2 роки — на 6,2%.

В Україні охорона дитинства визнана загальнонаціональним пріоритетом. Принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини покладений в основу державної політики у сфері охорони дитинства та регулювання сімейних відносин. Питання попередження і подолання дитячої бездоглядності й безпритульності займає також одне із центральних місць у політиці МВС України.

Для вирішення цих проблем в Україні діє:

- Конвенція ООН про права дитини
- Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III
- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р. № 2558-III
- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III
- Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки» від 18.11.2003 р. № 1281-IV
- Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» від 03.08.2006 р. № 69-V
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту інвалідів» від 3 травня 2007 року № 1000-V
- Закон України «Про внесення змін до статті 11 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 15.01.2009 р. № 876-17
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 15.01.2009 р. № 878-17
- Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року
- Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, МВС, Мінтрансу та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.06 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної

роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах».

У цих документах надані конкретні завдання щодо поліпшення соціального захисту дітей, подолання дитячої бездоглядності і безпритульності, розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхи і способи вирішення проблем, які породжують негативні прояви у дитячому середовищі. З метою забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в регіонах затверджені регіональні плани заходів з виконання Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року.

Для попередження тортур, насильства і перевищення повноважень працівниками міліції по відношенню до дітей вулиці Парламент прийняв **Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо поміщення дітей у приймальники-розподільники для дітей.**

Необхідність прийняття цього Закону пов'язана з тим, що положення чинного законодавства не в повній мірі відповідають статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція). Конвенція була ратифікована Верховною Радою України (Закон України від 17.07.1997 р. № 475-97/ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції») та відповідно до статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Держави, які ратифікували Конвенцію, згідно зі статтею 1 Конвенції взяли на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Розділі 1 цієї Конвенції. Відповідно до частини 3 пункту (b) статті 31 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів від 1969 р., ратифікованої Україною 14 травня 1986 р., разом з договором враховується наступна практика його застосування, яка встановлює угоду учасників щодо тлумачення. Крім того, відповідно до статті 32 Конвенції питання тлумачення і застосування Конвенції належить до виключної компетенції Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд), який діє відповідно до Конвенції. Таким чином, рішення Європейського суду є невід'ємною частиною Конвенції як практика її застосування і тлумачення.

Стаття 5 Конвенції гарантує одне з основоположних прав — право на свободу та особисту недоторканність. Втручання у це право належить до числа найсерйозніших обмежень основних свобод. У контексті проблеми позбавлення волі мають бути чітко врегульовані два питання: перше — це умови, за яких допускається таке позбавлення свободи; друге — гарантії, що мають бути надані затриманим особам.

Відповідно до практики Європейського суду позбавлення свободи має знаходитись під незалежним судовим контролем (справа «Курт проти Туреччини», заява № 24276/94, рішення від 25.05.1998 року, п. 123).

Крім того, частина 3 статті 7і Кримінального-процесуального кодексу України передбачає, що якщо встановлено, що особу у віці від 11 до 14 років, яка вчинила тяжкий злочин (тобто суспільно небезпечне діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачене покарання у виді позбавлення волі понад п'ять років), необхідно у зв'язку з цим негайно ізолювати, то за постановою слідчого або органу дізнання за згодою прокурора за вмотивованим рішенням суду її може бути поміщено у приймальник-розподільник для дітей.

Частина 5 статті 447 Кримінального-процесуального кодексу України передбачає, що в разі наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка підлягає за ухвалою суду направленню до спеціального навчально-виховного закладу, буде займатися протиправною діяльністю, а також з метою забезпечення виконання своєї ухвали суд вправі тимчасово, строком до 30 діб, помістити цю особу у приймальник-розподільник для неповнолітніх.

Чинним же Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» закріплена можливість доставлення у приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ дітей віком від 11 до 18 років на термін до 30 діб, які вчинили правопорушення до досягнення віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, якщо є потреба негайно ізолювати їх (за постановою органу дізнання, слідчого, санкціонованою прокурором, або за постановою суду); згідно з рішенням суду направляються у спеціальні установи для дітей; самовільно залишили спеціальний навчально-виховний заклад, де вони перебували; перебувають у розшуку.

Таким чином, існуючі норми щодо можливості тримання дітей у приймальниках-розподільниках до 30 діб без рішення суду суперечать статті 5 Конвенції, яка передбачає наявність судового контролю за затриманням особи (беззаперечно, це також стосується дітей віком від 11 до 18 років), а також статтям 7-ї і 447 Кримінально-процесуального кодексу України.

Крім того, оскільки приймальник-розподільник є спеціальною установою для тимчасового тримання, а судовий контроль за позбавленням свободи передбачає також і контроль за строком, на який таке обмеження застосовується, проектом передбачено визначення судом строку, необхідного для перебування дитини у приймальнику-розподільнику залежно від конкретних обставин, за яких такий засіб застосовується до конкретної дитини.

Згідно з чинними положеннями Кримінально-процесуального кодексу України у разі вчинення особою у віці від 14 до 16 років тяжкого злочину, її неможливо помістити у приймальник-розподільник для дітей навіть у ситуації, коли є достатні підстави вважати, що ця особа буде намагатися ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати протиправну діяльність. Таким чином, внесення змін потребує і стаття 7-ї Кримінально-процесуального кодексу України щодо віку особи, оскільки, за загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до скоєння злочину виповнилось 16 років.

Ухвалення вказаного Закону дозволить привести положення національного законодавства до вимог Конвенції, а також надасть можливість уникнути констатації Європейським судом порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією та виплати справедливої сатисфакції за таке порушення.

1.1. ВИЯВЛЕННЯ, ОБЛІК І СУПРОВОДЖЕННЯ СІМЕЙ, ЯКІ НЕСПРОМОЖНІ АБО НЕ БАЖАЮТЬ ВИКОНУВАТИ ВИХОВНІ ФУНКЦІЇ СТОСОВНО ДІТЕЙ

Вибіркове обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Держкомстат України, дає можливість проаналізувати сімейні умови проживання дітей в останні роки. За даними цього обстеження частка домогосподарств з дітьми до 18 років, які не мали одного чи

обох батьків, у загальній кількості домогосподарств з дітьми становила у 2007 році — 19,2%, у 2008 році — 19,4%. Одним із факторів зростання цього показника є поширення сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та опікунських сімей). Отже, хоча більшість українських дітей проживає у складі повної сім'ї з батьком і матір'ю, **майже кожна п'ята дитина проживає в неповній сім'ї, у більшості випадків — без батька**, що суттєво впливає на загальні умови життєдіяльності й розвитку підростаючого покоління в країні. У більшості випадків в сім'ї виховується одна дитина: це 70,9% всіх сімей з дітьми, у тому числі в містах — 76% сімей, у селах — 59,5%.

З початку впровадження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, виявлено 321 977 сімей, в яких виховується 485 459 дітей. 67 900 сімей, в яких виховується 107 907 дітей виявлено протягом 2009 року. Найбільша кількість виявлених сімей була у Донецькій (19 278), Дніпропетровській (6 629), Полтавській (2 942), Кіровоградській (2 672), Харківській областях (2 669).

Як і протягом попередніх років, найбільш активно включені до процесу виявлення сімей такі суб'єкти: служби у справах дітей, управління (відділи) охорони здоров'я, управління (відділи) та заклади освіти. **Станом на 01.01.2010 року у Загальному банку даних сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, перебувало 67 111 сімей** (в них 138 042 дитини). На кінець 2008 року ця цифра складала 64 850 сімей (в них 129 238 дітей), що на 3% є меншим, ніж у 2009 році. Із загальної кількості сімей, які перебували на обліку у 2009 році, було виведено 28 783 сім'ї у зв'язку з подоланням складних життєвих обставин (28% від загальної кількості сімей, які перебували на обліку). Протягом двох останніх років закріпилася тенденція до виведення сімей із банку даних (у 2008 році цей показник складав 29% (26 509 сімей)).

Сім'ї перебувають на обліку через такі причини: зневажливе ставлення та складні стосунки в сім'ї — 29,4% (у 2008 році 26,9%); наркотичну або алкогольну залежність одного/декількох членів сім'ї — 22% (2008 — 22%), інвалідність батьків або дітей — 11% (2008 рік — 11,5%), через безробіття членів сім'ї — 12% (2008 рік — 10,8%), безпритульність — 1,4% (2008 рік — 1,6%), насильство в сім'ї — 2,6% (2008 рік — 2,5%), вимушену міграцію — 1,2% (2008 рік — 0,01%),

перебування у місцях позбавлення волі — 2,4% (2,6%), сирітство — 8,7% (2008 рік — 8,5%).

З метою попередження соціального сирітства дана категорія сімей відвідується працівниками служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органів охорони здоров'я, освіти, перевіряються умови утримання та виховання дітей у цих сім'ях, надається всебічна допомога. Проте подолання проблем негативних проявів серед дітей (дитячої безпритульності, бездоглядності, розповсюдження наркоманії, токсикоманії, алкогольної залежності серед дітей) можливе **лише при скоординованій співпраці усіх зацікавлених в охороні дитинства** державних та громадських структур.

Аналіз свідчить, що найбільш поширені причини дитячої безпритульності та бездоглядності є:

- неспроможність багатьох сімей виховувати дітей, мотивована бідністю, безвідповідальністю батьків;
- застосування в сім'ях жорстоких форм виховання;
- безробіття, ріст цін на товари першої необхідності, зокрема, дитячі, і, як результат, погіршення матеріального благополуччя значної частини населення регіонів.

Якщо у середині 90-х років державна політика попередження і подолання дитячої безпритульності й бездоглядності зводилася в основному до вилучення дітей з вулиці і влаштування їх до притулків для дітей (головними завданнями яких було нагодувати, одягти, надати тимчасове житло, встановити особу дитини та повернути її до родини або навчального закладу), **то із середини 2000-х років головним завданням державної політики стало надання комплексної соціально-психологічної допомоги дитині й вирішення її подальшої долі — повернення в сім'ю** (за умови, якщо причини її виходу на вулицю в сім'ї нейтралізовані), надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, та влаштування її до сімейних форм виховання.

1.2. СТАН СПРАВ ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Протягом 2008 року відбулися позитивні зміни і у сфері попередження правопорушень, що скоюються дітьми. У 2008 році продовжилась тенденція попередніх років щодо зменшення чисельності

дітей, які перебувають на обліку в органах кримінальної міліції у справах дітей. У 2008 році чисельність таких дітей, якщо порівнювати з 2007 роком, скоротилась майже на 5% і становила 28,9 тис. дітей проти 30,4 тис. у 2007 році.

За скоєння злочинів, за даними Державної судової адміністрації, протягом 2008 року засуджено 10 078 неповнолітніх, що на 9,8% менше, ніж у 2007 році (11 170 засуджених). Структура видів злочинів залишається незмінною: **перше місце займають крадіжки; на другому місці грабежі; третє місце посідають злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту.** Відбувають покарання за цими видами злочинів відповідно 41,3%, 21,0% та 6,9% дітей від загальної кількості засуджених неповнолітніх.

Протягом 9 місяців 2010 року в Україні неповнолітніми прийнято участь у вчиненні **13 532 (+2508)** злочинів. Тобто спостерігається збільшення на **22,8%** кількості злочинів, здійснених неповнолітніми. Із загальної кількості скоєних злочинів за 9 місяців 2010 року — **6953** склали тяжкі та особливо тяжкі, що на **1120 фактів** більше, ніж у аналогічному періоді 2009 року. Разом з тим, у поточному році відбулося зниження злочинності неповнолітніх по видах, а саме:

- умисні вбивства 65 (68 за 9 місяців 2008 р.) — на 4.4%;
- умисні тяжкі тілесні ушкодження 95 (136) — на 30.1%;
- згвалтування 31 (49) — на 36.7%;
- розбій 321 (485) — на 33,8%;
- грабїж 1234 (2011) — на 38,6%;
- хуліганство 437 (702) — на 37,7%.

Найбільшу питому вагу у структурі злочинності неповнолітніх займають **крадіжки особистого майна — 9051**, що на **93.0% більше**, ніж у минулому році (**4689**).

Проведений аналіз злочинів вказує, що злочини скоюють, в основному, неповнолітні з малим сімейним достатком, підлітки, які виховуються у неповних та неблагополучних родин, де на недостатньому рівні або зовсім відсутній контроль батьків.

В 2010 році в деяких регіонах відбулося зростання кількості злочинів, здійснених неповнолітніми. **Найбільше цей зріст має місце:**

- Південна залізниця, на 150 %;
- Одеська залізниця, на 92.9%;
- Миколаївська обл. На 108.9%

- Закарпатська обл., на 69.5%;
- Чернівецька обл., на 52.4%;
- Кіровоградська обл., на 48.3%.

З метою протидії негативним проявам у середовищі неповнолітніх працівниками кримінальної міліції у справах дітей, іншими зацікавленими органами запроваджуються такі форми роботи, як оперативні відпрацювання міст та районів з метою виявлення неповнолітніх, які вживають алкогольні напої, токсичні та наркотичні речовини; контроль за дотриманням правил торгівлі в частині продажу неповнолітнім алкогольних напоїв, медичних препаратів; виявлення дорослих осіб, які втягують неповнолітніх до наркоманії, пияцтва.

Одним з факторів складної криміногенної ситуації в підлітковому середовищі є ослаблення роботи з організації дозвілля дітей за місцем проживання. Комерціалізація дитячого дозвілля, включаючи фізичну культуру і спорт, зробила недоступними для більшості дітей організовані форми відпочинку. Діючі дитячі установи за місцем проживання не завжди виконують покладені на них завдання по організації змістовного дозвілля дітей. Режим їхньої роботи, її зміст часто не відповідають вимогам дітей, діяльність носить формальний характер, слабка матеріально-технічна база цих установ, недостатній рівень охоплення гуртковою роботою (29 %). Часто на соціалізацію дітей негативно впливають засоби масової інформації, що ведуть приховану і відкриту пропаганду сексуальної всюдозволеності, порнографії, насильства, злочинності, наркоманії. У дитячому та молодіжному середовищі культивуються не найкращі зразки закордонної моралі та культури.

2. ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ДІТЕЙ ГРУП РИЗИКУ

Найуразливішими для насильства з боку правоохоронців є діти, які знаходяться в конфлікті з законом і соціальні сироти, — ті хто з різних причин не може розраховувати на допомогу своїх батьків або родичів, опікунів. Досвід громадських організацій, безпосеред-

ня участь у перевірках скарг та моніторингу місць несвободи ОВС свідчить про те, що практично кожен контакт дітей з зазначених груп з міліціонерами супроводжується порушеннями закону з боку останніх. Спектр їх досить широкий: від психологічного тиску і незаконного затримання до жорстокого поводження, яке нерідко можна було б кваліфікувати як тортури. Але в тому-то річ, що довести стосовно таких дітей факт протизаконного ставлення надзвичайно складно.

Порушуючи свої зобов'язання перед світовою спільнотою, Україна досі не створила ефективного механізму правового захисту, доступного представникам цих вразливих груп, а вже існуючі (УМДПЛ в МВС, громадські ради, мобільні групи в ГУМВС, УМВС) були поспіхом скорочені та позбавлені будь-яких можливостей на існування. Страждаючи від свавілля міліції, такі діти, проте, не готові свідчити в суді проти своїх катів, які завдяки досвіду і посадам мають значно більше можливостей «вийти сухими з води», щоб потім помститися юним «шукачам справедливості». Ситуація посилюється і мовчазним схваленням суспільства — велика частина українців не вважають застосування насильства до дітей у конфлікті з законом неприйнятною практикою. Навпаки — «розумна» жорстокість вважається гарним засобом виховання і профілактики підліткової злочинності.

Але в дійсності через такий підхід працівників міліції до «справи» ми отримуємо жахливі результати.

Кіровоградська область

31 травня 2010 року о 15.00 годині в УМВС України в Кіровоградській області відбулося засідання Громадської ради. Одне з питань, що було розглянуто, — розгляд інформації про катування затриманих в Ленінському РВ.

Начальником Управління на засіданні для перевірки фактів застосування фізичного впливу працівниками Ленінського РВ у м. Кіровограді відносно затриманих Бондаря А.Ю., Маленка Д.В. та Іванченка С.С. була утворена робоча група у складі :

- Чернова С.В. — члена мобільної групи; юриста Кіровоградської Асоціації «Громадські ініціативи»;

- Завгороднього А.І. — члена Громадської ради, юриста Кіровоградської Асоціації «Громадські ініціативи»;
- Жучені В.С.— відповідального секретаря;
- Стрілецького В.І.— працівника ВГБ УМВС,

В цей же день зазначена робоча група після закінчення засідання Громадської ради у зазначеному вище складі відвідала ІТТ Кіровського РВ м. Кіровограда та здійснила перевірку шляхом опитування затриманих, працівників ІТТ та ознайомлення із внутрішньою документацією ІТТ.

Іванченко С.С. 1999 р.н. та Маленко Д.В. 1983 р.н. пояснили, що 23 травня 2010 року вони були затримані та доставлені до Ленінського РВ, в приміщенні якого працівники міліції в цивільному одязі в кількості від 3 до 7 осіб в службових кабінетах побили їх. Удари наносили руками та ногами по різним частинам тіла. Після цього їх затримали, допитали як підозрюваних та доставили до ІТТ. Термін затримання продовжено судом до 10 діб.

При допиті слідчому Ленінського РВ (перший допит неповнолітнього Іванченка С.С. проведено за участі адвоката.), слідчим прокуратури затримані не заявляли про побиття їх працівниками міліції. Не зверталися із заявами про побиття ні до прокурора району, міста, області.

Не заявлено ними скарг на стан здоров'я або наявність тілесних пошкоджень і при поміщенні в ІТТ. Про побиття їх працівниками міліції затримані вперше повідомили своїх захисників через 3–4 дні після затримання, які за їх словами і звернулися до із скаргами до органів прокуратури.

Приблизно в цей же проміжок часу судово-медичним експертом проводилось їх судово-медичне обстеження, при якому було виявлено наявність тілесних ушкоджень у вигляді крововиливів в різних частинах тулубу, верхніх і нижніх кінцівках .

На час спілкування затриманих із членами комісії, за ствердженням опитуваних, сліди тілесних ушкоджень на їх тілах відсутні. За скаргами Іванченка С.С. на болі в області нирки, а Маленка Д.В. — в області колінного суглоба працівники ІТТ викликали лікаря «швидкої допомоги» 30 травня 2010 року, який надав їм медичну допомогу, про що зробив відповідні записи в журналі. Крім цього, стосовно усіх трьох зроблено запис про можливість утримання в ІТТ. 31.05.2010 р.

Бондарь А.Ю. піддавався ультразвуковому дослідженню та огляду лікаря-уролога, патології не виявлено.

Згідно з повідомленням прокуратури Ленінського району, на підставі звернення батьків обвинувачуваних по ч. 2 ст. 187 КК Іванченка, Маленка і Бондаря здійснюється дослідча перевірка фактів застосування до підслідних працівниками Ленінського РВ засобів фізичного впливу.

2 червня 2010 року Ленінським судом м. Кіровограда Іванченко, Маленко і Бондарь арештовані терміном на 2 місяці та перевезені до слідчого ізолятора.

Інформація, що була отримана під час зустрічі із затриманими була доведена до начальника управління. Проведення службової перевірки покладено на ВВБ УМВС. Прокуратурою району по даному факту порушена кримінальна справа.

Харківська область

10.08.2010 в селі Мартове Печенізького району Харківської області правоохоронці відкрили вогонь по неповнолітнім.

Конфлікт зав'язався вночі біля житлових будинків, де молодь відпочивала на лавці. За словами очевидців, мимо на автомобілі проїздили міліціонери. Почалися образи, які переросли в бійку, після чого один з правоохоронців дістав пістолет і гумовими кулями травмував трьох парубків. Самі потерпілі і їх родичі від коментарів відмовляються.

У Чугуївській міжрайонній прокуратурі порушили кримінальну справу за фактом хуліганства із застосуванням зброї. «Якщо коментувати ті свідчення і ті пояснення, які давали працівники міліції, то вони намагалися перешкоджати порушенню громадського порядку. Але про це не повідомили своєчасно. З точки зору підлітків, працівники міліції знаходилися в стані алкогольного сп'яніння, здійснювали хуліганські дії, ображали їх нецензурними словами, через це стався конфлікт», — відзначив чугуївський міжрайонний прокурор О. Бондаренко.

У міліції в результаті перевірки з'ясували, що співробітники ОВС поводитися не згідно із законом. Навіть якщо підлітки буянили, міліціонери повинні були викликати підмогу і задокументувати факт хуліганства, а не стріляти в неповнолітніх. «Вони обидва

попереджені про неповну посадову відповідність, а стосовно співробітника, який застосовував пістолет з гумовими кулями, підписаний наказ про звільнення з органів внутрішніх справ», — відзначив заступник начальника облуправління міліції, начальник управління кадрового забезпечення А. Стародубцев (<http://ua.proua.com/news/2010/08/10/104338.html>).

3. ПРОБЛЕМИ НЕДОСКОНАЛОСТІ ПРОЦЕДУРИ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЩО СТАЛИ СВІДКАМИ АБО ПОТЕРПІЛИ ВІД ЗЛОЧИННИХ ДІЯНЬ

Окрему проблему ставлення з боку агентів держави до дітей групи ризику, становить *процедура та вимоги до допиту дитини, яка стала жертвою чи свідком злочину*.

Нагадаємо, що одним з документів, в якому найбільш докладно визначаються вимоги до допиту дитини — свідка чи жертви злочинних посягань, є Конвенція Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. В ст. 35 Конвенції «Опитування дитини» вказується, що кожна держава має вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

- a) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;
- b) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- c) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- d) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- e) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
- f) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Вимагається вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її внутрішнього законодавства.

Більшість цих вимог не втілено на рівні національного законодавства України.

За кримінально-процесуальним законодавством України передбачається допит дитини як на стадії досудового слідства (ст. 168 Кримінально-процесуального кодексу України), так і на стадії судового розгляду справи (статті 307, 308 КПК України), в ході якого всі учасники процесу, а також суд та прокурор матимуть можливість задавати питання свідкові чи потерпілому.

Відповідно до ст. 307 та ст. 308 Кримінально-процесуального кодексу України у виняткових випадках, коли цього вимагають інтереси справи або безпека свідка, допит дитини за ухвалою суду може бути проведений у відсутності підсудного. Після повернення підсудного до залу суд зобов'язаний ознайомити його з показаннями свідка чи потерпілого і надати йому можливість задавати питання свідкові чи потерпілому, а також дати пояснення з приводу їх показань. По закінченні допиту неповнолітній свідок видаляється із залу суду, крім випадків, коли суд з власної ініціативи або за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду визнає присутність цього свідка в залі суду необхідною.

За кримінально-процесуальним законодавством України особою, що проводить допит дитини на стадії досудового слідства, виступає слідчий, а на стадії судового розгляду справи — суд. Це не виключає право слідчого або суду доручити особам, які долучаються до проведення допиту, поставити перед свідком чи потерпілим ряд запитань.

Відповідно до ч. 1 ст. 168 та ст. 307 КПК України при допиті свідка у віці до 14 років, а на розсуд слідчого чи суду, і у віці від 14 до 16 років викликається педагог. Педагог виступає в даному випадку як спеціаліст

Слідчий або суд може визнати необхідною присутність лікаря при допиті неповнолітнього свідка чи потерпілого віком до 16-ти років, що, як правило відбувається у разі відсталості у фізичному чи розумовому розвитку допитуваного, його хворобливості.

До початку допиту зазначеним особам роз'яснюється їх обов'язок бути присутніми при допиті, а також право викладати свої зауваження і з дозволу суду задавати свідкові або потерпілому запитання. Слідчий або суд вправі відвести поставлене запитання. Але запитання, поставлені дитині педагогом або лікарем, і їх зауваження обов'язково заносяться до протоколу допиту або протоколу судового засідання (ч. 2 ст. 168, ст. 307 КПК України).

Слід підкреслити, що законодавство України не виключає можливість залучення до участі в допиті неповнолітнього свідка разом з педагогом, лікарем та іншими передбаченими КПК України особами, *спеціаліста — фахівця в галузі загальної психології та дитячої психології, проте і не вимагає участі такої особи при допиті дитини.*

Відповідно до ч. 1, ч. 2 ст. 168 та ст. 307 КПК України при допиті неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років, а за розсудом слідчого або суду — віком до шістнадцяти років *за необхідності* викликаються *батьки чи інші законні представники неповнолітнього.*

Інші вимоги до допиту дитини, закладені міжнародними стандартами прав дитини, кримінально-процесуальним законодавством України прямо не передбачені. Невирішеними залишаються ще ряд важливих процесуальних питань допиту дитини, зокрема, вимога щодо підписання особою, яка допитується, протоколу допиту свідка чи потерпілого, вимога щодо оголошення їй змісту протоколу допиту та ін.

Крім того, міжнародні стандарти прав дитини поширюють вимоги щодо особливостей допиту та проведення інших слідчих дій на всіх осіб до досягнення 18 років, тоді як за кримінально-процесуальним законодавством України особливості допиту неповнолітнього свідка стосуються лише особи, яка не досягла 16 років.

ВИСНОВКИ

1. Недостатня увага місцевих органів влади до проблем дітей кризових категорій не сприяє вирішенню проблем дитячій бездоглядності та безпритульності в регіонах. Про це свідчить рівень фінансового забезпечення запланованих заходів

та Програм для соціального захисту дітей, особливо дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, профілактики негативних проявів серед дітей.

2. Необхідно припинити практику незаконного поміщення дітей зі шкіл-інтернатів та дитячих будинків у психіатричні лікарні та забезпечити ефективний механізм реагування на подібні випадки з боку правоохоронних органів.
3. Необхідним є розширення й удосконалення процесуальних можливостей для дітей брати участь у процесі прийняття рішень у справах, що торкаються їх інтересів; це особливо стосується процедур досудового провадження і слідчих дій.
4. Нагальними є зміни процедур ведення слідства й судового провадження. Дитина повинна спілкуватися з особами, які ведуть слідство, через психолога в безпечній обстановці. Умови мають бути максимально розробленими для того, щоб дитина не брала безпосередньої участі в процесі судового провадження або слідства. Для цього також важливим є використання аудіо- та відео засобів, «венетіанського дзеркала» під час допитів з метою запобігти багатократному повторенню показань.

10. | **Захист прав іноземців, біженців та шукачів притулку**

Батчаєв В.К.

Перебування іноземних громадян у чужій для них країні завжди є питанням непростим та неоднозначним як для самих іноземців, так і для влади цієї країни, яка, впроваджуючи ті чи інші норми права, декларує на офіційному рівні своє ставлення до іммігрантів, намагається передбачити та одночасно визначити шляхи вирішення певних проблем, що неминуче виникають у зв'язку з в'їздом і проживанням іноземців на її території. При цьому кожна держава вишукує свої власні моделі імміграційної політики, які не тільки би забезпечували упорядкування імміграційних процесів та подолання неприємних наслідків неконтрольованої імміграції, а і відповідали би загальноприйнятим міжнародним принципам захисту прав і свобод мігрантів, сприяли їх скорішій адаптації до національного, соціально-економічного та культурного середовища. Проте обов'язковою передумовою розроблення будь-якої концепції імміграційної політики є, передусім, аналіз та об'єктивна оцінка стану імміграційної ситуації у державі та прогнозування динаміки розвитку міграційних потоків на майбутнє.

На початку розбудови незалежності України, влада, обравши за зразок європейське імміграційне законодавство та міжнародні правозахисні стандарти, обрала курс на розвинення у державі національного правового режиму перебування іноземців, при якому останні мають, за виключенням окремих обмежень, практично ті самі права, свободи і обов'язки, що і громадяни України. Вказаний принцип взаємостосунків був закріплений статтею 26 Конституції

України і статтею 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Проте, через лібералізацію порядку в'їзду іноземних громадян та недостатній рівень забезпечення охорони державного кордону, Україна зіштовхнулася з незвичним для неї на той час явищем — масовим і неконтрольованим прибуттям іноземців на її територію. Наявність інших першочергових державних пріоритетів, відсутність або недосконалість відповідних нормативних актів, обмежені фінансові можливості, розбалансованість економіки України зумовили певну розгубленість і безпорадність влади — до 1996 року протидія нелегальній міграції у державі фактично не здійснювалась, у тому числі й органами внутрішніх справ. Втім, засвідчене на офіційному рівні невдоволення західноєвропейського суспільства такою ситуацією («нелегали» використовували Україну, як транзитний канал свого переміщення до країн Західної Європи), примусило владу звернути увагу на проблему нелегальної міграції та спонукало до проведення певних дій щодо стабілізації імміграційних процесів. Урядом країни було прийнято ряд нормативно-правових актів, регламентуючих перебування в Україні іноземних громадян та визначені державні органи, на які покладалась відповідальність за здійснення контролю за проживанням іноземців у країні. Одним з таких органів стала міліція, яка, з року в рік посилюючи свою активність, розпочала роботу по виявленню та покаранню іноземців—порушників.

Слід зазначити, що у подальшій законотворчій діяльності, до якої активно залучалось Міністерство внутрішніх справ, Україна поступово, але невпинно відходила від проголошених нею ж принципів розвинення національного правового режиму перебування іноземців в державі, звужуючи та обмежуючи їх права. Основним напрямком державної імміграційної політики стала жорстка протидія нелегальній міграції. Не маючи відповідних коштів для усунення «прозорості» державного кордону, який на окремих ділянках з Росією та Молдовою практично був відсутній, Україною в альтернативному порядку було обрано інший пріоритет — виявлення та затримання незаконних мігрантів вже на своїй території та визначений головний інструмент проведення такої роботи — органи внутрішніх справ.

Після затвердження Кабінетом Міністрів України Програм боротьби з нелегальною міграцією на 1996-1997 (Постанова КМ від 15.01.1996 р. № 83) та 1999-2001 роки (Постанова КМ від 27.02.1999 р. № 273), протидія незаконній міграції стала визначатись, як один з головних напрямків роботи правоохоронного відомства. У терміновому порядку апаратом МВС були розроблені відповідні відомчі нормативні акти, до територіальних органів направлені форми звітності щодо кількості затриманих «нелегалів» та вказівки про невідкладне посилення роботи по виявленню іноземців-порушників.

Із затвердженням у січні 2001 року Указом Президента України «Програми боротьби з незаконною міграцією на 2001-2004 роки», у якій термін «нелегальна» міграція було показово замінено на «незаконна», робота МВС у цьому напрямку набула додаткового імпульсу. Саме у той час відомство розробило низку нормативних документів, які вже не тільки відверто не відповідали задекларованому державою європейському курсу розвитку імміграційної політики, а в окремих своїх положеннях визнавали припустимим порушення окремих прав і свобод іноземців. В органах внутрішніх справ була запроваджена практика щорічного проведення спеціальних цільових операцій і відпрацювань («Іноземець», «Мігрант», «Студент», «Турист», «Підприємець» тощо), націлених на виявлення іноземців-порушників, розпочате формування та ведення централізованого дактилоскопічного обліку «Мігрант», запроваджено багатоступеневий контроль за проживанням іноземців в Україні із залученням до такої роботи співробітників паспортної служби, дільничних інспекторів міліції, працівників сілград та житлово-комунальних господарств. Правоохоронцями, без огляду на право на приватність, особисту недоторканність та недоторканність житла, проводились масові перевірки гуртожитків і приватних помешкань громадян, зупинявся та оглядався автотранспорт, проводились перевірки діяльності фірм, де працювали або засновниками яких були іноземні громадяни. Набула поширення практика тотальної перевірки паспортних документів у осіб неєвропейської зовнішності у громадських місцях та вилучення у іноземців національних паспортів для перевірки дійсності дозволів на перебування в Україні.

Для звітування перед урядом про ефективність своїх дій по виконанню державної програми протидії незаконній міграції керів-

ництвом МВС України від низових органів і підрозділів вимагалось забезпечити здобуття відповідних показників у цій діяльності та їх неухильне щорічне зростання. Досягнення таких показників було поставлено на особливий контроль, а до начальників територіальних підрозділів, які не отримували очікуваних МВС результатів, вживались самі жорсткі заходи дисциплінарного впливу.

Інтенсивна робота правоохоронних органів по протидії нелегальній міграції та інтерес прес-медіа до такої порівняно нової теми, породили в українському суспільстві таке явище, як «мігрантофобія». Обґрунтовуючи необхідність проведення самої жорсткої боротьби з незаконною міграцією, міліція, за підтримки засобів масової інформації, малювала портрет «нелегала» виключно чорною фарбою — терорист, злочинець, носій інфекційних хвороб, претендент на твоє робоче місце. Постійні повідомлення про затримання в Україні незаконних мігрантів, інформування про скоєння ними злочинів з акцентуванням уваги на національному походженні, наведення негативних прикладів міжетнічних загострень в інших країнах, перебільшення загрози можливості вчинення терористичних актів — така інформаційна війна дозволила українській міліції отримати схвалення і підтримку своєї діяльності у широких верств населення.

Цілеспрямована, інтенсивна і підтримувана суспільством довготривала боротьба правоохоронних органів з нелегальною міграцією призвела до певних результатів — к 2003 року міліцією було витіснено з держави значну кількість іноземців, що в'їхали у 90-ті роки. Окремій частині іноземних громадян вдалось легалізувати своє перебування в Україні або перебраться на проживання до Західної Європи. Нові хвилі імміграції були вже не такими масштабними: став більш жорстким порядок отримання в'їзних віз, покращився рівень охорони державного кордону, а Україна поволі набувала репутацію держави з високим рівнем ксенофобії, що робило її менш привабливою для іноземців.

Таким чином, імміграційна ситуація в Україні поступово змінилась: в силу свого географічного розташування та порівняно низького рівня економічного розвитку, вона становиться країною початку і транзиту міграційних потоків, а не кінцевим пунктом їх призначення. Іноземці з так званих країн «традиційної міграції»,

як правило, не мають за мету свого в'їзду в Україну проживання на її території — іммігрантів не задовольняє економічна нестабільність у державі, відсутність сприяння з боку влади у можливості працевлаштуватись, низький рівень соціального захисту та поширеність проявів етнічної дискримінації в українському суспільстві. Можна зазначити, що наразі іноземна нелегальна міграція, через її транзитний характер, вже не становить значної загрози для національної безпеки самої України, але у певній мірі продовжує розглядатись Європейським Союзом, як дестабілізуючий фактор у одному ряду з не менш поширеним нелегальним в'їздом до країн ЄС українських громадян.

Сама нелегальна міграція, як явище динамічне, також поступово змінилась — зменшившись у обсягах, вона втратила свою стихійність і набула форм міжнародного злочинного бізнесу, добре організованого і підкріпленого корупційними зв'язками в органах влади. Безперечно, що такі зміни у напрямках і формах нелегальної міграції вимагають кардинального перегляду методів боротьби з нею і, передусім, переосмислення стратегії — протидія нелегальній міграції повинна здійснюватись не шляхом «зачисток» іноземців на території України, а через впровадження державою виваженої візової політики та забезпеченням належного стану охорони державного кордону.

Проте, постійні з 2004 року зміни у політичній ситуації і кадрові перестановки в уряді, залишили це питання поза увагою влади. Новий державний програмний документ, який передбачав би вже не жорстку боротьбу, а розумну протидію нелегальній міграції розроблений не був. Зважаючи на це, МВС продовжило і у теперішній час продовжує активне здійснення заходів по боротьбі з нелегальною міграцією, використовуючи ті ж самі, опрацьовані ще у 90-ті роки, інструменти і засоби, без врахування істотних змін у імміграційній ситуації. Можна стверджувати, що фактично міліцейським відомством було неофіційно пролонговано дію Програми боротьби з незаконною міграцією на 2001-2004 роки з її застарілими напрямками і методами роботи.

Але на сьогодні правоохоронці опинились у доволі складній ситуації: їх багаторічна робота по поверненню до місця постійного проживання нелегальних мігрантів дала очікуваний результат і кількість іноземців-порушників з країн так званої «ризикової міграції» на те-

риторії України суттєво зменшилась. Разом з тим, критерій оцінки успішності діяльності підрозділів міліції шляхом порівняння щорічних показників з аналогічним періодом минулого року — в органах внутрішніх справ річ догматична і невблаганна, а тому цілком природна тенденція на зменшення кількості виявлених нелегальних мігрантів в регіонах розглядається керівництвом МВС не як успіх, а як провал у роботі міліції. Незважаючи на неодноразові запевнення очільників української міліції про викоренення «відсоткоманії» у своєму відомстві, традиції звітності та критерії визначення профпридатності начальників УМВС (ГУМВС) в областях залишаються незмінними — показники правоохоронної діяльності, у тому числі і щодо виявлення нелегальних мігрантів, не повинні істотно зменшуватись. Подібна суперечлива теза закріплена у багатьох вказівках та службових листах МВС України.

Витяг з вказівки МВС України від 18.06.2010 № 10841 «Про недоліки у службовій діяльності з протидії нелегальній міграції», яка була направлена начальникам ГУМВС (УМВС) областей :

«Одним з пріоритетних напрямків роботи Міністерства внутрішніх справ у 2010 році рішенням колегії МВС від 23.04.2010 визначено питання посилення боротьби з нелегальною міграцією, однак аналіз оперативно-службової діяльності ОВС свідчить про послаблення роботи у цьому напрямку.

Порівняно з минулим роком кількість виявлених нелегальних мігрантів скоротилась на 8%, також скоротилась кількість осіб, видворених з України, як у добровільному, так і у примусовому порядку. Значно послаблено роботу з виявлення нелегальних мігрантів у (перераховуються області).

Аналіз результатів роботи з примусового видворення нелегальних мігрантів за 5 місяців цього року засвідчив, що кількість примусових видворень, порівняно з минулим роком знизилась.. Найгірше ця робота організована у (найменування області), де жодного іноземця не видворено у примусовому порядку, тоді як за аналогічний період минулого року було видворено 10 осіб. У (перераховуються області) кількість видворених осіб скоротилась (повідомляються кількісні показники у порівнянні з 2009 роком).

Ураховуючи вищевикладене, необхідно проаналізувати стан протидії нелегальній міграції у регіоні та вжити вичерпних заходів щодо активізації ситуації на вказаному пріоритетному напрямку роботи.

Попереджаю про персональну відповідальність за стан роботи підпорядкованих підрозділів з протидії нелегальній міграції. Керівників, що не вжили відповідних заходів, буде заслухано на нараді під час підбиття підсумків роботи».

Такий відвертий тиск з боку керівництва МВС України на територіальні підрозділи внутрішніх справ призвів до того, що правоохоронці, через відсутність нелегальних мігрантів з країн далекого зарубіжжя, зосередили свою увагу на громадянах з країн СНД і для отримання встановлених формами звітності кількісних показників та створення у керівництва позитивного уявлення про свою діяльність, фактично вимушені вдаватись до жорстких, а іноді неправомірних та провокуючих дій щодо них. Найменше і навіть неумисне невиконання іноземцем правил реєстрації, пересування або проживання в Україні, одразу розцінюється міліціонерами, як грубе порушення законодавства і призводить до постановки іноземця на облік, як нелегального мігранта та проведення його депортації з держави.

З інтерв'ю з громадянином Вірменії А.:

«Я прибув в Україну у липні 2010 року у гості до свого племінника. Він проживає у м.Києві тривалий час і має посвідку на проживання. Думав погостити місяць, потім поїхати з ним до Криму відпочити та повернутись у Вірменію. Мій племінник дуже товариський у відношеннях з людьми, у нього багато знайомих і друзів з вірменської діаспори у м.Києві. 24 липня ми поїхали до його товариша на ім'я Севан, теж вірмена, але він вже має український паспорт і живе у Києві з 1988 року, після закінчення служби в армії. У нього є невелика шашлична на трасі, куди ми і завітали. Після знайомства, всі разом почали готувати шашлик, щоби повечеряти. Севан, як хазяїн, накривав на стіл, а я стояв біля мангалу і наглядав за шашликом.

У цей час до мене підійшли три міліціонери, вони були у цивільному, але показали якісь документи, і мій племінник сказав, що це їх службові посвідчення. У мене перевірили паспорт, там все було нормально. Але після цього міліціонери спитали, чи маю я дозвіл працювати в Ук-

раїні. Я відповів, що не маю такого дозволу і навіть потреби у ньому, оскільки я приїхав сюди не працювати, а навпаки відпочити. Тоді міліціонери спитали, чому я, не маючи дозволу працюю, а саме торгую шашликами. Спочатку я вважав, що це вони шуткують, але міліціонери забрали мій паспорт і наказали сісти в їх автомобіль. Всі наші пояснення, що я не торгував, а у нас просто мала відбутись дружня вечеря до уваги не приймалися. Міліціонери також забрали український паспорт у Севана і посвідку на проживання у мого племінника (сказали для перевірки).

Після цього мене привезли до міліцейського відділку, де повідомили, що на мене складуть протокол, а потім депортують з України, як порушника, оскільки торгувати без дозволу іноземцям в Україні заборонено. Мені дали аркуш паперу і наказали писати, що я признаюся і розкаююся у тому, що торгував шашликами і більше порушувати закони не буду. При цьому міліціонер пояснив, що якщо я так напишу, то покарання буде менш суровим. Я зрозумів, що заперечувати не варто, буде ще гірше і почав писати, як мені наказали. Але через певний час у кабінет зайшов майор, повернув мені мій національний паспорт і сказав, що я можу бути вільний. Коли я вийшов з відділку, мене зустрів мій племінник і повідомив, що він звернувся до своїх знайомих у міліції, які нам допомогли і якщо би не вони, мене депортували би з України».

З інтерв'ю з колишнім дільничним інспектором міліції П., звільнений на пенсію у 2010 році:

«Показник по «нелегалам» з нас практично «видавлювали». Оперативників у цьому плані особливо не чіпають, основний тягар покладається на дільничних та паспортне відділення. Особлива метушня починається, коли операцію «Мігрант» або «Ринок» оголошують — кожен день наради, звіти, а про що звітуватись? Те, що район сільський і іноземцям у нас нічого робити — до уваги не приймається. Якщо у селі на моїй території обслуговування якийсь громадянин з Росії до родичів приїде і забуде зареєструватись, такого спеціально не попереджаєш і не караєш — треба дочекатись, поки почнеться операція чи відпрацювання якесь, тоді показник для звіту буде. У паспортному відділі легше, до них іноземці самі приходять. Начальник подивиться — є у паспорті якесь порушення, реєстрація прострочена або штамп якийсь розпливчатий — все, можна оформляти як «нелегала».

Зрозуміло, що виконання в областях вимог МВС щодо виявлення нелегальних мігрантів у кількості, не меншій ніж у минулому році, призвело і до отримання відповідних статистичних даних — кількість затриманих в Україні «нелегалів» з року в рік суттєво не зменшувалась. У свою чергу, така статистика розцінюється керівництвом Міністерства внутрішніх справ, як індикатор загострення проблеми нелегальної міграції та зростання рівня загрози від неї державній безпеці, внаслідок чого нібито виникає необхідність у застосуванні ще більш суворих заходів реагування і боротьба з нелегальною міграцією, а точніше, боротьба за отримання кількісних показників з цього питання, щорічно продовжується і активність її зростає. При цьому логічне питання: чому розпочата у 1996 році жорстка протидія нелегальній міграції за 15 років не дала можливості досягти бажаного результату і не призвела до зменшення кількості нелегальних мігрантів в Україні, керівниками МВС до уваги не приймається.

Зрозуміло, що при такому підході колись запущений владою маховик боротьби з нелегальною міграцією зупинити важко, для цього необхідно проведення змін не тільки у формах звітності і нормативно-правових актах, а і у свідомості особового складу. До того ж позиція суспільства, сформована нав'язаним засобами масової інформації стереотипом «мігрант-ворог», вимагає від правоохоронців звітування перед громадськістю про рішучу боротьбу з незаконною міграцією та досягнуті значимі результати у цій роботі, а при відсутності таких результатів, навіть з об'єктивних і незалежних від міліції причин, створення у населення заспокійливого уявлення про ефективність своєї діяльності в цьому напрямку.

Для виправдання необхідності проведення постійної боротьби з нелегальною міграцією, як правило, наводяться два доводи: перший — Україні загрожує «етнічна експансія», яка може змінити етнічний склад країни, розчинити українську національну ідентичність і знищити українську культуру у цілому; другий — іноземці є причиною зростання злочинності та поширення нетипових для України інфекційних хвороб.

Так, у направлених для використання до підрозділів міліції методичних рекомендаціях «Порядок дій посадових осіб органів внутрішніх справ щодо виявлення та обліку нелегальних мігрантів на території України», підготовлених Дніпропетровським державним університе-

том внутрішніх справ та Державним департаментом громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України, вказується:

«Аналіз міграційних процесів останнього десятиріччя свідчить, що проблема незаконної міграції загострюється... Органами внутрішніх справ затримано у 2008 році близько 13,6 тисяч нелегальних мігрантів, що на 11% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Переважно тільки з міркувань пошуку кращих умов життя в Україну намагаються потрапити мігранти з країн «третього світу» або з надто переселених регіонів нашої планети... В основній масі це малоосвічені, некваліфіковані люди, повії, колишні злочинці або бажуючі уникнути законного покарання в країні виходу, значна частина яких є носіями небезпечних інфекційних хвороб.

Мігранти, які на сьогодні перебувають у нашій державі — це переважно вихідці з Афро-Азійського регіону та, відповідно, характеризуються іншою ментальністю, культурою, релігією та світосприйняттям. Общинні та етноутворення спеціально чи ненавмисно порушують традиційний устрій місцевих жителів, у значній мірі впливаючи на формування міжнаціональних відносин та етнополітичну ситуацію у цілому. Крім того, скоєння мігрантами зухвалих, цинічних правопорушень чи навіть злочинів, ефективно дискредитує їх в очах громадян України. Тільки протягом 2008 року... виявлено 116 злочинів, скоєних незаконними мігрантами.

В зв'язку з цим, проблема боротьби з нелегальною міграцією в Україні стає з кожним днем нагальною...».

Не зупиняючись на відверто ксенофобному поданні матеріалу, можливо критично розглянути два висловлених у методиці судження: «мігранти — це переважно вихідці з Афро-Азійського регіону» та щодо «скоєння мігрантами зухвалих і цинічних» злочинів.

Відповідно до даних того ж Департаменту громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України за 6 місяців 2010 року органами внутрішніх справ було видворено з України 7 тисяч 847 нелегальних мігрантів. Цифра досить велика. Але хто ж видворявся? Із загального числа видворених іноземців 88% — громадяни країн СНД, у тому числі 40% — громадяни Росії (найбільша кількість), Білорусі та Молдови. З країн Південно-Східної і Центральної Азії та Африки видворено лише 6,7% від загального числа депортованих

міліцією «нелегалів». Аналогічні дані ми отримуємо, розглядаючи загальну ситуацію щодо порушень іноземними громадянами законодавства України. Із загальної кількості іноземців, притягнутих до адміністративної відповідальності за порушення правил перебування в Україні по статті 203 КУпАП, 80% є громадянами країн СНД, причому 53% — знову таки з Росії, Білорусі та Молдови.

Через призму такої статистики країн походження іноземців-порушників, можливо зробити логічні висновки: галасливі твердження про загрозу українському етносу з боку нелегальних мігрантів є очевидною неправдою, оскільки вони, як з'ясовується, у своїй більшості не люди «з іншою ментальністю, культурою, релігією та світосприйняттям», а представники народів, з якими ми з давніх часів проживали пліч-о-пліч. Крім цього, наведена статистика вочевидь засвідчує, що пріоритетним напрямком роботи органів внутрішніх справ у протидії нелегальній міграції, є боротьба з в'їздом і перебуванням в Україні росіян, білорусів та молдован і аж ні як не представників країн «ризикової міграції».

В Україні не спостерігаються і основні характерні ознаки загострення імміграційної ситуації: утворення іммігрантами етнічних кварталів і районів, принципіві для обох сторін протистояння на релігійному ґрунті та проведення іноземцями масових акцій протесту з метою отримання соціальних переваг. Нелегальні мігранти практично не впливають на ринок праці у державі, не створюють конкуренції українцям на ринку житла, не позначаються на стані державного управління і не є дестабілізуючим чинником у політичній та економічній ситуації в Україні.

У вищенаведених методичних рекомендаціях вказується, що протягом 2008 року в Україні було виявлено 116 злочинів, скоєних нелегальними мігрантами, але при цьому замовчується, що це становить лише 0,03% від загальної кількості зареєстрованих (384 424) та 0,04% від загальної кількості розслідуваних (295 918) у 2008 році злочинів. Щодо загрози поширення нелегальними мігрантами нетипових інфекційних хвороб — будь-які офіційні статистичні дані, що підтверджують такий факт, в Україні не публікувались.

Таким чином, можна поставити питання: чи такі вже значні масштаби реальної, а не ілюзорної, штучно створеної міліцією «масової нелегальної міграції іноземців з країн третього світу» в Украї-

ну? Чи не є міфом та ступінь загрози від неї українському суспільству? Чи дійсно перебування в Україні кількох тисяч росіян з сумнівно визначеним для них статусом «нелегалів» так загрожує нашій національній безпеці, самобутності та культурі?

І головне — наскільки адекватні і виправдані сьогоденням ті жорсткі дії, які проводяться міліцією у рамках боротьби з нелегальною міграцією та чи не можливо визначити такі дії, як переслідування іноземців? Статистика з цього питання досить красномовна — за 6 місяців 2010 року органами внутрішніх справ ставилось на облік 42 тисячі 789 іноземних громадян, одночасно за вказаний період притягнуто до адміністративної відповідальності по статті 203 КУпАП 31 тисяча 782 іноземці. Таким чином 74,3% від загальної кількості прибулих в Україну іноземних громадян були покарані в адміністративному порядку з ініціативи органів внутрішніх справ. Така статистика створює враження, що іноземні громадяни та особи без громадянства прибувають в Україну не з метою туризму або відвідування родичів, а виключно для скоєння порушень українських законів.

Безперечно, час змін настав, і Україна повинна повернутись до раніше обраного та задекларованого курсу на розбудову дійсно національного режиму перебування іноземців в державі, забезпечити реальне дотримання прав і свобод кожної людини незалежно від її громадянства чи країни походження. Але такі зміни не можливі без корегування окремих положень законодавства, оскільки діюча у теперішній час нормативно-правова база, якою керується МВС у питаннях забезпечення протидії нелегальній міграції, є застарілою та недосконалою. Особливі нарікання викликають Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Постанова Кабінету Міністрів України «Про Правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» та деякі статті Кодексу України про адміністративні правопорушення. Саме недосконалість окремих положень зазначених документів є не тільки причиною існування колізій між міжнародними та внутрішніми нормативними актами, а і тим фундаментом, на якому міліцією побудована система порушень прав і свобод іноземців.

У першу чергу це стосується засад покарання іноземців за скоєння порушень правил перебування у державі. Відповідно до загаль-

ноприйнятих норм права, покарання за вчинення того чи іншого правопорушення повинно відповідати ступеню тяжкості та суспільній небезпеці скоєного. Існуюча у теперішній час українська база нормативних документів не забезпечує право іноземця отримати покарання, пропорційне скоєному ним проступку і, в першу чергу, з причини законодавчо визначеної можливості застосування до мігранта одразу кількох видів стягнень і заходів примусу за вчинення одного правопорушення.

Так, іноземний турист, затриманий міліцією під час торгівлі у невстановленому місці, спочатку сплачує визначений судом штраф за порушення статті 160 КУпАП. Після цього, йому, згідно зі статтею 31 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та пунктів 38, 39 «Правил в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» (затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 1074-95 р.), скорочується термін реєстрації в Україні за дії, несумісні з офіційно задекларованою метою в'їзду (здійснення торгівельної діяльності). У подальшому до іноземця застосовується стаття 32 вищевказаного Закону, у якій зазначається, що іноземний громадянин, який вчинив адміністративне правопорушення, після виконання призначеного йому адміністративного стягнення, може бути видворений з держави. Таким чином процедура видворення використовується міліцією, як додатковий каральний захід, незважаючи на те, що за свій вчинок іммігрант вже відбув призначене державою покарання. Але це не все — одночасно з оформленням видворення, органи внутрішніх справ мають право прийняти ще і рішення про заборону подальшого в'їзду іноземця в Україну на термін від 6 місяців до 5 років. В результаті, за вчинення одного порівняно незначного адміністративного правопорушення, іноземний громадянин одночасно отримує кілька різних видів покарань: штраф, скорочення терміну перебування в Україні, видворення з держави та заборону в'їзду на її територію, а у його національний паспорт проставляються три штампи негативного змісту — скорочення реєстрації, видворення, заборона в'їзду в Україну. Але на цьому митарства іноземця не закінчуються, оскільки держава передбачає ще один каральний захід: стаття 25 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та пункт 17 «Правил в'їзду іноземців

та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» наголошують, що іноземцеві не дозволяється в'їзд в Україну, якщо встановлено факт порушення ним законодавства під час **попереднього** перебування в державі. Такий стан справ явно суперечить принципу неприпустимості подвоєння відповідальності за вчинений проступок (поєднання двох і більш видів юридичної відповідальності за одне правопорушення).

У серпні 2010 року до м.Умань Черкаської області прибуло для відзначання релігійного свята близько 24 тисяч паломників-хасидів. Відповідно до інформації, розміщеної на сайті УМВС України в Черкаській області, між паломником з Ізраїлю та місцевими жителями виник побутовий конфлікт. Скоєне іноземцем порушення полягало у тому, що він «...знаходячись на шостому поверсі будинку № 46 по вулиці Пушкіна чинив хуліганські дії, які виражались в образливому ставленні до громадян будинку, зніманні їх на мобільний телефон. При спробі зупинити хуліганські дії на зауваження не реагував». Стосовно іноземця працівниками Уманського міськвідділу був складений адміністративний протокол за статтею 173 КУпАП і рішенням Уманського міжрайонного суду на правопорушника з Ізраїлю накладене стягнення у вигляді штрафу у сумі 51 грн. Але у подальшому, рішенням органу внутрішніх справ, вказаному паломнику був скорочений термін реєстрації в Україні, стосовно нього оформлені матеріали про його видворення з держави та заборонено в'їзд на її територію. При прийнятті такого жорсткого і неадекватного скоєному порушенню рішення, не брався до уваги навіть той факт, що відвідування м. Умані для хасидів є таким же обов'язковим релігійним атрибутом, як відвідування православним християнином церкви у пасхальний день.

Багато невизначеностей та протиріч містять положення, що регламентують порядок скорочення іноземцям терміну перебування в Україні, проведення їх видворення з держави та визначення строку заборони подальшого в'їзду на її територію. На сьогодні правомірність застосування таких процедур з юридичної точки зору є досить сумнівною.

По-перше, скорочення терміну перебування, видворення та заборона на в'їзд в Україну, які по своїй суті є видами покарань (стягнень), взагалі не прописані ні у Кримінальному Кодексі України, ні

у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Стаття 24 КУпАП (види адміністративних стягнень) вказує, що іноземець може бути видворений з України «за вчинення адміністративного правопорушення, яке грубо порушує правопорядок», але разом з тим статті 24 та 25 кодексу не вносять видворення або скорочення терміну перебування в Україні до переліку видів, як основних, так і додаткових адміністративних стягнень. Крім цього, Кодекс України про адміністративні правопорушення, у загальному порядку допускаючи можливість видворення іноземця саме за вчинення адміністративного правопорушення, у той же час не містить жодної статті, за невиконання якої призначається стягнення у вигляді видворення з України.

Невірно буде вважати, що Кодекс України про адміністративні правопорушення взагалі не передбачає покарання іноземця за нелегальне перебування в державі. Стаття 203 КУпАП (*порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію*) встановлює відповідальність не громадян України за проживання без документів або по недійсним документам, працевлаштування без відповідного дозволу, недодержання встановленого порядку пересування і зміни місця проживання в Україні, а також за ухилення від виїзду з її території після закінчення відповідного терміну перебування. Окреслюючи такі характерні ознаки нелегального статусу іноземця, зазначена стаття визначає для нього конкретний вид покарання — штраф. Проведення видворення або скорочення терміну перебування статтею 203 КУпАП взагалі не передбачається.

Таким чином, якщо все-таки визнати процедуру видворення іноземця з України адміністративним заходом покарання (оскільки така процедура згадується саме у Кодексі України про адміністративні правопорушення), то існуючу в органах внутрішніх справ практику проведення видворення іноземця після його притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 203 КУпАП можливо розцінювати, як грубе ігнорування *статті 61 Конституції України (ніхто не може двічі бути притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення)*.

Ще однією негативною особливістю законодавства України про правовий статус іноземців є той факт, що воно фактично передбачає можливість покарання іноземних громадян та осіб без громадянст-

ва за ще не вчинені ними порушення. Як не дивно, але особисте і, можливо, упереджене судження посадовця про того чи іншого іноземця, може бути підставою для обмежень прав і свобод останнього. Стаття 32 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та пункт 47 «Правил в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» надають міліції право проводити примусове адміністративне видворення іноземців з України, якщо «...є обґрунтовані підстави **вважати**, що вони будуть ухилятися від виїзду». Таке формулювання взагалі є правовим безглуздом, оскільки передбачає застосування до особи покарання та заходів примусу не за вчинення протиправної дії, а лише за можливі наміри таку дію вчинити, у той час коли *стаття 62 Конституції України вказує, що обвинувачення не може ґрунтуватись на припущеннях.*

Слід звернути увагу і на те, що вказані нормативні документи не пояснюють, які саме підстави можливо вважати «обґрунтованими» при з'ясуванні намірів іноземця на майбутнє, як не пояснюють й інші терміни та категорії. І саме така невизначеність у формулюваннях дає можливість правоохоронним органам діяти на свій розсуд. Так, відповідно до частини другої статті 32 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» органи внутрішніх справ можуть приймати рішення про видворення іноземного громадянина за межі України, якщо його дії «грубо порушують законодавство про статус іноземця та особи без громадянства або це необхідно для захисту законних інтересів громадян України». Водночас жодним законодавчим документом не визначений перелік таких грубих порушень, тобто грубість порушення є суб'єктивним оціночним критерієм посадової особи міліції при прийнятті рішення. Поняття «законний інтерес» взагалі є суто теоретичним і не має юридично-змістовної характеристики, що призводить до різного тлумачення цього поняття і, як правило, не на користь іммігранта.

Стаття 32 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачає можливість затримання і примусового видворення іноземця з України виключно на підставі постанови адміністративного суду. Існує практика, що органи внутрішніх справ у судовому засіданні одночасно з вимогою про проведення примусового видворення іноземного громадянина порушують клопотання

про звернення відповідної постанови до негайного виконання і, як правило, переважна більшість цих клопотань судами задовольняється. Внаслідок цього іноземець фактично позбавляється права на оскарження судового рішення.

Ще одним вагомим чинником, який сприяє поширенню випадків порушень прав іноземців та осіб без громадянства співробітниками міліції, є той факт, що розв'язання конфліктів інтересів між іноземцями та державою здійснюється не судовими органами, а органами внутрішніх справ. Так, якщо право прийняття рішення про накладення на іноземного громадянина штрафу за порушення правил перебування в Україні (стаття 203 КУПАП) має виключно суд, то рішення про його видворення, скорочення терміну перебування в державі та встановлення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну (до 5 років) приймає керівник органу внутрішніх справ. І це незважаючи на те, що депортація, припинення реєстрації та заборона в'їжджати у державу є більш суворими покараннями, ніж штраф, та завдають іноземцю більш значної матеріальної та моральної шкоди.

Надання міліції повноважень на власний розсуд приймати рішення про визначення для іноземців того чи іншого виду стягнень та заходів примусу за умов постійних вимог МВС України досягати високих показників у боротьбі з нелегальною міграцією, призводить до непропорційних покарань іноземців — за навіть незначне порушення застосовується найбільш жорстке покарання у вигляді видворення з України.

З інтерв'ю з громадянином Росії К.:

«Я сам народився в Україні і поїхав до Росії на початку 80-х на «північні» заробітки. Після розвалу СРСР, там і залишився, бо треба вже допрацювати до пенсії. Потім переїз до Росії і свою родину. Але в Україні буваю практично кожного року влітку у відпустці, цієї весни теж приїхав і оселився у родичів дружини. Гадав повернутись до Росії у липні, але сталось так, що був вимушений затриматись ще на місяць. Коли я купував квитки для повернення, до мене біля каси підійшли працівники міліції і запропонували пред'явити паспорт. Пізніше я зрозумів, що вони мабуть були, як у засідці і звернули увагу на мене після того, як почули, що я замовляю проїзний квиток до Російської Федерації. Я дав їм свій російський паспорт для перевірки і вони сказали, що я проживаю в Україні нелегально, оскільки тримісячний термін дії

мого реєстраційного штампу вже вичерпаний. Я дійсно не звернув уваги, що штамп прикордонників у паспорті діє три місяці, оскільки збирався виїхати раніше цього строку. Я вибачився перед хлопцями і сказав, що прострочив реєстрацію всього на 5 днів, так як забув її продовжити і попросив відпустити. Але у мене забрали паспорт і запропонували пройти до райвідділу міліції. Там на мене склали протокол, наказали сплатити штраф і принести квитанцію. Коли я повернувся з квитанцією, до мене підійшов працівник міліції і повідомив, що у мій паспорт буде проставлена депортація. Я дуже розхвилювався і став просити, щоби цього не робили, бо я проживав без реєстрації всього 5 днів і вже заплатив штраф. Але цей міліціонер сказав, що це не важливо, і він нічого змінити не може, але врахує те, що я українець, і покарання буде мінімальним. Він заспокоював, щоби я не переймався, оскільки видворення буде для мене лише формальністю. Міліціонер розпитав, на яке число я взяв квитки до Росії і коли збираюсь знову приїхати в Україну. Потім сказав, що так як я земляк, то мене ніхто не буде кудись везти, а дадуть 30-денний термін, щоби я поїхав сам, і заборонять приїжджати в Україну протягом 6 місяців. Все це буде зазначено у штампах у моєму російському паспорті. Працівник міліції сказав, що я нічого не втрачаю, оскільки і так буду повертатись додому через пару тижнів, а приїду в Україну лише наступного літа, коли 6 місяців заборони і так вже сплинуть. Він навіть порадив мені поміняти у Росії свій паспорт з штампами про депортацію, залити чорнилом або сказати, що втратив. Тоді зовсім ніяких слідів про мою депортацію не залишиться. Я погуляв поблизу райвідділу десь дві години і мені повернули мій паспорт, у якому дійсно стояли два штампи про те, що я депортований.

Потім я розповів про це своєму товаришу, він обурився і сказав, що це незаконно, за таке порушення повинен бути тільки штраф і запропонував скаржитись. Я не захотів, бо це займе багато часу, і ще незрозуміло, на чью користь все закінчиться, а мені потрібно їхати і, мабуть, краще дійсно зробити так, як порадив працівник міліції. Але те, що зі мною так поступили на Батьківщині — дуже неприємно і образливо.»

Окремо необхідно зупинитись на існуючій в органах внутрішніх справ практиці проведення скорочення іноземцям термінів дозволу на перебування в Україні. Дана процедура покарання специфічна

тим, що за своїм визначенням вона не може бути застосована до нелегальних мігрантів, оскільки останні взагалі не мають реєстрації, яку можливо було б скоротити. Таким чином скорочення реєстрації є не інструментом боротьби держави з нелегальною міграцією, а засобом покарання іноземних громадян та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України. Враховуючи той факт, що саме цій категорії громадян стаття 26 Конституції України гарантує підвищений рівень захисту їх прав і свобод, практика обмеження іноземців у праві проживати в Україні за рішенням органу міліції, а не органу суду, є незрозумілою та хибною.

Відповідно до статті 31 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», раніше встановлений для іноземця термін перебування в Україні повинен скорочуватись за порушення законодавства, якщо воно не передбачає адміністративної або кримінальної відповідальності. Проте на практиці правоохоронці застосовують цей вид покарання саме за скоєння іноземним громадянином адміністративного правопорушення.

З інтерв'ю з громадянином Азербайджану М.:

«Я приїхав в Україну на запрошення мого знайомого і торгував кавунами та фруктами. Підготувався, як мені земляки порадили — отримав дозвіл на місце торгівлі та інші документи, але міліція завжди порушення знайде. Підійшли три чоловіки, один у формі, а два у цивільному. Перевірили реєстрацію у паспорті, документи на право продажу кавунів — наче все гаразд. Потім сказали, що у мене кавуни дуже близько до дороги складені і це недотримання закону. Паспорт не віддали, а наказали прийти до них ввечері. Коли я прийшов, то міліціонери паспорт мені повернули, показали печатку у ньому і пояснили, що там вказано, що до кінця тижня я повинен повернутись до Азербайджану, а якщо цього не зроблю, то мене затримують, депортують і взагалі забороняють приїжджати в Україну. Я дуже розстроївся, бо знаю, що з такою печаткою у паспорті проблеми починаються, як тільки перетинаєш кордон України. Потім на мене ще склали протокол, але там штраф невеликий, у порівнянні з тим, що паспорт зіпсували печаткою — то дрібниці».

Стаття 32 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та пункт 42 «Правил в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїз-

ду через її територію» наділяє органи внутрішніх справ повноваженнями встановлювати іноземцям термін заборони в'їжджати в Україну — від 6 місяців до 5 років. При цьому жодного критерію, за яким би визначалась тривалість такої заборони, в нормативно-правових документах не встановлюється, і визначення терміну обмеження права іноземця відвідувати Україну проводиться посадовою особою міліції на свій власний розсуд, в залежності від особистого ставлення до іноземного громадянина, країни його проживання тощо.

Слід зазначити, що прийняття рішення про заборону іноземцю в'їжджати в Україну не є обов'язковою складовою процедури оформлення на нього матеріалів про видворення з держави. Стаття 32 вищевказаного закону встановлює: «За рішенням органу внутрішніх справ, видворення іноземця та особи без громадянства за межі України може супроводжуватися заборонаю подальшого в'їзду в Україну строком до п'яти років» і цим самим чітко розмежовує видворення з України та заборону на в'їзд на її територію на дві окремі процедури. Проте керівництво Державного департаменту громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України наполягає на протилежному і вимагає кожне видворення іноземного громадянина поєднувати з винесенням йому заборони щодо подальшого в'їзду в Україну. Так, із загальної кількості видворених у першому півріччі 2010 року нелегальних мігрантів — 7 тисяч 847 осіб, 7 тисячам 735 іноземцям або 98,6 % було заборонено у подальшому в'їжджати в Україну.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що коли міліція уповноважується державою поєднувати одночасно дві різних функції — карального органу, який відповідає за виявлення і затримання іноземців-порушників, та органу застосування норм права, який остаточно визначає вину затриманих та приймає рішення про їх покарання, зловживань з боку правоохоронців не уникнути.

Наміри України інтегруватись у світове співтовариство повинні передбачати більшу відкритість ринку праці держави для іноземної робочої сили, проте в Україні у сфері трудових відносин національний режим поширюється не на всіх іноземців. Стаття 26 Конституції України закріплює за іноземцями, які на законних підставах перебувають в державі, рівні з громадянами України права, в тому числі і у сфері праці та зайнятості. Проте на практиці така рівність сто-

сується лише іноземців, які отримали дозвіл на імміграцію і документовані посвідками на постійне проживання в Україні та біженців (при цьому шукачі притулку в цю категорію іноземців не включені). Політика захисту національного працівника, яка здійснюється у нашій державі, не виправдано жорстка та значно ускладнює, а іноді зовсім унеможлиблює, процедуру працевлаштування для іноземців, які тимчасово перебувають в Україні, що в свою чергу примушує іноземних громадян працювати незаконно.

Прийнята 08.04.2009 року Кабінетом Міністрів України постанова № 322 «Про затвердження Порядку видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства» відверто направлена не на розвиток конституційного принципу рівності прав громадян України та іноземців, а на посилення заходів контролю за трудовим мігрантом та роботодавцем.

Відповідно до зазначеної Постанови, до розв'язання суцільно цивільного питання, а саме прийняття рішення про можливість надання іноземцю дозволу на працевлаштування, з незрозумілих причин залучені представники силових та правоохоронних відомств — міліції, Служби безпеки, прикордонної та податкової служби. Значно розширений перелік документів, необхідних для оформлення іноземцю дозволу на працевлаштування, збільшився розмір плати за його отримання, підвищена відповідальність роботодавця за ненадлежащий контроль за трудовою діяльністю прийнятого їм на роботу іноземця. Ускладнена процедура прийняття іноземного громадянина на роботу, створює додаткову бюрократичну тяганину і незручна, як для самого іноземця, так і для юридичної особи, яка займається його працевлаштуванням.

Вже традиційно для українського законодавства, Постанова передбачає застосування до мігранта одразу максимально жорсткого покарання за скоєння будь-якого порушення умов трудового контракту. Встановлення фактів використання праці іноземця на інших умовах, ніж ті, що зазначені у його трудовому контракті, навіть якщо ці порушення допущені з вини роботодавця, тягне за собою анулювання дозволу на працевлаштування та видворення іноземця за межі України. Підставою для анулювання дозволу і депортації іноземного працівника визначається і дострокове розірвання трудового догово-

ру, але при цьому Постанова не враховує того факту, що припинення трудових відносин може мати місце з ініціативи роботодавця або через невиконання ним умов трудового договору.

Слід вказати і на відсутність чіткого правового регулювання порядку пересування іноземців по території України та зміни ними місця свого перебування у державі. Стаття 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» вказує, що іноземці, які тимчасово перебувають в Україні, при зміні місця проживання зобов'язані повідомити про це органи внутрішніх справ, у яких зареєстровані їх паспортні документи, однак сама процедура такого повідомлення у будь-яких нормативних актах не вписана. Який конкретно термін (день, тиждень, місяць) не перебування іноземця за адресою реєстрації вважається зміною місця проживання, усно чи письмово іноземний громадянин повинен повідомляти про свій від'їзд органи внутрішніх справ — нерегульованість таких елементарних питань часто використовується міліцією для притягнення іноземців до адміністративної відповідальності.

Аналіз нормативної бази МВС України дає підстави стверджувати, що до сьогоденного часу міліція не має змістовних, ретельно вписаних відомчих документів щодо роботи з іноземцями і, в першу чергу, з питань протидії нелегальній міграції. Положення окремих наказів і вказівок МВС відкрито порушують свободи і права іноземців, суперечать Конституції України і, як це не парадоксально, закону України «Про міліцію».

У певній мірі знаковим в цьому сенсі став наказ МВС України від 31.07.2003 року № 829 «Про затвердження Основних напрямів службовій діяльності структурних підрозділів апарату МВС України і відповідних органів і підрозділів ГУМВС, УМВС, УМВСТ, внутрішніх військ МВС України по протидії незаконній міграції» — остання на сьогодні спроба міліції регламентувати порядок протидії нелегальній міграції.

Ігноруючи положення Закону України «Про міліцію», стаття 11 якого чітко обмежує коло осіб, відносно яких міліція може застосовувати процедуру дактилоскопії (затримані за підозрою у скоєнні злочину або за бродяжництво, взяті під варту, такі, що звинувачуються у скоєнні злочину або піддані адміністративному арешту),

пункт 15 вказаного наказу вимагає від експертної служби ОВС забезпечити дактилоскопію іноземців, які ставляться міліцією на облік як нелегальні мігранти, а підрозділам інформаційних технологій доручає формування та ведення відповідної бази обліку «Мігрант».

Аналогічне порушення Закону України «Про міліцію», а саме отримання відбитків пальців нелегальних мігрантів, містять положення загального наказу МВС і Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 20.07.2002 № 723/435 «О затвердженні Інструкції про порядок функціонування в органах внутрішніх справ і органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон і про правовий статус іноземців».

Зазначимо, що наказ МВС України № 829 від 31.07.2003 року, через застарілість його положень, у певній мірі сприяє скоєнню порушень прав іноземних громадян працівниками міліції при проведенні заходів із протидії нелегальній міграції. Як вже відзначалось, нелегальна міграція в Україні давно втратила свій стихійний характер і перетворилась у прибутковий бізнес, організовану контрабанду людей, якою займаються злочинні угруповання — чітко структуровані, з суворою ієрархією, технічно оснащені, з корупційними зв'язками в органах влади. На сучасному етапі робота міліції повинна бути націлена саме на припинення діяльності таких угруповань, виявлення організаторів функціонування каналів нелегальної міграції і перевізників нелегальних мігрантів. Це можливо лише за умови проведення, причому на високому професійному рівні, відповідних оперативно-розшукових заходів, у тому числі ефективної роботи негласного апарату та залучення технічних можливостей міліції.

Проте, МВС України, постійно проголошуючи тезу про загрозу українському суспільству від нелегальної міграції, наказом № 829-2003 р. поклала основні обов'язки по організації і координації роботи галузевих служб щодо протидії нелегальній міграції не на ГУБОЗ МВС України і його територіальні управління в областях, а на підрозділи громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб. Необхідно розуміти, що малочислені та головне — не наділені правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність, відділи паспортної служби не можуть бути організаторами роботи оперативних підрозділів по боротьбі з організованою чи економічною злочинністю

та карного розшуку. Саме з причини такого викривленого ставлення до організації протидії нелегальній міграції, ми маємо значну кількість порушень прав іноземців, оскільки цілком зрозуміле невміння працівників служби громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб забезпечувати реалізацію оперативних заходів призводить до того, що мішенню для міліції становляться не організовані злочинні угруповання, які займаються нелегальною міграцією, а іммігранти-одинаки з країн СНД на ринках і базарах України.

Слід вказати і на те, що порядок проведення процедур видворення та скорочення терміну перебування у державі, чітко не виписаний в жодному нормативному документі МВС, а отже, не визначений і на сьогодні відсутній механізм захисту прав і свобод іммігрантів при розгляді питання про їх видворення або скорочення строку реєстрації. Статтею 32 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачена можливість судового оскарження іноземцями рішень органів внутрішніх справ про видворення, але ця норма, як і багато інших, залишається виключно декларативною. Яким чином при оформленні матеріалів про видворення іноземцеві роз'яснюються його права, як він ознайомлюється з правовими наслідками цього видворення та повідомляється про шляхи його оскарження, як інформується про можливість скористатися правовою допомогою фахівця або висунути вимоги про присутність перекладача — ці важливі питання не відображаються у жодному нормативному акті МВС.

Взагалі нормативні акти міліції, проголошуючи можливість захисту іноземцями своїх прав і свобод, самого механізму здійснення цього захисту не роз'яснюють. Так, пункт 18 наказу МВС України від 01.12.2003 № 1456 «Про затвердження Інструкції про порядок продовження терміну перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства» передбачає можливість оскарження іноземцем рішення органу внутрішніх справ про відмову йому у проведенні реєстрації, але яким чином іноземець інформується про таку можливість, з наказу неясно.

Окремим питанням необхідно розглянути стан дотримання працівниками міліції прав біженців та шукачів притулку. Можливо стверджувати, що якщо правова захищеність іноземців, які

в офіційному порядку набули в Україні статус біженців та документовані відповідними посвідченнями, перебуває на досить високому рівні, то шукачі притулку залишаються однією з самих незахищених категорій іноземців. Показовим у цьому сенсі є той факт, що, відповідно до Закону України «Про іноземців та осіб без громадянства», біженцям надаються рівні з громадянами України права на трудову діяльність, освіту чи охорону здоров'я, а шукачі притулку такої преференції позбавлені. Таким чином, шукачі притулку до отримання статусу біженця (а така процедура нерідко затягується на багато місяців) фактично позбавляються економічних та соціальних прав і вимушені шукати будь-які шляхи забезпечення свого існування, в тому числі і в обхід існуючого законодавства.

Сигналом про наявність такої проблеми в Україні є розміщене у засобах масової інформації рішення Святошинського районного суду м. Києва за результатами розгляду матеріалів Святошинського районного управління міліції про притягнення до відповідальності шукача притулку з Узбекистану Х., який був затриманий міліцією за здійснення торгівельної діяльності. Своєю постановою від 22.02.2010 суд визнав, що так як стосовно іноземця «прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця», то у його діях відсутні подія та склад правопорушення. Проте вказаний факт необхідно розцінювати лише як приклад неупередженого та гуманного судового рішення, оскільки чинне законодавство України чітко не визначає можливі шляхи працевлаштування шукачів притулку

.

На ситуацію з перебуванням в Україні біженців та шукачів притулку негативно вплинули і ті «урядові війни», що з політичних міркувань велись навколо створення в Україні Державної міграційної служби, діяльність якої то розпочиналась, то зупинялась і, зрештою, постановою Кабінету Міністрів від 07.07.2010 № 559, зазначена служба була ліквідована. Вказане призвело до того, що протягом 2009-2010 років значна кількість шукачів притулку не мала можливості отримувати посвідчення біженця або звертатись до суду з оскарженням рішень про відмову у його видачі.

Одним з найбільш поширених видів порушень свобод шукачів притулку, є обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання в Україні. Законодавство, а точніше прогалини

у ньому, практично унеможливають реалізацію бажання шукача притулку переїхати з регіону, де він подав заяву про набуття статусу біженця та пройшов первинну реєстрацію, оскільки це потребує пересилки його особової справи.

В органах внутрішніх справ продовжує спостерігатись насторожене і негативне ставлення до шукачів притулку та не розуміння елементарної істини, що для певної частини іммігрантів залишення своєї домівки — це не забавка, а спроба врятувати життя і свободу. Міліція, через недостатній рівень правової обізнаності, продовжує бачити у шукачах притулку виключно осіб, які прибули в Україну з незрозумілою метою та ототожнює поняття «нелегальний мігрант» та «шукач притулку». Враховуючи майже необмежені повноваження українських правоохоронців при вирішенні долі того чи іншого іноземця, така спотворена свідомість співробітників міліції безперечно призводить до порушень прав і свобод шукачів притулку.

За повідомленням «Української ради з питань біженців» та ГО «Центр Соціальна Дія» (проект «Без кордонів») у 2010 році продовжували мати місце випадки затримання органами внутрішніх справ громадян Узбекистану, які приїхали в Україну у пошуках притулку через переслідування у країні походження. Так, в червні-липні 2010 року у Київській області співробітники міліції затримали шукачів притулку з Республіки Узбекистан Уміда Хамроєва, Косіма Дадаханова, Уткіра Акрамова та Шоділбека Соїбжонова. Причиною затримань було оголошення вказаних осіб у розшук узбецькою владою, а метою — їх екстрадиція до Узбекистану. Показово, що всі згадані шукачі притулку розшукувались за статтями КК Узбекистану, які зазвичай застосовуються до політичної опозиції («Замах на конституційний лад Республіки Узбекистан», «Виготовлення чи поширення матеріалів, які містять загрозу громадській безпеці та суспільному ладу»). Зазначені шукачі притулку ніколи не приховували факту їх переслідування узбецькою владою і саме через це прибули в Україну у пошуках захисту. 26 липня 2010 року Європейський Суд заборонив владі України видавати вказаних чотирьох заарештованих до Узбекистану, і тільки цей факт дає підстави сподіватись, що Україна нарешті розгляне належним чином заяви узбецьких шукачів притулку і до закінчення такого розгляду не зможе повернути їх до Республіки Узбекистан.

Масове застосування катувань до людей в Узбекистані — факт загальновідомий, як і те, що Європейський Суд з прав людини вже неодноразово визнавав екстрадицію шукачів притулку до Узбекистану порушенням статті 3 («Заборона катувань») Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Цей факт, безперечно, відомий і міліції, оскільки у 2009 році правозахисними організаціями було проведено ряд акцій протесту проти повернення до Республіки Узбекистан шукачів притулку з цієї країни та роз'яснювальну роботу у правоохоронних органах про неприпустимість таких дій. Проте до теперішнього часу пріоритетом діяльності української міліції залишається робота по виконанню запитів влади Узбекистану про оголошення у розшук своїх опонентів, а не послідовне дотримання норм міжнародного права.

Керівництвом МВС України та Департаменту служби громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, на жаль, не приділяється належна увага роз'ясненню персоналу міліції порядку роботи з шукачами притулку, відповідні нормативні акти та вказівки в МВС майже не видаються і до територіальних підрозділів направляються.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Уряд України, незважаючи на офіційно задекларований національний правовий режим перебування іноземців в державі, на практиці обрав курс проведення постійних обмежувальних та примусових заходів стосовно мігрантів, практично ігноруючи інші, більш гуманні, але не менш ефективні важелі впливу на міграційну ситуацію — імміграційна амністія, виважена і вигідна для держави політика працевлаштування іноземців, заходи із сприяння їх адаптації в українську громаду тощо.

Яскравим прикладом виконання такої спотвореної політики є Міністерство внутрішніх справ України, реальна позиція та публічна риторика керівників якого стосовно ставлення до іноземних громадян кардинально різняться. У 2010 році міліцейським відомством

практично не зроблено жодного кроку вперед у покращенні рівня забезпечення дотримання прав і свобод іммігрантів, незважаючи на те, що саме міліція повинна бути ініціатором проведення змін певних норм чинного законодавства на більш зручні та гуманні. У моделі взаємовідносин «міліція-іммігрант», правоохоронна структура залишається виключно органом покарання, який, повністю відмовившись від надання іноземним громадянам функцій консультативно-допоміжного характеру, охоче здійснює функції примусу, виправдовуючи свої жорсткі дії багато у чому надуманими та нав'язаними суспільству твердженнями про загрозу державі від нелегальної міграції, боротьбу з якою МВС веде формально і неефективно.

Міліцейське відомство повинно кардинально змінити принципи побудови своєї внутрішньої «міграційної політики» та стати ініціатором проведення таких змін на загальнодержавному рівні, для чого в першу чергу необхідно:

- скасувати, як застарілий та неефективний, наказ МВС України від 31.07.2003 року № 829 «Про затвердження Основних напрямків службової діяльності структурних підрозділів апарату МВС України та відповідних органів і підрозділів ГУМВС, УМВС, УМВСТ, внутрішніх військ МВС України по протидії незаконній міграції». Розробити новий відомчий нормативно-правовий документ, який переорієнтує діяльність міліції із проведення заходів по відстеженню етапів перебування іноземців в державі на боротьбу з організованим незаконним переправленням іноземців через територію України до країн Західної Європи. При цьому головну роль у розробці та реалізації заходів із протидії нелегальній міграції в системі МВС повинна відігравати не служба громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, а Головне управління боротьби з організованою злочинністю;
- націлити діяльність підрозділів Державного департаменту громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб не тільки на виконання функцій контролю за перебуванням мігрантів на території України, а в першу чергу на надання іноземцям функцій допоміжного та консультативного характеру;
- розробити та затвердити нові відомчі інструкції з детальним визначенням порядку та підстав для проведення видворення

- іноземних громадян з України, де окремим розділом передбачити положення, які гарантували би іноземцям дотримання їх прав і свобод;
- доручити науковцям МВС України провести юридичну оцінку відповідності положень законів України, КУпАП, інших нормативно-правових актів, які регулюють перебування іноземців в державі, міжнародним нормам права та розробити проекти відповідних змін до законодавства, в першу чергу до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

11. | **Захист від дискримінації, расизму та ксенофобії**

Батчаєв В.К., Павленко В.І., Чумак Ю.В.

Аналізуючи питання протидії расизму, дискримінації та ксенофобії в контексті діяльності МВС України, доцільно розглядати існуючі проблеми у двох різних, але безперечно пов'язаних між собою напрямках: перший — націленість правоохоронних органів на захист українського суспільства від цих негативних явищ, другий — рівень їх поширеності серед самих працівників міліції.

1. НАЦІЛЕНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ НА ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ, РАСИЗМУ ТА КСЕНОФОБІЇ

Сучасна концепція прав людини основана на принципі заперечення будь-яких форм дискримінації, у тому числі побудованих на відмінностях, пов'язаних з расою, кольором шкіри, етнічною належністю, громадянством, віросповіданням, мовою та іншими ознаками. Визнання країнами світу цього принципу, як загальноприйнятої норми міждержавних та внутрішньодержавних відносин, забезпечення впровадження цього принципу у повсякденну діяльність влади і життя суспільства є одним з тих ідеалів, до яких прагне людство. Саме з метою практичного втілення таких намірів, світовим співтовариством проголошено та прийнято значну кількість правових актів, у яких декларується всезагальне поважання прав людини і осно-

вположних свобод без жодних винятків та обмежень. Не маючи за мету проведення аналізу міжнародної бази документів, націлених на унеможливлення проявів расизму і дискримінації у суспільстві, все ж доцільно виділити головні міжнародні акти, якими у першу чергу повинні керуватися влада, зокрема, правоохоронні органи. Такими документами є :

- Загальна Декларація прав людини;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання;
- Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього;
- Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Конвенція ООН про статус біженців;
- Конвенція ООН про права трудящих-мігрантів;
- Конвенція ООН про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти;
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.;
- Європейська соціальна хартія;
- Європейська Рамкова конвенція про захист національних меншин;
- Європейська хартія регіональних мов або мовних меншин;
- Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів;
- Європейська конвенція про громадянство;
- Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи країнам-учасникам з питань «розпалювання ненависті»;
- Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру СБСЕ, 29.06.1990 р.;
- Доповідь наради експертів СБСЕ з питань національних меншин, Женева, 19.07.1991 р.;
- Документ одинадцятої зустрічі Ради Міністрів ОБСЄ, Маастрихт, 1-2.12.2003 р.

Рівність прав кожної людини законодавчо закріплена у Конституції України, стаття 24 якої забороняє привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Стаття 35 Конституції визнає право кожного на свободу світогляду і віросповідання, а стаття 37 забороняє утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі. У свою чергу **стаття 26 Конституції гарантує іноземцям та особам без громадянства, «котрі перебувають в Україні на законних підставах», рівні з громадянами України права та свободи.**

На жаль, Україна не має окремого антидискримінаційного закону з чітким формулюванням поняття дискримінації, визначенням її видів та механізмів здійснення протидії цьому явищу, втім, окремі українські закони містять положення щодо заборони дискримінації, у тому числі:

- Закон України «Про міліцію»
- Закон України «Про звернення громадян»
- Закон України «Про інформацію»
- Закон України «Про правовий статус іноземці та осіб без громадянства»
- Закон України «Про біженців»
- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»
- Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інші.

Проте будь-яка, навіть найдосконаліша, правова база (а Україна такої не має) не може забезпечити належний рівень протидії расизму, дискримінації і ксенофобії у суспільстві за відсутності належної волі влади. Україна, як і кожна держава, що має бажання називатись демократичною і отримати саме таке визнання у світі, проголосила свої наміри боротись с дискримінацією, але до втілення таких намірів фактично не перейшла. Наразі гостро стоїть питання практичного забезпечення задекларованих у законодавстві засад і провідну роль МВС у такій діяльності,

Проживання на території України представників 130 національностей та народностей обумовлює наявність широкого спектру культур, традицій, мов, ставлення до релігії та інше. Таке різноманіття, за умов економічної і політичної нестабільності, що останніми роками спостерігаються у нашій країні, не може не призводити до певних конфліктів інтересів етнічних груп, а отже, і до зростання рівня ксенофобії у державі та існування у суспільстві, всупереч законодавству, прихованої, неформальної дискримінації.

Протягом тривалого часу українцям активно нав'язувались дві по своїй суті протилежні тези: з одного боку категорично заперечувалась проблема поширення ксенофобії у суспільстві (у тому числі і поступове формування у населення думки про можливість дискримінації окремих груп людей), водночас з іншого боку активно впроваджувалась ідея щодо існування значних загроз безпеці і стабільності України від так званих «етнічних чужинців» — експансія і сепаратизм росіян, радикалізм кримських татар, міф про осідання в країні значної кількості нелегальних мігрантів з ісламських країн тощо.

Необхідно розуміти, що завуальовані форми ксенофобії і дискримінації, які і раніше мали місце у соціальних звичаях та побутовому житті, у теперішній час стають більш поширеними та небезпечними і, за бездіяльності влади, поступово укорінюються у людських стереотипах та забобонах. Саме такий, латентний та зовні неприйнятний вид ксенофобії, стає найбільш серйозним і загрозливим, оскільки навіть прийняття державою самого досконалого і суворого антидискримінаційного закону автоматично не призведе до змін у свідомості її громадян. Тому від позиції та виваженості дій влади, її сконцентрованості на вирішенні цієї проблеми суттєво залежить той рівень толерантності, який і робить країну цивілізованою.

Спектр проявів ксенофобії в Україні досить обширний: від існування радикальних організацій, що відкрито сповідують расизм — до зверхнього і зневажливого ставлення до іноземців з боку пересічних громадян, від відверто шовіністських промов окремих політиків — до расистських графіті на стінах і просякнутих ненавистю матеріалів окремих веб-сайтів, на яких поширюється ідеологія расової нерівності та заклики до насильницьких дій на ґрунті національної ворожнечі.

Можна зазначити, що у порівнянні з минулими роками, у 2010 році кількість вчинених стосовно іноземців злочинів на ґрунті ненависті та розправ над представниками етнічних меншин в Україні дещо зменшилась, проте такі випадки продовжують мати місце.

У квітні 2010 року в м. Києві було вбито 25-річного громадянина Ізраїля Станіслава Мізернова. Незважаючи на запевнення міліції про виключно кримінальні корні цього злочину, близькі та знайомі загиблого переконані, що вбивство було скоєно на ґрунті антисемітизму, оскільки Станіслав Мізернов мав «ярко виражену семітську зовнішність».

(<http://tsn.ua/chorna-hronika/u-kiyevi-zhorstoko-vbili-i-rozchlenovali-25-richnogo-izrayiltyanina.html?page=6&items=86>)

Вночі 19 вересня 2010 року до нейрореанімації клінічної лікарні ім. М.О. Семашка у Сімферополі був доставлений уродженець м. Чахра (Кувейт) з діагнозом: «черепно-мозкова травма, забиття правої лобової області, підшикрна гематома лобової і скроневої області справа, перелом нижньої щелепи зліва, забій лівої брови, кома II ступеня». Вказаний іноземець — студент Кримського державного медичного університету та його двоє друзів поверталися о 23 годині ночі із гостей до гуртожитку свого навчального закладу. Біля піцерії «Неаполь» по вулиці Павленка вони звернули увагу, що за ними йде група хлопців від 10 до 15 осіб. У цей час зі студентами порівнявся ще один хлопець, який йшов назустріч. Останній завдав іноземцю удар в голову і почав його бити, а група, що переслідувала студентів, підбігла до них.... Друзі іноземного студента побігли до гуртожитку за допомогою, але коли повернулись на місце скоєння нападу, застали свого товариша закривавленим та непритомним.

У подальшому одного з нападників вдалось затримати. Ним виявився також студент кримського вузу — хлопець 1990 року народження, який раніше не притягувався до кримінальної та адміністративної відповідальності, який пояснив, що у той вечір з компанією знайомих відзначав день народження приятеля, всі вживали алкоголь, а побачивши на вул. Павленко іноземців, один із його друзів запропонував напасти на них».

(<http://www.kianews.com.ua/node/24241>)

З інтерв'ю з громадянином Азербайджану Н., 36 років, приватний підприємець, житель м. Черкаси: «Коли ввечері я відпочивав у кафе, до мене за столик підсіли три молодих хлопці. Спочатку вони поводили себе

нормально — розпитувати, хто я і звідки приїхав в Україну, пригостились моїми цигарками. Потім, під час розмови, один з них запитав, чи подобаються мені українські дівчата. Я відповів, що українки — дуже красиві і привітливі. Не знаю чому, але така відповідь їх розлютила. Той, що запитував, сказав: «Наші жінки не для вас, «чорнозаді» і виплеснув мені у обличчя кухоль пива. З під мене вибили стілець і почали бити ногами. Били всі утрюх декілька хвилин, а потім вибігли на вулицю».

А ось як оцінює свій «вклад у боротьбу з нелегальною міграцією» «Соціал-Націоналістична Асамблея» на своєму веб-сайті: «24 липня 2010 р. у Василькові відбувся рейд бійців «Патріота України» та підприємців міста. В результаті рейду було зачинено декілька в'єтнамських контейнерів разом із крамом чужинців та прибрано ятки узбеків та циган. Більшість українців, що перебували в цей час на ринку, схвально оцінили дії соціал-націоналістів (тут і далі підкреслення наші. — Авт.). У свою чергу під час стихійного мітингу, який виник біля ринку, представники СНА запевнили підприємців та споживачів, що завжди стоятимуть на захисті соціальних та національних інтересів українців і не дозволять чужинцям відбирати робочі місця в українців та продавати товар низької якості. Як вже повідомлялось раніше, українські підприємці, що торгують на цьому ринку, виступили категорично проти, того, щоб на ньому продавали свій товар чужинці, а саме в'єтнамці, цигани, узбеки тощо. Українських підприємців підтримали Соціал-Національна Асамблея та організація «Патріот України». Гуртом патріоти та підприємці протягом останніх 2 тижнів з васильківського ринку витіснили більшість чужинців. Деяким представникам в'єтнамської діаспори довелось силою вказувати на їхнє місце, декого з них госпіталізувала швидка.

Соціал-Національна Асамблея — організація «Патріот України» з першого дня протистояння у Василькові між українцями та мігрантами заявляла, що виступає за повне витіснення з приринкової території мігрантів (в'єтнамці, цигани, узбеки)... 31 липня 2010 року бійці організації «Патріот України» провели рейд васильківським ринком і пояснили залишкам мігрантів, що лояльне ставлення до них міліції не гарантує їм місця під сонцем на території міста Василькова зокрема і України в цілому. Постраждалі нелегали залізують рани, патріоти на свободі святкують чергову перемогу над чужинцями а отже у Василькові триває боротьба з мігрантами».

(<http://sna.in.ua/?p=4482> , <http://sna.in.ua/?p=4602>)

Расистський фронт в Україні, попри знижену у порівнянні з Росією активність у проведенні демонстративного фізичного переслідування «чужинців», поступово поширюється і набуває нових прихильників, як правило, з числа молоді. На сьогодні в Україні існує низка організацій і рухів з різною ступінню радикальності, що проголошують або ідею необхідності підтримання чистоти білої раси у цілому або тезу «Україна виключно для українців». Якщо декілька років тому радикальний расизм з його класичними міжнародними ознаками фактично імпортувався в Україну із-за кордону (переважно з Росії), то останніми роками спостерігається тенденція на консолідацію внутрішніх шовіністичних сил, маючих за мету затвердження ідеї про виключну роль «титової нації» у суспільному житті країни. Так, наряду з українськими осередками таких загальновідомих міжнародних расистських угруповань, як «White Power», «Blood & Honour», «World Church of the Creator — Україна», у державі поширюють свій вплив на суспільство такі організації і об'єднання, як «Українська націонал-трудова партія», «Патріот України», «Слава і Честь», ВО «Тризуб» тощо, активісти яких неодноразово брали участь у виступах проти так званого «засилля неукраїнців».

У 2010 році окремі шовіністично та расистські налаштовані організації неодноразово демонстрували свої сили проведенням публічних акцій, під час яких проголошувались відверто расистські лозунги та заклики до дискримінації на етнічному ґрунті.

17 квітня 2010 року у м. Одесі прихильниками націоналістичної ідеї був організований і проведений марш пам'яті на честь загиблого члена організації «Слава і Честь» Максима Чайки, якого було вбито у 2009 році під час сутички між правими та лівими екстремістами. Під час маршу, у якому прийняло участь близько тисячі осіб, переважно члени партії «Братство» та ВО «Свобода», проголошувались лозунги «Слава нації, смерть ворогам!» «Бендера прийде — порядок наведе!», «Україна — понад усе!», звучали заклики до розправи над представниками та лідерами антифашистського руху .

(<http://kp.ua/daily/190410/224423/>)

На вимогу громадськості влада припинила проведення поблизу м. Києва музичного фестивалю «Традиції духу», який повинен був відбутись 26-27 червня 2010 року під патронатом радикальної «Соціал-Націоналістичної Асамблеї» з метою пропагування серед молоді

ідей неонацизму та шовінізму. На фестивалі було заплановано виступи ультраправих музичних колективів («Сокира Перуна», «Сейтар», «Nachtigall», «White Lions»), які у своїх піснях відкрито схвалюють та романтизують скінхедівський рух, пропагують гітлерівську естетику та призивають до переслідування національних меншин.

(<http://www.xenodocuments.org.ua/factitem/1919>)

04 вересня 2010 року у місті Умані місцевим осередком Всеукраїнського об'єднання «Свобода» був організований антихасидський марш. Учасники протесту вишикувались у колону та пройшли вулицями міста. Хода відбувалася під гаслами «Умань без хасидів!», «Ні — хасидському свавіллю!», «Гонта прийде — порядок наведе!», «Кому належить Україна — українцям! Кому належить Умань — нам!». Під час організованого у подальшому мітингу, була зачитана Народна Резолюція із закликами до громадян, у якій, зокрема, зазначалось: «Ми обурені та висловлюємо незгоду із злочинною бездіяльністю центральної та місцевої влади на тлі хвилі агресії прибульців-хасидів, що наростає... Ми вимагаємо запровадити біометричний контроль для прибульців-хасидів, заборонити хасидам самовільне будівництво, рекомендувати прибульцям-хасидам перебувати у визначених культових місцях».

(<http://prochek.info/all-news/444-uman-bez-hasidiv-natsionalisti-protestujut-proti-svavillja-palomnikiv>)

В Україні протягом 2010 року неодноразово спостерігались випадки чинення наруги над спорудами, які використовуються національними меншинами для реалізації свої релігійних, культурних, освітніх чи інших потреб.

Так, вночі 30 березня 2010 року у м. Львів невідомі спотворили фарбою фасад середньої загальноосвітньої школи № 6 з російською мовою викладання, де разом з росіянами навчаються діти багатьох національностей. «Це вже далеко не перший випадок... Акти вандалізму раніше здійснювались по відношенню до СЗШ № 17 м. Львова, польської гімназії, єврейської синагоги, пам'ятника жертвам Голокосту. Від нападів вандалів неодноразово потерпав Російський культурний центр та бюст О. Пушкіна, меморіальні комплекси «Пагорб Слави» та монумент «Переможцям над фашизмом». Практично жодного разу зловмисників не встановили і тим більше не затримали» — констатують представники російської діаспори у Львові.

(<http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/31/222935>)

У квітні 2010 року у місті Тернопіль на старовинному єврейському кладовищі були розорені і спалюжені могили та пам'ятники, на окремих з них зроблені образливі антисемітські надписи.

(<http://jewish.kiev.ua/news/3444/>)

В ніч з 19 на 20 червня 2010 року скоєно акт вандалізму стосовно Меморіалу визволителям міста Дрогобича, де поховані 128 радянських воїнів: бронзове обрамлення Вічного вогню монументу залито фарбою, на стіні меморіалу чорною фарбою намальовані фашистські свастики.

(<http://www.zaxid.net/newsua/2010/6/21/145058/>)

23 серпня 2010 року у м. Сімферополі був понівечений меморіал депортованим кримським татарам: у надпису на монументі «Це не повинно повторитись» зафарбовано слово «не», а на самому меморіалі зроблено надписи «Крим український, а не татарський», «Слава Україні!» та нарисований тризуб. Вказаний шовіністичний випадок відбувся напередодні проведення поблизу меморіалу мітингу кримських татар на честь відзначення у Європі «Дня пам'яті жертв тоталітарних режимів».

(<http://tsn.ua/ukrayina/u-simferopoli-na-memoriali-zhertvam-deportaciyi-napisali-krim-ukrayinskiy-a-ne-tatarskiy.html>)

Втім, буде невірним вважати, що ксенофобія в Україні має виключно українсько-націоналістичний вектор. Неоднозначна на думку частини населення зміна напрямку «політичної прихильності» України у бік Російської Федерації, яка активно впроваджується з часу зміни керівництва держави, та специфіка територіального розподілу проживання етнічних груп на території країни, призвела до поширення випадків «зустрічної дискримінації», коли об'єктами певних видів утискань становляться етнічні українці. Показовим у цьому сенсі є Крим, де саме українці нерідко потерпають від українофобії з боку чисельної російської громади. Слід зазначити, що протистояння росіян і українців у Криму майже відкрито підтримується окремими політиками Російської Федерації, які пропагують ідеї презирливого ставлення до всього українського та провокують проросійські налаштованих жителів до конфронтації, називаючи Крим російською територією. На Сході та Півдні України діє немало рухів і груп («Русское содружество», «Православний вибір», «Союз русского народа», «Євразійська спілка молоді» та інші), які викривляючи ідею «слов'янського братерства з росіянами», мають та вис-

ловляють неприкрито негативні настрої стосовно української мови, самих українців, цілісності держави тощо. При цьому використовуються аналогічні з українськими шовіністами методи — проведення мітингів, пікетів, демонстрацій та інших публічних акцій, паплюження пам'ятників тощо.

17 січня 2010 року громадськими організаціями «Союз русского народа», «Русское содружество» «Союз верных казаков» була проведена хода під лозунгом «Підтвердимо присягу, що ми дали 365 років тому». Організаторами ходи пропавувалась ідея того, що у 1654 році всі жителі м.Києва на Євангелії урочисто присягнули на вірність російському православному государю і у теперішній час народ України повинен підтвердити свій вибір, зроблений у минулому.

(<http://www.russians.kz/society/995060-vseukrainskijj-pravoslavnyjj-vybor-podtverdim.html>)

22 липня 2010 у м. Києві з ініціативи Всеукраїнської громадської організації «Православний вибір» відбулась хрещена хода під лозунгом «Проти експансії західної цивілізації» з вимогою до влади «припинити впровадження чужого для нашого народу курсу на інтеграцію України до Євросоюзу, оскільки така інтеграція загрожує цивілізації Російського Миру, частиною якого є народ України».

(http://www.novorossia.org/kr_hod/888-krestnyj-xod-v-kieve-protiv-yeक्सpansii-zapadnoj.html)

У ніч з 17 на 18 серпня у місті Тернополі була розбита меморіальна дошка голови ОУН(р), голови КУН Слави Стецько. Голова Тернопільської обласної організації Конгресу Українських Націоналістів Іван Білах переконаний, що це спеціально спланована напередодні Дня незалежності провокація проросійських сил. «...Це не випадковість, бо цієї ж ночі було зруйновано меморіальну дошку полковнику УПА Омеляну Польовому. З приходом команди Януковича антиукраїнські сили відчувли свою безкарність і вседозволеність», — наголошує Іван Білах.

(<http://novynar.com.ua/politics/129823>)

Ще однією точкою напруги у міжетнічних стосунках в Україні є Крим, де залишається невирішеною проблема конфронтації між кримськими татарами і владою.

18 травня 2010 року кримські татари на мітингу, присвяченому 66-м роковинам примусового переселення татарського народу до Середньої Азії і Сибіру, вимагали провести під егідою міжнародних ор-

ганізації спеціальний форум з питання відновлення їх прав у Криму. Присутні тримали національні прапори кримських татар та висували вимоги «Поверніть наші будинки і майно», «Криму — статус кримськотатарської національно-територіальної автономії у складі України», «Відновлення освіти кримськотатарською мовою — порятунок від асиміляції». За даними співробітників міліції, у заходах, що відбувались на центральній площі Сімферополя, прийняли участь 12 тисяч осіб, у той час, як організатори акції зазначають іншу кількість учасників — 25 тисяч.

(<http://www.unian.net/ukr/news/news-377505.html>)

В червні 2010 року голова Меджлісу кримських татар Мустафа Джемілев повідомив пресі про дискримінаційну кадрову політику уряду, яка має за мету витіснення татарських представників з керівних посад автономії. «... Це політика обмеження представництва кримських татар у сфері управління. У разі, якщо така тенденція триватиме, вона може стати певною проблемою у наших взаєминах із владою», — заявив голова Меджлісу, на що отримав відповідь від прем'єр-міністра України Миколи Азарова: «Ані Президент, ані уряд жодних ультиматумів, жодних заходів такого плану, як бойкот і так далі, не бояться і не боятимуться... Ми готові до діалогу, але жодних ультиматумів ми не приймаємо, як умову».

(<http://human-rights.unian.net/ukr/detail/194254>,

<http://human-rights.unian.net/ukr/detail/194268>)

21 червня 2010 року близько 100 кримських татар — літні люди, позбавлені землі у Криму під час депортації, та молодь, яка не може отримати землю у користування, організували біля будівлі Адміністрації Президента України безстроковий пікет з метою привернення уваги до необхідності вирішення земельного питання в Криму з урахуванням потреб всього населення. Проте вже 22 червня охорона Президента зачитала пікетникам рішення Окружного адміністративного суду Києва, у якому зазначається: «встановити обмеження на реалізацію прав на мирні збори шляхом заборони громадянам України в особі Мамбетова А.А. щодо проведення з 22.06.2010 безстрокової акції біля Адміністрації Президента України». Учасники акції, які нічого не знали про це судове засідання, вважають, що обмеження їх права на мирні зібрання є дискримінацією і порушенням Конституції України та вказують: «Це рішення, абсолютно протизаконне і антиконституційне, охорона Пре-

зидента кинулася виконувати із завзяттям, гідним завзяття солдатів, які проводили депортацію кримських татар у 1944 році. Учасникам акції було заявлено, що якщо впродовж години вони не згорнуть пікет, проти стариків і зеленої молоді буде застосовано силу. При цьому пікетникам було продемонстровано два автобуси зі спецназівцями і тюремний «воронок».

(<http://human-rights.unian.net/ukr/detail/194249>)

Криза у відносинах кримських татар з владою посилилась після призначення Міністром внутрішніх справ України Анатолія Могильова, який у свій час очолював кримську міліцію та запам'ятався проведенням міліцейської операції на плато Ай-Петрі, під час якої постраждало кримськотатарське населення. Тоді ж одна з кримських газет оприлюднила інтерв'ю з Могильовим, у якому останній фактично виправдовував сталінську депортацію з півострова кримських татар. На вказаний факт голова Меджлісу Мустафа Джемільєв звернув увагу європейської спільноти у Європарламенті на слуханнях щодо ситуації кримських татар у березні 2010 року та заявив: «Таке призначення є загрозою для спокою в Криму. Адже людина, яка за посадою має боротися з ксенофобією та міжнаціональною ворожнечею, сама ж її розпалює».

(http://news.bigmir.net/world_about_us/256740/)

Викликає занепокоєння тривале протистояння окремих верств населення України на ґрунті віросповідання. Зрозуміло, що у країні, громадяни якої сповідують різні види релігій, повністю уникнути конфліктів між віруючими майже неможливо, проте останнім часом спостерігаються не тільки вже традиційні загострення взаємовідносин між християнами та мусульманами, греко-католиками і православними, а і поширення нетолерантного ставлення між прихильниками різних конфесій православ'я. Певним чином це обумовлено і непередуманими діями влади, у тому числі публічним виразом своїх релігійних уподобань першими особами держави, що призводить до елементів дискримінації однієї категорії віруючих із залученням до таких дискримінаційних дій МВС України.

Так, прес-служба Української православної церкви Київського патріархату заявила про фактичне перешкоджання намірам її вірян прибути до міста Києва на святкування річниці хрещення Київської Русі 28.07.2010 року. У заяві вказується, що з цієї метою владою та правоохоронними органами чинився значний тиск на автоперевізників, яким

погрожували позбавленням ліцензій на право перевезення пасажирів за спробу виїхати з прочанами до столиці. Найбільшого поширення такі факти набули у Південних та Західних областях України. За даними УПЦ мали місце і випадки, коли працівники ДАІ під надуманими причинами перешкоджали проїзду автобусів з віруючими безпосередньо на автомагістралях. Так, 28 липня приблизно о 5 годині ранку на в'їзді до Києва співробітники міліції зупинили 5 автобусів з прихильниками УПЦ Київського патріархату і зробили спробу не пустити їх у місто під приводом того, що «у Києві немає місця для паркування». Лише після годинних переговорів та погроз пасажирів розпочати акцію протесту, автобусам надали можливість слідувати далі.

Того ж 28 липня у м. Одесі співробітники ДАІ та люди у цивільному на трьох міліцейських автомобілях заблокували виїзд автобусу з прочанами Київського патріархату до міста Києва, застосували до пасажирів фізичну силу з метою перешкодження посадці у автобус, а у водія відібрали ключі від транспортного засобу та документи на право керування.

Разом з тим прес-служба зазначає, що стосовно віруючих Московського патріархату влада подібних дій не чинила, а навпаки всіляко сприяла їх прибуттю до місць богослужіння у місті Києві.

(<http://www.cerkva.info/uk/publications/articles/692-press-conf-unian.html>,

<http://censor.net.ua/go/offer--ResourceID--166491>,
<http://www.pravda.com.ua/news/2010/07/28/5256887/>)

У жовтні 2010 року у місті Черкаси на паркані протестантської Церкви Благодать невідомими нанесено надпис «Україна — православна» та фашистську символіку. «Наш паркан розмальовують уже втретє, — повідомив пастор Владислав Євтушенко. — Ми сповістили міліцію...», проте у міліції цей інцидент не коментують.

(<http://www.pres-centr.ck.ua/security/15835/>)

Незважаючи на те, що, відповідно до міжнародних зобов'язань, Україна повинна забороняти та засуджувати використання засобами масової інформації мови ворожнечі, висловлювання з неприкрито-зневажливим ставленням до людей інших національностей становляться звичайним явищем у діяльності мас-медіа.

Як приклад, можливо привести випуск програми «Шок-інфо», який вийшов у ефір наприкінці червня 2010 року на популярному серед населення каналі телебачення «Новий канал» і був присвячений проблемі перебування іноземців в Україні. Залишаючи за автором програми право мати власну думку щодо рівня загрози безпеці України від перебування на її території іноземців-мігрантів, можливо стверджувати інше — програма поширювала серед глядачів ксенофобні упередження і використовувала щодо іноземців мову ворожнечі. Так, у програмі за допомогою відеоряду та коментарів ведучого фактично нав'язувались суперечливі і не підтверджені офіційними статистичними відомостями тези про те, що «нелегали» (без роз'яснення цього поняття) прибувають в Україну з наміром торгівлі наркотиками, а українці вимушені виїжджати за кордон у пошуках праці тому, що їх витісняють іноземні трудові мігранти. Утримання іноземців під вартою у тимчасових пунктах перебування названо «курортом», а наміри іноземця звернутись до компетентних органів за отриманням статусу біженця, розцінювались, як його спроба уникнути депортації з України. У програмі узагальнено стверджувалось, що такі іноземці є носіями невідомих хвороб, допускались презирливі вислови «люди-непотріб», «напівлюди».

(<http://noborders.org.ua/sfery-dijalnosti/mova-vorozhnechi/shok-i-dezynformatsiya-v-efiri-zvernennya-proektu-bez-kordoniv-do-kerivnytstva-novoho-kanalu/>)

Сентенції щодо наявності загроз для існування України, як держави, з боку інших етнічних груп та виключності української нації, неодноразово публічно висловлювались політичними діячами.

Ветеран українського націоналістичного руху Левко Лук'яненко в інтерв'ю журналу «Експерт» заявив, що міграційні процеси у Європі призвели до того, що Європейсько-християнська цивілізація перебуває на межі гибелі, мусульмани мають всі шанси перемогти християн, а чорні подолають білих. На думку Лук'яненка, Україна перебуває у більш вигідному становищі: «Ми не зобов'язані пускати до себе негрів і індійців, а тому можемо уникнути біди».

(<http://www.expert.ua/articles/8/0/8001/>)

Лідер ВО «Свобода» Олег Тягнибок характеризує загрозу від міграції іноземців в Україну наступним чином: «Ми можемо тільки уявити, що вони принесуть. Вони принесуть етнічну злочинність, бо їм на щось треба жити; принесуть екзотичні хвороби, це я вам як колишній док-

тор можу сказати Вони принесуть сюди і новий виток наркоманії, і сексуальних збочень, і проституції, тим більше, що ці люди будуть шукати собі життєвий простір... Європа вже цього наїлася досхочу, і через це вона їх із задоволенням відкидає в Україну, бо будьте певні, що кращі з них в Європі залишаться — ті, які можуть робити науку, хто є багатшими, які мають якісь таланти, авторитет і таке інше. А нам пришлють таких, які вчинять не тільки те, про що я зараз говорив, а й будуть витісняти українців з робочих місць, бо нелегальні мігранти погодяться працювати і за тарілку супу і, відповідно, українці будуть втрачати свою роботу»

(<http://www.radioera.com.ua/eranews/?idArticle=19690>)

Народний депутат Тарас Стецьків наступним чином прокоментував призначення на посаду першого заступника президента Національної телекомпанії України журналіста Валіда Арфуша: «Сумно, що наше національне телебачення робитимуть ліванці... Таке призначення — приниження для України, українців як нації».

(<http://telekritika.ua/daidzhest/2010-03-23/51825>)

19 лютого 2010 року член політради ВО «Свобода» Ірина Фаріон проводила заняття, присвячене національній ідентичності у дитячому садку № 67 міста Львова. Під час розмови з вихованцями Фаріон відчитала та образила тих дітей, які вимовляли свої імена у російській інтерпретації та наголошувала на можливості дискримінації людей за мовною ознакою: «Оленка — ніколи не будь Альоною. Бо якщо ти станеш Альоною, дитиночко, то потрібно пакувати валізи і виїжджати до Московії... Ніколи не називайте Марічку «Маша», бо Маша — форма не наша. Нехай їде туди, де Маші живуть. У нас вона повинна бути Марічкою. ...Якщо хтось раптом Петрика назвав «Петєю», то він не український хлопчик і має звідси забратися... Ліза — це ім'я від інфінітива «лизати». Вказаний «майстер-клас» викликав обурення у батьків ображених дітей, набув значного суспільного резонансу, широко висвітлювався у ЗМІ та Інтернеті.

(<http://tsn.ua/ukrayina/deputat-vid-svobodi-rekomenduye-dityam-z-rosiiskimi-imenami-viyizhdzhati-v-moskoviyu.html>)

У свою чергу проросійські політики неодноразово допускали публічні вислови, які ображають гідність українців, ганьблять українську мову, національні звичаї та культуру. Як приклад, можливо навести красномовний вислів лідера кримських комуністів Леоніда Гра-

*ча про те, що День незалежності України святкують «...люди, не пом-
нящие своего родства... Для всех остальных это поминальный день».*

(<http://censor.net.ua/go/offer/ResourceID/168911.html>)

Підсумовуючи викладене та завершуючи огляд наведених фактів, можна констатувати, що під впливом цілого ряду економічних, соціальних та політичних чинників рівень етнічної упередженості в Україні невпинно зростає. Психологія неприйняття та відкидання «чужого», нетерпимість до представників іншої національності, віросповідання, носіїв мови набуває ознак небезпечної соціальної хвороби, що вимагає невідкладного державного, у тому числі і кримінально-правового, реагування на всі випадки расизму, дискримінації та ксенофобії. Проте влада, загалом погоджуючись з вимогами міжнародного суспільства щодо заборони всіх форм дискримінації, залишається осторонь від розроблення та впровадження ефективних механізмів по реальній протидії цьому ганебному явищу.

Слід зазначити, що у свій час саме Міністерство внутрішніх справ України, першим з правоохоронних структур, озвучило проблему існування расизму і дискримінації в державі та намагалось привернути до них увагу суспільства. Пік активності міліцейського відомства у цьому напрямку правоохоронної діяльності припадає на 2007-2009 роки: був розроблений План МВС України щодо протидії расизму до 2009 року, у структурі карного розшуку створювались підрозділи по протидії правопорушенням, пов'язаним з діяльністю радикально налаштованих угруповань, формувались обліки осіб, що належали до організацій «скінхедівського» руху.

З ініціативи або за участю МВС України було прийнято ряд змін у законодавчих актах, що посилювали переслідування за дискримінаційні прояви. Так, у 2009 році до Кримінального кодексу України внесені зміни, які ввели кримінальну відповідальність за скоєння вбивства, катування, нанесення тілесних ушкоджень, побіїв та мордування, погрозу вбивством, вчинених з мотивів расової, національної або релігійної ворожнечі (статті 115, 121, 122, 126, 127, 129 КК України). Кримінальним злочином визнано ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (стаття 300 КК України). Важливим є і той факт, що порушити кримінальну справу за ознаками вищевказаних статей Кримінального кодексу, мають

право працівники міліції, на відміну від статті 161 КК (*Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань*), розслідування якої перебуває у компетенції органів прокуратури.

У лютому 2009 року Міністерством внутрішніх справ та Генеральною прокуратурою України було прийнято спільну вказівку № 11/128 «Про облік злочинів, що вчинені на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, а також результати їх розслідування», якою запроваджено щомісячний звіт про злочинність на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Протягом 2009 року МВС України активно і досить продуктивно приймало участь у роботі Міжвідомчої робочої групи з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості — дорадчому органі, утвореному при Державному комітеті у справах національностей та релігій з метою запобігання, комплексної протидії та подолання проявів ксенофобії в українському суспільстві. Було внесено низку суттєвих пропозицій до проекту національного Плану заходів щодо протидії ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві на 2010–2012 роки.

На виконання Плану МВС України щодо протидії расизму на період до 2009 року у грудні 2009 року проведено аналіз результатів діяльності ГУМВС, УМВС з цього напрямку, який було взято за основу при розробці нового плану Міністерства на 2010–2012 роки (затверджений розпорядженням МВС України № 94 від 18.02.2010 року).

На жаль, у 2010 році ситуація кардинально змінилась у бік погіршення. Новий уряд країни, заявляючи про себе, як про «уряд професіоналів», не приділяв уваги провадженню державної політики щодо припинення та профілактики випадків расизму і етнічної дискримінації та відмовився від цілеспрямованої і послідовної роботи по зменшенню рівня ксенофобії в українському суспільстві. Внаслідок цього у 2010 році роботу Міжвідомчої групи з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості практично припинено — якщо у 2009 році групою проведено 7 засідань, то протягом 2010 року — жодного.

У свою чергу Міністерство внутрішніх справ України, повністю приймаючи встановлені владою правила гри щодо ігнорування розвитку міжетнічної напруженості у суспільстві, почало керуватись не

реальним станом справ у державі, а заспокійливою для себе статистикою скоєння злочинів на ґрунті ненависті, помилково розцінюючи зменшення кількості резонансних випадків радикального расизму, як індикатор благополуччя у міжнаціональних відносинах.

2010 рік став роком нелогічних та незрозумілих громадськості змін у структурі органів внутрішніх справ. Під лозунгом так званої «оптимізації» складу апарату Міністра МВС України, у березні місяці було ліквідоване Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ (надалі у тексті УМДПЛ) — підрозділ, одним з пріоритетних завдань якого визначалась саме протидія расизму, дискримінації та ксенофобії.

Саме на співробітників цього Управління покладалась обов'язки по проведенню моніторингу та здійсненню аналізу ситуації з поширенням ксенофобних та дискримінаційних проявів у кожному регіоні України, наданню допомоги керівникам обласних підрозділів міліції у розробленні заходів по недопущенню загострення ситуації в цьому напрямку, проведенню просвітницької роботи по профілактиці ксенофобії серед працівників міліції. Можна визнати, що діяльність УМДПЛ була досить ефективною — лише протягом 2009 року на ім'я Міністра внутрішніх справ було направлено 13 аналітичних довідок та доповідних записок з цієї проблематики, організовано проведення 10 службових перевірок по скаргах громадян на випадки їх дискримінації у міліції, з персоналом органів внутрішніх справ проведено понад 100 тренінгів та занять відповідної тематики, у засобах масової інформації розміщено 99 матеріалів, присвячених питанням расизму та дискримінації. Проведена новим Міністром внутрішніх справ ліквідація УМДПЛ призвела до припинення системної аналітичної, інформаційної та організаційної роботи правоохоронних органів із протидії етнічній дискримінації і ксенофобії.

Наступним хибним управлінським рішенням керівництва міліцейського відомства слід визнати скорочення у складі Департаменту кримінального розшуку підрозділу, який займався розкриттям злочинів на ґрунті національної, расової чи релігійної ворожнечі або ненависті. Безперечно, що розкриття таких злочинів вимагає від оперативних працівників своєрідних навичок у здійсненні оперативно-розшукової діяльності, створення специфічної агентурної мережі тощо. Доведення вини злочинця у скоєнні злочину на ґрунті нена-

висті — це результат тривалої і кропіткої роботи працівника міліції, його відмінної фахової підготовки та готовності протистояти активному захисту злочинця, який розуміє, що у разі доведення його вини у вчиненні злочину саме на ґрунті ненависті, він отримає набагато жорсткіше покарання. Усунення від такої роботи працівників, які вже набули необхідні знання та певний практичний досвід, призводить до некомпетентності у діях правоохоронців, а іноді і до відверто-незаконних спроб перекваліфікувати злочин на ґрунті ненависті на менш резонансний та більш зручний у розслідуванні побутовий злочин. Підтвердженням зазначеного судження можна вважати той факт, що за наявною інформацією протягом 9 місяців 2010 року не було порушено жодної кримінальної справи з розслідування злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (відповідні частини ст. ст. 115, 121, 122, 126, 127, 129, 300 КК України), а за статтею 161 КК України (*Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань*) порушено лише одну кримінальну справу.

У місті Києві 15 серпня 2010 року, після закінчення футбольного матчу, група озброєних газовими балончиками та ножами молодиків з криками «Зіг Хайль!», «Ріж Антифу!» скоїла напад на перехожих, серед яких був громадянин Росії І. та його товариш М. Внаслідок вказаних злочинних дій останні потрапили до лікарні: перший — із струсом мозку та вибитими передніми зубами, другий — з трьома ножовими пораненнями. Слід зазначити, що інформація про це побиття громадян була поміщена ультраправими на своєму сайті, де вони під гаслом «Вали антифу весело, модно, спортивно» без остраху публікують «звіти» про свої чисельні напади.

Проте, з слів потерпілих, співробітники міліції запевняли їх, що скоєний напад є сутичкою між футбольними фанатами, рекомендували відмовитись від подання заяви до міліції, а дізнавшись проте, що І. має громадянство Російської Федерації, навіть погрожували депортацією у разі відстоювання ним своєї позиції про мотиви вчиненого щодо нього злочину.

(<http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1282207351>)

Аналізуючи інформацію МВС України про стан виконання правоохоронними органами пріоритетів Порядку денного асоціації Україна — ЄС, слід відзначити, що, звітуючи за напрямком «заходи із

боротьби зі збільшенням злочинів, пов'язаних із проявами нетерпимості та ненависті», міліцейське відомство обмежилось загальними формулюваннями на кшталт «працівників підпорядкованих підрозділів націлено...» або «підрозділи МВС постійно беруть участь...». Будь-які статистичні дані за 2010 рік про досягнуті міліцією практичні результати роботи у цьому напрямку звіт МВС не містить, вірогідно, з причини відсутності таких результатів.

Аналогічна ситуація склалась і з «Планом заходів МВС України щодо протидії расизму та ксенофобії на період до 2012 року». Слід вказати, що зазначений план був розроблений УМДПЛ, як результат розуміння необхідності послідовної та постійної боротьби правоохоронних органів з расизмом і дискримінацією. План передбачає виконання галузевими службами, територіальними підрозділами, навчальними закладами ОВС 49 основних пунктів із заходами організаційного та інформаційного характеру, загальної і спеціальної профілактики, науково-методичного та нормативно-правового забезпечення, міжнародного співробітництва, взаємодії з неурядовими організаціями тощо.

Проте більшість пунктів плану, виконання яких очікувалось у 2010 році, залишились нереалізованими, що свідчить про реальне ставлення нових очільників МВС до проблем ксенофобії, расизму і етнічної дискримінації у державі. Серед інших, міліцейським відомством відверто проігноровано виконання і таких важливих заходів, як:

- створення до 01.06.2010 у складі блоків кримінальної міліції центрального апарату МВС, апаратів ГУМВС, УМВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізницях окремих відділів (відділень, груп) протидії злочинам на расовому, етнічному та релігійному ґрунті;
- введення посади радника Міністра з питань етнічних меншин (на громадських засадах) з метою адекватної оцінки ситуації та своєчасного реагування на кримінальні загрози, що виникають у сфері міжнаціональних відносин ;
- підписання Меморандуму про взаєморозуміння між МВС України і Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (ODIHR);

- оприлюднення результатів діяльності МВС у сфері протидії расизму та ксенофобії, включаючи статистичну інформацію щодо:
 - а) кількості завершених справ з розслідування злочинів, передбачених ч. 2 ст. ст. 115, 121, 122, 126, 127, 129, 300 КК України;
 - б) кількості заяв та скарг громадян, що надійшли за фактами проявів ксенофобії та расизму, у тому числі в порядку ст. 97 КПК України;
 - в) кількості скарг на дії працівників ОВС, пов'язані з ксенофобією і расизмом, та результатів їх розгляду;
- ініціювання проведення парламентських та громадських слухань, круглих столів, науково-практичних конференцій з питань протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві;
- постійна участь у роботі Міжвідомчої робочої групи з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості, створеної при Держкомнацрелігій;
- обговорення питання протидії ксенофобським і расистським проявам заходами громадського впливу на засіданнях Громадських рад при ГУМВС, МВС;
- проведення заходів щодо недопущення випадків безпідставного зазначення у повідомленнях МВС, ГУМВС, УМВС етнічного походження правопорушників, злочинців та осіб, що підозрюються у скоєнні правопорушень.
- забезпечення постійного розміщення на відомчих веб-сайтах МВС, ГУМВС, УМВС нормативно-правових актів, статистичної та методичної інформації, що стосуються діяльності органів внутрішніх справ у сфері запобігання расизму;
- запровадження відомчих форм окремого статистичного обліку заяв та скарг громадян, що надійшли за фактами проявів ксенофобії та расизму, у тому числі на дії працівників ОВС, пов'язані з ксенофобією та расизмом;
- забезпечення моніторингу стану дотримання прав іноземців, представників етнічних та релігійних меншин у діяльності ОВС;

- забезпечення вивчення особовим складом органів внутрішніх справ України у системі службової підготовки тем з питань протидії расизму та ксенофобії, запобігання дискримінації за ознаками расової чи релігійної приналежності, у тому числі положень Роттердамської хартії (1996 р.) з прийняттям відповідних заходів;
- участь в удосконаленні законодавства, яким регулюються питання протидії ксенофобії, расовій та етнічній дискримінації;
- постійна взаємодія та співпраця із зацікавленими неурядовими та громадськими організаціями щодо недопущення будь-яких проявів ксенофобії, міжетнічної та расової нетерпимості, спільного моніторингу дотримання прав іноземців та представників етнічних меншин з боку працівників ОВС.

2. ПРОЯВИ ДИСКРИМІНАЦІЇ І КСЕНОФОБІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У січні 2010 року, наказом начальника ГУМВС України в Одеській області був звільнений за пропаганду фашизму і нацизму оперуповноважений карного розшуку Одеського міського управління міліції. Вказаний «правоохоронець» був активним прихильником нацистського руху, мав татування у вигляді фашистського орла зі свастикою та носив есесівську атрибутику. І, певно, використовував своє службове становище у відповідності з сповідною ним ідеологією.

Безперечно — це поодинокий, але досить красномовний факт. Це сигнал і застереження для всього нашого суспільства і, передусім, для керівництва Міністерства внутрішніх справ. Зрозуміло, що етнічні стереотипи і певні негативні упередження стосовно інших національностей, які мають місце в українському соціумі, також притаманні і окремим групам людей, об'єднаних за професійною ознакою. Проте саме професійна специфіка діяльності міліції, як озброєного органу влади, що виконує каральні і примусові функції, робить загрозливим для суспільства існування у міліцейському середовищі таких упереджень через їх можливий вплив на дії право-

охоронців. Слід враховувати і те, що присутні серед населення ксенофобні настрої, посилюються у міліції в рази внаслідок знову таки певних особливостей діяльності її працівників, які часто контактують з далеко не кращими представниками інших національностей, що, спотворює у свідомості міліціонерів уявлення про ту чи іншу народність у цілому, призводить до помилкових узагальнень та спонукає до застосування принципу колективної відповідальності всіх за дії окремої особи.

Саме загроза можливості перетворення міліції з органу захисту всіх без виключення громадян України на орган переслідування окремих меншин та груп населення, вимагає постійної і цілеспрямованої роботи із викоренення в органах внутрішніх справ проявів расизму, дискримінації і ксенофобії. Враховуючи те, що міліція, як і будь-яке правоохоронне чи силове відомство, є чітко структурованою та ієрархічною конструкцією, побудованою на засадах одноосібного прийняття управлінських рішень і їх неухильного виконання всіма нижчестоящими ланками, відповідальність за стан організації такої роботи несе безпосередньо керівництво МВС України, від ставлення якого до проблеми існування етнічних, релігійних чи інших упереджень серед підлеглих залежить рівень толерантності персоналу міліції.

Однак у 2010 році просвітницька робота з виховання толерантності в особового складу органів і підрозділів внутрішніх справ, ініційована у минулому УМДПЛ та Громадськими радами з прав людини в областях, була зупинена.

На прес-конференціях із ЗМІ та зустрічах з представниками міжнародних правозахисних організацій МВС постійно заперечує існування ксенофобії у своїх лавах та декларує свою готовність до змін на краще. Проте декларації і реалії повсякденної діяльності Міністерства внутрішніх справ, як правило, залишаються далекими одні від одних — саме міліція продовжує бути тим органом влади, від свавілля якого найбільше потерпають окремі етнічні групи населення.

Можливо констатувати, що максимальних утисків з боку правоохоронців зазнають представники ромської спільноти та так звані «особи кавказької зовнішності». Порушення прав цих етнічних категорій громадян вже стало ганебною міліцейською «традицією», яка

публічно засуджується керівниками правоохоронних органів, а неофіційно всіляко підтримується і заохочується.

Безпідставне затримання і проведення особистого огляду, доставляння до райвідділів і утримування у них тривалий час, проведення обшуку домоволодінь та автотранспорту, зняття інформації з мобільних телефонів та відбитків пальців — саме такі заходи «профілактики» широко застосовує міліція щодо ромів і кавказців без огляду на закон, який чітко виписує підстави та порядок проведення таких процедур примусу.

З інтерв'ю з громадянином України В., головою громадської організації ромів:

«В березні 2010 року на ринок «Південно-Західний» у м. Черкаси прибула значна кількість співробітників міліції. Частина з них була у форменому одязі, частина — у цивільному. Міліціонери розбились на групи та пішли по ринку, встановлюючи місця, де торгівлю здійснюють роми. Після цього всіх моїх земляків затримували та доставляли до спеціально виділеного на ринку приміщення, де перевіряли паспорти, після чого знімали відбитки пальців та фотографували. Всього сфотографували і дактилоскопіювали біля 20 осіб ромської національності. Всі вони громадяни України, мають житло, у якому зареєстровані вже тривалий час.

Про вказану подію мене повідомив брат, але коли я прибув на місце, ця ганебна процедура стосовно ромів була вже завершена. Проте мені вдалось зустрітись і поспілкуватись з офіцером міліції, який керував проведенням на ринку цієї акції. Він поведився досить ввічливо, повідомив, що розуміє незаконність таких дій, але пояснив, що така «зачистка» проведена по вказівці його начальника і викликана зростанням кількості крадіжок і шахрайств, які здійснюються на базарах циганами. Я пояснив, що на цьому ринку наш народ займається торгівлею, всі ми місцеві, маємо паспорти і нам самим не вигідно порушувати закон, а крадіжки можливо скоює заїжджа група. Офіцер зі мною погодився, але повідомив, що він отримав наказ сфотографувати та зняти відбитки пальців зі всіх циган, що є на ринку, і намагався мене заспокоїти, сказавши: «Не хвилюйся. Перевіримо відбитки і якщо ніхто з твоїх не крав — все буде нормально».

У червні-липні 2010 року у м. Чернігові міліцією впроваджено практику затримування всіх ромів та доправляння їх до райвідділів міліції

для проведення дактилоскопії та фотографування — з метою поновлення діючих картотек обліку. Проведення вказаних дій відбувалось абсолютно безпідставно, на основі тільки зовнішніх даних. Працівники патрульно-постової служби доправляли до Новозаводського райвідділу міліції м. Чернігова і матерів з немовлятами, і вагітних жінок. Так, 16 червня молода мама Г. була затримана разом з п'ятирічною донькою прямо у кафе, а вагітна О. змушена була дві години перебувати у відділенні міліції при центральному ринку тільки через те, що зайшла на ринок купити ягід. Вже другого дня після інциденту вагітна жінка потрапила до лікарні.

(<http://www.romaniyag.org/?what=paper&number=108&article=6>)

У червні 2010 року у м. Чигирин Черкаської області між місцевим жителем та чоловіком ромської національності на ім'я Л. виник конфлікт, підставою для якого була сварка між їхніми дітьми. У подальшому Л., а також його дружина та неповнолітній син, були побиті, але коли Л. звернувся за допомогою у місцевий райвідділ міліції, правоохоронці затримали саме його та, за твердженням Л., приниженнями та незаконним застосуванням фізичної сили примусили себе оговорити. Родина ромів звернулася за захистом до громадсько-політичного видання «Прес Центр», кореспондент якої приїхав до Чигиринського райвідділу з метою з'ясування ситуації, проте представнику преси було запропоновано покинути приміщення міліції, при цьому працівник райвідділу заявив журналістці і потерпілому: «Цигани — не люди!»

(<http://www.pres-centr.uk.ua/security/14976/>)

З інтерв'ю з громадянином України М, азербайджанцем, приватним підприємцем (газета «Рівне Вечірнє» № 55 від 05.08.2010)

«Зі своїх 52 років 30 я проживаю в Рівному, давно є громадянином України. Тут навчався, працюю, тут одружився і виховую разом з дружиною дітей-підлітків. Ці постійні перевірки, які чи не щомісяця трапляються, набридли і дуже принизливі для мене і моєї сім'ї. Адже я ніколи не мав проблем із законом, завжди веду себе як добропорядний громадянин... Минулої п'ятниці правоохоронці заїхали до мене на роботу в кафе. Запитали про документи, а коли я сказав, що при собі маю тільки посвідчення водія, а паспорт десь у машині, то змусили їхати з ними у міськвідділ міліції на вулиці Пушкіна. Там передусім переписали всі номери телефонів з мого мобільного, сказали для того, щоб побачити, з ким я спілкуюся і чи не числиться хтось з цих людей у їхній

базі з розшуку. Потім довго перевіряли по комп'ютеру те, що я про себе розповів. Коли ж мене відпустили, я про всяк випадок вже сам повернувся до них з паспортом, щоб довести, що я — це я і живу в Рівному давно і законно».

(<http://www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=024929>)

З інтерв'ю з громадянином України Р., азербайджанцем, приватним підприємцем (газета «Рівне Вечірнє» № 55 від 05.08.2010)

«Я проживаю в Рівному вже 20 років, маю українське громадянство, тут працюю, одружився. Але і зі своєю колишньою сім'єю зберіг нормальні стосунки. До мене на два тижні приїхали з Азербайджану в гості мої сини, 21-річний Фуад та 23-річний Фарид. Вони відслужили в армії, поновились на навчання в інститутах — один вчиться на економіста, другий — на юриста, і вирішили мене провідати. Хлопці насправді хороші, не курять і взагалі спиртного не вживають, а тому мені дуже боляче за те, що їм довелося пережити в Рівному.

Коли вони приїхали повечеряти у моє кафе, їх на вулиці окликнули троє чоловіків у цивільному та сказали, щоб пред'явили документи. Хлопці відповіли, що документи в машині, яка стоїть за кілька метрів і що в кафе — їхній батько. Проте на це їм грубо, з матюками, зауважили, що батько нікого не цікавить, а паспорти повинні бути у кишені. Їх силоміць посадили в машину і повезли. Люди, які це бачили, одразу ж розповіли мені про це. Я поїхав у міськвідділ, але у черговій частині відповіли, що моїх синів у них немає, а номери авто, на якому увезли моїх дітей, начебто взагалі зареєстровані за якимсь мікроавтобусом.

Я вже хотів писати заяву про викрадення Фарида та Фуада, але мені сказали зачекати, а через годину зізналися, що хлопці таки у них і попросили привезти їхні паспорти. Після того, як я привіз паспорти, синів ще три години тримали в міліції. Чи не для того, щоб вони прийшли до тями від отриманих побоїв і знущань?!

Зі слів синів, у міськвідділі їх завели на другий поверх, у кабінети карного розшуку. Обзивали «чорномазими» та казали, що начебто їм, ісламістам, не місце у Рівному. Погрожували підкинути наркотики та періодично били по голові та спині. Зрештою переписали з їхнього телефону всі номери, сімейні фото та відео. Це якщо коротко. Детальніше про все сини описали в своїй скарзі, яку відправили на ім'я президентів України та Азербайджану, міністра МВС України, посла Азербайджану в Україні, Уповноваженого ВРУ з прав людини, а також голови обл-

держадміністрації, прокурора Рівненщини, начальників обласних управлінь МВС та в СБУ. У ній вони просять провести перевірку викладених фактів і притягнути до кримінальної відповідальності працівників карного розшуку Рівненського МВ УМВСУ».

(<http://www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=024929>)

З інтерв'ю з громадянином Д., одним з керівників французької фірми, яка працює в Україні (газета «Рівне Вечірнє» № 55 від 05.08.2010)

«Наш працівник, киянин О. виконав свою роботу, у нього закінчився контракт і він запросив нас — колег з французької фірми, а також весь інженерний склад і керівництво партнерської азербайджанської фірми на вечерю у кафе, власником якого є азербайджанець.

Вечеря відбувалася у спокійній обстановці, коли у залу зайшло двоє молодиків у цивільному у супроводі двох міліціонерів у формі спецпідрозділу «Беркут». Підійшовши до нас, вони почали вимагати, щоб всі смугляві, тобто азербайджанці, у тому числі директор українського представництва азербайджанської фірми, керівник проекту робіт та інші присутні азербайджанці негайно вийшли з ними на вулицю. На запитання, чому саме ці люди повинні виходити з-за столу, а не, скажімо, хтось із присутніх українців, що це за дискримінація така, пролунало: «У нас відпрацювання міста, ми перевіряємо документи у всіх «осіб кавказької національності», отож чому вони тут?». Кажемо, що люди перебувають і працюють в Україні на цілком законних підставах, що всі необхідні документи є і їх можна перевірити, а якщо у правоохоронців є якісь сумніви, то нехай наступного дня під'їдуть у наш офіс і там все з'ясуємо. «Відпрацювання сьогодні, отже, сьогодні й мусимо все з'ясувати, бо шукаємо злочинців і нелегалів», — почули у відповідь.

Суперечка продовжилась на вулиці і тривала майже годину. І хоча зрештою міліціонери таки визнали, що наші азербайджанські колеги ніякі не злочинці, а інженери, настрої у всіх був зіпсований, ми почувались як обльовані, товариська вечірка звелась нанівець. Бо якщо і була у них потреба перевірити документи у азербайджанців, то можна було зробити це ввічливо. Скажімо, поцікавитись, хто старший, переписати всіх, хто сидів за столом, у кого були документи — перевірити на місці, а якщо хтось і не взяв їх з собою в кафе, то ми б негайно привезли їх машиною. Натомість міліціонери намагалися змусити всіх азербайджанців їхати з ними у міськквддл. А ця брутальність? Коли люди кажуть, що вони не бандюги, а інженери, які будують у нас дороги, а їм

міліціонер у відповідь насмішливо: «То й радійте, що ви в Україні, у нас демократія. Бо, скажімо, в Росії ви б вже давно обличчям до асфальту лежали, з руками за спиною в наручниках».

(<http://www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=024929>)

Проте, об'єктами підвищеної уваги правоохоронних органів не є виключно роми і кавказці — починаючи з середини 90-х років в Україні поступово набуває поширення таке явище, як «мігрантофобія». За допомогою засобів масової інформації у суспільства протягом тривалого часу штучно формувалась думка про «вторгнення» у державу значної кількості іноземців з чужим, а отже, ворожим світосприйняттям та їх значний вплив на економічну, політичну і соціальну ситуацію в державі. При цьому своєрідним «пугалом» виступали США та країни Західної Європи, де окремі випадки загострення відносин з іноземними мігрантами, трактувались українськими мас-медіа, як суттєва загроза національній безпеці цих країн. Проецируючи таку ситуацію на Україну, ЗМІ створювали у свідомості громадян образ «мігранта-ворога», не враховуючи при цьому реальну ситуацію з міграційними процесами у нашій країні — відсутність етнічних районів і кварталів, демографічний стан, масовий виїзд українців за кордон у пошуках кращої долі та віднесення самої України до країн-постачальників нелегальних мігрантів у Європу тощо. Яскравим взірцем поширення «мігрантофобії» через засоби масової інформації є висвітлення ними депортації осіб ромської національності з Франції у серпні 2010 року, коли такі дії відверто схвалювались і показувались, як досягнення французького уряду, а не ганебне явище, що засуджується світовою правозахисною спільнотою.

Ксенофобія — це частина закладеного у підсвідомості кожної людини страху перед незнайомим, а страх, як правило, поєднується з агресивністю. У теперішній час українське суспільство, штучно заражене ксенофобією, сповідує політику недовіри і агресії стосовно мігрантів, вбачаючи у них конкурентів на робочі місця, потенційних злочинців та носіїв інфекційних хвороб. І саме міліція, під приводом необхідності боротьби з нелегальною міграцією, націлюється владою на здійснення суворого контролю за перебуванням іноземних громадян в державі та проведення невиправдано жорстких дій проти іноземців, які скоювали навіть незначні порушення правил перебування в Україні. До теперішнього часу кількість виявлених

нелегальних мігрантів, наряду з кількістю розкритих злочинів, розцінюється, як важливий показник успішності роботи правоохоронних органів.

Показовим є те, що «мігрантофобія» в органах внутрішніх справ, як і взагалі в українському суспільстві, є вибірковою: нейтральне ставлення до іноземців європеїдного типу поєднується з настороженим ставленням до представників інших етнічних груп. Відмінність кольору шкіри, розрізу очей, мовний акцент або інші ознаки неєвропейського типу обов'язково привертають увагу правоохоронців і можуть бути підставою для чинення ними необґрунтованих актів примусу — затримання, доставляння до підрозділу, примусового проведення дактилоскопії. Особливе занепокоєння викликає і те, що ігнорування працівниками міліції вимог законів та відомчих інструкцій щодо порядку затримання громадян часто поєднується з відверто образливими і неприкрито расистськими висловами на їх адресу, жорстоким ставленням і побиттям.

Вечері 26 червня 2010 року у м. Києві до громадянина України А., який гуляв на вулиці із 3-річною дитиною, підійшли співробітники міліції і зажадали пред'явити паспорт. Оскільки громадянин А. при собі паспорта не мав, він пред'явив посвідчення водія, але правоохоронці повідомили, що цього недостатньо і наказали показати, де він проживає. Після того, як громадянин А. привів міліціонерів до під'їзду будинку, де він проживає, співробітники почали вимагати від нього пустити їх у квартиру для її огляду. На заяву громадянина А. про незаконність таких намірів, міліціонери примусили його разом з дитиною сісти у автомобіль та доставили до райвідділу. Під час перебування громадянина А. у підрозділі, працівники міліції постійно принижували та ображали його, акцентуючи увагу на тому, що громадянин А. за національністю кримський татарин. Правоохоронці заявляли, що татарський народ споконвіку займається грабежами і розбоєм, що його і йому подібних давно необхідно викинути з Києва, що вже пора очистити Україну від таких, як він і що дарма кримських татар свого часу депортували з Криму.

(http://cripo.com.ua/?sect_id=13&aid=96745)

18 липня 2010 року у супермаркеті «Таргет» міста Харкова працівники державної служби охорони МВС побили громадянина Уганди О. Потерпілий повідомив, що коли він зайшов у супермаркет до ньо-

го підійшли працівники міліції і запропонували пред'явити документи, а після цього відвели в одну з підсобних кімнат на другому поверсі будівлі супермаркету, де роздягли та почали обшукувати, пояснивши, що шукають наркотики. При цьому міліціонери ображали людську гідність темношкірого угандійця, а після його обурення такими діями побили ногами та резиновою палкою. При цьому жоден документ про затримання та проведений обшук не складався, поняті для присутності при цих процедурах не запрошувались.

Незважаючи на те, що медичними працівниками було встановлено наявність у громадянина Уганди О. легких тілесних ушкоджень (забій грудної клітки та стегон), міліція відкидає звинувачення у свій бік. Начальник прес-служби обласної міліції повідомила, що співробітники державної служби охорони дійсно перевіряли у іноземця документи з метою встановлення законності його перебування в Україні, але через 10 хвилин іноземця відпустили. Як на доказ такого судження, міліція посилається на свідчення продавців супермаркету та записи відеокамер спостереження у ньому, але при цьому замовчується те, що побиття громадянина О., за його твердженням, мало місце не у торговому залі, а у службовому приміщенні на другому поверсі «Таргету», де продавці магазину фактично не бувають, а відеокамери спостереження взагалі відсутні. Не поясняється міліцією і те, чому співробітники служби охорони, які відповідно до своїх посадових обов'язків мають повноваження лише здійснювати охорону приміщень супермаркету, вирішили зайнятись питанням встановлення законності перебування іноземця на території України.

(<http://www.umdpl.info./index.php?id=1279845258>)

Взагалі, внутрішньовідомчі міліцейські службові розслідування за фактами порушень правоохоронцями прав людини на ґрунті расової неприязні не відрізняються високою ефективністю. Такий стан справ має місце з декількох причин: по-перше, відомчі службові розслідування не є незалежними і рідко бувають об'єктивними. Випадки дискримінації людини за національною ознакою у правоохоронних органах, як правило, набувають значного суспільного резонансу, викликають обурення у міжнародній спільноті та погіршують імідж МВС і влади в цілому. Тому очільники міліцейського відомства відверто не зацікавлені як в оприлюдненні таких фактів, так і в їх офіційному підтвердженні. По-друге, потерпілий від

дискримінаційних дій позбавлений можливості особисто приймати участь у проведенні відомчого розслідування або користуватись послугами спеціаліста у області права, оскільки це не передбачається інструкцією про порядок проведення службових розслідувань в органах внутрішніх справ. Оцінюючи рівень об'єктивності внутрішньовідомчого розслідування, не слід забувати і про професійну корпоративність — розслідування у відношенні співробітників міліції проводять такі ж співробітники міліції, що психологічно спонукає їх до спроби допомогти своєму колезі, зменшити рівень його вини. Незалежні правові експерти з числа представників громадських правозахисних організацій до контролю за процедурою службового розслідування у міліції не допускаються. Проте головною причиною низької ефективності службових розслідувань є, передусім, позиція керівництва Міністерства внутрішніх справ — наявність ксенофобних настроїв серед співробітників та поширеність фактів упередженого ставлення міліціонерів до окремих етнічних груп замовчується і офіційно не визнається.

У 2010 році спостерігались багаточисельні випадки використання органами внутрішніх справ «мови ворожнечі». На жаль, серед деяких співробітників правоохоронних органів чітко укоріненою є точка зору про існування так званої «етнічної злочинності», притаманної представникам певних національностей, що мешкають в Україні. Мало того, що цей хибний стереотип є типовим для багатьох працівників органів внутрішніх справ, він ще й тиражується у масову свідомість через повідомлення ЦЗГ та різноманітні ЗМІ.

При цьому чітко вираженою є тенденція, за якою такий підхід не використовується по відношенню до представників національностей, які є переважаючою більшістю в країні (так званої «титульної нації») або регіоні: статті, у яких було би зібрано факти про злочини та правопорушення, скоєні самими лише етнічними українцями чи росіянами (з чітким зазначенням національності зловмисників) відсутні, у той час, коли матеріали про «кримінальників-кавказців» чи то циганів або ромів розміщується у міліцейських засобах масової інформації регулярно.

Роттердамська хартія 1996 р. «Охорона правопорядку силами поліції в поліетнічному суспільстві» попереджає: «Поліція повинна визнати, що поширення засобами масової інформації неточних

відомостей і стереотипів самим негативним образом відбивається на відношенні населення до етнічних меншин... Потрібно мати на увазі небезпеку концентрації уваги на даних про рівень злочинності в групах етнічних меншин... Існує небезпека навішення кримінального ярлика на всю етнічну меншину. Стереотипні уявлення про криміналізованість етнічних меншин, швидше за все, будуть підхоплюватися популярною періодикою та іншими ЗМІ».

Пунктом 4.13 Плану МВС України щодо протидії расизму та ксенофобії передбачається проведення заходів щодо недопущення випадків безпідставного зазначення у повідомленнях МВС, ГУМВС, УМВС етнічного походження правопорушників, злочинців та осіб, що підозрюються у скоєнні правопорушень. Проте міліціонери не лише в неофіційних розмовах, а і в офіційних документах часто згадують про національність людини, як пояснення мотивів вчинення злочину.

Особливі нарікання у цьому сенсі викликає робота Департаменту зв'язків із громадськістю МВС України. Як не парадоксально, але подекуди саме цей орган Міністерства, замість виховання толерантного ставлення у співробітників міліції, стає джерелом незбалансованої інформації стосовно етнічних меншин. Що це — правове невігластво міліціонерів, що надають таку інформацію, чи потурання так званим «настроям мас»?

Використання у повідомленнях українських ЗМІ заїжджених кліше на кшталт «грузини — крадії», «цигани — шахраї» тощо, які перекочовують з недбало підготовлених повідомлень міліцейських Центрів зв'язків з громадськістю на шпальти газет та телеекрани всієї країни, є проявом «мови ворожнечі».

Наведемо конкретні приклади таких матеріалів:

Так, 23 квітня 2010 року на сайті МВС <http://mvs.gov.ua/> у статті *«Шість способів позбутися своїх грошей або як вберегтися від шахраїв»* під заголовком *«Спосіб третій: добрі та нещасні роми в хаті»* було розміщено відверто ворожий по відношенню до ромського народу матеріал, у якому всі роми відкрито звинувачувались у схильності до скоєння злочинів, а громадянам пропонувалось відмовитись від будь-якого спілкування з ними. У статті зазначається: *«Охоронці порядку постійно закликають громадян не вступати у будь-які контакти з циганами, адже майже кожна така розмова закінчується шахрайсь-*

твом. Будьте пильними, коли до вашої оселі просяться зайти цигани під різними приводами: напиться води, перепеленати дитя, попросити харчів або одягу. Поки чуйні та добрі люди йдуть шукати щось для нібито знедолених, шахраї вже починають господарювати у помешканні, беручи все, що має хоч якусь цінність... Здебільшого цигани обирають собі за жертв довірливих і простодушних громадян, яким легко нав'язати власну думку... Тому не варто впускати до своїх помешкань осіб циганської національності. Нізащо не встановлюйте з ними контакт. Не реагуйте на будь-які їхні прохання...».

Подібним чином МВС інструктує громадян і у матеріалі від 04.05.2010 року «Мій дім — моя фортеця, або як уберегти власне помешкання від «серйозних» квартирних злодіїв»: «...Відмовляйтеся від пропозиції незнайомих (особливо осіб ромської національності), які хочуть поворожити у вашій квартирі, перепеленати дитину, напиться води, дати ліків і тому подібне. Як правило, такі відвідини завершуються крадіжками».

У дописі «Останнім часом зросло число шахрайств стосовно пенсіонерів», який розміщений на сайті МВС України 27.02.2010, вказується «...В основному нерозкритими шахрайства залишаються тоді, коли вчиняються так званими «гастролерами», переважно циганської народності, котрі постійно кочують з одного місця в інше. На даний час значно поширились шахрайства, скоєні під приводом «зняття порчі», «відведення біди», яка буцімто загрожує людині чи її родичам. Цим, зазвичай, займаються циганки...».

У матеріалі «Викрав, випив — до в'язниці» від 18.08.2010 року, присвяченому розкриттю пограбування пенсіонерки, особа злодія описується наступним чином: «...вважаючи, що своєю поведінкою він продовжує традиції циганського життя, Петро поїхав до Росії, де почав красти», а назва статті від 13.05.2010 «Херсонці ловили циганку-шахрайку усім ринком» красномовно каже сама за себе.

Представники етнічних меншин та іноземці, що в Україні поширюють наркотики — вже звичний для міліції шаблон, якому теж знайшлося місце на сайті МВС. Наприклад, матеріал від 12.04.2010 р. «На Київщині викрито наркоугруповання торговців героїном» розповідає про пов'язані з цим «труднощі перекладу»: «До речі, відпрацьовувати цю групу, до якої входили вісім осіб, збираючи незаперечні докази їхньої злочинної діяльності, було непросто. Адже зловмисники об'єдналися за

етнічним принципом, тож чимало «ділових переговорів» вели рідною мовою, зокрема грузинською та ромською... Наразі тривають подальші заходи з розслідування всього «послужного списку» діяльності цього етнічного наркогрупування».

Якщо мова йде про крадія та вказується його етнічне походження — частіше за все згадуються саме грузини або «вихідці із сонячної Грузії». Після ознайомлення з таким повідомлення у читача складається враження, що крім грузинів (ну і, звісно, ромів) в Україні більше ніхто крадіжки не скоює. Так, з повідомлення на сайті МВС 27.01.2010 р. можна дізнатися, що *«Наприкінці минулого року Луганськ відвідали особи кримінальної направленості родом з сонячної Грузії. Жили гості з Кавказького регіону на українській території нелегально, тим самим порушуючи міграційні правила. Два грузинські хлопці вирішили поправити своє матеріальне становище за рахунок луганських власників автомашин» («Злодії мають більше шансів обікрасти автівки, залишені поблизу супермаркетів та закладів оптової торгівлі»).*

У матеріалі від 07.02.2010 р. *«Умовний термін грузинського квартирного злодія перетворився на реальний»* розповідається: *«В автономії він з'явився ще років шість-сім тому, причому не один, а у складі гастролюючого колективу грузинських квартирних злодіїв. Ця «капела» виступала в багатьох регіонах Криму з насиченою програмою «підбір ключа».*

Як ще один приклад подібної упередженості можна навести статтю, опубліковану 28.08.2010 *«Викрити ужгородського злодія допомогла викрадена ним барсетка»*, в якій недвозначно повідомляється, що *«...на цьому найбільше спеціалізуються етнічні грузинські злодії, позиції яких історично міцні серед тамтешньої кримінальної братії. На Закарпатті чоловічі сумки і гаманці теж крадуть. Міліція підозрює, що цим в основному займаються «гастролери», зокрема з того ж Львова. А днями в Ужгороді попався «свій» майстер такого злодійського «ремесла». І не будь-хто, а також... етнічний грузин!»*

У тих випадках, коли національність не вказується конкретно, міліцейські спеціалісти з поширення інформації вживають сумнозвісний і затертий термін «особа кавказької національності» чи просто «кавказець».

У матеріалі від 15.06.2010 р. *«Відтепер пасажери Придніпровської залізниці матимуть змогу знати подорожуючих злодюжок в обличчя»*

розповідається про міліцейське ноу-хау, дуже сумнівне з точки зору права на приватність: *«відділ карного розшуку Управління МВС України на Придніпровській залізниці до початку курортного сезону видав брошуру з повним досьє на місцевих злочинців... Незважаючи на те, що тепер це вільні люди, стеження за ними триває»*. А вслід за цим повідомляється, що *«одного з злодійської двадцятки вже піймали: ним виявився кавказець, який кілька років крав мобільні телефони і ювелірні прикраси у вагонах»*.

А у статті *«За три дні операції «Квартира» на Закарпатті міліціонери розкрили 17 крадіжок із домоволодінь»* від 05.08.2010, де сказано: *«У ході операції «Квартира» міліція перевіряє всіх осіб, раніше судимих за скоєння квартирних крадіжок, осіб кавказької національності, які проживають на Закарпатті, а також місця можливої скупівлі краденого: ломбарди, ювелірні майстерні, магазини тощо»*, міліція фактично відкрито повідомляє про те, що здійснює дискримінаційні заходи щодо вихідців з Кавказу, порівнюючи їх до судимих осіб.

Або візьмемо допис від 23.09.2010 р. *«Працівники Державтоінспекції Полтавської роти ДПС затримали зловмисника, якого розшукували правоохоронці Російської Федерації»*. І здійснити затримання їм було неважко, адже, *«Під час нагляду за дорожнім рухом інспектори міліції помітили громадянина кавказької національності, який ішов по автодорозі...»*.

Щоправда, матеріал *«Міліціонери Одещини за дві доби операції «Квартира» викрили 46 квартирників»* від 04.08.2010 р., розповідаючи про те, що *«за два дні операції «Квартира» на території області за місцем проживання перевірено 655 квартирних злодіїв, з них 392 раніше судимих, 178 засуджених до відбуття покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, 40 осіб — вихідців з Кавказу, 79 неповнолітніх, а також 130 наркоманів, що перебувають на обліку правоохоронців за здійснення квартирних крадіжок»*, дає змогу уважному читачеві зрозуміти, що аж ніяк не більшість тих, кого у публікації називають «квартирними крадіями», за походженням — з кавказьких республік колишнього СРСР.

Всього за 9 міс. 2010 року на сайті МВС України було розміщено десятки негативних матеріалів із зазначенням етнічного походження людини, у тому числі 16 стосовно ромів, 8 — відносно громадян Грузії та 17 — з формулюванням «особи кавказької національності» або «кавказці».

При цьому, для порівняння, росіяни, які є 2-ю за чисельністю етнічною групою в Україні, і, зрозуміло, теж нерідко потрапляють у поле зору правоохоронців, згадуються лише декілька разів, при чому у нейтральних контекстах. Наприклад: *«У підсумку українська команда виборола бронзові медалі, поступившись росіянам та норвежцям»* (матеріал *«Міліціонер спецпідрозділу «Грифон» Владислав Григоренко став бронзовим призером чемпіонату світу»*), або *«Про росіян годі говорити — вони однозначно підтримують персоніфікацію квитків через зрозумілі причини»* (матеріал *«У МВС вважають, що запровадження персоніфікованих залізничних квитків слугуватиме інтересам пасажирів»*). У зв'язку з порушенням законодавства мова про росіян на сайті МВС йде тільки-но двічі, у матеріалах *«Столичні правоохоронці вилучили рекордну партію сумішей для паління»* та *«Лицар на білому коні або як «герой» Афганської війни застосовував свій кримінальний талант на прекрасній половині людства»*.

Таким чином, можна зробити висновок, що таке тенденційне подання інформації на сайті МВС є нічим іншим, як застосуванням певного дискримінаційного підходу до таких «призвичаєних до скоєння правопорушень» етносів, як роми, грузини та «громадяни кавказької національності».

Інтернет-сайти обласних управлінь МВС повністю підтримують ксенофобну інформаційну політику центрального офіційного сайту міліцейського відомства. Наведемо найбільш типові «перлини» подібної «творчості».

ГУМВС України у м. Києві:

«Не впускайте до своїх осель сторонніх!»

«За даними міліції, подібну схему крадіжок практикують цигани та вихідці з Південно-Західної частини України... Якщо Вам розповідають, що ваші деякі неаразди, погане самопочуття — це наслідок наведеної на вас порчі, і, заради вашого благополуччя, вам пропонують її зняти, знайте: перед вами справжні шахрайки (циганки)... Впевнено відмовляйте циганкам, які чіпляються до вас!»

(http://militia.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=191)

«Олександр Якимчук: Я дуже вдячний громадянам за допомогу...»

«Ці особи живуть за рахунок злочинної діяльності і весь час змінюють своє місце знаходження. Кілька затриманих — кавказці, які знаходилися в Україні не більше шести місяців.»

(http://militia.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1025)

УМВС України в Луганській області:

«Поради як не стати жертвою шахрая»

«Давай поворожу, красуня...» — ще нещодавно подібну пропозицію нерідко можна було почути на вулицях від осіб циганської національності. Не лише діти, але й дорослі цигани, які чіпляються до перехожих з проханням подати милостиню — раніше це було звичною картиною Центрального ринку міста Луганська, та й інших ринків області... Однак неправильним було б звинувачувати одних лише представників ромської національності в шахрайських діях. Примітним є те, що останнім часом активізували свою діяльність, навчившись ремеслу шахрайства, і представники слов'янської національності». (Отже, міліцейські «антропологи» винайшли ще одну національність, донині невідому науці!)

(<http://www.lugmia.gov.ua/news.php?id=1636>)

УМВС України в Чернігівській області:

«Обережно шахраї!»

«...Правоохоронці звертаються до мешканців міста і області.

Шановні громадяни!

Як відомо з давніх-давен, деякі представники цього кочового народу, або звичайні шахраї, крім просто крадіжок, вправно користуються методами навіювання та ілюзійнізму... Майже завжди роми користуються навіюванням, тому, щоб не стати жертвою їх хитромудрих комбінацій, намагайтеся не вступати з ними в тривалий словесний контакт, спробуйте якнайшвидше від них відчепитися. Краще за все покличете на допомогу когось із знайомих чи сусідів. Якщо ж Ви побачили, що ці аферисти зайшли до когось із знайомих — повідомляйте міліцію».

(http://kop.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2990&Itemid=2)

«Свято будь якою ціною»

«Проведеними розшуковими заходами працівниками міліції було встановлено, що пограбування хлопця скоїв 55-річний місцевий мешканець... кавказької національності».

(http://kop.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2340&Itemid=2_)

ГУМВС України у Львівській області:

«У Львові затримали групу наркодилерів»

«Троє циган та їх спілник-грузин привезли сюди понад 15 кілограмів меленої макової соломки».

(http://milicia.lviv.ua/index.php?level_path=0-28-30-171)

УМВС України в Черкаській області:

«Завдяки потерпілому крадіїв затримано «на гарячому»

«Днями, громадянин грузинської національності бажачучи побачитись з своїм земляком, приїхав до міста Городище, що на Черкащині... Не довго розмірковуючи, взявши свого товариша «в долю», чоловік вирішив обікрати першу ліпшу квартиру».

(<http://www.cgz.ck.ua/4.html>)

ГУМВС України в Донецькій області:

«Вимагаючи гроші, бандити катували потерпілу праскою, а потім розбили навіть скарбничку!»

«На сьогодні троє арештовані, решта — навідник і найагресивний езекутор (уродженці кавказького регіону), розшукуються міліцією».

(http://donkriminfo.dn.ua/body.php?year=2010&lang=ukr&m=05&id=21_02-15.01&act=st)

Ще одним «улюбленим персонажем» головного інформаційного міліцейського сайту є незаконні мігранти, перебування яких у державі, на думку керівництва МВС, є суттєвою загрозою для мешканців України. Незважаючи на те, що відверто мігрантофобських матеріалів на сайті МВС за останні роки значно поменшало, недостовірні та ні чим не підтвержені повідомлення на кшталт: *«Водночас все більше незаконних мігрантів осідає і в нашій країні, що є вкрай небезпечно»* (*«Під час операції «Мігрант» міліціонери Житомирщини видворили у примусовому порядку за межі держави 12 іноземців»*) продовжують публікуватись.

Особливо вражає той факт, що МВС України, маючи у своєму розпорядженні офіційну статистику, яка вказує на стійку тенденцію щодо зменшення обсягів нелегальної міграції іноземців в Україну та змінювання її етнічного складу (переважна більшість «нелегалів» — громадяни країн СНД), продовжує прищеплювати мігрантофобію своїм працівникам та всьому українському суспільству в цілому. Яскравим прикладом такого необ'єктивного інформування можливо вважати розміщену на сайті МВС 30.06.2010 року статтю *«Нелегаль-*

на міграція — дестабілізуючий фактор у сфері правопорядку», у якій стверджується: «Міжнародний досвід свідчить, що нелегальна міграція перетворилась на помітний дестабілізуючий фактор у сфері правопорядку. Саме з нею пов'язується зростання окремих видів правопорушень, поширення небезпечних захворювань, розвиток підпільного ринку праці та інших негативних явищ... Це підштовхнуло осіб, що не мали підстав або можливостей для легальної міграції, до пошуку нових каналів нелегального пересування до країн зі сприятливими для цього умовами. Однією з таких держав стала Україна».

Не відстають від своїх столичних колег і працівники міліцейських відділів та секторів зв'язків із громадськістю на місцях. На сайтах регіональних ГУМВС та УМВС протягом року неодноразово публікувались матеріали, у яких між злочинністю та нелегальною міграцією чи не ставився знак рівності.

УМВС України в Херсонській області:

«На Херсонщині завершилися профілактичні заходи, пов'язані з відвідуванням помешкань громадян»

«...основну увагу міліції у цей період було зосереджено на отриманні дільничними інспекторами міліції інформацій від громадян стосовно нелегальних мігрантів, осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя і виношують наміри скоювати злочини».

(<http://umvs-kherson.gov.ua/?p=733>)

УМВС України в Луганській області:

«В об'єктиві — операція «Мігрант»

«Закордонні «джентльмени удачі» далекі від того, щоб здобувати на чужині хліб насущний власною працею. Деякі з них, опинившись нелегальним шляхом в Україні, намагаються тут налагодити зв'язки з доморослим злочинним світом і почати кримінальну кар'єру, часом навіть об'єднуючись у злочинні співтовариства. ОЗУ з яскраво вираженим етнічним забарвленням, на жаль, вже опинилися в окремих регіонах нашої країни»

(<http://www.lugmia.gov.ua/news.php?id=1457&mod=search>)

ГУМВС України в Донецькій області:

«Профілактична робота по попередженню ксенофобії, расизму, неонацизму міліцією Донеччини ведеться постійно»

«На сьогодні відзначається певне збільшення кількості незаконних мігрантів та порушників з Кавказького регіону та Середньої Азії. Про

це свідчить аналіз міграційної ситуації на території Донецької області. Перебування даної категорії іноземних осіб взято міліцією на контроль» Що означатиме такий «контроль» для вищезазначених категорій мігрантів, зрозуміло — вони підпадуть під дію прискіпливого етнічного профайлінгу, який часто використовують українські правоохоронці. Судячи із назви статті, донецькі міліціонери намагаються побороти ксенофобією дискримінацією.

(http://donkriminfo.dn.ua/body.php?year=2010&lang=ukr&m=07&id=15_03-11.01&act=st)

Теза «мігрант дорівнює злочинець» пропагується керівниками міліції і з використанням регіональних засобів масової інформації. Так, на сайті «Новости Севастополя» у дописі *«В наиболее криминогенных районах города установят камеры наружного наблюдения»* перший заступник начальника УМВС України в м. Севастополь — начальник кримінальної міліції безапеляційно стверджує: *«З завтрашнього дня ми починаємо відпрацьовувати кожний район на предмет виявлення осіб, які на сьогоднішній день проживають незаконно — це мігранти, будівельники, тому що переважна маса злочинів вчинюється ними»*

(http://5kopeek.info/index.php?option=com_content&view=article&id=1601:2010-05-15-08-57-09&catid=11:city-news&Itemid=6)

Керівникам української міліції слід зрозуміти: зростання рівня ксенофобії у суспільстві, в першу чергу такого її різновиду, як мігрантофобія, може призвести до небажаних для правоохоронної системи наслідків — дестабілізації ситуації у країні. Аналіз проблеми показує, що на сьогодні в Україні не відпрацьована ефективна система протистояння ненависті, агресії, ескалації екстремізму, у суспільстві відбуваються певні деструктивні процеси, залишаються підвалини для зіткнень на політичному, соціальному, національному та релігійному ґрунті. Тому профілактику розповсюдження екстремістських настроїв необхідно розглядати у загальному контексті забезпечення неухильного дотримання прав людини та безпеки її громадян.

Узагальнений моніторинг випадків розміщення матеріалів з «мовою ворожнечі» на Інтернет-сайтах ГУМВС та УМВС України в різних регіонах країни, дав такі результати:

11. Захист від дискримінації, расизму та ксенофобії

Регион	Адреса сайту УМВС, ГУМВС	«Мова ворожнечі» щодо: 1) циганів (ромів), 2) грузинів, 3) кавказців	«Мова ворожнечі» щодо нелегальних мігрантів
МВС України	http://mvs.gov.ua/mvs/control	+ + +	+
Автономна Республіка Крим	http://www.crm-mia.gov.ua/	- - -	+
Вінницька область	http://umvs.vn.ua/	+ - -	-
Волинська область	http://www.police.gov.ua/	+ - -	-
Дніпропетровська область	http://pol2.a-teleport.com/	- - -	-
Донецька область	http://donkriminfo.dn.ua/	- - +	+
Житомирська область	http://zito.mvs.gov.ua/	- - -	-
Закарпатська область	http://www.zak-umvs.gov.ua/index.html	+ + -	+
Запорізька область	http://uvs.zp.ua/	+ - +	-
Івано-Франківська область	http://mia.if.net.ua/	- - -	-
Київська область	http://mvdobl.kiev.ua/	- - -	-

місто Київ	http://www.militia.kiev.ua/	+ + +	+
Кіровоградська область	http://umvs.kr.ua/	- - -	-
Луганська область	http://www.lugmia.gov.ua/	+ - -	+
Львівська область	http://milicia.lviv.ua/	+ + -	-
Миколаївська область	http://www.umvs.mk.ua/ua/	- - -	-
Одеська область	http://odessa.umvd.gov.ua/	- - +	+
Полтавська область	http://mia.pl.ua/	- - -	-
Рівненська область	http://umvs.rv.ua/	+ - -	-
Сумська область	http://www.cgz.sumy.ua/	+ - -	-
Тернопільська область	http://www.umvsu.gov.te.ua/	- - -	-
Харківська область	http://www.police.kharkov.ua/	+ - -	-
Херсонська область	http://umvs-kherson.gov.ua/	+ - -	+
Хмельницька область	http://mia.km.ua/	- - -	+
Черкаська область	http://www.cgz.ck.ua/	+ + -	-

Чернігівська область	http://kop.gov.ua/	+ — +	—
Чернівецька область	http://cv.mvs.gov.ua/	— — —	—
місто Севастополь	http://umvd.stel.sebastopol.ua/	+ — —	+

У таблиці не наводиться кількість публікацій, в яких виявлено ознаки «мови ворожнечі», оскільки проаналізувати всі повідомлення за 2010 р. на всіх міліцейських сайтах просто неможливо. Проте, таблиця дає можливість наочно побачити існуючі тенденції щодо поширення «мови ворожнечі» в інформаційних матеріалах органів внутрішніх справ того чи іншого регіону України.

3. ВИСНОВКИ

Наведені вище факти дають підстави стверджувати — українське суспільство уражено вірусом ксенофобії. Така хвороба не виникає випадково і «на порожньому місці»: ксенофобія є проекцією давнього інстинкту самозбереження, якому людина піддається у важкі для себе часи. Саме у кризових економічних і соціальних ситуаціях ксенофобія загострюється і набуває масового характеру, становиться агресивною, проявляється у найбільш небезпечних і загрозливих формах. Зростання рівня ксенофобії в Україні — це індикатор неблагополуччя нашого суспільства та його недовіри до влади.

За таких умов органи внутрішніх справ повинні взяти на себе важливу і складну місію по унеможливленню поширення в державі проявів расизму та дискримінації, забезпечити неухильне дотримання прав і свобод громадян незалежно від їх національності, регіону проживання, політичних, релігійних та інших переконань.

Проте, на жаль, необхідно констатувати — у 2010 році Міністерство внутрішніх справ України практично згорнуло розпочату у 2007–2009 р.р. активну наступальну діяльність в цьому напрямку і, з

огляду на владу та політиків, зайняло позицію очікування, обмежуючись виключно спостереженням за розвитком ситуації в країні.

Наразі перед правоохоронним відомством стоїть багато важливих і невідкладних завдань: від ініціювання внесення доповнень і змін у відповідні законодавчі акти до дієвого контролю за діяльністю радикальних ультраправих та ультралівих рухів, від проведення роз'яснювальної роботи серед всіх верств населення до активізації здійснення оперативно-розшукових заходів по розкриттю та недопущенню вчинення злочинів на ґрунті ненависті, від дій по унеможливленню поширення расистської ідеології через мережу Інтернет до відкритого та відвертого діалогу з національними меншинами. І саме об'єктивне, виважене та політично-неупереджене ставлення керівництва МВС до причин загострення в Україні етнічних, мовних та релігійних протистоянь, орієнтування міліції на активну роботу по вирішенню цих проблем, повинно бути запорукою підтримання стабільності у державі. Але у теперішній час робити оптимістичні прогнози щодо зміни ситуацій в МВС на краще підстав не має.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що прояви ксенофобії і випадки дискримінації стали звичним явищем у діяльності органів внутрішніх справ України. Поступово поширюючись, вони стають невід'ємним атрибутом стосунків правоохоронців з окремими групами населення. Зрозуміло, що співробітники міліції — це частина нашого суспільства з його вадами і пороками, але завжди слід пам'ятати також і про те, що це озброєні люди і посадовці, наділені повноваженнями здійснювати каральні та примусові функції. Загострення рівня ксенофобії у міліцейському середовищі тим і небезпечно, що скривлене і спотворене світосприйняття буде впливати на вчинки і рішення міліціонера при виконанні ним службових завдань.

Наразі найбільш поширеними видами порушень прав і свобод етнічних меншин у міліції є:

- некоректне та грубе ставлення міліціонерів до осіб іншої національності під час особистого спілкування з ними, образливі узагальнення та вирази щодо їх етносу, зневажливе ставлення до національних традицій, відкрите висловлювання думки щодо існування правових пільг для громадян «тигунської нації» перед іншими;

- застосування «мови ворожнечі», як у відомчих документах (зведення, орієнтування, інформації), так і публічно на Інтернет-сайтах МВС України та обласних підрозділів міліції, що в окремих випадках має вигляд закликів до населення щодо упередженого ставлення стосовно окремих етнічних груп;
- необґрунтовані та неоформлені належним чином затримання і доставляння до підрозділів міліції осіб з неєвропейською зовнішністю під приводом необхідності перевірки паспортних документів та засад перебування в Україні;
- незаконне дактилоскопіювання представників окремих етнічних категорій, переважно ромів (стаття 11 Закону України «Про міліцію» наділяє органи внутрішніх справ правом отримувати відбитки пальців лише у осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину або за бродяжництво, взятих під варту, офіційно звинувачених у вчиненні злочину або підданих адміністративному арешту), а також ведення та використання у практичній діяльності створених таким чином незаконних обліків;
- неаргументоване та неоформлене відповідними документами проведення особистого огляду «неукраїнців», обшуки їх домоволодінь і транспортних засобів, зняття приватної інформації з мобільних телефонів, а також жорстоке поведіння з тими, хто висловлює обурення такими незаконними діями, у тому числі із застосуванням щодо них протиправного фізичного насильства.

Проте, незважаючи на очевидні негативні тенденції щодо зростання рівня ксенофобії у міліцейському середовищі, у 2010 році керівниками МВС України не підготовлено жодної вказівки, у якій до відома рядових співробітників доводилась би принципова позиція очільників МВС щодо неприпустимості скоєння порушень прав людини через її етнічну приналежність або віросповідання, практично припинено проведення відповідних занять з особовим складом та залучення до просвітницької роботи у цьому напрямку експертів громадських правозахисних організацій.

Наостанок слід зазначити, що стаття 5 Закону України «Про міліцію» зобов'язує кожного міліціонера поважати гідність особи,

гуманно ставитись до неї та захищати права кожної людини незалежно від її расової та національної належності, громадянства, мови, ставлення до релігії та інших переконань. Фактично закон зобов'язує правоохоронців бути толерантними, проте міліція України, внаслідок прорахунків в організації виховної роботи серед особового складу, ще насторожено сприймає таке звичайне для цивілізованого суспільства поняття, як «толерантність». На жаль, значна частина правоохоронців, помилково ототожнюючи терміни «толерантність» і «всепрощення», ще не усвідомлює, що міжетнічна толерантність — це не відсутність любові до своєї Батьківщини або гордості за свій народ, це не зрада своїх релігійних переконань, національних звичаїв і традицій. Кожен міліціонер повинен розуміти, що для багатьох людей саме він є уособленням влади у державі, а тому його толерантне ставлення до представників інших національностей — це не тільки індикатор особистої культури, а і показник дотримання Україною задекларованої міжнародним правом норми обов'язкової рівності всіх перед законом.

12.

Робота з персоналом.

Права працівників органів внутрішніх справ

Мартиненко О.А.

Проблема захисту прав та свобод громадян України неодмінно викликає інше питання — а наскільки захищені права працівників ОВС, тобто тих, хто має сам захищати права людини? Адже працівники органів внутрішніх справ самі є особами, які мають ті ж права і свободи, що і будь-які інші громадяни. У своїй роботі і житті вони захищені тими ж стандартами в галузі прав людини, хоча деякі стандарти, зазначені в законодавчих актах як обов'язкові, можуть бути обмежені внаслідок специфічних обов'язків і повноважень, яких вимагає правоохоронна діяльність.

Європейський законодавець досить чітко висловлює своє бачення стосовно умов, за яких має працювати поліція у сучасному суспільстві. У програмному документі ПАРЄ «Декларація про поліцію» (резолюція № 690 від 08.05.1979 р.) ми читаємо:

«Професійні, психологічні та матеріальні умови, в яких поліцейський має виконувати свої обов'язки, ... повинні захищати його честь, гідність та безпристрасність» (п. 4).

«Поліцейський має право на підвищену **заробітну плату з урахуванням особливих факторів несення служби, таких, як підвищений ризик та ненормований робочий графік**» (п. 5).

У «Європейському кодексі поліцейської етики», прийнятому у 2001 році, рекомендацією Res (2001)10 Комітетом міністрів країн-членів Ради Європи ми знаходимо аналогічне положення:

«Поліція має бути організована таким чином, **щоб її працівники користувалися повагою населення** за професійне виконання вимог закону та надання громадськості послуг» (п. 12).

Саме тому, як це не дивно може вважатися на перший погляд, максимально можливий захист прав та свобод працівників ОВС є, по суті, передумовою ефективного захисту прав інших громадян з боку правоохоронців. А покращення ситуації із захистом прав працівників ОВС слід вважати одним із найбільш важливих завдань реформування та поточного управління органами внутрішніх справ.

Як же дбає МВС про чисельний особовий склад та дотримання прав правоохоронців?

Найбільш актуальним питанням передусім є розмір зарплати, яку намагається підвищити кожний міністр, що займає крісло очільника міністерства. Вже традиційно складається так, що такі підвищення завжди вирішувалися на рівні особистих домовленостей з першими особами держави і дозволяли лише на короткий термін частково компенсувати рівень інфляції. Не зважаючи на тривалий процес оцінки виваженості та прийняття остаточного варіанту державного бюджету, це управлінське рішення ніколи не виконувалося урядом України. Стосовно МВС воно не виконується таким чином, що отримання щорічно правоохоронцями лише 34-40% із запланованих для них коштів більше нагадує саботаж, аніж державне фінансування.

Прекрасно обізнаний у цій ситуації, міністр А.Могильов в інтерв'ю обмовився декілька разів, що він запропонував суттєве скорочення чисельності ОВС на 100 тис. осіб. Проведене за 3-5 років скорочення дозволить зекономити кошти бюджету та підняти зарплату, що є цілком раціональним управлінським рішенням (<http://news.gala.net/?cat=1&id=371865>). Проте Могильов жодним чином не став розповідати, чи згоден уряд віддати правоохоронцям заощаджені ними кошти. Чи не буде уряд продовжувати виплачувати тим 200 тисячам правоохоронцям, що залишаться після скорочення, вже звичні 34–40% належного їм бюджету? **Яким чином керівництво МВС любить інтереси персоналу та яких заходів воно готове вжити, якщо уряд не проявить готовності виконувати власні зобов'язання?** Про це Могильов ніколи і ніде не розповідає. І саме така напів-правда не дозволяє казати про те, що міністерство належно опікується проблемами свого персоналу.

Така ж прикра ситуація з напів-правдою сталася й трохи раніше, коли уряд почав готувати проект Закону України «Про внесен-

ня змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення військовослужбовців та деяких інших осіб». Цим законопроектом передбачалось встановити пенсійний вік для чоловіків на рівні 55 років, жінкам — 50 років для встановлення пенсій за віком на пільгових підставах, що значно погіршувало соціальний захист працівників міліції. Значна частина депутатів Верховної Ради ставила під сумнів доцільність існування надалі вихідної допомоги особам начальницького складу при звільненні (50% місячного грошового забезпечення з розрахунку за рік календарної служби при звільненні за віком та через хворобу, та 25% — при звільненні за власним бажанням та іншими причинами).

Вже подавши свої пропозиції до цього законопроекту та приймаючи активну участь у його обговоренні, МВС продовжувало **тримати особовий склад у ситуації необізнаності та непевності**.

Більш того, саме в цей період новий та наймолодший заступник міністра Д.Ворона спромігся видати чудовий за ступенем тонкого цинізму документ «**Про проведення роз'яснювальної роботи серед особового складу**» (лист МВС від 25.03.2001 № 5250/Вн). У ньому зокрема, зазначалося: «Останнім часом серед особового складу ...поширюються чутки про прийняття найближчим часом змін до законодавства, якими буде зменшено розміри пенсійного забезпечення та вихідної допомоги при звільненні..., скасовано норми права щодо пільгового обчислення вислуги років..., встановлено вікові обмеження для отримання права на пенсію, скасування передбачених законодавством гарантій та пільг тощо. ...**У разі внесення проектів законів України або постанов Уряду, положеннями яких передбачатиметься погіршення умов пенсійного забезпечення або зменшення соціальних гарантій...** складу органів внутрішніх справ, Міністерством будуть ужиті всі необхідні заходи, спрямовані на недопущення їх прийняття. Ураховуючи вищевикладене, з метою зняття соціальної напруги прошу провести відповідну роз'яснювальну роботу серед особового складу...». Цинізм документу полягає в тому, що жоден керівник на місцях не мав жодної інформації, аби проводити таку «заспокоїливу» роботу з підлеглими.

І хоча зазначений законопроект не був прийнятий, проте **ситуація** наочно продемонструвала **непрозорість прийняття управлінських рішень та відсутність відвертості керівництва МВС у стосунках з під-**

леглими. В результаті, як вже відзначалося у доповіді «100 днів нового керівництва МВС», в березні-травні 2010 р. військово-лікарській комісії були переповнені кандидатами на звільнення. Серед 4200 звільнених за цей час 2300 працівників (54,7%) звільнилися саме у квітні — у розпалі «роз'яснювальної» роботи. Напів-правда коштувала керівництву МВС у першому кварталі вдвічі більше звільнених юристів, ніж було прийнято на службу (667 проти 346). **В Дніпропетровській та Кіровоградській області на 6 звільнених юристів приходився 1 прийнятий**, а в Харківській області замість 34 звільнених юристів було прийнято лише одного.

Сьогодні ж матеріальне забезпечення залишається таким, що випускник вузу системи МВС зі спеціальним званням «лейтенант міліції» отримує 1500–1700 грн. щомісяця. При цьому вкрай незадовільним є забезпеченість службовим житлом чи гуртожитками. Приклад працівника патрульної служби, який працює в одному з обласних центрів, є типовим для десятків тисяч правоохоронців: «Я не маю можливості більше одного разу в місяць провідати батьків, які проживають у сільській місцевості, тому, що в мене не вистачає коштів на квитки та навіть мізерні подарунки (продукти харчування, кондитерські вироби). Дружина — в декретній відпустці. **Живемо на мої півтори тисячі та за рахунок допомоги рідних. Отримати місце в гуртожитку для нас — це утопія.**

У той же час звіт Рахункової палати свідчить, що МВС України, отримавши в 2010 році 15 млн. грн. благодійної допомоги, в умовах недостатнього фінансування витратило ці кошти зовсім не для вирішення проблем забезпечення відомства. Більша частина з них була направлена на створення комфортних умов для керівництва: придбання автомобілів, обладнання, комп'ютерної техніки, ремонт офісних приміщень та проведення різноманітних свят, конкурсів, банкетів та ін.

На відомчому рівні одним з актуальних питань залишається система оцінки їх діяльності, негативна практика застосування заохочень та стягнень до різних категорій працівників ОВС.

Вибіркове дослідження свідчить, що **молодий працівник ОВС, порівняно з «ветераном», за однаковий проступок карається значно частіше.** Накладають стягнення на молодих фахівців інколи для профілактики та навчання інших, а інколи — щоб відписатись та при-

крити когось з ветеранів чи керівників. Заслуговує на прискіпливу увагу поширена практика накладення стягнення за вимогою органів прокуратури по так званим «відмовним матеріалам». Як свідчать інтерв'ю з працівниками ОВС, досить часто керівники служб, переслідуючи власні інтереси, доручають молодим фахівцям винести неправомірне рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, заздалегідь знаючи, що прокуратура таке рішення не затвердить. Керівники при цьому пояснюють молодому виконавцю, що дисциплінарне стягнення, якого «зажадає» орган прокуратури за недбалість, на службу в цілому не вплине та буде зняте у найближчі 2–3 місяці.

Далі — цікавіше. Працівники прокуратури, які вивчають відмовні матеріали, повертають матеріали на дослідження з вимогою покарати винного. Порушнику (скажімо, Іваненку) без затримки оголошується догана та в прокуратуру направляється повідомлення про «принциповість» керівництва підрозділу ОВС. Повернені з прокуратури матеріали на дослідження через певний проміжок часу знову йдуть в прокуратуру, знову ж з аналогічною постановою. Одночасно від того ж самого Іваненка до прокуратури надходять нові постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, знов таки доручені йому керівництвом з тих же корисливих причин. На принципові сигнали прокуратури туди направляються відписки про те, що Іваненко безумовно винен, але оскільки йому раніше за подібний проступок вже оголошене стягнення, то керівництво підрозділу «...прийняло рішення обмежитись наявним». Як це не дивно, але у такі комбінації бувають залучені в якості виконавців й більш досвідчені працівники.

Так, в квітні 2010 року кримські правозахисники звернулись до Генерального прокурора України О. Медведька та Міністра внутрішніх справ А. Могильова щодо такої порочної практики, коли на покараного працівника міліції «списують» всі провини. Так, прокуратура Київського району м. Сімферополь порушила тільки в поточному році кілька дисциплінарних проваджень на заступника начальника Київського РВ А. Сопігу, але, оскільки він мав сувору догану — усе обмежувалося відпискою по наведеній схемі.

Недостатня увага до молодого поповнення, насамперед до випускників відомчих навчальних закладів, прояви упередженості та недоброзичливості, відсутність допомоги на етапі адаптації в колективах призводять до звільнення з органів внутрішніх справ молодих

спеціалістів. Так, лише за перше півріччя 2010 року було звільнено **885 молодих спеціалістів**, в тому числі 140 — за негативними мотивами. **Ця кількість дорівнює щорічному випуску** такого вузу, як **Національна академія внутрішніх справ**, тобто найбільший міліцейський вуз один рік працював на вітер.

Для тих працівників, які не звільнилися, **лишається проблемою практика непрозорого механізму застосування заохочень та стягнень**. Насамперед, МВС досі продовжує користуватися Дисциплінарним статутом зразка 2006 року, в якому абсолютно відсутні будь-які диференційовані підстави для накладення дисциплінарних стягнень. У статуті лише констатується досить загальне положення, згідно з яким дисциплінарна відповідальність настає за вчинення дисциплінарного проступку, а останній є «...невиконання чи неналежне виконання службової дисципліни» (ст.ст. 2, 5) Але ж зрозуміло, що види проступків можуть бути досить різними — від недбалого ставлення до службового майна до незаконних методів проведення слідства, від появи на службі в неохайній брудній формі до незаконного застосування спеціальних засобів. І за кожний з них можна б було диференційовано застосовувати різні види стягнень.

Сьогодні накладені стягнення у відомчій статистиці поділяються на категорії досить умовно, на власний розсуд працівників кадрового апарату. Цим самим автоматично унеможливується виконання рекомендацій вже згаданого «Європейського кодексу поліцейської етики»:

«Будь-які дисциплінарні заходи стосовно працівника поліції мають підлягати контролю з боку незалежного органу чи суду» (п. 33).

Якщо ж немає відповідного обліку, то що буде контролювати суд чи інша інстанція, крім загальної кількості покараних працівників? І громадськість ніколи не зможе дізнатися, скільки працівників покарано за, скажімо, дискримінаційну чи расистську поведінку, або за використання образливих виразів чи симуляцію захворювання.

Для розуміння того, яким чином будуть здійснюватися спроби вирішити означені вище питання, доцільно проаналізувати кадровий потенціал МВС та кроки, що їх вже зробило нове керівництво міністерства.

Як вже стало звичайним, призначення нового міністра автоматично викликало масу змін керівників різного рівня, відміну колишніх пріоритетів та визначення нових, тривалу плутанину в більшості

нормативних актів МВС. Як і в далекому 2005 році, визначальним фактором в кадровій політиці стало питання партійних симпатій та регіону походження того чи іншого працівника. В Міністерстві внутрішніх справ в перші дні після призначення А.Могилюва були замінені усі заступники (за виключенням Мармазова В.Є.), більшість керівників департаментів, управлінь, відділів.

Другою особою в міністерстві став сумнівно відомий в Україні колишній керівник внутрішніх військ МВС Сергій Попков, який 28 жовтня 2004 року видав наказ про приведення в повну бойову готовність внутрішніх військ Київського гарнізону та ніби розпорядився щодо видачі правоохоронцям зброї з бойовими набоями. На даний час від призначений на посаду першого заступника міністра.

На не менш важливу посаду першого заступника міністра — начальника ГУБОЗ призначено Сергія Черних, який крім досвіду керівної роботи на посаді заступника голови Департаменту по боротьбі з економічними злочинами тривалий час працював в Службі безпеки України та РНБО (в обох останніх службах в якості заступника Володимира Радченка).

Колишній керівник ГУМВС України в Донецькій області Леонід Зима (остання посада перед призначенням — начальник Департаменту по боротьбі з незаконним обігом наркотиків) призначений на посаду заступника міністра. Являється куратором блоку кримінальної міліції.

Василь Фаринник очолив Головне слідче управління МВС. До призначення працював начальником слідчого управління ГУМВС в Донецькій області, має досвід роботи в суді. Згідно інформації преси, його сім'ї належить юридична компанія «Фаринник та Партнери», яка була замішана в скандалі навколо захвату ВАТ «Макіївський універмаг».

Не менш цікавим стало призначення заступником Міністра Дмитра Ворони, який жодного дня не працював в системі МВС, проте поставлений контролювати стан не лише фінансового та майнового забезпечення органів внутрішніх справ, а й озброєння. Попрацювавши 5 місяців на посаді, він напередодні свого 30-річчя був нагороджений високою відзнакою МВС України «Почесний знак МВС України» «... за плідну працю в органах внутрішніх справ, вагомий особистий внесок у вдосконалення їх діяльності, спрямованої

на зміцнення законності й правопорядку, захист прав і свобод громадян, інтересів держави, виявлені при цьому високий професіоналізм, ініціативу і наполегливість, а **також з нагоди дня народження**» (наказ МВС України від 23.07.10 № 1303 о/с). Саме через його підрозділ встигли за короткий термін пройти багатотисячні закупівлі для МВС престижних автомобілів, висвітлені в ЗМІ.

На відміну від Д.Ворони, Олександр Просолов (один із 9-ти заступників Міністра — начальник міліції АР Крим) має досвід роботи в системі МВС, оскільки тривалий час працював в Донецькому регіоні.

Анатолій Лазарев (теж з досвідом служби) в систему МВС повернувся з посади радника голови Дніпропетровської облради Юрія Вилкула, теперішнього губернатора області.

Міліцією громадської безпеки в МВС керує Віктор Ратушняк, який має значний досвід роботи з опозицією на початку 2000-х років на вулицях Києва (акції «Україна без Кучми»). Досвід актуальний, тому посада у В.Ратушняка відповідає його досвіду.

Валерій Корячкін до призначення на посаду заступника Міністра МВС мав досвід роботи в податковій міліції. При уряді В. Януковича очолював податкову міліцію України, позиціонується ЗМІ як людина прем'єр-міністра М.Азарова. З його призначенням стають реальними заяви щодо можливої передачі штату та функцій податкової міліції в систему МВС, де вже створено Департамент фінансово-економічної безпеки, призначено ряд керівників (знову ж таки з числа податкових міліціонерів) та розглядається питання про російського шляху ліквідації податкової міліції з відповідною реорганізацією структур .

Таким чином, в березні 2010 р. 7 із 9 заступників міністра були вихідці зі сходу України, найбільш впливовими з яких вважаються Сергій Попков, Леонід Зима та Валерій Корячкін. Вони користуються найбільшою довірою керівника міністерства, уряду та Адміністрації Президента.

Під новий контроль була поставлена і служба ДАІ МВС України, яку очолив Валерій Лозовий (до призначення — керівник ДАІ Донецької області) та ДАІ м. Києва. Керівником останньої призначено Анатолія Курінного (згідно з інформацією в ЗМІ — чоловіка сестри міністра).

Було реорганізовано 5 ГУМВС в УМВС, при цьому скорочено 24 посади заступників начальника. Здійснені зміни серед керівників на місцях. На першому етапі (березень-квітень 2010 року) з 27 начальників управлінь внутрішніх справ областей, м. Києва, та АР Крим на службі було залишено лише трьох: Куп'янський М.Г. (Донецьк), Цимбалюк М.М. (переведений з Полтави в порядку ротації до Львова) та Поліщук В.К. (перепризначений з Вінниці до Тернополя), а решта були звільнені на пенсію, то на даний час навіть серед залишених в посадах та заново призначених уже відбулись зміни.

Так, одним із перших був звільнений з посади начальник УМВС України у Тернопільській області Василь Поліщук (нібито через заступника з громадської безпеки Миколу Сімончука, стосовно якого порушена кримінальна справа). Проте саме Поліщук В.К. був єдиним із залишених в посаді, хто не мав жодного відношення до Сходу.

Лідером по кількості заміненних заступників начальників обласних управлінь є Дніпропетровська область (замінено 7 заступників з 8-ми. В посаді залишено тільки заступника по ресурсному забезпеченню). В Автономній Республіці Крим замінено — 5, у Вінницькій, Запорізькій та Одеській — по 4, Кіровоградській та Сумській — по 3.

Аналіз кадрових змін серед номенклатури МВС, заступників начальників управлінь областей свідчить, що відбулись вони в основному за принципом політичної надійності. Зміни керівного складу підрозділів внутрішніх справ рівня начальника районного (міського) відділу внутрішніх справ відбулись теж у різних регіонах зі своїми особливостями, проте результатом стали масові та невиправдані логікою управління перепризначення керівників підрозділів. **Лідером у кадрових очищеннях є Одеська область, де протягом квітня-травня було замінено понад 70% керівників.**

Внаслідок непродуманих дій та заходів суттєво погіршився якісний склад персоналу. Ріст кількості звільнених працівників, який розпочався в першому кварталі, не зупинився. Так, за перше півріччя він перевершив аналогічний період з 5645 до 7489 (тобто, на 32%). Більшість зі звільнених — професіонали, про що свідчить ріст на 25,6% (з 1265 до 1920) звільнених за віком та на 17,8% (з 1029 до 1332) за станом здоров'я. Кількість звільнених за негативними мотивами за цей же період зросла досить незначно — на 10% (з 642 до 702).

З перших днів діяльності нового міністра було обрано курс на наведення порядку та зміцнення дисципліни серед особового складу.

В наказі МВС України від 26 березня № 90 було дано детальний аналіз стану дисципліни та законності в органах внутрішніх справ. Зокрема відмічалось, що «...випадки перевищення владних повноважень, зрада службових інтересів, недбалого, вкрай безвідповідального відношення працівників до виконання службових обов'язків, зневажливого, грубого та нетактовного ставлення до громадян, а нерідко й відверте ігнорування та паплюження їх конституційних прав і свобод» стали при попередньому керівництві майже нормою діяльності міліції. Відповідальність за стан справ покладалась на керівників органів та підрозділів внутрішніх справ, які «...не здійснювали жорсткий повсякденний контроль за діяльністю підлеглих, пустили на самоплив проведення профілактичних заходів з працівниками, схильними до порушень законності, інших протиправних дій, культивують у колективах хибний підхід до розкриття злочинів та досягнення результативності в роботі будь-якими, навіть протизаконними, шляхами і методами», в результаті чого за неповних три місяці поточного року (до призначення нового Міністра) органами прокуратури проти співробітників міліції було порушено 170 кримінальних справ. За текстом наказу мала виникнути ілюзія, що новий міністр викриває недоліки попередника.

Проте виникає перший сумнів, коли бачиш в наказі зовні суворі, проте цілком шаблонні формулювання, які обертаються у наказах про стан дисципліни та законності ще з часів І.Білоконя та практично не змінюються. Сумнів виникає знову, коли зустрічаєш апеляцію до кількості порушених кримінальних справ. По-перше, левова частка їх була порушена за матеріалами самого міністерства, тобто свідчить про принципову позицію попереднього керівництва. По-друге, якщо за I квартал 2010 було порушено 170 кримінальних справ, то це ще не так багато, оскільки у 2009 році за аналогічний період їх було порушено 196.

Цей наказ був випробуванням сил нової команди, яка під керівництвом міністра вже в кінці квітня проводить засідання коле-

гії МВС «Про стан дисципліни та законності в діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ і заходи щодо їх зміцнення».

Колегія визнала, що лише за три останніх тижні (тобто, після вказаного наказу, при новому керівництві МВС, ГУМВС та УМВС областей) до Міністерства надійшло 59 повідомлень про події за участю особового складу, у тому числі 40 повідомлень про порушення кримінальних справ. Лише **за перший квартал 2010 року було засуджено 70 працівників** міліції, що на 20,7% більше, ніж за аналогічний період 2009 року, причому переважна більшість з них засуджено за вчинення посадових злочинів (понад 67%).

Найбільше засуджених було серед працівників органів внутрішніх справ на Південно-Західній залізниці та в навчальних закладах системи МВС, а також у ГУМВС України в Донецькій області (збільшення у 2,5 рази), у Дніпропетровській та Луганській областях (на 50%). Переважна більшість притягнутих до кримінальної відповідальності — працівники служби дільничних інспекторів міліції, карного розшуку та ДАІ. За цей же період відбулось значне зростання кількості кримінальних справ, порушених відносно працівників міліції, зокрема: на Донецькій залізниці — у 5 разів, у Сумській області — майже в 3 рази, Закарпатській та Полтавській — на 75%, Харківській — на 54 %.

Колегія підкреслила, що в ОВС загострилась проблема хабарництва (кількість порушених кримінальних справ зросла з 31 до 47), службових підроблень та злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. 43 кримінальні справи були порушені за фактами рукоприкладства, знущання та тортур над громадянами, які підозрюються в скоєнні злочинів, в т. ч. відносно працівників ГУМВС України в Харківській області — 6, м. Києві — 5, Донецькій області та на Донецькій залізниці — по 4, що свідчить не лише про професійну неспроможність розкрити злочини дозволеними методами, а й черствість, байдужість до людей, культивування фізичної сили та катувань.

На жаль, в рішеннях колегії важко знайти щось цікаве, оскільки кадровий апарат, який готував матеріали для колегії, знов використав морально застарілий набір заходів, стереотипні формулювання та декларативні заклики до «покращання та зміцнення» роботи з особовим складом.

Проте А. Могильов продовжував культивувати свій образ борця зі злочинністю серед працівників міліції. 20 серпня 2010 року на брифінгу після церемонії покладання квітів з нагоди Дня Незалежності він знов наголосив, що рівень злочинності серед правоохоронців, на жаль, дуже високий: «Серед злочинів, здійснених співробітниками міліції, багато випадків їх належності до торгівлі наркотиками, хабарництва, зловживання службовим становищем». **Але це не є відкриттям. Ці сумні явища та факти досить послідовно висвітлювали громадські організації, які проводили дослідження стану злочинності серед працівників ОВС спільно з МВС України ще з 2005 року.**

Так, за 9 місяців 2010 року відносно працівників ОВС було порушено вже 462 кримінальні справи, з них 377 (82%) — за матеріалами служби внутрішньої безпеки МВС. Зросла кількість таких справ у Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Сумській областях та місті Києві. 238 колишніх міліціонерів було засуджено. Із загальної кількості кримінальних справ переважна більшість (376, тобто 81,4%) порушена за посадові злочини, а саме: хабарництво — 106, службове підроблення — 90, перевищення влади — 86, зловживання владою — 81 та службову недбалість — 13. Найбільше кримінальних справ порушено проти дільничних інспекторів міліції — 82.

Стан дисципліни та законності, дійсно, виглядає не кращим чином. Проте виною в цьому є не стільки зла воля несумлінних працівників ОВС, а ті негативні зрушення, які відбулися в системі органів внутрішніх справ, коли **внаслідок масової кадрової «зачистки» були паралізовані й без того слабкі форми відомчого зміцнення кадрів** — інститути стажування на посаді та наставництва, система підвищення кваліфікації та службової підготовки. До того ж з приходом нового керівництва залишилися заблокованими елементи зовнішнього громадського контролю, які мали змогу своєчасно діагностувати негативні явища серед персоналу — діяльність громадських рад та мобільних груп, залучення правозахисників до проведення занять з особовим складом, спільний прийом громадян, здійснення освітніх та дослідницьких заходів.

«Ми і далі проведитимемо наступальне очищення міліції від випадкових, «заплямованих» працівників. Водночас потрібно не ли-

ше питати з підлеглих, а й вчити їх. Нині практично зруйновано систему професійної підготовки, адже окремі наша працівники не можуть відібрати пояснення у громадянина. І такий стан речей потрібно виправляти», — заявив керівник міліцейського відомства у вересні після чергової колегії.

Здавалося б, після такої констатації можна було б звернути увагу на професійну підготовку працівників ОВС. Проте МВС цього поки що не зробило. Хоча саме тут доречно поставити запитання — **наскільки ж існуюча система підготовки правоохоронців в Україні відповідає вимогам сучасного суспільства?** І чи не є численні факти порушень прав та свобод людини з боку працівників міліції свідченням саме неналежної їх підготовки в галузі забезпечення цих прав та свобод?

Звертаючись знов до «Європейського кодексу поліцейської етики», ми знаходимо досить чіткі рекомендації стосовно професійної підготовки правоохоронців:

«Систему підготовки працівників поліції, яка повинна бути заснована на фундаментальних цінностях демократії, верховенства закону та захисту прав людини, слід розробляти відповідно до цілей поліції» (п. 26).

«Процес загальної підготовки працівників має бути максимально відкритим для суспільства» (п.27).

«До професійної підготовки поліцейських має входити всебічне навчання навичкам протидії расизму та ксенофобії» (п. 30).

На жаль, про відкритість підготовки правоохоронців ми не можемо сказати нічого, оскільки **на сайті МВС відсутня будь-яка інформація навіть з тематики занять, що проводяться в системі службової підготовки.**

Результати нашого самостійного аналізу навчальних планів вузів МВС свідчать **про фактичну відсутність спеціалізованих курсів з прав людини**, які б розкривали сутність та особливості забезпечення прав та свобод людини працівниками органів внутрішніх справ при здійсненні конкретних завдань по боротьбі зі злочинністю та охороні громадського порядку. Винятком може бути лише курс «Забезпечення конституційних прав та свобод громадян при розслідуванні кримінальних справ», що викладається на кафедрі кримінального процесу Запорізького юридичного інституту ДДУВС.

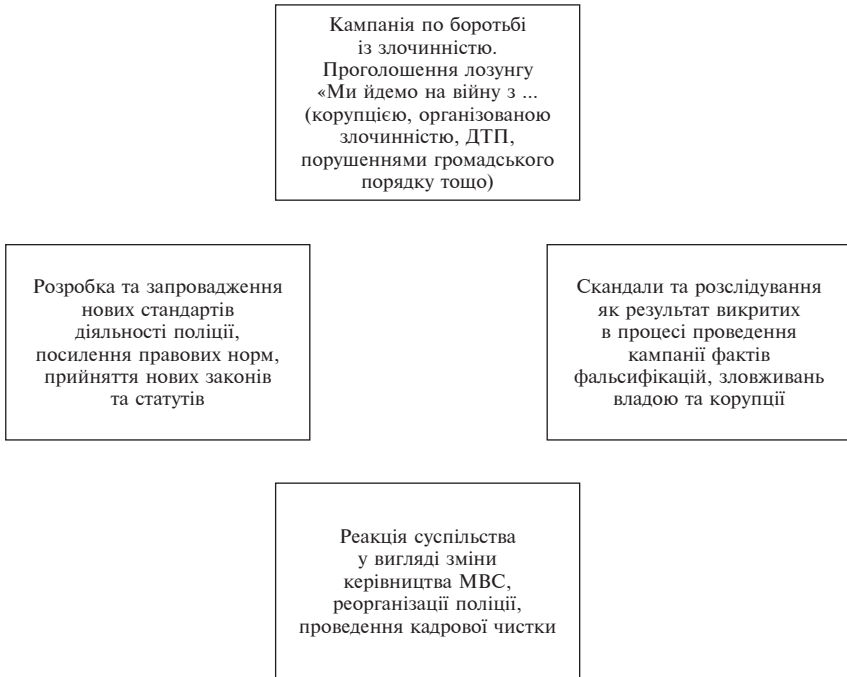
Повертаючись до теми правопорушень особового складу ОВС, слід зазначити чергову, більш радикальну заяву А.Могильова про проблемність у керуванні міліцією, яка прозвучала на прес-конференції 30 вересня: «Факти, які ми виявляємо в нашому середовищі в останній час, викликають страх за всю систему...».

Причиною такої заяви були, дійсно, вкрай неординарні факти:

1. У Вінниці було затримано чотирьох працівників карного розшуку Донецької області, які, перебуваючи у службовому відрядженні, захопили заручника та вимагали від його батьків гроші за звільнення. «Вони були затримані в другій області, причому при затриманні виникла перестрілка з травматичної зброї», — заявив міністр.
2. В Харкові був заарештований працівник міліції, який протягом останніх двох років здійснив серію вбивств з метою пограбування. «Самое страшное, что одна из жертв — мать его сослуживца... Это ужасный случай, поэтому я вынужден принимать **самые жесткие меры относительно мельчайших нарушений** служебной дисциплины в деятельности милиции. Считаю, что лишь путем жесткого прессинга... нам удастся достичь более-менее нормального личного состава», — заявив А. Могильов.

У цьому коментарі нарешті досить наочно ми можемо побачити ту модель, яку використовує наразі МВС України у своїй управлінській діяльності. Вона добре відома світу з досвіду британських поліцейстів і вже стала класичним зразком для посібників, демонструючи управління поліцією застарілого типу, такою, якою була європейська поліція 30 років тому². Це — традиційна для нас, але вже мало зрозуміла для європейців силова концепція діяльності поліції, яка орієнтується на пошук «ворога» та бачить сенс свого існування, насамперед, в «боротьбі із злочинністю». Стратегічною вадою такою схеми управління є те, що вона не надає можливості розвитку поліції, замикаючи її на агресії, яку та сама продукує у суспільстві під час «війни із злочинцями». Типовими для такої моделі є 4 основних стадії, які досить просто упізнаються у діях МВС України:

² Neyroud P., Beckley A. Policing, Ethics and Human Rights. Cullompton, 2001. P. 10.

Аналізуючи ступінь захищеності працівників ОВС, не можна оминати тему травмування та загибелі правоохоронців під час виконання службових обов'язків. У Законі України «Про міліцію» написано, що держава гарантує *право на захист життя, здоров'я, честі, гідності, житла, майна працівника міліції, членів його сім'ї та близьких родичів від злочинних посягань та протиправних дій.*

У 2009 році в органах та підрозділах системи МВС при виконанні службових обов'язків загинуло 154 працівника міліції (за 12 місяців 2008 року — 171), з них 12 — при обставинах, пов'язаних з охороною громадського порядку та боротьбою зі злочинністю (в 2008 році — 8), 20 — під час виконання службових обов'язків (в 2008 р. — 24). **Проте як трактувати той факт, що 122 працівника (79%) загинули при обставинах, не пов'язаних з виконанням службових обов'язків (в 2008 р. — 139 осіб або 81%)?** За станом на 07.06.2010 року в органах па підрозділах системи МВС загинуло 53 працівника, з них 7 — при виконанні службових обов'язків.

Загальна кількість травмованих в 2009 склала 4014 осіб (в 2008 році 3642), з них 287 — при обставинах, пов'язаних з охороною громадського порядку та боротьбою зі злочинністю (в 2008 році — 350), 536 — під час виконання службових обов'язків (в 2008 р. — 799). В I кварталі 2010 року при виконанні службових обов'язків було травмовано 230 працівників.

В усіх випадках смерть працівників міліції викликає багато питань, особливо у рідних та близьких, які мають право знати правду, а система ОВС зобов'язана її встановити та зробити доступною.

І тут, на жаль, ми бачимо вже знайому нам картину, описану в розділі, присвяченому праву на життя. На жаль, тому що органи внутрішніх справ, вкрай неохоче надаючи пояснення стосовно смерті родичам загиблих затриманих чи заарештованих осіб, діють аналогічно у ситуаціях, коли справа стосується родичів їх колег. **Родичі загиблих працівників мають однакові шанси зустрітися із небажанням керівництва проводити об'єктивне розслідування та надавати необхідну інформацію щодо обставин загибелі працівника, спробами фальсифікувати матеріали чи просто відмовою у проведенні належних процесуальних дій.**

Так, згідно з повідомленнями ЗМІ, 1 липня, в день працівників слідства, біля Донецька, за кілометр від станції «Чумаково», знайдено тіло старшого слідчого з відрізними поїздом ногами та рукою. Прокуратура Донецько-Ясиноватівської залізної дороги не знайшла складу злочину в діях машиніста поїзду (відвернути трагедію він не міг) і відмовила в порушенні кримінальної справи. Пролетарська районна прокуратура заявила про трагічний випадок та відсутність зв'язку смерті з професійною діяльністю. Однак друзі та батьки (батько понад 30 років працював у службі карного розшуку, а мати — офіцер МНС) вважають рішення прокуратури необ'єктивним. Вони заявили про те, що в проведенні слідчих дій допущено ряд суттєвих помилок, зокрема огляд місця події не зроблено, одягу вилучено тільки через тиждень після смерті, мобільний телефон не знайдено. Батьки заявили про погрози сину від колег, які ніби вимагали від нього прийняття неправомірних рішень по окремих справах, тому оскаржили рішення щодо причин смерті.

Аналогічна проблема породила невдоволення батьків діями міліції та прокуратури в ході розслідування смерті в службовому

кабінеті із застосуванням табельної зброї слідчого Замостянського РВ у Вінницькій області в квітні 2010 року. Факт смерті, кваліфікований як самогубство, наразі небезпідставно оскаржується батьком, колишнім працівником міліції.

Насамкінець зауважимо, що більшість працівників сьогодні іронічно зазначають, що з усіх гарантованих прав вони мають лише право працювати за мізерну заробітну плату в режимі ненормованого (фактично 12-годинного робочого дня), без вихідних та святкових днів, в умовах повної залежності від керівника (а не Закону), без реального захисту з боку професійних спілок та держави. На жаль, МВС України наразі знаходиться досить далеко від вирішення нагальних проблем власного персоналу...

ВИСНОВКИ

1. Масштабні кадрові зміни, проведені новим керівництвом МВС України за принципом політичних симпатій та територіального походження, дезорганізували роботу підрозділів та служб ОВС, призвели до невиправданого чисельного звільнення як молодих спеціалістів, так і досвідчених фахівців.
2. Робота з персоналом органів внутрішніх справ не відповідає сучасним реаліям, оскільки будується в межах морально застарілої репресивної моделі, не враховує потреб особового складу та закрита від впливу громадянського суспільства. Керівництво МВС України не зробило відчутних кроків для встановлення режиму прозорості у підготовці управлінських рішень, відповідальності перед особовим складом та лобювання захисту його прав на законодавчому рівні.
3. Не зважаючи на соціальні пільги, надані законодавством, працівники ОВС залишаються однією з вразливих соціальних груп, оскільки, працюючи в умовах постійного стресу та підвищеного ризику, практично не отримують доступу до зазначених пільг та законодавчо обмежені в реалізації своїх прав.

Наукове видання

**ПРАВА ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ — 2010**

ISBN 617-587-015-0

Відповідальний за випуск *Захаров Є.Ю.*
Редактори *Мартиненко О.А., Захаров Є.Ю.*
Комп'ютерна верстка *Мірошниченко О.А.*

Підписано до друку 25.11.2010
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 15,51 Умов. фарб.-від. 16,78
Умов.- вид. арк. 17,11. Наклад 1000 прим.

Асоціація українських моніторів
з дотримання прав людини
в діяльності правоохоронних органів
03062, м. Київ,
проспект Перемоги, 71/2, кв. 31
<http://umdpl.info>

Видавництво «Права людини»
61112, Харків, вул. Р. Ейдемана, 10, кв. 37
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 3065 від 19.12.2007 р.

Надруковано на обладнанні Харківської правозахисної групи
61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4